

Kolegium redakcyjne/Redakčná rada:

Robert Ślusarek

redaktor naczelny/šéfredaktor

Dalibor Mikulík

zastępca redaktora naczelnego/zástupca šéfredaktora

Anna Wideł

sekretarz/tajomníčka

Redaktorzy/redaktori:

Andrzej Długosz

Piotr Drożdżik

Františka Marcinová

Leszek Migrała

Danuta Plata

Barbara Rucka

Beata Wierzbicka

Recenzenci/ Recenzenti:

Mgr. Martin Garek, PhD.

Doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.

Redakcja tekstów w języku polskim/redakcia textov v poľskom jazyku:

Leszek Migrała

Redakcja tekstów w języku słowackim/redakcia textov v slovenskom jazyku:

Františka Marcinová

Projekt graficzny/Grafická úprava:

Piotr Hrehorowicz, Inter Line SC, Kraków

Skład i łamanie/Sadzba a zalomenie:

Piotr Hrehorowicz, Małgorzata Punzet, Inter Line SC, Kraków

Korekta/Korektúra:

tekstów polskich/poľských textov

Leszek Migrała

tekstów słowackich/slovenských textov

Lucia Prokopová

Tłumaczenia na język polski/Preklady do poľského jazyka:

Tomasz Wicik

Tłumaczenia na język słowacki/Preklady do slovenského jazyka:

Wania Manczewa-Wicik

Tłumaczenia na język angielski/Preklady do anglického jazyka:

Joanna Łepicka, korekta językowa: **Ian Corkill, Behlert & Behlert Tłumaczenia i Konferencje Katarina Tomková, MKM Management, s.r.o.**

Druk/Tlač:

Drukarnia Goldruk

33-300 Nowy Sącz, ul. Kościuszki 28

© 2021 Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni

ISBN 978-83-962835-2-8

Fotografia na okładce/Foto na obálke:

Portal z klasztoru OO. Augustianów w Krakowie

Portál z kláštora augustiniánov v Krakove

Piotr Drożdżik

Adres redakcji/Adresa redakcie:

Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu

33-300 Nowy Sącz, ul. Jagiellońska 56

tel. +48 18 443 77 08

faks +48 18 443 78 65

www.muzeum.sacz.pl

Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni

Zámocká 22, 064 01 Stará Ľubovňa

tel. 00421-52-4322422

fax 00421-52-4322302

www.hradlubovna.sk

ZESZYTY **sądecko-spiskie**

Nowy Sącz, Stará Ľubovňa 2021

Tom 11

Sandecko-spišské **ZOŠITY**

Nowy Sącz, Stará Ľubovňa 2021

Zväzok 11

Dalibor Mikulík,
riaditeľ,
Lubovnianske múzeum –
hrad v Starej Lubovni

Robert Ślusarek
riaditeľ,
Muzeum Okręgowe
w Nowym Sączu

☛ V roku 2017 Oblastné múzeum v Nowom Sączu a Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni vydali 10. zväzok „Sandecko-spišských zošitov“. Niekoľkoročná prestávka v spoločných redakčných prácach, ktorá bola zapríčinená hlavne všeobecne známymi objektívnymi okolnosťami, t. j. pandémiou Covid-19, vyvolala obrovskú neistotu v rámci ďalších systematických spoločných aktivít obidvoch stredísk. Obavy o budúcnosť a o vydanie ďalšieho zväzku nášho periodika boli vážne a odôvodnené. Vyplývali z potreby obmedzenia bezprostredných osobných vzťahov a zo zníženia výdavkov na niektoré kultúrne projekty. Obmedzili sa tiež zdroje na medzinárodné a medziregionálne projekty.

☛ Dnes, po prekonaní mnohých problémov organizačnej povahy môžeme skonštatovať, že najťažšie obdobie v múzejných aktivitách už máme za sebou. Dôkazom toho je návrat k systematickým kontaktom medzi Nowým Sączom a Starou Lubovňou. Už teraz Vám môžeme prezradiť, že v neďalekej budúcnosti prinesú svoje ovocie pri realizácii spoločných projektov zameraných na výstavy a vedecké konferencie organizované pri príležitosti 610. výročia spišského zálohu, na základe ktorého pod poľskú správu prešli spišské enklávy, akou je starostovstvo, o čom dodnes svedčia mnohé poľské pamiatky nachádzajúce sa na hrade Ľubovňa, s veľkou starostlivosťou uchovávané a exponované našimi slovenskými priateľmi.

☛ Ďalším dôkazom potvrdzujúcim opätovné zintenzívnenie vzájomných kontaktov je vydanie 11. zväzku „Sandecko-Spišských zošitov“, ktoré v tomto roku uzreli svetlo sveta hlavne vďaka odhodlaniu múzejníkov z Lubovnianskeho múzea. Táto publikácia úzko nadväzuje na vyda-

nia z predchádzajúcich rokov (2006 – 2017), týka sa to najmä grafickej úpravy a vnútorného členenia. Určité *novum* vidieť len v obsahovej vrstve, ktorá je vo veľkej miere zameraná na to, aby čitateľom predstavila niektoré z úspechov oboch spriaznených múzeí (v Nowom Sączu a v Starej Lubovni) v posledných štyroch rokoch. Preto sme v zošitoch zverejnili texty, ako napr.: *Wojciech Migacz – Agnieszka Małecka, Edukacja historyczna w nowosądeckim Muzeum – projekt „Żołnierze Wyklęci – Bohaterowie Antykomunistycznego Podziemia”* – Anna Wideł, *Ceramiczne dekoracje architektoniczne zrealizowane na Sądeckim Parku Etnograficznym w Sądectwie po 1945 roku – wybrane przykłady* – Justyna Harabin, *„Rzecz z drugiej strony” – nowa trasa zwiedzania w Sądectwie Parku Etnograficznym* – Joanna Hołda, *Polonica w Lewoczy* – Beata Wierzbicka, *Pałac Lubomirskich na hrade Ľubovňa. Tworba novej stálej expozície* – Dalibor Mikulík, *Vyšlo v našom múzeu – prezentácia publikačnej činnosti Lubovnianskeho múzea 2017 – 2020* – Františka Marcinová, *Čo sme v múzeu ešte nemali? Akvizícia v rokoch 2017 – 2020* – Daniela Reľovská, *Pandémia COVID-19 a Lubovnianske múzeum, riešenie situácie a činnosť múzejníkov v období pandémie* – Radovana Rabíková, Petra Lišková, *Poklady a relikviáre princeznej Kunigundy, výstava na hrade Ľubovňa* – Dalibor Mikulík.

☛ „Sandecko-spišské zošity“ sa opäť dostali na vydavateľský trh. Vďaka za to vo veľkej miere priazni a mecenášstvu samospráv – Prešovského samosprávneho kraja a Malopoľského vojvodstva. V mene redakčného a autorského kolektívu Vám prajem príjemné čítanie tohto zväzku a dúfam, že texty oslovia nielen múzejníkov z Nowého Sączu a Starej Lubovne.

Dalibor Mikulík,
dyrektor,
Lubovnianske múzeum –
hrad v Starej Lubovni

Robert Ślusarek,
dyrektor,
Muzeum Okręgowe
w Nowym Sączu

☞ W 2017 r. Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu i Muzeum Lubowelskie – Zamek w Starej Lubowli wydały drukiem 10. tom „Zeszytów Sądecko-Spiskich”. Kilkuletnia przerwa we wspólnych pracach redakcyjnych, spowodowana głównie znanymi powszechnie przyczynami natury obiektywnej, tj. pandemią Covid-19, postawiła pod znakiem zapytania dalsze systematyczne działania w sferze wydawniczej obydwu placówek. Obawy co do przyszłości wydania kolejnego tomu periodyku były poważne i uzasadnione. Wynikały one zarówno z konieczności ograniczenia bezpośrednich kontaktów osobowych, jak i zmniejszenia wydatków na niektóre projekty kulturalne, międzynarodowych i międzyregionalnych nie wyłączając.

☞ Dzisiaj, po pokonaniu wielu trudności natury organizacyjnej, stwierdzić możemy, że najtrudniejszy okres w działaniach muzealnych mamy już za sobą. Dowodem tego powrót do systematycznych kontaktów na linii Nowy Sącz – Stara Lubowla. Już teraz możemy zdradzić, że zaowocują one w niedalekiej przyszłości realizacją wspólnych projektów wystawienniczych i konferencji naukowych zorganizowanych z okazji 610. rocznicy zastawu spiskiego, na mocy którego enklawy spiskie, jako starostwo, wchodziły w skład Rzeczypospolitej, o czym do dzisiaj świadczą liczne pamiątki polskie znajdujące się na zamku w Starej Lubowli, troskliwie przechowywane i eksponowane przez naszych słowackich przyjaciół.

☞ Innego rodzaju dowodem na ponowną intensyfikację wzajemnych kontaktów jest wydanie 11. tomu „Zeszytów Sądecko-Spiskich”, które ukazują się w bieżącym roku głównie dzięki determinacji muzealników z Muzeum Lubowlańskiego. Publikacja ta szatą graficzną oraz podziałami

wewnętrznymi nawiązuje dość ściśle do wydań poprzednich z lat 2006–2017. Pewnego *novum* dopatrzeć się możemy jedynie w warstwie tekstowej, w dużym stopniu nakierowanej na zaprezentowanie Czytelnikowi niektórych osiągnięć obydwu zaprzyjaźnionych muzeów (nowosądeckiego i lubowelskiego) z okresu ostatniego czterolecia. Stąd w zaproponowanych treściach takie teksty jak: *Wojciech Migacz – Agnieszka Małecka, Edukacja historyczna w nowosądeckim Muzeum – projekt „Żołnierze Wyklęci – Bohaterowie Antykomunistycznego Podziemia”* – Anna Wideł, *Ceramiczne dekoracje architektoniczne zrealizowane na Sądecczyźnie po 1945 roku – wybrane przykłady* – Justyna Harabin, *„Rzecz z drugiej strony” – nowa trasa zwiedzania w Sądeckim Parku Etnograficznym* – Joanna Hołda, *Polonica w Lewoczy* – Beata Wierzbicka, *Obnova Paláca Lubomirských na hrade Lubovňa a tvorba novej stálej expozície* – Dalibor Mikulík, *Vyšlo v našom múzeu – prezentácia publikačnej činnosti Lubovnianskeho múzea 2017–2020* – Františka Marcinová, *Čo sme v múzeu ešte nemali? Akvizícia v rokoch 2017–2020* – Daniela Reľovská, *Pandémia COVID-19 a Lubovnianske múzeum, riešenie situácie a činnosť múzejníkov v období pandémie* – Radovana Rabiková, Petra Lišková, *Poklady a relikviáre princeznej Kuni-gundy, výstava na hrade Lubovňa* – Dalibor Mikulík. ☞ „Zeszyty Sądecko-Spiskie” na nowo weszły do obiegu wydawniczego. Fakt ten w ogromnym stopniu zawdzięczamy przychylności i mecenatowi Samorządów Kraju Preszowskiego i Województwa Małopolskiego. W imieniu zespołu redakcyjnego i autorskiego zachęcam do zapoznania się z zawartością niniejszego tomu, wyrażając nadzieję na jego przychylne przyjęcie nie tylko ze strony muzealników Nowego Sącza i Starej Lubowli.

Spis treści/Obsah

Dalibor Mikulík	Od redakcie	4
Robert Ślusarek	Od redakcji	5

Artykuły i materiały / Články a materiály

Adrián Drobnák	Začiatky československej finančnej stráže a celková situácia na slovensko-poľskej hranici na území Spiša po vzniku Československej republiky	10
	Počátky czechosłowackiej straży celnej i ogólna sytuacja na granicy słowacko-polskiej na terenie Spisza po powstaniu Republiki Czechosłowackiej	17
Peter Karpinský	(Jazykový) obraz Spiša v diele Samuela Czambla Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov	18
	(Jezykowy) obraz Spiszu w dziele Samuela Czambla Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov	25
Leszek Migrała	Tytuły prasowe wydawane w Nowym Sączu w latach 1891–1939	26
	Tlačové tituly vydávané v Nowom Sączu v rokoch 1891 – 1939	31
Krzysztof Smoroński	Fenomen paszyński	32
	Paszynský fenomén	35
Peter Vanek	Výroba viskózových vlákien na Spiši a na Záhorí v medzivojnovom období	36
	Produkcja włókna wiskozowego na Spiszu i w regionie Záhoria w okresie międzywojennym.	40
Piotr Wierzbicki	Pamiętki po 1 Pułku Strzelców Podhalańskich i inne dotyczące Sądecczyzny w Muzeum Armii Krajowej w Krakowie	41
	Pamiatky po 1. pluku Podhalských strelcov a iné pamiatky týkajúce sa Sandeckej oblasti v Múzeu Krajinskej armády v Krakove	55

Artykuły – dokonania / Články – úspechy

Otília Barliková	Skúsenosti Ľubovnianskeho múzea z práce zameranej na znevýhodnené skupiny návštevníkov	58
Dušan Janický	Doświadczenia Muzeum Lubowelskiego w działaniach adresowanych do defaworyzowanych grup zwiedzających	61
Joanna Hołda	Rzecz z drugiej strony – nowa trasa zwiedzania w Sądeckim Parku Etnograficznym	62
	Vec z druhej strany – nová prehliadková trasa v Sandeckom etnografickom parku	64
Petra Líšková	Radostne i žalostne – podujatia v Ľubovnianskom múzeu v rokoch 2017 – 2020	65
Otília Barliková	Radości i zmartwienia – wydarzenia w Muzeum Lubowelskim w latach 2017–2020	69
Agnieszka Małecka	Wojciech Migacz	70
	Wojciech Migacz	71
Františka Marcinová	Pre potešenie oka i duše – výstavy Ľubovnianskeho múzea v rokoch 2017 – 2020	72
	Niech się cieszy oko i dusza – wystawy Muzeum Lubowelskiego w latach 2017–2020	74
Františka Marcinová	Vyšlo v našom múzeu – prezentácia publikačnej činnosti Ľubovnianskeho múzea od roku 2017 – 2020	75
Leszek Migrała	Wydawnictwa Muzeum Okręgowego w Nowym Sącz w latach 2017–2020	77
Leszek Migrała	„Studia Sandecjana” – nowe naukowe pismo regionalne Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu	80
	„Studia Sandecjana” – nový vedecký regionálny časopis Oblastného múzea v Nowom Sączu	81

Dalibor Mikulík	Palác Lubomirských na hrade Ľubovňa. Tvorba novej stálej expozície.	82
	Paľac Lubomirskich na zamku Lubowla. Tworzenie novej wystawy stałej	88
Dalibor Mikulík	Poklad a relikviáre sv. Kunigundy (1234–1292), uhorskej princeznej, krakovskej a sandomierskej kňažnej. Výstava na hrade Ľubovňa.	89
	Skarb i relikwiarze św. Kingi (1234–1292), królowny węgierskiej, księżnej krakowskiej i sandomierskiej. Wystawa na zamku Lubowla	91
Radovana Rabíková	Múzeum počas pandémie.....	92
Petra Lišková	Muzeum w czasie pandemii	93
Daniela Reľovská	Čo sme v múzeu ešte nemali? Akvizícia v rokoch 2017 – 2020	94
	Czego w muzeum jeszcze nie mieliśmy? Akwizycje w latach 2017–2020	96
Daniela Reľovská	Zbierkové predmety v novom šate. Reštaurovanie zbierkových predmetov Ľubovnianskeho múzea v rokoch 2017 – 2020 (s dôrazom na predmety Z. Chovanovej)	97
	Zbiory muzeum w nowych szatach. Restauracja zbiorów Muzeum Lubowelskiego w latach 2017–2020 (ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów Z. Chovanovej)	102
Justyna Stasiak-Harabin	Ceramiczne dekoracje architektoniczne zrealizowane na Sądecczyźnie po 1945 roku – wybrane przykłady	103
	Keramické architektonické dekorácie vykonané v Sandeckej oblasti po roku 1945 – vybrané príklady	104
Anna Wideł	Edukacja historyczna w nowosądeckim Muzeum – projekt „Żołnierze Wyklęci – Bohaterowie Antykomunistycznego Podziemia”	105
	Historické vzdelávanie v múzeu v Nowom Sączi – projekt „Prekliati wojaci – hrdinovia antikomunistického odboja”	107
Beata Wierzbicka	Polonica w zasobach Archiwum Państwowego w Lewoczy – IV etap	108
	Poloniká vo fonde Štátneho archívu v Levoči – 4. etapa	109

Recenzje / Recenzie

Katarína Babčáková	Dejiny Rusínov na Spiši.	112
Julian Dybiec	Leszek Migrała, Historia Starego Sącza w zarysie	115
Sławomir Majoch	Bolesław Barbacki 1891–1941. Rysunki – portrety – akty – pejzaże	118
Piotr Wierzbicki	Stanisław Korusiewicz „Apel Podhalański. Słownik biograficzny żołnierzy zmobilizowanych przez 1 Pułk Strzelców Podhalańskich w sierpniu i wrześniu 1939 r.”	121
Radovana Rabíková	Plavnica. Na rozhraní Spiša a Šariša	123

Wspomnienia, pro memoria / Spomienky, pro memoria

Katarína Babčáková	Za Jánom Olejníkom (k storočnici narodenia etnografa Spiša a Tatier)	126
	Za Jánem Olejníkem (z okazji stulecia urodzin etnografa Spiszu i Tatr)	132
Katarína Babčáková	Ján Lazorík, šarišský Da Vinci	133
	Ján Lazorík, szaryski Da Vinci.	137
-		
Dorota Chrzęstowska	Maciej Turski	138
Beata Wierzbicka		
Jacek Kurzeja	Marian Mólka.	140
Leszek Zakrzewski	Stanisław Korusiewicz	142

Artykuły i materiały /
Články a materiály

Adrián Drobnák

Peter Karpinský

Leszek Migrała

Krzysztof Smoroński

Peter Vanek

Piotr Wierzbicki

Začiatky československej finančnej stráže a celková situácia na slovensko-poľskej hranici na území Spiša po vzniku ČSR

Historik Trenčianskeho múzea v Trenčíne, kde sa venuje slovenským novodobým dejinám s dôrazom na región Považia (19. – 20. st.). Predtým pôsobil ako historik pre novšie dejiny v Ľubovnianskom múzeu – hrad v Starej Ľubovni. Autor, resp. spoluautor odborných štúdií, kníh s viacerými autormi, zborníkov a pod. (Stará Ľubovňa : región mnohých kultúr na rozhraní Spiša a Šariša; V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948; Vybrané aspekty z dejín okresu Stará Ľubovňa v prvej polovici 20. storočia; Denník vojaka z 1. svetovej vojny).

☐ Finančná stráž (FS) bol ozbrojený a uniformovaný zbor, ktorého usporiadanie bolo prispôbené tomu vojenskému. FS bola zriadená už v roku 1842 zlúčením zboru tzv. pohraničných myslivcov a zboru dôchodkovej stráže. Bola určená na výkon finančného dozoru na hraniciach, ak nebol na mieste na to príslušný bezpečnostný orgán, tak jej príslušníci mali povinnosť vo vnútrozemí vykonávať aj policajnú činnosť – bezpečnostnú a vojenskú. Po vzniku Československej republiky (ČSR) bola FS zákonom č. 28 z roku 1920 zrušená a nahradená pre vnútrozemskú službu tzv. dôchodkovou kontrolou a pre pohraničnú službu pohraničnou finančnou strážou (PFS).¹ Colným zákonom v roku 1927 bolo zavedené pre tento zbor staré pomenovanie „finančná stráž“ (tento zákon okrem iného upravoval aj podmienky použitia služobnej zbrane).²

☐ Pohraničná finančná stráž bola tvorená (vládne nariadenie č. 40/1920 Zb. z. a n.):³

1. úradníkmi so služobnými titulmi – obvodný inšpektor PFS v X. hodnostnej triede, okresný inšpektor PFS v IX. hodnostnej triede a vrchný inšpektor PFS v VIII. hodnostnej triede;
2. podúradníkmi, ktorí sa delili na dozorcov PFS (čakatel), strážmajster PFS a vrchný strážmajster PFS (v roku 1923 došlo k novému prerozdeleniu do 4 kategórií – dozorca, naddozorca, rešpicient a vrchný rešpicient).

☐ Neskôr sa zbor skladal z úradníkov, zriadencov a pomocných zriadencov.

☐ Vládne nariadenie č. 40/1920 Zb. z. a n. určovalo aj podmienky pre vstup do PFS. Bola vyžadovaná fyzická zdatnosť, vek najmenej dvadsať rokov a slobodný stav. Z hľadiska vzdelania postačovalo absolvovanie trojtriednej meštianskej školy alebo vzdelanie tomu podobné. Legionárom bolo možné udeliť výnimku vo veku, vzdelaní aj stave. Do zboru mohol byť prijatý pri splnení ostatných predpísaných podmienok len ten, kto absolvoval vojenskú službu.⁴ Služobná uniforma bola značne podobná uniforme vojska, mala však určité typické znaky, napr. tmavozelená stuha na čiapke a iníciaľka zboru na výložkách.

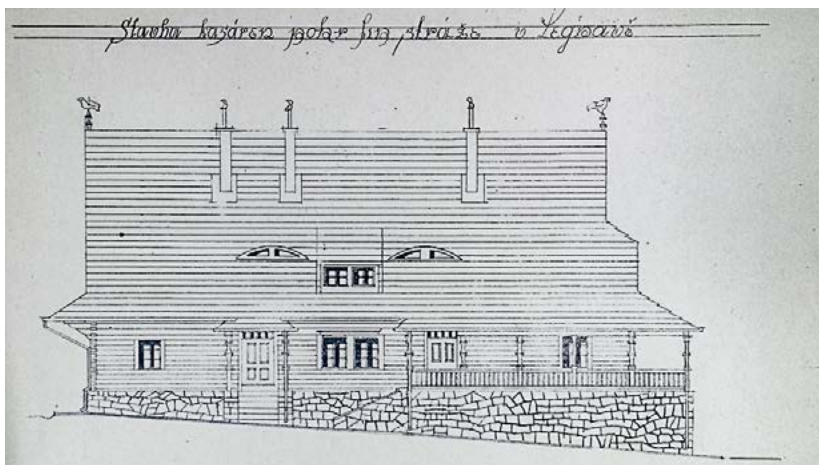
☐ Úlohou jej príslušníkov bolo v prvom rade strážiť colnú a štátnu hranicu ČSR. S týmto cieľom bolo pozdĺž celých hraníc ČSR zriadených niekoľko sto oddelení finančnej stráže. Každému oddeleniu bol pridelený určitý úsek hranice s priestorom colného pohraničného pásma, t. j. pásma do hĺbky asi 10 km od štátnych hraníc. V tomto úseku konali príslušníci službu pochôdkami, príp. hliadkovaním. Dohliadali na prechod osôb

a tovaru cez colnú hranicu, na pohraničný osobný styk, zabráňovali colným a tzv. „dôchodkovým“ trestným činom, taktiež zabráňovali vstupu a výstupu osobám, ktoré sa nemohli náležite preukázať dokladmi. Niekoľko oddelení bolo podriadených inšpektorátu (istý čas fungovali aj vrchné inšpektoráty). Všetky oddelenia a inšpektoráty v jednej krajine (Čechy, Morava, Sliezsko, Slovensko, Podkarpatská Rus) boli podriadené zemskému finančnému riaditeľstvu v danej krajine.

☐ Finančná stráž podliehala ministerstvu financií. Príslušníci zboru konali tiež službu pri iných finančných úradoch, hlavne colných, ďalej úradoch „potravinovej dane“, pri tzv. „dôchodkových kontrolných úradoch“, ale aj v podnikoch podrobených stálemu dôchodkovému dozoru.

Dejiny finančnej stráže na slovensko-poľskej hranici v prvej polovici 20. rokov

☐ Po vzniku ČSR vystúpil do popredia hraničný spor s Poľskom. Spornými sa ukázali byť oblasti tešínskeho Sliezska a na Slovensku to boli časti Oravy, Spiša a Kysúc. Po skončení 1. svetovej vojny bola 5. novembra 1918 v Jablonke pod vedením Ferdinanda Machaya, kňaza pôvodom z Jablonky, založená *Rada Narodowa Oravy*. Tá prvýkrát oficiálne proklamovala pripojenie Oravy, Spiša i Čadce k Poľsku a požiadala o vyslanie vojenských jednotiek, aby obsadili spomínané územia. Na Spiši bola v polovici novembra vytvorená poľská *Rada Narodowa Spiska* v Starej Ľubovni.⁵ Na ich žiadosť potom početne slabé poľské oddiely obsadili severnú Oravu po Jablonku a na Spiši územie od Starej Ľubovne až po Kežmarok.⁶ Do sporu zasiahla dohoda, ktorá 5. decembra určila uhorsko-haličskú hranicu za demarkačnú líniu na severe Slovenska. Dňa 24. decembra sa obe strany na rokovaniach v Poprade dohodli na prímerí, podpísali zmluvu, ktorá stanovila demarkačnú líniu a odkazovala na konečné ustanovenie hraníc z Parížskej mierovej konferencie. V polovici januára bolo celé sporné územie v československých rukách, i keď poľská strana sa svojich nárokov nevzdávala.⁷ Nepriamo s otázkou určenia hraníc v oblasti Spiša a Oravy na Slovensku súvisel aj územný spor ČSR s Poľskom o Tešínsko. Poľsko zdôrazňovalo etnografickú stránku problému, poukazujúc na to, že územie Tešínska bolo z väčšej časti národnostne poľským, pričom ČSR poukazovalo na historický princíp (územie bývalého tešínskeho kniežatstva bolo roku 1327 pripojené ku korune českej) a prízvukovalo hospo-

Budova oddelenia finančnej stráže v Legnave. Osobný archív autora

dárske zväzky a nárok na uhoľné zásoby v tejto oblasti, nevyhnutné pre československý priemysel, a na strategické spojenie na trase košicko-bohumínskej železnice. V novembri 1918 obsadili poľské jednotky takmer celé územie bývalého tešínskeho kniežatstva so záujmom vytvoriť fait accompli. Situácia sa vyhrotila potom, čo poľská vláda vypísala voľby do snemu, a to aj na obsadenej časti Tešínska, kde súčasne dochádzalo k odvodom do poľskej armády. Došlo k tzv. sedemdňovej vojne, keď československé jednotky v reakcii na kroky poľskej strany začali 23. januára s obsadzovaním sporného územia. Postup československých jednotiek sa zastavil až pod nátlakom dohodových mocností. Československé sily sa následne stiahli na líniu, ktorá bola stanovená v dohode, ktorú obe strany podpísali 3. februára 1919 v Paríži. Sporné územie bolo následne dané pod medzinárodnú kontrolu.⁸

☛ V júli 1919 sa medzi ČSR a Poľskom uskutočnili neúspešné rokovania v Krakove. Poľská strana navrhla riešenie sporu plebiscitom, pričom si nárokovala na celé územie okresov Trstená, Námestovo, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Čadca, Kysucké Nové Mesto a polovicu okresov Levoča a Poprad. Napokon *Najvyššia rada* spojencov 27. septembra 1919 rozhodla o tom, aby sa na spornom území uskutočnil plebiscit. Rozhodnutie sa týkalo tešínskeho Sliezska, na Orave sa plebiscit mal konať v okresoch Trstená a Námestovo, na Spiši len v okrese Spišská Stará Ves a v časti okresu Kežmarok.⁹

☛ Po rozhodnutí o plebiscite však napätie na oboch stranách ešte vzrástlo.¹⁰ Napokon zástupcovia veľmocí v Paríži 10. júna 1920 upustili od plebiscitu, na čo pristúpili aj obe sporné strany. Ku konečnému rozhodnutiu došlo 28. júla 1920 v Spa, po ktorom pripadla dôležitá priemyselná oblasť so všetkými uhoľnými baňami v oblasti Tešínska a neprerušená trať Bohumín – Jablunkov Československej republike.¹¹ Na základe predmetného rozhodnutia bolo k Poľsku pripojených 14 oravských obcí. Na Spiši bolo k Poľsku pripojených 14 obcí (aj keď v literatúre sa udáva 13, osada Falštín je vymenúvaná spolu s Fridmanom), a to Jurgov, Repiska, Čierna Hora, Tribš, Lapšanka, Vyšné Lapše, Nižné Lapše, Nedeca, Kacvín, Fridman s osadou Falštín, Krempachy, Nová Belá a Durštín.¹²

☛ Na začiatku 20. rokov 20. storočia sa začali československo-poľské vzťahy čiastočne zlepšovať. V roku 1921 došlo medzi oboma štátmi k uzavretiu hospodárskej dohody a politickej zmluvy. Po čiastočnom zlepšení vzťahov ale prepukol spor o spišskú obec Javorina. Rozhraničovacia komisia navrhla výmenu územia obce Lipnice na Orave za územie obcí Hladovka a Suchá Hora, oba štáty tento návrh prijali. Československá strana však odmietla poľskú požiadavku na pričlenenie Javoriny, časti katastra obce Jurgov a časti katastra obce Ždiar na Spiši bez náhrady k Poľsku. Poľsko potom ponúklo výmenou za Javorinu obce Kacvín a Nedeca, ale Československo nepristúpilo ani na tento návrh. ČSR sa pridrižovalo stanoviska, podľa ktorého záležitosť Javoriny už vyriešilo rozhodnutie arbitráže v Spa. V podobnom duchu rozhodol aj medzinárodný súd v Haagu, podľa ktorého bolo rozhodnutie arbitráže v Spa definitívne, no s pripomienkou, že delimitačná komisia môže odporučiť drobné zmeny. Dňa 17. decembra 1923 napokon Rada Spoločenosti národov nepodporila poľské stanovisko a Javorina zostala v celom svojom katastri súčasťou ČSR.¹³

☛ Bolo jasné, že v čase konsolidácie republiky v prvých povojnových rokoch bude potrebné prijať systematické riešenie, ktorým by sa zabezpečila aj organizácia a rozmiestnenie úradov finančnej stráže na slovenských hraniciach novovzniknutej ČSR.

☛ Podľa výnosu ministerstva národnej obrany 17/4. 1919, č. 10705 zprav. bolo napokon vrchnému veliteľstvu vojsk na Slovensku nariadené, aby sa dohodlo s Úradom ministra s plnou mocou pre správu Slovenska (ÚMPS)¹⁴ na zriadení pohraničných kontrolných miest pre malý pohraničný styk, aj pre hraničný styk do diaľky a aby bol určený počet mužstva pre jednotlivé miesta. Vojskové hliadky mali strážiť hranice až do doby, kým by hraničnú službu neprevzala finančná stráž. Príslušníci tohto zboru mali byť dosadení na dohodnuté miesta, aby tam uskutočňovali prehliadky osôb prekračujúcich hranicu a ich batožiny a bdeli nad vývozom a dovozom tovaru za pomoci colných úradov. Pasovú kontrolu malo mať na starosti četníctvo, prípadne policajné orgány. Vojskové hliadky sa mali následne postarať o stráženie na miestach, ktoré neboli určené k prechodu. Zadržané osoby alebo tovar mali predať finančnej stráži alebo četníctvu k ďalšiemu vybaveniu. Prechod obyvateľstva do diaľky, na riadne vystavený pas, sa mal konať len prostredníctvom železničnej alebo lodnej dopravy alebo na určených cestách pre automobilovú dopravu. Na kontrolovanie tohto typu prechodu mali byť zriadené pohraničné kontrolné stanice na vybraných miestach, okrem iného aj v Spišskej župe v Novej Belej, Spišskej Starej Vsi a na iných miestach. Okrem toho mal fungovať tzv. malý pohraničný styk pre obyvateľov pásma 10 km od hranice, ktorí mohli vstupovať na územie susedného štátu na určených miestach, keď sa preukázali platným povolením (Osvedčenie pre malý pohraničný

styk) vydaným na určitý čas alebo konkrétnu cestu, ktoré by vydávali slúžnovské úrady a viedli by si o tom evidenciu. Vojské oddelenie, ktorému by bol určený istý úsek hraníc, by zriadilo pri príslušnej finančnej strážii alebo colnom úrade hliadku, ktorá by bola poučená finančnou strážou a vykonávala by na určenom úseku pochôdzky.¹⁵

☛ Na pôde Generálneho finančného riaditeľstva v Bratislave sa 9. januára 1920 uskutočnila porada zvolaná Zemským vojenským veliteľstvom v Bratislave, na ktorej sa diskutovalo o ďalšej organizácii finančnej stráže na Slovensku. Bolo konštatované, že pre nedostatok stavov nemohla byť uskutočňovaná revízna hraničná služba (pasová a finančná) v takej miere, ako by sa to vyžadovalo. Do tej doby bola služba na hraniciach takmer výhradne uskutočňovaná vojskom (revízna hraničná služba – pasová), ktoré z rôznych dôvodov nevykonávalo dostatočne kvalitnú policajnú a colnú službu. Na tejto porade bolo zároveň navrhnuté rozmiestnenie strážnych finančných staníc na Slovensku v celkovom počte 168. Na slovensko-poľskej hranici v oblasti Spiša a Šariša, ktoré dnes tvoria hraničné okresy Poprad, Kežmarok a Stará Ľubovňa bola organizácia navrhovaná v nasledujúcej podobe.

☛ V Spišskej župe malo byť zriadené Finančné riaditeľstvo so sídlom v Levoči, pod ktoré mali spadať tieto, tzv. dohľadacie oddelenia finančnej stráže:¹⁶

1. v Poprade s tzv. strážnymi stanicami v Poprade (počet mužstva – 30 mužov) a Tatranskej Lomnici (20 mužov);
2. v Podspádoch so strážnymi stanicami v Javorine (20 mužov) a Jurgove (20 mužov);
3. v Spišskej Starej Vsi so strážnymi stanicami v Nedeci (12 mužov), Spišskej Starej Vsi (16 mužov), Lesnici (10 mužov) a v Horných Lapšoch (12 mužov);
4. v Novej Belej so strážnymi stanicami v Novej Belej (14 mužov), Nižných Lapšoch (10 mužov) a Falštíne (8 mužov);
5. v Starej Ľubovni so strážnymi stanicami v obci označenej ako Nagyarsas (18 mužov), Litmanovej (12 mužov) a v Hraničnom (12 mužov).

☛ V Šarišskej župe s Finančným riaditeľstvom v Prešove boli navrhované dohľadacie oddelenia finančnej stráže:

1. v Malom Lipníku so strážnymi stanicami vo Veľkom Sulíne (10 mužov) a Malom Lipníku (10 mužov);
2. v Orlove so strážnymi stanicami v Legnave (12 mužov) a Orlove (10 mužov);
3. v Čirči so strážnou stanicou v Čirči (10 mužov).

☛ Pomerne výnimočnou situáciou na slovensko-poľských hraniciach nielen na Spiši, ale aj na Orave bolo vyhlásenie už spomínaného plebiscitu. Aj v takejto situácii však bolo potrebné určiť pravidlá pre prechod cez hranice. Medzinárodná subkomisia pre Oravu a Spiš preto stanovila pri ÚMPS prípisom z 8. júna 1920 (č. 1522) podmienky pre dovoz a vývoz tovaru platné pre plebiscitné územie.¹⁷

☛ Chaotické povojnové obdobie umocnené výnimočnými podmienkami po vyhlásení plebiscitu nahrávalo rôznym pašerákom a pašeráckym skupinám, či už na Spiši alebo na Orave. Pašovanie však bolo pomerne rozšíreným fenoménom, a to nielen v povojnových rokoch, ale aj v rokoch nasledujúcich, aj na Kysuciach, v Tešínsku na tamom úseku hranice s Poľskom a na iných miestach.

☛ Pašerákov v medzivojnovom období je možné rozdeliť do 3 skupín – amatéri (nezamestnaní ľudia, ktorí hľadali možnosť zarobiť si), profesionálni pašeráci; príležitostní pašeráci (žili pri hraniciach a mali pole a pastviny na oboch stranách hranice).

☛ Pašeráctvo (alebo aj podlúdnictvo), úzko súviselo s colnými bariérami (najmä clo ochranné, ktorého cieľom bolo chrániť niektoré výrobné odvetvia pred zahraničnou konkurenciou alebo zabrániť vývozu niektorých surovín)¹⁸ a inými bariérami ako napr. daňová politika štátu, aktuálny kurz, vývoj na domácom trhu a iné.

☛ Rozmáhaniu pašeráctva napomáhal aj horský, členitý a zalesnený terén. Nutná bola dobrá znalosť terénu, nelegálnych hraničných prechodov, zvyklostí československej finančnej stráže i poľských colníkov, ale aj sieť pomocníkov. Úlohu zohrali aj horské chaty, kde sa pašeráci stretávali a vymieňali si tovar.¹⁹

☛ Sieť pomocníkov tvorili predávajúci, ojedinele i „vyjednávajúci“, jeden až dvaja prevádzajúci, prechovávači pašovaného tovaru a priekupníci, ktorí ho distribuovali ďalej, resp. priami kupci či objednávatelia (napr. mäsiari).²⁰

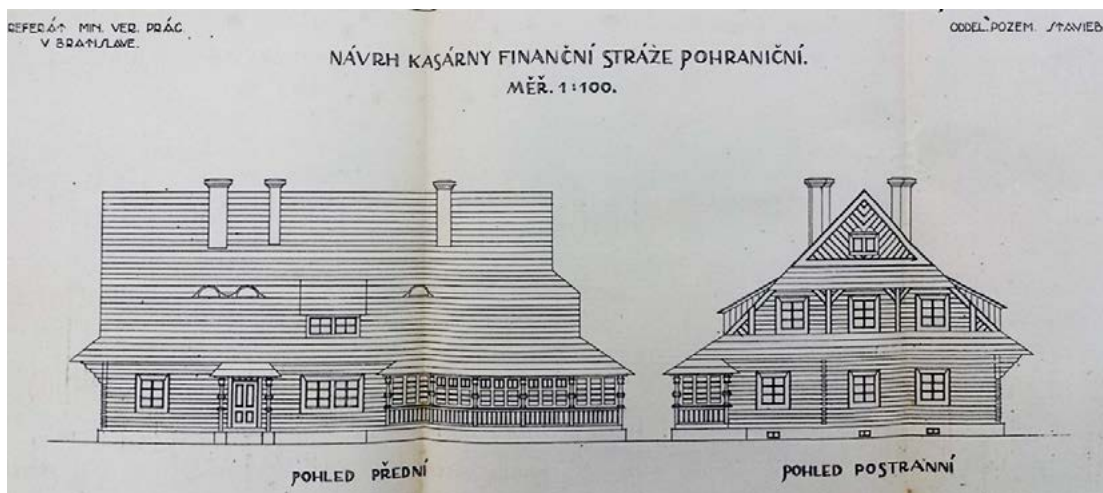
☛ Vo väčšine prípadov išlo o relatívne malé množstvo tovaru pravidelne určeného pre vlastnú potrebu alebo na drobný predaj. Pašovanie vo väčšom meradle (jednotlivcami či organizovanými skupinami) bolo zriedkavejšie. Touto činnosťou sa zaoberali príslušníci oboch pohlaví, rodičia aj ich deti. Pašovanie malo dopad aj na spôsob života zainteresovaných rodín, ich sociálny status v rámci lokálneho spoločenstva a postoje obyvateľov k nim.²¹

☛ Pre pašerákov bola typická aj špecifická morálka, v ktorej sa cenila najmä prešibanosť, odvaha, tolerovalo sa porušovanie zákonov, krádeže a klamstvo. Príznačná bola aj nedôvera voči štátnej moci a jej orgánom.²²

☛ Pašovalo sa hlavne v noci a ku každému druhu tovaru sa viazali špecifické spôsoby jeho transportu cez hranice. Medzi najčastejšie prenášaný sortiment patrili: dobytok, kone, ošípané, alkohol a lieh, potraviny (mäso, údeniny, vajcia, maslo, čierne korenie, droždie) a iný tovar (oblečenie, obuv, textilný tovar, cigarety).²³

☛ Trasy sa odvíjali od tovaru. Pašovalo sa cez zelenú hranicu, ale aj cez oficiálne prechody.²⁴

☛ Najdôležitejšie bolo pohodlné oblečenie a topánky v nenápadných farbách. Základom boli rôzne batohy, vrecia a vaky, kabáty a vesty vybavené vreckami, ale aj ženské dlhé sukne, na ktoré sa našivali vrecká alebo si ženy remeňmi a šnú-

rami priväzovali kontraband k nohám. Význam mali aj rôzne skrýše (v chalupách, pivniciach, stoloch, psích búdach, stohoch slamy, v otvoroch v podlahách a pod.).²⁵

☑ Pašovanie dobytku na naše územie pôvodne upravoval zákon z roku 1888, ktorý zostal v platnosti aj po roku 1918. Hovoril o konfiškácii pašovaného zvieratá, jeho odpredaji vo verejnej dražbe, ako aj pokutách a iných trestoch pre osoby prichytené pri čine. Stíhanie „podludného“ exportu predmetov dennej potreby upravovalo aj vládne nariadenie č. 653/1919 Zb. z. a n. Jeho platnosť v roku 1920 zrušil zákon č. 188, ktorý kvalifikoval trestné činy spojené s pašeráctvom podľa hodnoty pašovaného tovaru ako priestupky, prečiny a zločiny (tento zákon bol zrušený a v roku 1923 nahradený zákonom č. 98). Problém pašovania riešil aj zákon č. 418/1920 Zb. z. a n. a vládne nariadenie č. 442, vydané v roku 1920 k jeho §11. Trestami sa zaoberal aj zákon č. 337/1920 Zb. z. a n.²⁶

☑ Na plebiscitnom území Na Spiši a Orave dochádzalo okrem iného aj ku krádežiam alebo pašovaniu volov,²⁷ múky,²⁸ topánok,²⁹ tabaku,³⁰ súkna,³¹ petroleja, ovsu, valút,³² neokolkovaných bankoviek, kolkov, plátne, zápaliiek, soli, žita, liehu, droždia,³³ cukru,³⁴ ale aj poľských propagačných letákov.³⁵ Vyvážanie československých bankoviek do cudziny sa rozšírilo natoľko, že ministerstvo financií priznalo pohraničným orgánom odmenu za zabavenie tejto položky, a to do výšky maximálne 50 % zo zabavenej sumy v závislosti od prípadu.³⁶ Z okresu Čadca sa pašovali hlavne potraviny, a to najmä do Jablunkova alebo do Tešína. Služny zo Slúžnovského úradu v Čadci v januári 1920 upozorňoval ÚMPS, že existuje ešte aj iná forma pašovania, nie taká nebezpečná, keď napr. ženy zo Sliezska prichádzali do okresu, aby doniesli trochu petroleja, ktorého tam bol nedostatok, a ten vymenili napr. za cukor.³⁷ Hlásené boli aj prípady pašovania koží, cukru, krúp, fazule a jačmeňa obyvateľmi z Jarabiny a Litmanovej.³⁸ Rozšírené bolo aj pašovanie koní, a to do takej miery, že boli prijaté prísne opatrenia, ktoré tomu mali zamedziť. Úrady mali proti pašovaniu koní bojovať hlavne sprísnenou kontrolou dobytčích pasov, ktoré sa mali vystavovať za presne určených pod-

mienok. Obchodovať s koňmi mohli len spoľahliví obchodníci a slúžnovské úrady mali viesť zoznamy takýchto obchodníkov.³⁹ Z vojenských jednotiek pôsobil na Spiši Horský prápor č. 7, ktorého príslušníci hlásili niekoľko prípadov nelegálneho prekročenia hraníc a pašovania, medzi nimi aj pravidelné prechádzanie hraníc poľskými Židmi. Jedna hliadka niektorých chytila, napr. pri Starom Ľubovni. Situácia okolo prechádzania hraníc poľskými občanmi a obchodu s pašovaným tovarom sa podľa zápisov v denníku tohto vojenského útvaru neskôr upokojila.⁴⁰

☑ Jedným z možných riešení neprehľadnej situácie bol návrh na zriadenie spoločnej civilnej československo-poľskej pohraničnej stráže na plebiscitnom území. S tým ale československá strana nesúhlasila z obavy, že bude dochádzať k vzájomným konfliktom a pripúšťaniu pašovania tovaru z Poľska poľskými pohraničníkmi.⁴¹ K zriadeniu zmiešanej civilnej pohraničnej stráže napriek tomu došlo, a to rozhodnutím medzinárodnej subkomisie pre Spiš a Oravu. Táto stráž začala na plebiscitnom území pôsobiť od 28. mája 1920. V rovnaký deň sa z tohto územia stiahla finančná stráž, ktorej členovia odišli do najbližších dedín pri plebiscitnom území. Zmiešaná stráž bola rozdelená do 10 oddielov. K 4. júnu 1920 boli zostavy jednotlivých oddelení na československej strane takéto⁴²

1. oddiel Javorina – veliteľ oddielu čatár Ján Vojtas, Anton Plučinský, Ondrej Šafranec, Ondrej Papšanský,
2. oddiel Podspády – veliteľ oddielu čatár Vincent Kula, Ján Pitonák, Josef Jurasko, Ján Guchas,
3. oddiel Čierna Hora – veliteľ oddielu desiatnik Ondrej Mačičák, Jakub Miškovič, Josef Martinčák, Gregor Helova,
4. oddiel Tribš – Ján Kurast, Josef Bizub, Ján Kalata,
5. oddiel Nová Belá – veliteľ oddielu desiatnik Ondrej Bednarčík, Ján Nemeč, Ludvik Skvorek, Ján Blazony,
6. oddiel Kapušnica – veliteľ oddielu desiatnik Josef Kuchta, Josef Tatko, Andrej Neupauer, Josef Skorupa,
7. oddiel Lesnica – Ján Brija, Josef Sajut, Demeter Mosorjak,

8. oddiel Stráňany (Folvark) – veliteľ oddielu desiatnik Karol Boget, Izidor Fias, Michal Skarupa, Michal Bernát,
9. oddiel Veľká Lesná (Richvald) – veliteľ oddielu čatár Andrej Madeja, Josef Kolodzej, Vojtech Bielak, Josef Kozubiak,
10. oddiel Reľov – veliteľ oddielu čatár Josef Grigovský, Ján Čupka, Jakub Pencak, Ján Kubic.

☛ V napätej atmosfére pred plebiscitom dochádzalo ku konfliktom. Jedným z nich bolo aj napadnutie príslušníkov československej pohraničnej stráže v dedine Harkabúz, v dnešnej poľskej časti Oravy, a aj na iných miestach. Mala to byť pomsta za to, že strýko jedného z útočníkov (rodáka z Podvlku a príslušníka 3. streleckého pluku podhalanských strelcov) bol zatknutý pri nelegálnom prevážaní kolkov z Poľska do ČSR.⁴³

☛ Situácia bola pre finančnú stráž a četníctvo ťažká nielen v období pred plebiscitom, ale aj po arbitrážnom rozhodnutí v Spa. Obzvlášť ťažká bola po odchode vojska v roku 1920. Na inšpektoráte v Jablonke na to reagovali tak, že bolo nariadené konať hliadky najmenej o sile troch mužov.⁴⁴ Jednotlivé oddelenia finančnej stráže boli navyše zlé zásobované. Nedostatok múky a zemiakov hlásili napr. financí (ako ľudia zvykli príslušníkov tohto zboru nazývať) zo Starej Lesnej v marci 1920.⁴⁵ Situácia sa zhoršila do tej miery, že Generálne finančné riaditeľstvo v Bratislave žiadalo v júli 1920 ÚMPS nápravu tohto stavu, hlavne pri zaobstarávaní potravín, paliva a bytov pre príslušníkov finančnej stráže, ktorí v dôsledku nepriaznivej situácie a nepriateľského postoja v pohraničí hromadne odchádzali zo služby. Neustála fluktuácia členov zboru zvyšovala náklady pre štát a v neposlednom rade dochádzalo k zhoršovaniu úrovne služby. Mnohí financí českej národnosti sa sťažovali, že ľudia v pohraničí sa k nim chovajú nepriateľsky a majú poznámky v zmysle, že Česi tam prišli len preto, aby im zabráňovali v prechode hraníc a v prenášaní tovaru do a zo zahraničia. Miestni im preto nechceli predávať rôzne potraviny alebo prenajímať ubytovacie priestory.⁴⁶

☛ Hlásené však boli aj mnohé prípady bitia a iných násilností či neprístojného správania zo strany československej finančnej stráže. V auguste 1920 je dochovaný prípad odobratia peňazí hliadkou finančnej stráže z Vitanevej na Orave od dvoch žien z Liptova, ktoré tam prišli kúpiť kravy. Financí ich mali zadržat a obviniť, že chceli ísť kupovať kravy do Suchej Hory na poľskej strane a zobrali im všetky peniaze. Starosta Vitanevej preto žiadal hlavného slúžneho z Trstenej, aby peniaze vrátili. Ďalší prípad bol hlásený tiež v auguste 1920, ale v obci Liesek na Orave. Príslušníci finančnej stráže prišli do domu jedného z obyvateľov obce a mali tvrdiť, že má doma pašované kravy z Poľska, a zakázať mu ich vyhnat na pašu. On to mal aj napriek tomu urobiť, a keď sa o tom financí dozvedeli, údajne sa vyhrážali jeho žene, že ho prebodnú a urobia z nej vdovu.⁴⁷

☛ Po nepokojnom období na hraniciach na začiatku 20. rokov 20. storočia napokon predsa len došlo k ich vymedzeniu a postupnej konsolidácii pomerov. Štátna hranica, ktorú určila rozhraničovacia komisia v roku 1924, rozdelila pozemky obyvateľov československo-poľského pohraničného pásma. Aby mohli byť obhospodarované, boli prijaté hospodárske a komunikačné úľavy v pohraničnom pásme, ktoré boli zakotvené v tzv. Krakovských protokoloch zo 6. mája 1924 uzatvorených medzi ČSR a Poľskom, v ktorých došlo k úprave pomerov na hraniciach. Táto dohoda mala za cieľ uľahčenie pohraničného styku a dotýkala sa všetkých činností spojených s obhospodávaním pôdy (hnanie dobytku, prevážanie hospodárskych strojov a náradia, osiva, poľnohospodárskych produktov a pod.) a prechodu lesných a poľnohospodárskych robotníkov a remeselníkov. Práve tento pohraničný styk bol stimulom pre zriadenie nových hraničných prechodov v roku 1925 – Javorina, Veľká Franková a Lysá nad Dunajcom.

☛ Na základe vyhlášky ministerstva financií z 31. marca 1925 bolo predbežne ustanovené pohraničné pásmo na slovensko-poľskej hranici. Do zoznamu obcí patriacich do pohraničného pásma na Slovensku patrili v okrese Sabinov – Bajerovce, Čirč, Šarišské Jastrabie, Kamenica, Krivany, Kyjov, Lipany, Ľubotín, Lúčka, Obručné, Olš, Orlov, Plaveč, Krásna Lúka, Torysa, Údol, Ruská Voľa, Vislanka a Dravce. V okrese Stará Ľubovňa – Forbasy, Hniezdne, Hraničné, Hromoš, Hajtovka, Chmeľnica, Jarabina, Kamienska, Kremná, Lacková, Legnava, Malý Lipník, Litmanová, Stará Ľubovňa, Matysová, Mníšek nad Popradom, Pílhov (dnešná súčasť obce Mníšek nad Popradom), Plavnica, Podolíneč, Podsadek, Nižné Ružbachy, Vyšné Ružbachy, Šambron, Starina, Malý Sulín a Veľký Sulín. V okrese Spišská Stará Ves – Stráňany, Malá Franková, Veľká Franková, Zálesie, Hanušovce, Hágy, Haligovce, Havka, Jezersko, Lysá nad Dunajcom, Lechnica, Lesnica, Veľký Lipník, Matiašovce, Osturňa, Reľov, Richvald, Nižné Šváby, Vyšné Šváby a Spišská Stará Ves. V okrese Kežmarok – Bušovce, Javorina, Vojňany, Lendak, Podhorany, Toporec, Slovenská Ves, Výborná, Ždiar, osada Kúpele Kotlina, osady pod Ždiarskou vidlou, horáreň pri Červenej stene a horáreň Kardolín, ktoré patrili k Spišskej Belej, Zelené pleso a Kežmarské žľaby, ktoré patrili ku Kežmarku, Matliare patriace Huncovciam, Tatranská Lomnica patriaca do Veľkej Lomnice, Terryho chata, hotel Kamzík a hotel Kolbach patriace k Starej Lesnej. V okrese Poprad – osady a samoty – Hrebienok a Starý Smokovec patriace k obci Milbach, Nový Smokovec patriaci k obci Veľký Slavkov, Sliezsky dom a Tatranská Polianka patriace k obci Gerlach a Vyšné Hágy patriace k obci Štôla.⁴⁸

☛ V roku 1925 bola medzi ČSR a Poľskom spísaná turistická konvencia, ktorá upravovala pomery pre turistov na hraniciach.⁴⁹ Členovia niektorých turistických alebo lyžiarskych spolkov

Kombinovaná budova finančnej stráže a colníctva v Mníšku nad Popradom. Osobný archív autora

na oboch stranách hranice mali zvláštne výhody pri prekračovaní hranice v pásme na to určenom. Táto turistická konvencia mala za cieľ uľahčiť turistom a lyžiarom oboch štátov prekračovať hranice s týmito cieľmi. Turistické pásmo obsahovalo tri úseky a jeho rozsah bol vyznačený na mape, ktorú turisti a členovia turistických spolkov boli povinní mať pri sebe. Prestup hraníc a pobyt v turistickom pásme bol dovolený československým a poľským turistom, prípadne poľským príslušníkom, ktorí boli usadení v ČSR opatreným zvláštnou legitimáciou – Klubu československých turistov, Sväzu československých lyžiarov, Polskie towarzystwo tatrzańskie, Polski swiazek narciarski. Legitimácie platili len vtedy, keď boli vystavené niektorým zo spomenutých spolkov, keď boli opatrené fotkou majiteľa a potvrdené príslušnými úradmi miesta pobytu a konzulárnymi úradmi. Prestup hranice sa smel konať po turistických cestách, za ktoré sa pokladali cesty a miesta opatrené turistickým značkováním alebo obvykle používané turistami alebo lyžiarmi a zakreslené vo vojenských mapách. Prestup bol dovolený len peši, užívanie akýchkoľvek dopravných prostriedkov bolo obmedzené na colné cesty pri zachovaní colných predpisov. Ak poľský štátny príslušník chcel vstúpiť z turistického pásma ďalej do československého vnútrozemia, musel mať pri sebe riadny cestovný pas s vízom československého konzulátu. To isté platilo aj pre občanov ČSR. Táto zmluva sa však nedotýkala uľahčenia pre turistický ruch v Tatrách, pretože tie sa zakladali na rozhodnutiach uvedených v Krakovských protokoloch.⁵⁰

☑ Dňa 30. mája 1925 bola medzi ČSR a Poľskom uzatvorená zmluva o uľahčení pohraničného styku.⁵¹ Dňa 7. decembra 1926 bol spísaný protokol obsahujúci celkovo 12 článkov, ktorý patril k tejto zmluve. Protokol obsahoval zoznamy obcí a osád ležiacich v pohraničnom pásme po oboch stranách hranice, ktorých obyvatelia mali uľahčený pohraničný styk podľa uvedenej zmluvy. Za miesta pre-

stupu sa uznávali hraničné prechody na colných cestách, a to i na tých, ktoré boli v dobe uzatvorenia zmluvy otvorené len na území jedného zo štátov. Okrem colných ciest sa za prestupy uznávali aj vedľajšie cesty uvedené v špeciálnej prílohe. Miesta prestupu pre hospodárske účely mali stanoviť československá a poľská finančná stráž vo vzájomnej dohode. Bez cla a colných formalít, ale s podmienkou spätného vývozu, mohli pri výkone svojho povolania prechádzať cez colnú hranicu na všetkých vedľajších cestách a prenášať určené nástroje – 1. kňazi a ich pomocníci bohoslužobné predmety, 2. lekári a zverolekári lekárske nástroje, 3. pôrodné asistentky pôrodné potreby. Lekári, zverolekári a pôrodné asistentky mohli prenášať aj liečivá a prostriedky k ošetrovaniu, ale len v množstve nevyhnutnom na prvú pomoc. Hasiči s výstrojom, ktorí prešli cez hranicu po vedľajších cestách boli povinní sa pri návrate hlásiť pri najbližšom finančnom úrade. Bolo tiež dohodnuté, že v prípade skutočnej potreby alebo v iných závažných dôvodoch bolo možné v jednorazovej alebo stálej priepustke stanoviť viac než jedno miesto prestupu. Majitelia hospodárskych priepustiek mohli používať len tie miesta prestupu, ktoré predstavovali najkratšie spojenie medzi ich bydliskom a pozemkami, ktoré za hranicami obrábali. Prevoz hospodárskych strojov bol povolený len po colných cestách s tým, že oslobodené od colného riadenia boli len vtedy, keď dotyčný predložil colnému úradu písomné osvedčenie, že konkrétne stroje sú výlučne na potrebu na jeho hospodárstve a že berie na seba plnú zodpovednosť v prípade neuskutočnenia spätného vývozu v lehote stanovenej colným úradom. Prevoz strojov sa mohol udiť aj po vedľajších cestách, ale za colného dozoru. Benzín a iné tekuté pohonné látky, ako i mazadlá, ktoré sa nachádzali v nádržiach pevne spojených s motorom sa ponechávali bez cla. Iné pohonné látky a mazadlá mali byť preclené pri najbližšom colnom úrade. S cieľom colného záznamu dobyťka vyháňaného na pastvu do pohraničného pásma v druhom štáte na dobu dlhšiu než jeden deň stačilo prestup ohlásiť dostatočne dopredu pri najbližšom colnom úrade, ktorý tento záznam vykonal. Pri dovoze naturálií rôzneho charakteru mohli colné úrady v prípade pochybností žiadať, aby zamestnávateľ osvedčením preukázal, že ide o naturálnu mzdu. Daná zmluva a aj protokol riešili aj podmienky prepravy telesných pozostatkov, podmienky pre prechod účastníkov pohrebu a iných záležitostí s tým spojených. Napríklad vence a kytice zo živých rastlín, ako aj sviece mohli byť v primeranom množstve prenášané do pohraničného pásma v druhom štáte bez toho, aby podliehali colnému riadeniu. Podobne mohli byť oslobodené od cla aj športové potreby osôb bývajúcich v pohraničnom pásme, ktoré boli potrebné pre športový výkon v pohraničnom pásme druhého štátu.

☑ Do zoznamu československých obcí a osád ležiacich v pohraničnom pásme na československo-poľskej hranici na Slovensku uvedených

v protokole boli aj tie v okrese Poprad – osady a samoty – Hrebienok a Starý Smokovec patriaci k obci Milbach, Nový Smokovec patriaci k obci Veľký Slávkov, Sliezsky dom a Tatranská Polianka patriace k obci Gerlachov a Vyšné Hágy patriace k obci Štôla. V okrese Kežmarok – Bušovce, Javorina, Krík, Lendak, Maldúr, Toporec, Slovenská Ves, Výborná a Ždiar, potom osada Lázne Kotlina a samoty pod Ždiarskou vidlou, hájovňa pri červenej stene, hájovňa Kardolín, ktorá parila k Spišskej Belej, Zelené Pleso a Kežmarské Žľaby patriace ku Kežmarku, Matliare patriace k Huncovciam, Tatranská Lomnica patriaca do Veľkej Lomnice, Terryho chata, hotel Kamzík a hotel Kolbach patriace k Starej Lesnej. V okrese Spišská Stará Ves – Stráňany, Malá Franková, Veľká Franková, Zálesie, Hanušovce, Hágy, Haligovce, Havka, Jezersko, Lysá nad Dunajcom, Lechnica, Lesnica, Veľký Lipník, Matiašovce, Osturňa, Reľov, Richvald, Nižné Šváby, Vyšné Šváby a Spišská Stará Ves. V okrese Stará Ľubovňa – Forbasy, Hniezdne, Hraničné, Hromoš, Hajtovka, Chmelnica, Jarabina, Kamienka, Kremná, Lacková, Legnava, Malý Lipník, Litmanová, Stará Ľubovňa, Matysová, Mníšek nad Popradom, Pilhov (dnešná súčasť obce Mníšek nad Popradom), Plavnica, Podolíneček, Podsadek, Nižné Ružbachy, Vyšné Ružbachy, Šambron, Starina, Malý Sulín a Veľký Sulín. V okrese Sabinov – Bajerovce, Čirč, Šarišské Jastrabie, Kamenica, Krivany, Kyjov, Lipany, Ľubotín, Lúčka, Obručné, Olš, Orlov, Plaveč, Krásna Lúka, Torysa, Údol, Ruská Voľa, Vislanka a Šarišské Dravce. V zozname colných ciest bola aj cesta Chocholow – Suchá Hora, Lysá Poľana – Javorina, Jurgów – Podspády, Kačwin – Veľká Franková, Niedzica – Spišská Stará Ves, Podolík – Piwniczna – Hanuszów – Mníšek nad Popradom, Tarnów – Orlov. V zozname prestupných miest po vedľajších cestách boli aj Lapszanka – Osturňa, Nizna Szczawnica – Červený Kláštor (tento prechod mal byť uvoľnený, pokiaľ vlastníci cesty po pravom brehu Dunajca dovoľujú túto cestu používať), Nizna Szczawnica – vrch Kače – Lesnica (určenie bodu prestupu sa ponechalo príslušným úradom oboch strán), Piwniczna – Hanuszów – Mníšek nad Popradom, Zegiestów – Sulínsky prameň (určenie bodu prestupu bolo na dohode úradov oboch strán), Milik – Legnava (určenie bodu prestupu bolo na dohode úradov oboch strán), Leluchów – Čirč, Dubne – Obručné.⁵²

☛ Autor sa v štúdiu pokúsil podať čiastočný pohľad na zložitú situáciu v neľahkých povojnových rokoch po prvej svetovej vojne, po ktorej sa zásadne menila mapa Európy. Jedným z novovzniknutých štátov bola aj Československá republika. Určenie hraníc novej republiky bolo výsledkom zložitých diplomatických rokovaní, ale tiež vojenských stretov s okolitými štátmi, čomu sa nevyhli ani územia na Spiši, Orave a Kysuciach, ktoré sa stali predmetom sporu medzi Československom na jednej strane a Poľskom na druhej. Situáciu na slovensko-poľských hraniciach ešte skompli-

kovalo vyhlásenie plebiscitu v sporných územiach na Spiši a Orave. Nakoniec zasiahli víťazné mocnosti, ktoré arbitrážne rozhodli o rozdelení hraníc v roku 1920, no konsolidácia hraníc pokračovala ešte niekoľko rokov po tomto rozhodnutí.

☛ V takejto atmosfére sa formovala československá finančná stráž nadväzujúca na tradíciu ešte z čias Rakúsko-Uhorska. Tento zbor ministerstva financií mal okrem iného za úlohu chrániť colnú a štátnu hranicu novej republiky, ktorá v prvých povojnových rokoch nebola na mnohých miestach ešte ustálená. Situácia na Slovensku bola v porovnaní s českými krajinami ešte zložitejšia, keďže vo východnej časti republiky chýbalo dostatočné množstvo kvalifikovaných kandidátov na službu a mnohé z oddelení vznikali doslova na zelenej lúke. Nehovoriac o náročnej službe v ťažkom teréne a klimatických podmienkach a často v nepriateľskom prostredí. Už tak ťažkú prácu financov, ako ľudia zvykli volať príslušníkov tohto zboru, ešte viac sťažovala neprehľadná situácia na hraniciach, ktorá nahrávala rôznym pašerákom alebo celým pašeráckym skupinám.

☛ Autor si nenárokuje na to, že táto štúdia podáva kompletne a úplné spracovanie prehľadu na hraniciach v povojnových rokoch, ale dúfa, že prispeje k mozaike, ktorá dopĺňa obraz o tomto neľahkom období.

Poznámky:

- ¹ Zákon č. 28/1920 Zb. z. a n. z 12. decembra 1920 o reorganizácii finančnej stráže [online]. [cit. 27.10.2021]. Dostupné na internete: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/005-1920.pdf>
- ² Zákon č. 114/1927 Zb. z. a n. z 14. júla 1927 [online]. [cit. 27.10.2021]. Dostupné na internete: <https://www.aspi.sk/products/law-Text/1/4447/1/2/zakon-c-114-1927-sb-celni-zakon/zakon-c-114-1927-sb-celni-zakon>
- ³ Nariadenie č. 40/1920 Zb. z. a n. z 17. januára 1920 o zriadení a služobných pomeroch pohraničnej finančnej stráže [online]. [cit. 27.10.2021]. Dostupné na internete: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/008-1920.pdf>
- ⁴ Ibidem.
- ⁵ BORÁK, Mečislav – ŽÁČEK, Rudolf. *Ukradené vesnice*. Ostrava : Sřinga, 1993. ISBN 9788085491432. s. 6 – 7.
- ⁶ JELÍNEK, Petr. *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918 – 1924*. Opava : Matice slezská, 2009. ISBN 9788086887128. s. 52.
- ⁷ ANDRÁŠ, Matej. *Severné hranice Slovenska. Slovenski Gorali*. 2. vydanie. Bratislava : Kubko Goral, 2009. ISBN 978-80-88858-48-5. s. 11.
- ⁸ KLIMKO, Jozef. *Politické a právne dejiny hraníc predmŕnchovskej republiky (1918 – 1938)*. Bratislava : Veda, 1986. s. 34 – 38.
- ⁹ KLIMKO, Jozef. *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*. Bratislava : Obzor, 1980. s. 112.
- ¹⁰ HRONSKÝ, Marián. Otázka Oravy a Spiša – od idey plebiscitu k arbitrážnemu rozhodnutiu Konferencie veľvyslancov. In KÁZME-ROVÁ, Ľubica – ORLOF, Ewa a kol. (eds.). *Slovensko-poľské vztahy 1918 – 1945 očami diplomatov*. Bratislava : Prodoma, 2008. ISBN 978-80-89396-00-9. s. 37.
- ¹¹ ANDRÁŠ, Matej. *Severné hranice Slovenska. Slovenski Gorali...*, s. 13.
- ¹² MOLITORIS, Ludomír. Slováci žijúci v Poľsku a ich účasť na protifašistickom odboji v rokoch 1939 – 1945. In LAINCZ, Eduard – DROBŇÁK, Adrián (eds.). *V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín v rokoch 1938 – 1948. Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017*. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018. ISBN 978-80-89860-10-4. s. 75.
- ¹³ BORÁK, Mečislav – ŽÁČEK, Rudolf. „Ukradené“ vesnice..., s. 14 – 15.
- ¹⁴ Zriadený zákonom č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918. Pozri: KRAJČOVIČOVÁ, Natália. *Slovensko na ceste k demokracii*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2009. ISBN 978-80-89396-01-6. s. 28 – 29 [online]. [cit. 5.11.2021]. Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/70733/krajcovicova.pdf>.
- ¹⁵ Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska 1919 – 1927, škatuľa (ďalej šk.) 326, signatúra (ďalej sign.) 1 – 607, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 601/326.

- ¹⁶ SNA, f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska 1919 – 1927, šk. 326, sign. 1 – 607, inv. č. 601/326.
- ¹⁷ SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 2, sign. 880/ 1920 ÚK, inv. č. 8.
- ¹⁸ DOHNALOVÁ, Petra. *Pašeráctví na československo-polských hranicích na Těšínsku ve 20. století*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, 2012, s. 7, 14 [online]. [cit. 27.10.2021]. Dostupné na internete: <https://is.muni.cz/th/nr67v/diplomka-final.pdf>
- ¹⁹ DOHNALOVÁ, Petra. *Pašeráctví na československo-polských hranicích na Těšínsku ve 20. století...*, s. 33 – 34.; KONTRIKOVÁ ŠUSTEKOVÁ, Ivana. Pašovanie na Kysuciach v 1. polovici 20. storočia. In *Kontexty kultúry a turizmu*. 2008, č. 1. s. 26 [online]. [cit. 27.10.2021]. Dostupné na internete: <https://kmkt.sk/wp-content/uploads/2020/06/kontexty-012008.pdf>. ISSN 1337-7760.
- ²⁰ KONTRIKOVÁ ŠUSTEKOVÁ, Ivana. Pašovanie na Kysuciach v 1. polovici 20. storočia..., s. 26.
- ²¹ DOHNALOVÁ, Petra. *Pašeráctví na československo-polských hranicích na Těšínsku ve 20. století...*, s. 54 – 60.; KONTRIKOVÁ ŠUSTEKOVÁ, Ivana. Pašovanie na Kysuciach v 1. polovici 20. storočia..., s. 26 – 27.
- ²² KONTRIKOVÁ ŠUSTEKOVÁ, Ivana. Pašovanie na Kysuciach v 1. polovici 20. storočia..., s. 27.
- ²³ DOHNALOVÁ, Petra. *Pašeráctví na československo-polských hranicích na Těšínsku ve 20. století...*, s. 34 – 47.
- ²⁴ *Ibidem*, s. 48.
- ²⁵ *Ibidem*, s. 54.
- ²⁶ KONTRIKOVÁ ŠUSTEKOVÁ, Ivana. Pašovanie na Kysuciach v 1. polovici 20. storočia..., s. 30 – 31.
- ²⁷ SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 1, sign. 23/1919, inv. č. 1.
- ²⁸ *Ibidem*.
- ²⁹ SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 5, sign. 37/ 1920, inv. č. 17.
- ³⁰ SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 7, sign. 697/1920, inv. č. 17.
- ³¹ SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 8, sign. 732/1920, inv. č. 17.
- ³² SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 7, sign. 630/1920, inv. č. 17.
- ³³ SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 8, sign. 749/1920, inv. č. 17.
- ³⁴ SNA, f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska 1919 – 1927, šk. 326, sign. 1 – 607, inv. č. 273/326.
- ³⁵ SNA, f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska 1919 – 1927, šk. 312, sign. 1 – 652, inv. č. 317/312.
- ³⁶ SNA, f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska 1919 – 1927, šk. 326, sign. 1 – 607, inv. č. 360/326.
- ³⁷ SNA, f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska 1919 – 1927, šk. 312, sign. 1 – 652, inv. č. 332/312.; SNA, f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska 1919 – 1927, šk. 312, sign. 1 – 652, inv. č. 339/312.
- ³⁸ SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 2, sign. 549/1920 ÚK, inv. č. 4.; SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 5, sign. 121/ 1920, inv. č. 17.
- ³⁹ SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 5, sign. 37/1920, inv. č. 17.
- ⁴⁰ Vojenský historický archív, f. Horské prápory VI. – IX. 1920 – 1933 Ružomberok, Poprad, Kežmarok, Podolínec – denníky, *Horský prápor č. 7 – denníky*, šk. 1.
- ⁴¹ SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 3, sign. 1190/ pleb. 1920, inv. č. 14.
- ⁴² SNA, f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska 1919 – 1927, šk. 312, sign. 1 – 652, inv. č. 115/312.
- ⁴³ SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 8, sign. 929/1920, inv. č. 17.
- ⁴⁴ SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 8, sign. 929/1920, inv. č. 17.
- ⁴⁵ SNA, f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska 1919 – 1927, šk. 317, sign. 1 – 722, inv. č. 397/317.
- ⁴⁶ SNA, f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska 1919 – 1927, šk. 326, sign. 1 – 607, inv. č. 592/326.
- ⁴⁷ SNA, f. Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919 – 1920 (1921), šk. 9, inv. č. 18.
- ⁴⁸ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (ďalej MV SR), Štátny archív v Prešove (ďalej ŠA PO), pracovisko archív Stará Ľubovňa. (ďalej p. SL), f. Okresný úrad v Starjej Ľubovni 1923 – 1945, 1924, šk. 28, sign. 267 – 7164, inv. č. 149.
- ⁴⁹ SNA, f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska 1919 – 1927, šk. 176, sign. 375/176.
- ⁵⁰ MV SR, ŠA PO, p. SL, f. Okresný úrad v Starjej Ľubovni 1923 – 1945, 1938, šk. 4, sign. 724 – 1139, inv. č. 140.
- ⁵¹ SNA, f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska 1919 – 1927, šk. 176, sign. 164/176.
- ⁵² MV SR, ŠA PO, p. SL, f. Okresný úrad v Starjej Ľubovni 1923 – 1945, 1939, šk. 8, sign. 492 – 849, inv. č. 141.

Adrián Drobnák

The beginnings of the Czechoslovak financial guards and the overall situation on the Slovak-Polish border in the territory of Spiš after the establishment of Czechoslovak Republik

In the study, the author addresses the situation at selected parts of the Slovak-Polish border after the establishment of the Czech Republic and during the period of construction and consolidation of the new republic. The borders of Czechoslovakia were established as a result of complex diplomatic negotiations, but also military encounters with neighboring states, which affected the territories of Spiš, Orava, and Kysuce, which became the subject of a dispute between Czechoslovakia on one side and Poland on the other. In the study, the author tries to show the impact of this dispute on the respective borderlands.

Financial Guard Corps was formed, which was responsible for protecting the customs and state border of the republic. The financial guards in Slovakia were in a difficult position because of the lack of qualified candidates for this service. The financial guards carried out a demanding service in difficult terrain and climate conditions and a hostile environment. They also had to deal with the smuggling of horses, livestock, alcohol, and other products.

Początki czechosłowackiej straży celnej i ogólna sytuacja na granicy słowacko-polskiej na terenie Spisza po powstaniu Republiki Czechosłowackiej

Autor w swojej pracy poświęca uwagę sytuacji na wybranych odcinkach granicy słowacko-polskiej po powstaniu Czechosłowacji oraz w okresie budowania i konsolidacji nowej republiki. Wyznaczenie granic Czechosłowacji było wynikiem złożonych rozmów dyplomatycznych, ale także konfrontacji militarnej z sąsiednimi państwami, czego nie uniknęły tereny Spiszu, Orawy i Kysuc, które stały się przedmiotem sporu między Czechosłowacją a Polską. Autor stara się pokazać, jak spór ten wpłynął na wybrany obszar przy granicy.

W takiej atmosferze formowały się jednostki straży celnej, której zadaniem była ochrona granicy celnej i państwowej nowej republiki. Straż celna na Słowacji była w tym czasie w trudnej sytuacji w wyniku niewystarczającej ilości wykwalifikowanych kandydatów do służby w tej formacji. Funkcjonariusze straży celnej pełnili służbę w trudnych warunkach terenowych i klimatycznych, było to przy tym wrogie środowisko, w którym występowało zjawisko przemytu koni, bydła, alkoholu i innych towarów.

(Jazykový) obraz Spiša v diele Samuela Czambela *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*¹

doc. PhDr. Peter Karpinský, PhD. (1971) pracuje na Inštitúte slovakistiky a mediálnych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Venuje sa výskumu dejín spisovnej slovenčiny, vývinu slovenského jazyka a dialektológie. Ako autor a spoluautor vydal monografie *Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine*, *Personálna a sociálna deixa v slovenčine*, *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*, *Viacslovné pomenovania v slovenčine*, *Poetika komiksu v texte a kontexte* a najnovšia, vydaná v roku 2021, *Karol S. Szereďay Zpjevanky zemplinských slovanů v okolí Mihalovském. Historicko-diskurzívna analýza*.

1

☛ Samuel Czambel² predstavuje jednu z najvýraznejších jazykovedných osobností konca 19. storočia. Svojimi názormi pozitívne ovplyvnil nielen dobový stav výskumu slovenského jazyka, ale niektoré jeho lingvistické koncepcie sú akceptovateľné až do súčasnosti. Svojimi hypotézami o pôvode slovenčiny však nepriamo motivoval aj vznik istých územno-politických požiadaviek týkajúcich sa hlavne oblasti Spiša, prezentovaných najmä po roku 1918.

☛ Autorov jazykovedný výskum by sme mohli rozdeliť do troch základných oblastí:

- I. Minulosť slovenského jazyka, ktorú skúmal na základe starých pamiatok i v dielach starších slovenských spisovateľov.
- II. Súčasnosť stavu spisovnej slovenčiny, čo vyvrcholilo vydaním jeho kodifikačnej príručky *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*.
- III. „Živá reč“ – t. j. slovenské nárečia, ktorých dôkladné poznanie mu malo pomôcť pri výskume oboch predchádzajúcich oblastí, teda dokresliť obraz minulosti jazyka a zároveň podľa ľudovej reči reformovať súčasný spisovný jazyk, ktorý sa mu zdal počeštený.

1.1

☛ Samuel Czambel³ sa narodil 24. augusta 1856 v Slovenskej Ľupči. Po skončení ľudovej školy študoval na gymnáziu v Banskej Štiavnici, neskôr v Rimavskej Sobote (aby sa mohol zdokonaľiť v maďarčine) a napokon (kvôli nemčine) doštudoval v Kežmarku, kde v roku 1875 maturoval. Následne začal v Pešti študovať právo, ale o rok neskôr prestúpil na filozofickú fakultu, a tak sa dostal aj k praktickej jazykovede. Filologické vedomosti získal na univerzite vo Viedni. V poslednom študijnom roku 1878/79 odišiel do Prahy k profesorovi Martinovi Hattalovi, na ktorého práce neskôr nadväzoval. Štúdium završil doktorátom v Pešti a dizertačnou prácou s názvom *Tot hangtan*. Od roku 1879 pôsobil v štátnej službe v prekladateľskom oddelení predsedníctva vlády. Súčasťou jeho úradných povinností bol od roku 1881 aj preklad alebo obstarávanie prekladov maďarskej zbierky zákonov a nariadení do slovenčiny. Popri zamestnaní zbieral materiál pre štúdie z frazeológie a právnej terminológie. V roku 1884 v letných mesiacoch dostal dvojmesačnú študijnú dovolenku, aby v krajoch s poľským a ukrajinským/rusínskym obyvateľstvom mohol realizovať jazykový výskum.

☛ V roku 1887 sa Czambel stáva redaktorom vládnych *Slovenských novín* v Budapešti, za čo si u slovenských vlastencov vyslúžil kritiku. Czambel však toto pôsobenie využil na propagáciu svojej jazykovednej práce o pravopise. Práve na základe „náčrtov“ publikovaných v novinách vzniklo v roku 1890 dielo *Slovenský pravopis, historicko-kritický nákres*, ktoré sa skladalo z dvoch častí – teoretickej (historickej) a praktickej obsahujúcej pravopisné pravidlá. *Slovenský pravopis...* sa stal základom pre Czamblovu významnejšiu prácu publikovanú v roku 1902 *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*.⁴

1.2

☛ Okrem aktivít, ktorými sa v období pred vznikom Československej republiky podieľal na normalizácii slovenčiny, je dôležitá jeho dialektologicko-etnografická práca. Ako jeden z prvých dialektológov sa totiž podujal na výskum nárečí priamo v teréne,⁵ a nie, ako to bolo doposiaľ zvykom, prostredníctvom dotazníkovej metódy.⁶ Komplexný opis nárečí celého Slovenska sa mu z dôvodu predčasnej smrti (1909) nepodarilo realizovať, a tak v roku 1906 vychádza aspoň prvá časť monografie s názvom *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*, v ktorej sa autor venuje východnému Slovensku.

☛ Eugen Jóna tvrdí, že kniha *Slovenské reč...* je „čo do rozsahu najväčšia Czambelova práca (624 strán) a má predovšetkým dokumentárnu hodnotu: z obdobia okolo r. 1900 zachycuje stav východoslovenských nárečí s okrajovými inoslovanskými nárečiami [...] podľa dovtedajšej odbornej literatúry, menovite poľskej, Czambel podáva s poznámkami údaje o východnom Slovensku, o jeho histórii, miestopise, národopise, ale aj o nárečiach, o doterajších „žriedlach“ východoslovenského nárečia, o jeho funkcii ako spisovnej reči ap.“⁷

1.3

☛ Popri pozitívnych ohlasoch však dielo *Slovenská reč...* u dobových jazykovedcov vyvolalo aj isté polemiky, ktoré sa viazali k predchádzajúcim Czamblovým názorom. Autor totiž už vo svojich starších prácach prezentuje teóriu o nehomogénnom praslovanskom základe slovenčiny, tzv. „[j]užnoslovanský pôvod slovenčiny dokazoval S. Czambel po prvýkrát v práci *Slováci a ich reč* [...]“. Akoby pritom nevnímal vnútornú diferenciaciu slovenského nárečového areálu a pri argumentácii pôvodu slovenčiny si vybral prvky, ktoré považoval za relikty pôvodného

stavu.“⁸ V rámci tejto jeho teórie o nehomogénom praslovanskom základe slovenčiny by západoslovenské nárečia mali mať západoslovanský (t. j. staročeský) pôvod. Východoslovenské nárečia na severe sú podľa Czambla staropoľského a na východe staroukrajinského pôvodu a stredná slovenčina, ako sme spomínali, má pôvod južnoslovanský. „Strednú slovenčinu S. Czambel pokladal za zvyšok jazykovej podunajskej oblasti od pôvodu južnoslovenskej, ktorý sa od tatárskeho vpádu (r. 1241) a od založenia univerzity v Prahe (r. 1348) v kontakte s českým etnikom postupne počesťoval a nadobudol tak dnešný západoslovanský ráz.“⁹

1.4

☛ Práve táto údajná jazyková heterogenita slovenčiny (resp. slovenských nárečí) bola výrazne kritizovaná už v dobe vydania monografie, ale definitívne vyriešenie otázky pôvodu slovenských nárečí, predovšetkým nárečí na východnom Slovensku, prichádza až v dielach Jána Stanislava¹⁰ *Pôvod východoslovenských nárečí* (1936) a Jozefa Lišku¹¹ *K otázke pôvodu východoslovenských nárečí* (1944).¹² Obaja jazykovedci prinášajú jednoznačné doklady o tom, že nárečia patriace do východoslovenského areálu, sú jednoznačne geneticky slovenské: „Tieto zjavy najlepšie svedčia proti tým, čo tvrdia, že východoslovenské nárečia sú poľského pôvodu a len neskoršie sú poslovenčené. Keby reč východoslovenského územia, bola bývala od pôvodu poľská, boly by sa iste tieto charakteristické črty poľské zachovali aj na celom území, teda na takom celistvom území, ako je východoslovenské, keď sa vedely zachovať v niekoľkých obciach poľských kolonistov na Spiši. Niekoľko prevzatých slov (lexikálií) z poľštiny ešte neznamená, že by tieto nárečia mali byť poľské. Aj ostatné znaky goralských nárečí hovoria zreteľne proti domnienke o poľskom pôvode východoslovenskej reči.“¹³

2

☛ V našej štúdií, ako už napovedá jej názov, sa však nechceme venovať už vyriešenej otázke pôvodu východoslovenských nárečí, ale bude nás zaujímať obraz Spiša, ako ho vo svojom dialektologickom diele prezentuje Samo Czambel, a to na úrovni historickej, etnickej a jazykovej, keďže autor v diele vystupuje nielen ako dialektológ, ale aj ako historik a etnograf. Ako uvádza Katarína Žeňuchová: „Dielo Samuela Czambla je však len jedným príkladom na demonštrovanie medzi-disciplinárnej spolupráce dialektológie a etnologickej vied, predovšetkým folkloristiky.“¹⁴

2.1

☛ V úvode svojej monografie sa Czambel venuje problematike najstaršieho osídlenia územia vý-

chodného Slovenska, špecificky sa orientuje na región Spiša a Šariša, tvrdiac, že uhorská historiografia neprináša žiadne informácie o týchto lokalitách z tzv. preduhorskej doby. Následne uvádza „svedectvo“ anonymného notára kráľa Belu (pravdepodobne by malo ísť o Bela III.), ktorý označuje územie Spiša názvom Spišský les – silva Zepus. Parafrazujúc dielo Jozefa Hradzského *Szepesvármegy a mohácsi vész előtt* z roku 1888, Czambel konštatuje, že toto pomenovanie je viac menej presné, keďže podľa dobových listín sa tu v období 13. a 14. storočia nachádzali rozsiahle lesy, ktoré panovník vo forme donácii daruje svojim verným. „Jozef Hradzsky, odvolávajúc sa na listiny, píše, že nasledujúce spišské osady pralesami boly pokryté ešte v XIII. a XIV. storočí, a to: Jaklovce, Mnišek (1284), Veľká Lomnica (1287), Ružbachy (1288), Korytník (1297), kraj medzi Hololumnicou a Plavčom (1293), pobrežia Nedzice a Bialky až po prameň Dunajca, Foľvark, Granastov, Krempach-Lubovňa, Litmanová, Sulín, Jakubiany (v prvom štvrtstoročí XIV. stor.), a Majurky, Hondermarek, Ľubica, Ruskinovce, Levoča.“¹⁵

☛ Czamblov názor o riedkom alebo žiadnom osídlení daného územia vychádza predovšetkým z analýzy geograficko-prírodných podmienok, ktoré neboli priaznivé pre rozvoj aglomerácií a poľnohospodárstva: „Spišské územie opiera sa na západe o dve čiastky tatranského pohoria, o Vysoké a o Belianske Tatry. [...] doliny podtatranské, menovite popradská, a Spiš vôbec, nemohly byť kolískou ľudstva, ale zväčša len pustatinami boly v dobe preduhorskej. Dľa uhorského dejopisu povstávaly tu osady iba v prvých storočiach uhorskej doby. Iného názoru niet ani v poľskej spisbe.“¹⁶ Czambel však napokon predsa len pripúšťa, že na základe názvov tu dochovaných osád, sa možno domnievať, že toto územie bolo aspoň čiastočne obývané, a to pôvodne slovanským ľudom¹⁷ (szláv népek) a maďarské osady tu vznikali až neskôr.

☛ Legenda o Spišskom lese (silva Zepus) a s tým spojenou neexistenciou historického osídlenia na Spiši je už parciálne vyvrátená, hoci zalesnenosť časti územia Spiša sa aj v rámci súčasnej historiografie akceptuje.¹⁸ Napr. Monika Pavelčíková tvrdí, že územie Spiša bolo pomerne husto osídlené už pred jeho začlenením do uhorského štátu,¹⁹ teda aj v období, v ktorom tu, podľa Czambla, existovali len sporadické sídla. Fakt o vyššej miere osídlenia potvrdzujú aj mnohé archeologické nálezy z daného územia, na základe ktorých Dominik Repka dokladuje osídlenie v Hornádskej kotline už z predveľkomoravského obdobia, pričom sporadicky výskyt osídlenia možno pozorovať aj v povodí rieky Poprad, južne od Kežmarku, resp. Spišskej Belej. „V nasledujúcom veľkomoravskom období sa počet lokalít zvyšuje a zahusťuje sa aj osídlenie v Popradskej kotline. V povelkomoravskom období nastáva ďalšie zahusťovanie sídelnej siete.“²⁰ Podobné informácie o vyššej hustote osídlenia v okolí Starej Ľubovne prinášajú aj au-

tori najnovšej monografie o meste.²¹ Hoci sa teórie o počiatkoch osídlenia severného Spiša čiastočne rôznia, Repka napr. uvádza, že v období 8.– 10. storočia ešte chýbajú dôkazy o sídlach na území dnešného okresu Stará Ľubovňa, Ján Beňko²² však predpokladá v lokalite Hniezdne pri Starej Ľubovni osídlenie už z prelomu 11. a 12. storočia, v každom prípade Czamblovo konštatovanie o neskorom osídlení spišskej oblasti (cca až v 13. stor.) nie je potvrdené.

2.2

☛ Rovnako aj ďalšie Czamblove opisy dejín Spiša vychádzajú skôr z legiend, tendenčnej provládnej historiografie, resp. vlastných domnienok, než z historického výskumu. V rámci preduhorského obdobia, teda z obdobia existencie „Spišského lesa“, autor prináša, v opozícii k svojim predchádzajúcim tvrdeniam o málo početnom osídlení, doklady o jestvovaní neslovanských sídel na danom území, s ktorými vraj neskoršie prišlo do kontaktu prichodzie slovanské obyvateľstvo: „Na Spiši sa najdu kde-tu ostatky hradov, hradiští, jest tu dakolko *stráži* atď., ale z týchto nemôžeme zatvárať na preduhorskú dobu Spiša v ničom. Dejopisci Uhorska objavujú systém prvotného šírenia a ustáľovania krajinských hraníc. Tě spišské hrady, hradištia a stráže sú pravdepodobne ohnivami z reťazi uhorského ohraničovacieho systému. O tom, že západná čiastka územia východoslovenského (širšieho), čo aj slabo, predsa obydlená bola v dobe preduhorskej, máme presvedčujúce dôkazy v starých zemepisných názvoch. Názvy: Tatry, Poprad, Hornad, Torisá, Šariš, Spiš atp. nedajú sa dostatočne objasniť z reči národov doby uhorskej, ani zo slovanského, ani z maďarského, ani z nemeckého. Čo z toho nasleduje? Že tě názvy prešli na nás z doby preduhorskej, od obyvateľov, ktorých národnosť dosiaľ určite neznáme. Akže tamojší obyvatelia skutočne nemali obcí v našom smysle slova, tým sa nevyvracia možnosť, že tam bývali. Mohli tam bývať čiastočne usadení a čiastočne kočujúci, jako pastieri, bez politického sriadenia.“²³

☛ S týmito úvahami o predslovanskom/neslovanskom osídlení sú spájané aj niektoré tradované etymologické chyby,²⁴ ktoré Czambel vo svojom texte prezentuje. Napríklad, pri pomenovaní rieky Hornád je pravdepodobné, že nejde o substrátové pomenovanie, ale že ide o nový slovanský názov „[p]ravdepodobne derivát apelatíva gora, hora, goržn – ‚horný, horský‘.“²⁵ Podobne aj pri pomenovaní rieky Poprad vychádza Šimon Ondruš z derivátu praslovanského slovesa *prǫd-*: *prǫd-*, teda prudko, rýchlo tiecť.²⁶ Taktiež ani samotné pomenovanie Spiš nie je podľa Ondruša do slovenčiny prevzaté, ale „geneticky súvisí s apelatívnym slovom *spiška*, *špiška* vo významne odrezaný, odrúbaný kúsok dreva, palička [...] Hláskovú podobu Spiš možno morfológicky vykladať buď z predponového útvaru *sp̥-pich-jь*, po palatalizácii a zániku *jerov spiš*, alebo z predpo-

nového útvaru *iz-pich-jь*, po palatalizácii *ispiš*, po zániku začiatočného *i-* podoba *spiš*. Pretože už v 12. storočí je záznam bez začiatočného *i-*, dávame prednosť výkladu z útvaru *sp̥-pich-jь* > *sp̥-piš* > *spis*. [...] Pri preberaní podoby Spiš do maďarčiny sa zákonite medzi dve prvá spoluhlásky vsunula samohláska, teda Spiš na Sepiš, resp. samohláskovou asimiláciou na Sepeš. [...] Od zmaďarizovanej podoby Sepiš, Sepeš je potom utvorená latinizovaná podoba Zepus, Scepus ap. [...] Zmaďarizovaná podoba Sepiš, Sepeš zo slovenského Spiš sa natoľko hláskove zblížila s maďarským slovom *szép* ‚pekný‘, že maďarskí bádatelia ešte stále vykladajú meno Spiša z maďarského adjektíva *szép* ‚pekný‘, čo je v podstate ľudová etymológia. [...] Meno slovenskej stolice Spiš je staré slovanské slovo“.²⁷

2.3

☛ Ďalšia časť Czamblovej monografie *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* je venovaná politickým dejinám východného Slovenska. Autor opäť začína opisom situácie na Spiši citujúc Jozsefa Hradzského.²⁸ Spiš bol, podľa neho, súčasťou Uhorska už od príchodu Maďarov, avšak okrem severnej časti regiónu „Iba pre ten kraj pripúšťa výnimku, kde ležia Ľubovňa, Gňazdy a Podolinec so svojimi chotárm; v týchto pozoruje poľské panstvo ešte aj na konci XIII. storočia.“²⁹ Podľa Hradzského sa súčasťou Uhorska najprv stala dolina Hornádu, pričom v 12. storočí bol údajne Hornád ešte hranicou medzi Uhorskom a Poľskom. Priestor nad Hornádom, okrem podolineckého kraja, mal byť k Uhorskú pričlenený mierovou dohodou uzavretou v Spišskej Starej Vsi už v roku 1139, ale podľa poľských historikov až v roku 1311.³⁰ Czambel pri opise tejto historicko-politickej situácie cituje predovšetkým Ludwiga Gumpłowicza,³¹ prikláňajúc sa k poľskej teórii vymedzenia uhorsko-poľskej hranice: „Cala stolica Spiska na półnoe od Hornadu dostała się do Węgiei dopiero w latach między 1132-1312 r. Pierwotnie bowiem należał kraj ten, jako na północ-wschód od Tatr położony, do Polski na zasadzie układu między ś. Wojciechem a ś. Szczepanem, mocą którego Tatry miały stanowić granic między obu państwami.“³²

☛ Na podobné rozpory v datovaní medzi uhorskou a poľskou historiografiou upozorňuje Czambel aj v prípade cirkevnej organizácie Spiša. Uhorskí historici totiž kladú vznik spišského prepošstva do roku 1209,³³ no poľskí historici tvrdia, že Spiš mal svoju prelaturu už v 12. storočí.

2.4

☛ Pomerne veľký priestor je v monografii *Slovenská reč...* venovaný národnostným a náboženským pomerom na východnom Slovensku od najstarších čias až do obdobia vzniku publikácie (t. j. do roku 1906).

☛ Ako sme už spomínali, Czambel uvažuje o Slovanoch ako o „prastarom“ obyvateľstve žijúcom na území Spiša, hoci na základe svojej teórie o nehomogénnom praslovanskom základe slovenčiny nestotožňuje tu žijúcich Slovanov so Slovákmi: „Národnostná otázka územia východoslovenského v starších časoch je nie taká jasná, jakou sa vidí. My, majúc na očiach okuliare slovenské, všetko vidíme slovenské. Ale iní, neslovenskí ľudia, inakšie môžu súdiť o najstaršej národnosti tohoto územia.“³⁴ Pod vplyvom tejto svojej hypotézy v monografii uverejňuje „polemiku“ s názormi Volodimira Hnaťuka³⁵ o postavení ruského/rusínskeho etnika pri osídľovaní danej oblasti, pričom v závere kapitoly argumentuje, že príchod Rusov/Rusínov³⁶ možno datovať až oveľa neskôr, keďže sa usídľovali v menej lukratívnych, najneúrodnejších oblastiach Spiša a ak by tu boli prvými obyvateľmi, iste by si na založenie osád vybrali lepšie miesta.³⁷ Na tomto mieste opäť vyslovuje svoje problematické tvrdenie, ktoré, ako sme už spomínali, na jednej strane ovplyvnilo jeho genetické hodnotenie spišského nárečia, ale v období povojnového vymedzovania hraníc medzi Československou republikou a Poľskom čiastočne prispelo k vzniku medzinárodného napätia: „O tom sa nedá pochybovať, že je západná čiastka východoslovenského územia, až po riekou Topľu, *národnostného rázu poľského, t. j. že prví obyvatelia slovanskí tohoto územia boli Poliaci*. V tejto veci nemálo rozhodujú hláskoslovné zákony terajšieho východoslovenského nárečia, ktoré sú svojou podstatou poľské. [...] Svoju mienku, že na východoslovenskom území bývali prvotne Poliaci, podporiam teda aj tým úkazom v reči východoslovenskej, že ona má hláskoslovné zákony svojou podstatou poľské (*dzecko m. decko, robic m. robiť, šeno m. seno, žem m. zem, nedostatok samohláskového l r: polni m. plný, selza, solza m. slza, šesc m. srst', sarna m. srna atď.* Poriadok hlások *tert* oproti *trt* je i poľský).“³⁸

☛ Samozrejme, okrem poľského a „slovenského“ etnika, Czambel spomína i Maďarov a hlavne Nemcov žijúcich na území Spiša, pričom poznamenáva, že slovanskosti Spiša veľmi poškodili práve Nemci, ktorí sa sem prisťahovali v 13. storočí.³⁹

2.5

☛ Istá časť opisu politických dejín, ale aj národnostného zloženia Spiša je venovaná tzv. poľskému zálohu a jeho vplyvu na dané územie, pričom Czambel opätovne polemizuje s inými autorami, napr. s profesorom Františkom Pastrňkom⁴⁰ a Štefanom Mišíkom,⁴¹ o tom, či poľský záloh ovplyvnil (polonizoval) „spišskú slovenčinu“, teda či Poliaci prichádzajú na tomto území do kontaktu s geneticky príbuzným jazykom (slovenčinou) a ovplyvňujú ho, resp. či tento záloh ovplyvnil aj národnostné pomery na Spiši. Autorove závery sú v súlade s jeho predchádzajúcimi teóriami, teda,

že spišské, resp. aj iné východoslovenské nárečia, sú jednoznačne poľské a boli poľské aj pred zálohom: „Za 360 rokov stálo 13 miest spišských pod panstvom a politickým, cirkevným a spoločenským vlivom poľským. a nebolo a niet v nich nijakých znakov poľského vlivu... Ako by bolo bývalo možné, že by Poliaci v tej dobe boli mohli premeniť reč východných Slovákov, *na ktorých nemali nijakého vlivu, ani politického, ani cirkevného, ani spoločenského?*“⁴²

2.6

☛ Väčší priestor Czambel venuje onomastickému opisu proprií (antroponymám, miestnym hydronymám a toponymám), v ktorých občas vidí výrazný vplyv iných jazykov, hlavne nemčiny a maďarčiny, resp. uvažuje o istom „posune“, keď, podľa jeho názoru, niektoré toponymá vznikli z antroponym a naopak, niektoré (skupinovú) antroponymá boli motivované toponymami.

☛ Zo súčasného hľadiska by sme v takých prípadoch mohli uvažovať o transonymizácii, resp. deproprializácii typu proprium → proprium (deproprium⁴³), keď sa z pôvodného antroponyma (osobného mena) vytvára ojkonymum (miestny názov). Jaromír Krško tvrdí, že takýto transonymický vzťah „medzi antroponymom (prípadne etnonymom) vo funkcii motivantu ojkonyma je priamy, t. j. v ojkonyme je antroponymum obsiahnuté bez ďalšieho (sprostredkovaného) propria.“⁴⁴

☛ Samuel Czambel tu uvádza napr. názov osady Vitkovce, ktorá, podľa neho, vznikla transonymizáciou z rodného (krstného) mena: „Vhodným príkladom slovenského vlivu v XIII. a XIV. storočí zdajú sa byť na pr. také osobné mená, jako Lacko, Vitko, Slavko, Levko atp. Medzi zemianskymi statkármi spišskými spomína Hradszky [...] aj mená *Lack* (z r. 1341) a *Vitk* (z r. 1253). Ony môžu byť len skratkami zo slovenských mien *Lacko, Vitko*, utvorenými na spôsob bežných skratkov z latinského: *Mark* z *Marc-us*. Že je *Lack* = *László*, to sám Hradszky poznamenáva; že je *Vitk* = *Vít*, to poznať zo starších názvov obce Vitkoviec, menovite z názvu: *Vithfalva* z r. 1393.“⁴⁵

☛ Opačný spôsob transonymizácie: ojkonymum → antroponymum Samuel Czambel dokladá v prípade mien, prídomkov⁴⁶ zemianskych rodov: „Miesto latinskej formy: de Ábrahámfalva, alebo miesto maďarskej: Ábrahámfalvi, počali svoje priezviská písať takto: Abrahamovský. Zo Spiša dajú sa také slovenské priezviská zistiť iba z druhej polovice XVI. storočia, tu pravda len z prameňov doteraz prístupných, menovite z *Menoslovu nadžupanov* a úradských *Malej stolice spišskej* [...] Také priezviská, utvorené *spišskými* zemanmi od slovenských mien *spišských* obcí, sú nasledujúce: *Abrahamovszky* (*Abrahamovce*⁴⁷), *Dráveczky* (*Dravce*⁴⁸), *Mahalovszky* (*Mahalovce*⁴⁹). Niektoré famílie užili v tej dobe zamieňavať raz slovenských, druhý raz maďarských foriem,

na dôkaz, že vtedy nebolo ani v zárodku takých národnostných treníc, aké sa zjavujú za našich dní. Taká familia je: Lewkóczy – Lewkovszky (Levkovce⁵⁰). Priezviská, tak tvorené po maďarsky, zjavujú sa už aj v staršej dobe: Csontofalvi (Csonťalu – Čenčice⁵¹) v r. 1503; Edusfalvi (Hadusfalu,⁵² za stara: Edisfalva a Edustornya, [...]) z 1504; Pikfalvi (Pikfalu, Pikovce⁵³) z 1449.⁵⁴

2.7

☐ Logicky najväčší priestor, keďže primárne ide o nárečovú monografiu, je venovaný charakteristike jednotlivých východoslovenských nárečí. V rámci spišského areálu autor, okrem znakov spišského (resp. východoslovenského) nárečia,⁵⁵ uvádza aj znaky „reči spišských Poliakov“. Podľa vymedzených znakov tu S. Czambel de facto charakterizuje spišský variant goralského nárečia.⁵⁶

☐ Na ukážku ponúkame časť textu nárečia z Nižných Ružbách, ktoré Czambel označuje ako nárečie osnovy poľskej: „*Bül jedin gazda. Mjeł malo majontku a fčoł búc razem bogati. Nasadžeł sobje barz vjeło cosneku. Ked mu vüros, barz go opatrzuwał. A barz se boł, zebü mu go fto ñeukrad. Vüños sobje pošceł na rołe a vartuvoł go za dvje noci, – ale mu zadin ñeseł krasc... Na treće noc ñeposeł vartovac, – v te noc mu ukradłi vsitko. Poseł skarzić do sunca (+ do orsack'ego). Pütał se go sunca: 'Ci si złodzeja ñeupałi?' Gazda povjedzoł: 'Jo go ańi ñevidzoł!' Sunca se go pütoł: 'Ci maš švjadka?' Povjedzoł: 'Ñimom!' Potim se go pütoł sunca: 'Fto tam bül?' Gazda: 'Pošceł, co ja na ñij społ pjirse i druge noc.' Sunca povjedziol: 'Veznumü pošceł do sundu!' Na drugi dzeñ se rozñesta povješć po całüm mješće, ze bedum pošceł sundzic z kradzeze. I tak se stało. Na drugi dzeñ postoł sunca burgaroch, haj, burgaroch a tote priñešli pošceł do sundu. Postavili jum na tom mjisce, dze obzałovani stojom; ľudzi se vjeło zisto na to pravo, ... ze jak'e to bedze pravo z pošcełom? A vsitke se pokrújimu śmjalü...'*”⁵⁷

☐ Pred súborom ukážok z jednotlivých východoslovenských areálov⁵⁸ a ukážok z nárečí (poľských, ruských/rusínskych), ktoré na danom území prichádzajú do kontaktu s východoslovenskými nárečiami, autor ešte prináša stručný prehľad o súdobých dialektologických výskumoch orientovaných na danú oblasť (*Doterajšie žriedla východoslovenského nárečia*).⁵⁹ Zároveň prezentuje úvahy o „výbojnej“ sile východoslovenských nárečí⁶⁰ a ponúka analýzu rôznych diel koncipovaných vo východoslovenských nárečiach (*Východoslovenské nárečie spisovnou rečou*).

3 Záver

☐ Cieľom našej štúdie bolo na jednej strane predstaviť dobový (historický, etnický, nárečový) obraz Spiša, ako ho vo svojej monografii *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (1906) prezentuje Samuel Czambel. Zároveň sme však v texte nepriamo naznačili aj jazykovo-etnický

problém týkajúci sa územia Spiša, ktorý vo svojom diele S. Czambel postuloval. Išlo o tzv. poľský pôvod východoslovenských nárečí a s tým spojenú pôvodnú etnicitu tu sídliaceho obyvateľstva. Napriek tomu, že autor v diele prezentoval len svoje lingvistické a etnografické hypotézy, ktoré vychádzali z chybných premís,⁶¹ ovplyvnili tieto teórie niektorých neslovenských bádateľov,⁶² a tak boli nepriamo zneužitá na politické ciele, predovšetkým v období konca I. svetovej vojny, pri vymedzovaní hraníc štátov vznikajúcich na území pôvodnej habsburskej monarchie.

☐ Práve proklamovaný staropoľský či poľský pôvod⁶³ východoslovenských nárečí sa po vydaní monografie *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* stáva nielen jazykovým problémom, ale v nasledujúcich obdobiach prerastá aj do politického problému. Ako konštatuje Júlia Dudášová-Krišáková „[ú]daje S. Cambla, zakladateľa slovenskej dialektológie, ktorý spišské goralské nárečia nazýval poľskými nárečiami a ich nositeľov Poliakmi (1906), využili a v rokoch 1918-1920 aj zneužili poľskí jazykovedci, historici, etnológovia, geografi, spisovatelia a iní predstavitelia poľskej inteligencie, ktorí sa v tom čase dali do služieb politiky.“⁶⁴ V roku 1918 totiž vznikajú isté neoficiálne snahy o „nepripojenie sa“ východného Slovenska k novovznikajúcej Československej republike a neskôr poľská strana aj prostredníctvom memoranda z roku 1919 žiada o pričlenenie niektorých častí Slovenska k Poľsku. Na Spiši malo ísť o celý okres Spišská Stará Ves, Kežmarok, Stará Ľubovňa a polovicu z okresov Levoča a Poprad, pričom Poľsko svoje požiadavky podkladalo etnickými, geografickými, hospodárskymi a historickými dôvodmi.

☐ To, že aj lingvistika a etnolingvistika (teda i nepresné Czamblove hypotézy) zohrali istú úlohu v procese vymedzovania hraníc, svedčí napr. epizóda z roku 1919, keď „[p]omerne početná skupina pod vedením oravského kňaza Ferdynanda Machaya vycestovala najprv do Zakopaného, kde ju 5. marca prijal plk. Harry H. Wade, veliteľ britskej vojenskej misie v Poľsku. Odtiaľto pokračovali do Varšavy, kde ich prijal Paderewski; ten ich zároveň vypravil do Poznane, aby tam u dohodových autorít, t. j. u Medzispojeneckej misie, žiadali pripojenie Oravy a Spiša k Poľsku.“⁶⁵ Práve v okamihu, keď na veľké prekvapenie zúčastnených vysvitlo, že akcia potrvá dlhší čas a vyžiada si podniknúť náročnejšiu cestu, sa väčšina zúčastnených obrátila domov a kňaza Machaya sprevádzali už len Piotr Borowy a Wojciech Halczyn.⁶⁶ Trojica oblečená v goralských krojoch vzbudila údajne v Paríži veľký záujem. Ujal sa ich jazykovedec prof. Kazimierz Nitsch⁶⁷ a spolu sa pokúšali prostredníctvom poľskej delegácie predostrieť svoju žiadosť vedúcim predstaviteľom delegácie americkej.

☐ Spor síce nebol diplomaticky doriešený, no eskaloval vstupom poľských vojsk na Spiš a ako skonštatoval Pavol Jakubec: „V konečnom dôsled-

ku vojenskej angažmá na Spiši nielen nezlepšilo výhliadky Varšavy, ale ohrozilo budúcnosť poľskej príslušnosti ďalších, nota bene rozľahlejších ašpirovaných území.⁶⁸

❶ Problém vymedzenia severnej hranice sa viac-menej doriešil až v roku 1920, to však už nie je cieľom našej štúdie, pretože tomuto politickému aspektu sme sa venovali len sprostredkovaním v súvislosti s lingvistickou, kultúrno-historickou a etnickou/etnolingvistickou charakteristikou Spiša v diele Samuela Czambela, ktorá, ako sa ukázalo, mala aj mimolingvistický dosah.

Poznámky:

- 1 Text vznikol ako súčasť riešenia projektu VEGA 1/0575/20 Transformácia a transpozícia antroponymických kategórií v slovanských jazykoch.
- 2 V niektorých slovanských vedeckých prácach je meno Czambel prepisované ako Cambel (tak to navrhujú aj *Pravidlá slovenského pravopisu*), hoci je zrejme, že samotný autor sa takémuto prepisu bránil (pozri ONDREJOVIČ, Slavomír. Samo Czambel – významný slovenský jazykovedec. In *Slovenská reč*. 2006, roč. 71, č. 6, s. 321 – 323. ISSN 0037-6981.). My budeme v našej štúdii, okrem citátov z inej literatúry, používať pôvodnú podobu mena autora, teda Czambel.
- 3 Podrobnejšie o živote Sama Czambela pozri napr. JÓNA, Eugen. Samo Czambel ako jazykovedec. In MISTRÍK, Ján (ed.) *Studia Academica Slovaca*. 7. *Prednášky XIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava, Alfa, 1978, s. 143 – 155.
- 4 S. Czambel pri kodifikovaní spisovnej slovenčiny vo svojej *Rukoväti...* postupuje tak, že „spisovné javy konfrontuje s nespisovnými a z toho vyvodzuje kodifikačné pravidlo [...]“. S. Cambel má na zreteľli viac písaný ako hovorený prejav.“ (KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol. *Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny*. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského, 1999, s. 59. ISBN 80-223-3103-6.)
- 5 „Na sklonku 19. storočia, v podmienkach formujúcej sa vedeckej disciplíny, S. Czambel ako prvý spomedzi dialektológov v širšom rozsahu uplatnil metódu priameho výskumu. Snažil sa v sťažných podmienkach pri neexistencii elektronickej techniky na záznam zvuku (fonograf, magnetofón) uchopiť a zaznamenať folklórne rozprávania priamo z úst svojich respondentov. Medzi nárečnými textami S. Cambela však nájdeme aj také, ktoré nezískal priamym zápisom, ale sprostredkované.“ (ŽENUCHOVÁ, Katarína. Pôsobenie Samuela Cambela medzi dialektológii a folkloristikou. In: *Slavica Slovaca*. 2006, roč. 41, č. 1, s. 6. ISSN 0037-6787.)
- 6 Napríklad už v roku 1864 sa o opis slovanských nárečí pokúsil Alois Vojtěch Šembera, profesor českého jazyka vo Viedni, ktorý svoj výskum nerealizoval priamo v teréne, ale od spolupracovníkov (väčšinou miestnych kňazov) žiadal, aby mu podali všeobecné informácie o nárečí svojho rodiska či bydliska, prípadne, aby mu do konkrétneho nárečia preložili text rozprávky *Slnko a stromy* a pieseň *Lúčenie*. Podobne aj František Pastrnek (1888) sa pri charakteristike jednotlivých nárečí opieral o poznatky svojich dopisovateľov, hoci následne aspoň niektoré údaje i sám kontroloval na cestách po Slovensku.
- 7 JÓNA, Eugen. Samo Czambel ako jazykovedec. In MISTRÍK, Ján (ed.) *Studia Academica Slovaca*. 7. *Prednášky XIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava, Alfa, 1978, s. 154.
- 8 ŽIGO, Pavol. Pôvod slovenčiny z pohľadu Sama Czambela. In *Slovenská reč*. 2006, roč. 71, č. 6, s. 352. ISSN 0037-6981.
- 9 ŠVAGROVSKÝ, Štefan. Jazykovedné dielo S. Czambela v osidlach politiky. In *Slovenská reč*. 2006, roč. 71, č. 6, s. 332. ISSN 0037-6981.
- 10 Ján Stanislav (1904 – 1977) – slovenský jazykovedec a univerzitný profesor. Vo svojej výskumnej činnosti sa zaoberal dejinami slovenského jazyka, dialektológiou a staroslovenčinou.
- 11 Jozef Liška (1917 – 1982) – slovenský logopéd a lingvista, zakladateľ logopédie na Slovensku.
- 12 „Reč východných Slovákov vo svojich základoch je čisto slovenská a nemohla byť ani nijakým prechodným nárečím slovensko-poľským, ako sa najprv domnieval Stieber (to bol totiž jeho prvý náhľad, až potom prišiel na myšlienku poľského pôvodu východnej slovenčiny), lebo tieto dve oblasti (poľská a slovenská) v najstarších časoch spolu vôbec nesúvisely. Takzvané poľské „archaizmy“ nie sú ničím iným ako prevzatými slovami – lexikáliami od obyvateľov poľských, najmä kupcov, prechádzajúcich spomenutými cestami z Poľska do Uhier.“ (LIŠKA, Jozef. *K otázke pôvodu východoslovenských nárečí*. S mapou izoglos. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská, 1944, s. 70). V citátoch zachováваме pôvodný pravopis.

- 13 LIŠKA, Jozef. Nárečový svojráz východného Slovenska. In *Almanach východného Slovenska 1848 – 1948*. Košice: Osvetová rada mesta Košíc, 1948, s. 163.
- 14 ŽENUCHOVÁ, Katarína. Pôsobenie Samuela Cambela medzi dialektológiou a folkloristikou. In: *Slavica Slovaca*. 2006, roč. 41, č. 1, s. 4. ISSN 0037-6787.
- 15 CZAMBEL, Samuel. *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Turčiansky sv. Martin: Vlastným nákladom, 1906, s. 9.
- 16 CZAMBEL, ref. 13, s. 10.
- 17 V prípade úvah o slovenskom/slovanskom osídlení sa Czambel odvoláva aj na poľskú literatúru, napr. na Eljasza Radzikowskeho, citujúc v poznámke jeho Przewodnik: „Po czasach przedhistorycznych poczyna okres, w którym już głośno o Slowianach, powstaje wtedy państwo Wielkomorawskie, rusza się plemienne osadnictwo w okolicach Tatr. Od północy dążą ku Tatrom plemiona Wiślan, od południa Słowacy za rzekami ku ich źródłom. Zaludnia się Orawa, Spisz, a później zapewne odcięte od Powiśla lesistymi Górcami Podhale.“ (Eljasz Radzikowski 1870, citované podľa CZAMBEL, ref. 13, s. 10).
- 18 „Územie Spiša je členitým uzavretým geografickým celkom, na ktorom sa v druhej polovici 12. storočia začal utvárať samostatný správny útvar na úrovni kráľovského komitétu. Rozkladá sa v Popradskej a Hornádskej kotline a v údolí rieky Hnilec. Má hornatý charakter a vyznačuje sa drsnými klimatickými pomermi. Prevažná časť územia bola aj v minulosti zalesnená. Vhodnejšie podmienky pre osídlenie poskytovali spomínané kotliny s pahorkatinovým reliéfom a dolina Hnilca.“ (LUKÁČ, Gabriel. K počiatkom stredovekého osídlenia Spiša – do konca 12. storočia. In *Archeológia historica*, 1993, roč. 18, č. 1, s. 9. ISSN 0231-5823.)
- 19 PAVELČÍKOVÁ, Monika. Historický a etnokultúrny vývoj na území regiónu. In DROBŇÁK, Adrián et al. (eds.) *Stará Ľubovňa. Región mnohých kultúr na rozhraní Spiša a Šariša*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske osvetové stredisko Stará Ľubovňa, 2018, s. 15. ISBN 978-80-570-0332-8.
- 20 REPKA, Dominik. Včasnostredoveké osídlenie Spiša. Analýza osídlenia a kritika stavu bádania. In: *Musaica*. Roč. 27, 2011, s. 111. ISSN 978-80-223-3100-5.
- 21 KUČEROVÁ, Marta – KASENČÁKOVÁ, Zuzana a Maciej WAWRZCZAK: Svedectvá najstaršej minulosti. In MIKULÍK Dalibor (ed.) *Libenow, Liblaw, Lubowla, Alt Lublaw, Ólublo... Stará Ľubovňa*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – Hrad v Starej Ľubovni 2020. ISBN 978-80-89860-16-6.
- 22 BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, 316 s.
- 23 CZAMBEL, ref. 13, s. 10.
- 24 Podobné vysvetlenia môžeme nájsť ešte aj u Šmilauera (ŠMILAUER, Václav. *Vodopis starého Slovenska*. Praha a Bratislava: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě 1932, 564 s.)
- 25 ONDRUŠ, Šimon. Praslovanský základ zemepisných mien Slovenska. In MLACEK, Jozef – VOJTECH, Miloslav (eds.) *Studia Academica Slovaca*. 33. *Prednášky XI. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Stimul – Centrum infor-matiky a vzdelávania FF UK, 2004, s. 169. ISBN 80-88982-82-0.
- 26 ONDRUŠ, ref. 22, s. 172.
- 27 ONDRUŠ, Šimon. Pôvod názvov slovenských vrchov, hradov a stolíc. In MISTRÍK, Ján (ed.) *Studia Academica Slovaca*. 9. *Prednášky XVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava, Alfa, 1980, s. 280 – 282.
- 28 Jozef/Jozsef Hradszky/Hradský (1827 – 1904) – spišský kanonik a historik, ktorý sa venoval predovšetkým dejinám Spiša a Spišskej kapituly.
- 29 CZAMBEL, ref. 13, s. 15.
- 30 Daniel Gurňák potvrdzuje, že diskusie o sformovaní historickej uhorskej hranice na severe Spiša (v Zamagurí a okolí Starej Ľubovne) sa vedú aj v súčasnej historiografii, pretože sa „podľa niektorých údajov uvádza sformovanie tejto hranice do jej „klasickéj“ podoby až na prelome 13. a 14. storočia [...]. Pomery na [...] uhorsko-poľskej hranici tiež komplikovali majetkové pomery uhorskej, českej (moravskej) i poľskej šľachty, ktorá zhromažďovala pozemkové vlastníctvo na oboch stranách hranice, čím nepriamo oslabovala jej formovanie, takže možno konštatovať, že priebeh severozápadných a severných hraníc Uhorska (a aj dnešného Slovenska) sa do relatívnych detailov ustálil a spresnil až v 14. storočí.“ (GURŇÁK, Daniel. Špecifické črty vývoja územia Slovenska očami regionálneho geografa. In LAUKO, Viliam a kol. (eds.) *Regionálne dimenzie Slovenska*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave vo Vydavateľstve UK, 2014, s. 17. ISBN 978-80-223-3725-0.)
- 31 Ludwig Gumplowicz (1838 – 1909) – poľský sociológ a právnik, zaoberal sa aj jazykovedou.
- 32 Gumplowicz 1903, citované podľa CZAMBEL, ref. 12, s. 16.
- 33 Písomné doklady o cirkevnej organizácii Spiša z rokov 1209 a 1235 spomínajú vo svojich štúdiách aj PAVELČÍKOVÁ, ref. 17, s. 15 – 20 alebo ŽARNOVSKÝ, Peter. Farnosť Stará Ľubovňa v sporoch krakovských biskupov a spišských prepoštov. In OLOŠTIÁK, Martin (ed.). 9. *Študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov*.

- [online] Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014, s. 183 – 187. ISBN 978-80-555-1064-4. Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak6>. [cit. 2021-06-23].
- ³⁴ CZAMBEL, ref. 13, s. 22.
- ³⁵ Volodimir/Volodymyr Hnaťuk/Hnatiuk (Володимир Михайлович Гнатюк) (1871 – 1926) – ukrajinský etnograf, lingvista a literárny vedec.
- ³⁶ Pomenovania Rus, ruský uvádzame podľa S. Czambla.
- ³⁷ O slovensko-rusinskej etnickej hranici v diele S. Czambla pozri KOVAL, Peter: *Lubor Niederle a Samuel Czambel – český a slovenský pohľad na slovensko-rusínske etnické hranice na začiatku 20. storočia*. In: Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove. 1/2006, s. 7 – 15. ISSN 1337-0707. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2006.pdf>. [cit. 2021-08-20].
- ³⁸ CZAMBEL, ref. 13, s. 29 – 30. Kurzívou v pôvodnom texte použil S. Czambel.
- ³⁹ „Na Spiši je dakoľko *Lomnic*. Že je meno Lomnica slovenské, o tom niet pochyby. I to je známe, že Nemci z takýchto mien odsúvajú koncovú hlásku, v tomto prípade m. Lomnica vyslovujú Lomnic. Je veľmi dôležitá vec, že v XIII. storočí vedľa Lomnic častá je ešte v *listinách* nenarušená slovenská forma Lomnica. ‚Lomnic‘ sa vyskytuje r. 1285, 1298 dva razy; ‚Lumnic‘ r. 1285; ‚Lumpnic‘ r. 1285. Naproti tomu slovenská forma ‚Lomnica‘ r. 1257, 1290, ‚Lompnica‘ r. 1293 dva razy, ‚Lumpnica‘ r. 1285. Celá forma slovenská častá je ešte aj v XIV. storočí: Lomnica r. 1325 tri razy. Lumpnica r. 1315. Neskoršie prevládajú vo verejných listinách formy ‚Lomnic‘. Že Lubicu nezaložili Nemci. toho dôkazom je to, že jej slovenské meno vyskytuje sa v najstarších listinách častejšie než jej pomencené meno. Meno Lubicu Hradskyj uvodí z r. 1299. 1269, 1251; *Libica*, z 1294. 1298. Pomencené Lubic: z 1299 dva razy, 1292. Úplne zmienčená forma *Leibitz* javí sa len neskoršie. Podoba *Libica* je pravdepodobne vlivom maďarským. *Lubic* prešlo pripodobnením v *Libic* a toto sa znovu poslovančilo na *Libica*.“ (CZAMBEL, ref. 13, s. 41 – 42). Pre porovnanie uvádzame názvy, ktoré vo svojom diele Názvy obcí Slovenskej republiky dokladuje Milan Majtán: „**Veľká Lomnica** KK/PV *spiš. 1947 vyčl. o. Vysoké Tatry. 1773 Kakas-Lomnicz, Kakas-Lomnitz, Grosz-Lomnitz, 1786 Kakasch-Lomnitz, Groß-Lomnitz, 1808 Kakas-Lomnicz, Groß-Lomnitz, Welká Lomnica, 1863 Kakaslomnic, Nagylomnic, 1873 – 1882, 1907 – 1913 Kakaslomnic, 1888 – 1902 Nagylomnic, 1920 Lomnica, 1927 – 1948 Veľká Lomnica, Groß-Lomnica, 1948 – Veľká Lomnica*“ (MAJTAN, Milan. Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997). Bratislava: Veda 1998. s. 317. ISBN: 978-80-224-0530-2.) „**Lomnička** SL/PV *spiš. 1953 vyčl. v. o. Javorina. 1773 Kis-Lomnitz, Klein-Lomnitz, 1786 Kisch-Lomnitza, Klein-Lumnitz, 1808 Kis-Lomnicz, Klein-Lomnitz, Malá Lomnica, Lomnička, 1863 – 1913 Kislomnic, 1920 – Lomnička*“ (MAJTÁN, s. 169).
- „**Lubica** KK/PV *spiš. po 1982 vyčl. o. Majerka; 1953 vyčl. v. o. Javorina; 1974 – 1992 príchl. k o. Kežmarok. 1786 Leibitz, Leibitzium, Libitza, Lubiza, 1808 Leibitz, Laibicium, Lajbicz, Libice, Lubica, 1863–1913 Leibic, 1920 Lubica, 1927 – 1973, 1992 – Lubica*“ (MAJTÁN, s. 171).
- ⁴⁰ František Pastrnek (1853 – 1940) – český jazykovedec, slavista, bohemista, slovakista, literárny historik, etnograf, dialektológ a publicista.
- ⁴¹ **Štefan Mišík**/Missik (1843 – 1919) bol slovenský historik, etnograf a cirkevný hodnostár, venoval sa dejinám Spiša a cirkevným dejinám.
- ⁴² CZAMBEL, ref. 13, s. 34.
- ⁴³ Depropria „jsou charakterizována obecně jako odvozeniny od jiných proprií bez ohledu na formální proměny, které tento proces mohou (ale nemusejí) doprovázet.“ (ŠRÁMEK, Rudolf. *Transonymizace v propriální nominaci*. In *Folia onomastica Croatica*. Roč. 2003 – 2004, zv. 12 – 13, č. 1. Zagreb, 2006, s. 504. ISSN 1330-0695.)
- ⁴⁴ KRŠKO, Jaromír. *Motivický vzťah antroponymum – ojkonymum – hydronymum*. In *Studii z onomastiki ta etimologii*. Kyjiv: Nacionálna akademia nauk Ukrainy, 2007, s. 152. ISBN 978-966-02-4236-4.
- ⁴⁵ CZAMBEL, ref. 13, s. 43.
- ⁴⁶ Milan Majtán pri „priezviskách“ šľachtických rodoch uvažuje o prímenách, prídomkoch, resp. o šľachtických predikátoch. (MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej. *Vyberte si meno pre vaše dieťa*. Bratislava: Art Area 1998, 344 s. ISBN 80-215-0222-3.) „**Prídomky/šľachtické predikáty** – prijímajú feudálnu šľachtu podľa sídel, popř. erbů. Demonstrovaly držbu pozemků a statků, příslušnost k rodu, urozenost: *Markvart de Důbrava*. z Doubravy“. V samostatný druh se zformovaly ve 13. století“ (PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 24. ISBN: 978-80-210-6938-1.)
- ⁴⁷ „**Abrahámovce** KK/PV *spiš. 1786 Abrahamsdorf, Abrahamfalva, Abrahamowcze, 1808 Ábrahámfalva, Abrahamsdorf, Ábrahámowce, 1863 Ábrahámfalva, 1873 – 1892 Ábrahámfalva, 1895 – 1902 Ábrahámfalupikfalva, 1907 – 1913 Ábrahám-pikfalva, 1920 Ábrahámowce, Píkovce, 1927 – 1952 Ábrahámowce-Píkovce, 1952 – 1982 Ábrahámowce, 1982 – Ábrahámowce*“ (MAJTAN, Milan. Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997). Bratislava: Veda 1998. s. 21. ISBN: 978-80-224-0530-2.)
- ⁴⁸ „**Dravce** LE/PV *spiš. 1773 Dravec, Autz, Drawcze, 1786 Drawecz, Drawce, Autz, 1808 Dravec, Drautz, Drawce, 1863 – 1888 Drávec, 1892 – 1913 Szepesdaróc, 1920 – Dravce*“ (MAJTÁN, ref. 26, s. 73).
- ⁴⁹ Machalovce sú od roku 1964 súčasťou obce Jánovce. „**Machalovce**: 1808 Machalfalva, Macheltsdorf, Machalowce, 1863 Machalfalu, 1873 – 1902 Mahalfalu, 1907 – 1913 Mahálfalva, 1920 – 1964 Machalovce“ (MAJTÁN, ref. 37, s. 119).
- ⁵⁰ Levkovce sú od roku 1892 súčasťou obce Vlková. „**Levkovce**: 1808 Lefkócz, Fladensdorf, Lefkowce, 1863 – 1882 Lefkóc, 1888 Levkóc, 1892 Lök“ (MAJTÁN, ref. 37, s. 330).
- ⁵¹ Čenčice sú od roku 1913 súčasťou obce Jánovce. „**Čenčice**: 1808 Cscencicz, Zunkensdorf, Čzenčice, 1863 – 1913 Csontfalú“ (MAJTÁN, ref. 37, s. 119).
- ⁵² Hadušovce sú od roku 1924 súčasťou obce Spišské Tomášovce. „**Hadušovce**: 1786 Haduschowetz, Hädersdorf, 1808 Hadusfalva, Hädersdorf, Hadussowce, 1863 – 1888, 1895 – 1902 Hadusfalva, 1892 Édesfalva, 1907 – 1913 Edösfalva, 1920 – 1924 Hadušowce“ (MAJTÁN, ref. 37, s. 273).
- ⁵³ Píkovce sú od roku 1892 súčasťou Abrahámoviec. „**Píkovce**: 1808 Píková, Píkfalva, Píksdorf, Píkowce, 1863 – 1888 Píková, 1892 Píkfalu“ (MAJTÁN, ref. 37, s. 21).
- ⁵⁴ CZAMBEL, ref. 13, s. 43 – 44.
- ⁵⁵ Aj tu, samozrejme, nezabúda spomenúť poľský vplyv, ako napríklad v prípade asibilačných zmien: „Za mákké ď, f z pravidla vyslovujú: dz, c. V slovách z poľského ujatých počujú dz, č alebo dz, č, v slovách zo spisovnej reči alebo z maďarského počúť aj d, f. *Polské slová* sú džura (popri dzira), džad (proti domácomu dzedo), džubak, džvir, džmil, džavulic atď., popri ktorých počujú aj džura, džad atp. Poľské sú: čežki, precik, čec, vyslovované aj čežki, precik, čec (poľ.: ciężki, przecie, ciec). Takýchto slov poľských jest viac ešte, ale to nikoho neopravňuje učiť, že sa vo východoslovenských reči mákké ď, f mení v dz, č. Šembera a tí, ktorí sa o jeho nespoľahlivý materiál opierali, neoddeľovali spišských Poliakov od Slovákov. Šemberových príkladov cepli, čma, budžece, čichi atp. nikdy nikto nepočuje v terajšej východnej slovenčine výjmom od Poliakov, ktorí si reč Slovákov dostatočne neosvojujú. Slováci povedia výlučne: cepli, čma, budzece, cichi atp. že sú slová s dz, č z poľského, o tom svedčí aj to, že popri nich trvajú aj formy pravidelné s dz, c, na pr. džura a dzira, džad a dzedo čežki a čežki, čec a cec, choč a choc atď.“ (CZAMBEL, ref. 13, s. 156).
- Nie všetky argumenty, ktoré Czambel uvádza z hľadiska poľskosti hlások č/ć, dz/dź sú zo súčasného hľadiska akceptovateľné, keďže napríklad v prípade tvarov čežki, džura nejde o prevzaté z poľštiny, ale o uplatnenie nárečových kombinačných zmien, napr. zachovanie č na mieste pôvodného f podobne ako v prípadoch *gate – gače, ratica – račica*, resp. v skupine *šč* za pôv. št (*ešte – ešče, štava – ščava, puštat – puščac*).
- ⁵⁶ Pre ilustráciu uvádzame aspoň jeden zo znakov, ktorými Czambel charakterizuje tzv. reč spišských Poliakov: „Pochýleným á, t. j. takým a, ktoré vo výslovnosti prechodí do o. Miesto on má píšťalku; pán krčmár nám raz dá; ja znám teraz; baba na dvore stála atď., povie spišský Poliak: on mo piscalke; pon kacmor nom roz do; jo znom teroz; baba na dvore stola.“ (CZAMBEL, ref. 13, s. 66).
- ⁵⁷ (CZAMBEL, ref. 13, s. 458). Autor uvádza, že príbeh mu rozprával Rajmund Matava, rodom z Nižných Ružbách a zápis bol realizovaný v krčme v Nižných Ružbachoch 25. 8. 1904.
- ⁵⁸ Zo Spiša sú to nárečové texty z Gánoviec, Hrabušic, Spišského Štvrtka (Štvartku), zo Smižian, z Markušoviec, Harichoviec, Spišského Hrhova (Harhova), z Jablunkova, zo Spišského Podhradja, z Kľuknavy, Olcnavy, Margecian, Spišskej Tepličky (Cepličky), z Hnilčika, Hnilca a Vyšných Repáš.
- ⁵⁹ Z dialektológov venujúcich sa predovšetkým spišskej oblasti Czambel spomína hlavne Jána Kovalčíka a Štefana Mišíka, pripomínajúc aj Mišíkov spor s poľskými jazykovedcami: „Sbierka pesniček vyšla pod záhlavím ‚Pieseň Iudu slovenského‘, ale so záhlavím nesnáša sa obsah knižky, lebo sú v nej aj spiško-poľské pesničky. Tieto poľské nepriaznivo prijal dr St. *Eljasz-Radzikowski* [...] vytýkajúc sberateľovi hlavne pravopis. Št. *Mišik* sa bránil v *SMS* (Zborník Muzeálnej spoločnosti – doplnil P. K.) [...] Čo sa týče vecí, že poľské pesničky slovenským a nie poľským pravopisom podával, menovite, že písal lonki (= lúky, a nie poľ.: łaki) v tom mal pravdu. On knižku podal pre slovenské obecnstvo, musel ju teda podať záživne. Formu łaki skutočne by Slováci čítali laki. Ale nie vo všetkom mal pravdu, menovite nie v tom, že nerozoznával ł, l; ł, s, ś, ś; z, ź; z, c, ć, č. V tejto veci sú výčitky dra *Eljasza-Radzikowského* oprávnené už aj preto, lebo rozoznávať tieto zvuky žiada aj organizmus východoslovenského nárečia.“ (CZAMBEL, ref. 13, s. 195).
- ⁶⁰ „Z čoho sa počal výboj? Ja sa nazdávam, že sa počal zo zemopisného položenja. Slováci východoslovenského územia užšieho bývali tak, že sa od prírody stali prostredkovateľmi medzi Poliakmi a Rusmi (medzi západom a východom územia), medzi Poliakmi a Maďarmi, ako aj medzi Rusmi a Maďarmi (medzi polnocou a juhovýchodom územia). Okrem toho slovenčina sa vyznamenávala tým, že v celých horných Uhrách mala silné úzadie. Poliak alebo Rus východoslovenského územia, naučiac sa po slovensky, získal

si tedy spôsobnosť potýkať sa po celom území východoslovenskom, ba aj po celom hornom Uhorsku. Pred 500 rokmi a dávnejšie, keď nebolo železníc, bola to ohromná výhoda.“ (CZAMBEL, ref. 13, s. 182).

⁶¹ „Nedostatkem teórií o nehomogénom psl. základe slovenčiny je, že vychádzajú z predpokladu neskorej integrácie slovenčiny. Napríklad podľa S. Czambela mohlo sa to stať až po 13. alebo 14. storočí [...]. No dnes sú už poruke doklady, že slovenské nárečia v 15. – 16. storočí mali dnešnú podobu a že v tomto období jestvovali už nadnárečové (kultúrne) útvary slovenskej reči. Historické výskumy presvedčivo dokazujú, že slovenčina so svojimi nárečiami sa začala formovať ako samostatný jazyk od 10. storočia. Už vtedy mala napr. *dž* : *ž* za psl. *dj* : *g* (čeština mala len *ž*, poľština len *dž*), neprebíhala v nej staropoľská dispalatalizácia (porov. žena, *pero* proti poľ. *żona*, *pioro*), ani staročeská slabičná depalatalizácia typu *te* > *te* pred tvrdou slabikou [...] a slovenčinu nezasiahla ani najstaršia vlna tzv. českých prehlások [...] atď. Jadro východnej slovenčiny nemôže byť ani prapoľského pôvodu (dnes je tu napr. *hrad*, *meso*, žena, tvar *nože* proti poľ. *gród*, *mięso*, *żona*, tvar *nodze*), ale ani praukrajinského pôvodu (dnes je tu napr. *żema*, *śidło*, *hrad* proti ukr. *Zeml' a, ś' ylo, h' orod*).“ (KRAJČOVIČ, Rudolf. Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 13).

⁶² Medzi zástancov teórie o poľskom pôvode východoslovenských nárečí patrili napríklad Zd. Stieber, ktorý, ako uvádza Liška, „v posledných časoch už takmer sám hájil myšlienku poľského pôvodu východoslovenských nárečí. Keby sme už aj uznali, že pozadie

tohto problému s jeho strany bolo čisto lingvistické, predsa zjavne vidno, že Stieber nepostavil sa rovnako kriticky ku všetkým svojim objavom.“ (LIŠKA, Jozef. *K otázke pôvodu východoslovenských nárečí. S mapou izoglos*. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská, 1944, s. 63).

⁶³ S. Czambel však nebol prvý, kto vo svojich výskumoch poukazuje na podobnosť medzi poľštinou a nárečiami západného regiónu východoslovenského nárečového makroareálu. Už napr. Juraj Ribay v druhej polovici 18. storočia označoval nárečia na východe slovenského územia ako poľskoslovenské, keďže „Pri východoslovenských nárečiach všimol si ich blízkosť s poľštinou.“ (LACIOK, Miroslav. Slovenský slavista Juraj Ribay. (Z dejín slovenskej slavistiky v počiatkoch slovenského národného obrodenia.) In *Jazykovedný časopis*, 1963, roč. 14, č. 2, s. 131).

⁶⁴ KRIŠŠÁKOVÁ – DUDÁŠOVÁ, Júlia. *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2016, s. 18. ISBN 978-80-555-1714-8.

⁶⁵ Delegácia spomínala až stodvadsaťtisíc etnických Poliakov na uvedených územiach, v mene ktorých sa vydala do Paríža

⁶⁶ JAKUBEC, Pavol. Formovanie československo-poľskej hraničnej čiary (s dôrazom na jej spišský úsek) počas Parížskej mierovej konferencie, 1919 – 1920. In *Review for the History of Central, Eastern and Southeastern Europe*. 2010, roč. 96, č. 5 (Slovenské historické studie), s. 587. ISSN 0037-6922.

⁶⁷ Kazimierz Ignacy Nitsch (1874 – 1958) – poľský univerzitný profesor, jazykovedec, slavista, historik poľského jazyka a dialektológ.

⁶⁸ JAKUBEC, ref. 51, s. 595.

Peter Karpinský

The (linguistic) image of Spiš in the work of Samuel Czambel *Slovak Speech and its place in the family of Slavic languages*

¶ In his study, the author analyses the work of Samuel Czambel *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (*Slovak Speech and its place in the family of Slavic languages*), which was published in 1906 and described the historical, ethnic and dialectal situation in eastern Slovakia. The author focuses on the image of Spiš as Czambel presents it in his monograph. The author pays special attention to Czambel's historical, ethnic, onomastic, and dialectological characteristics of the area. In the confrontation with current historical and dialectological research, he tries to point out the inaccuracies that are caused in this work by an inconsistent and tendentious selection of sources, but also by Czambel's erroneous theory of inhomogeneous Proto-Slavic Slovak, in which Czambel assessed East Slovak dialects as genetically Polish and Ukrainian. At the end of the study, the author points out the non-linguistic overlap of this theory as well as the assessment of the ethnicity of Spiš, which after 1918 became a partial basis for the argument of territorial claims to the area of northern Spiš by Poland.

(Językowy) obraz Spiszu w dziele Samuela Czambła *Język słowacki i jego miejsce w rodzinie języków słowiańskich*

¶ Autor w swoim studium analizuje wydane w 1906 r. dzieło Samuela Czambła *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* [Język słowacki i jego miejsce w rodzinie języków słowiańskich], opisuje etniczną i dialektologiczną sytuację na Słowacji Wschodniej. Autor bada obraz Spiszu prezentowany przez Czambła w jego monografii. Szczególną uwagę poświęca charakterystyce historycznej, etnicznej, onomastycznej i dialektologicznej tego obszaru dokonanej przez Czambła. Przy uwzględnieniu współczesnych badań historycznych i dialektologicznych stara się wskazać nieścisłości, które w dziele wynikają z niedokładnego i tendencyjnego wyboru źródeł, ale są także skutkiem błędnej teorii Czambła o niehomogenicznym prasłowiańskim fundamencie języka słowackiego, na podstawie której Czambel uważał gwary wschodniosłowackie za genetycznie polskie i ukraińskie. W zamykającej części badania autor wskazuje na pozalingwistyczny wpływ tej teorii, na samą ocenę przynależności etnicznej Spiszu, która po 1918 roku stała się częścią podstawą dla roszczeń terytorialnych do północnego Spiszu ze strony Polski.

Tytuły prasowe wydawane w Nowym Sączu w latach 1891–1939

Leszek Migrała – historyk, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, sekretarz komitetu redakcyjnego „Rocznika Sądeckiego” (2007–2018), red. nac. „Almanachu Sądeckiego” (1992–2017). Wieleletni przewodniczący Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” Oddział w Nowym Sączu. Obecnie red. nac. rocznika „Studia Sandecjana”. Ważniejsze publikacje: *Bazylika św. Małgorzaty w Nowym Sączu* (2000), *Kościół i parafia św. Kazimierza w Nowym Sączu* (2003), *Od Towarzystwa Turystycznego „Beskid” do Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego „Beskid” w Nowym Sączu 1906–2006* (2006), *Polskie Towarzystwo Tatrzańskie i Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze w Krynicy w latach 1924–2009* (2009), *Ratusz w Nowym Sączu* (2009), *Ulica Jagiellońska od końca XIX w. do 1945 r. – mieszkańcy i zabudowa* (2012), *Historia Nowego Sącza* (2017), *Nowy Sącz przewodnik śladami przeszłości* (2019), *Historia Starego Sącza w zarysie* (2020); współautor książek: *Kościół kolejowy i parafia NSPJ* (2007) w Nowym Sączu, *100 lat sądeckich wodociągów* (2012).

◀ Pierwszymi pismami wydawanym w Nowym Sączu były „Wrószcz” (1866) i „Tygodnik Szkolny” (1868), ale właściwą erę prasy nowosądeckiej otwiera dopiero wychodzące w latach 1891–1913 „Szkolnictwo Ludowe”, którego twórcą i pierwszym redaktorem był pochodzący z Zakliczyna nauczyciel Henryk Kisielewski. Od tego czasu Nowy Sącz stanowił żywy ośrodek prasowy, o czym świadczy fakt, iż w latach 1891–1939 w naddunajackim grodzie wychodziło ponad 50 tytułów gazet i czasopism o zasięgu lokalnym, regionalnym i ponadregionalnym (wg Jacka Lechendry i Jerzego Jarowieckiego w okresie poprzedzającym rok 1918 w Nowym Sączu ukazywało się 29 tytułów prasowych, natomiast w okresie międzywojennym 28). Większość z nich miała charakter efemerydalny, ale niektóre, takie jak „Szkolnictwo Ludowe”, Związek Chłopski”, „Głos Podhala”, wydawane były dłużej, zapisując ważny rozdział w historii sądeckiej publicystyki, dając przy tym wyobrażenie o aspiracjach intelektualnych mieszkańców Nowego Sącza i regionu sądeckiego w końcowym okresie autonomii galicyjskiej i dwudziestolecia międzywojennym.

◀ W okresie międzywojennym w języku potocznym, jak również w prasie codziennej, w miejsce terminu „Sądecka”, względnie „ziemia sądecka”, stosowano określenie ogólniejsze: „Podhale”, sugerujące jakoby Sądecka była jedynie jakąś częścią tej szerokiej podgórskiej krainy geograficznej. Upowszechnianie się mylnej praktyki nazewnictwa postępowało szybko. Świadczyły o tym m.in. tytuły wychodzących w Nowym Sączu pism, takich jak: „Goniec Podhalański” i „Prawda Podhalańska”, „Głos Podhala”, „Podhalański Kurier Tygodniowy”, przemianowany na „Tygodniowy Kurier Podhalański”, a ostatecznie na „Kurier Podhalański”, a także efemerydy: „Harczerz Podhalański” i „Watra Podhalańska”.

◀ Upomnienie się o pełnoprawność terminu „Sądecka” nastąpiło stosunkowo późno, bo dopiero w roku 1939. Stało się to wraz z ukazaniem się I tomu „Rocznika Sądeckiego”, w którym to piśmie, w programowej przedmowie dr. Tadeusza Mączyńskiego, a przede wszystkim w artykule prof. Jana Flisa, nastąpiło przekonujące wyłuszczenie argumentów wskazujących na konieczność „oddzielenia” Sądecki od Podhala, a co za tym idzie potraktowania regionu sądeckiego jako całkowicie odrębnego od podhalańskiego.

Lata 1891–1918

1. „Szkolnictwo Ludowe”, od 1895 r. „Szkolnictwo”

– red. naczelny: Henryk Kisielewski, później Józef Gutowski

– lata wydawania: 1891–1913

– współpracownicy: Stanisław Rosół (Stary Sącz)

– miejsce drukowania: Wieliczka – drukarnia Jana Litwińskiego, Nowy Sącz – drukarnia Józefa Kazimierza Jakubowskiego

– informacja uzupełniająca: Henryk Kisielewski urodził się w 1847 r. w Zakliczynie. W 1875 r. otrzymał posadę starszego nauczyciela w Nowym Sączu. Z powodu wydawania „Szkolnictwa Ludowego” został przeniesiony do Krosna, co odczuł bardzo boleśnie. Przeniesiony do Krosna wnosił systematycznie podania na wolne posady w Nowym Sączu, ale władze szkolne próśb tych nie uwzględniały. Po wielu latach przeniesiono go do Gorlic, gdzie zmarł w wieku lat 51. Józef Gutowski był nauczycielem w różnych wioskach powiatu limanowskiego i nowosądeckiego. Aby uniknąć represji ze strony władz szkolnych, przed przejściem „Szkolnictwa Ludowego” przeszedł dobrowolnie na emeryturę, będąc w ten sposób w pewnym stopniu niezależnym finansowo. „Szkolnictwo Ludowe” było organem Towarzystwa Nauczycieli Ludowych w Galicji z siedzibą w Nowym Sączu. Redakcja i administracja mieściły się początkowo przy ul. Świętego Ducha, później przy ul. Matejki.

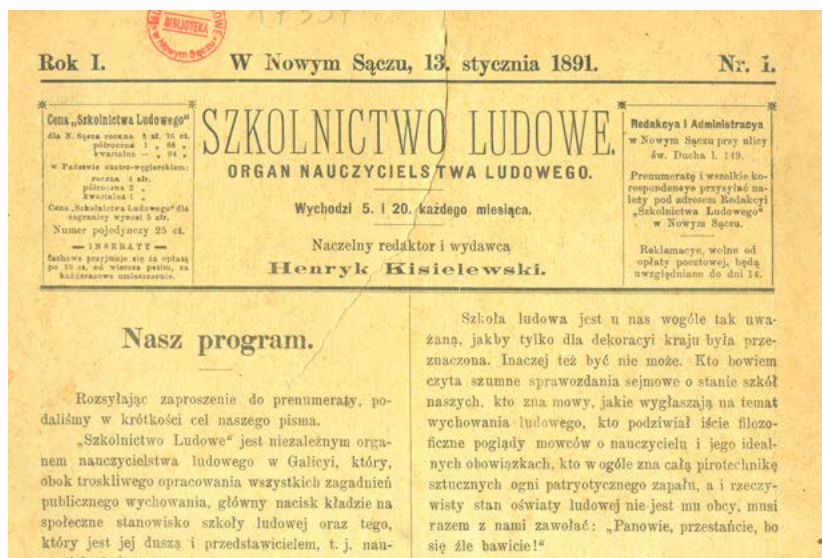
2. „Mieszczanin”

– red. naczelny: Józef Gutowski

– lata wydawania: 1894–1900 i 1903–1908

– miejsce drukowania: Nowy Sącz – drukarnia Romana Piszca oraz Wieliczka – drukarnia Jana Litwińskiego, redakcja mieściła się w Nowym Sączu przy ul. Matejki (willa „Ave Maria”)

– informacja uzupełniająca: Józef Gutowski urodził się w 1859 r. w Nowym Sączu. Z zawodu był nauczycielem. Założyciel Galicyjskiego Towarzystwa Nauczycieli Ludowych, członek Towarzystwa

Właściciele Realności w Nowym Sączu oraz władz naczelnych Polskiego Stronnictwa Ludowego. Zmarł w 1916 r. Redagowane przez niego pismo miało charakter wybitnie krytyczny wobec działań władz miejskich.

7. „Związek Chłopski”

– red. naczelny: Stanisław Potoczek
– lata wydawania: 1894–1908
– miejsce drukowania: Nowy Sącz – drukarnia Romana Piszca, Nowy Sącz – drukarnia Józefa Kazimierza Jakubowskiego.

8. „Gazeta Sądecka”

– lata wydawania: 1909
– red. naczelny: Józef Gutowski
– miejsce drukowania: pierwszy numer w Cieszynie, następne w Wieliczce u Jana Litwińskiego.

9. „Parachód”

– lata wydawania: prawdopodobnie jeden numer z datą 1 VI 1897
– miejsce drukowania: Nowy Sącz – drukarnia Józefa Kazimierza Jakubowskiego
– informacja uzupełniająca: pismo wydane staraniem Towarzystwa Urzędników Kolei Austriackiej.

10. „Nowosądecki Rozwój” (dwutygodnik handlowo-przemysłowy), później „Rozwój”

– właściciel i wydawca: Roman Piszca
– red. odpowiedzialny: Rudolf Matyjaszek
– lata wydawania: 1905–1907.

11. „Dzień”

– wydawca dr Edward Zieliński, lekarz
– red. naczelny: Bronisław Kryczyński
– lata wydawania: 1907
– organ Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego
– informacja uzupełniająca: pismo utworzone celem popierania wyboru kandydatury dr. Ludmiła Germana do Rady Państwa; redakcja mieściła się przy ul. Jagiellońskiej 22.

12. „Gazeta Sądecka”

– red. naczelny: Józef Gutowski
– lata wydawania: 1909
– miejsce drukowania: Wieliczka – drukarnia Jana Litwińskiego
– informacja uzupełniająca: redakcja mieściła się przy ul. Matejki 29.

13. „Głos Ziemi Sądeckiej”

– red. naczelny: Stanisław Nowicki
– lata wydawania: 1912–1913
– organ narodowy, popierany przez „Sokół” i Towarzystwo Szkoły Ludowej
– miejsce drukowania: Nowy Sącz – drukarnia Romana Piszca.

14. „Ziemia Sądecka”

– wydawca: spółka złożona około 30 obywateli (w tym m.in. hr. Adam Stadnicki) oraz kilku członków zbiorowych
– red. odpowiedzialny: Edward Golachowski
– lata wydawania: 1913–1914
– organ narodowo-katolicki
– miejsce drukowania: Nowy Sącz – drukarnia Romana Piszca

3. „Sądeczanin” (kontynuacja „Mieszczanina”, początkowo był to dodatek do tego pisma)

– red. naczelny: Zygmunt Mayer (zwolniony z posady nauczycielskiej za radykalne poglądy), od 1902 r. Józef Gutowski
– lata wydawania: 1900–1903
– informacja uzupełniająca: redakcja pisma znajdowała się początkowo w ratuszu, później przy ul. Matejki.

4. „Gazeta Poczтовая”

– red. naczelny: Zygmunt Mayer, później (od 1901) Stefan Rogalski, były oficjał pocztowy
– lata wydawania: 1900–1901
– organ galicyjskich funkcjonariuszy pocztowych
– miejsce drukowania: Nowy Sącz – drukarnia Józefa Kazimierza Jakubowskiego.

5. „Głos Podtatrzański”

– red. naczelny: Bolesław Weiss
– lata wydawania: 1900
– informacja uzupełniająca: redakcja mieściła się przy ul. Jagiellońskiej.

6. „Głos z Nowego Sącza”

– redaktorzy: Antoni Brudziana, Józef Micewski (urzędnicy magistraccy)
– lata wydawania: 1902
– informacja uzupełniająca: pismo informacyjne Magistratu Nowego Sącza, powstałe w celu zneutralizowania krytyki „Mieszczanina”.

– informacja uzupełniająca: administracja pisma mieściła się przy ul. Kościuszki 28, w domu inż. Kajetana Strońskiego.

15. „Nowiny Wojenne”

– red. naczelny: Edward Golachowski
– lata wydawania: 1914–1915
– informacja uzupełniająca: pierwsze pismo codzienne.

16. „Nasz Głos” (powstały jako reakcja na działalność „Ziemi Sądeckiej”)

– red. naczelny: dr Maurycy Körbel, adwokat
– lata wydawania: 1913–1914
– tygodnik syjonistyczny.

17. „Dziennik Urzędowy”

– organ c. k. Starostwa i c. k. Rady Szkolnej
– lata wydawania: 1912–1914
– miejsce drukowania: Nowy Sącz – drukarnia Romana Piszca.

18. „Gazeta Lwowska”

– lata wydawania: wrzesień 1914
– informacja uzupełniająca: pismo wydawane w Nowym Sączu w drukarni Teresy Jakubowskiej w związku z ewakuacją Lwowa zagrożonego inwazją rosyjską (red. naczelny Adam Krechowicki przebywał wtedy w Krynicy).

❗ Nie są to wszystkie tytuły wydawane w Nowym Sączu. Do pozostałych, będących zazwyczaj efemerydami, zaliczyć należy takie pisma jak: „Aspiryna” (dwa wydania w 1917 r. z dopiskiem „wychodzi

kiedy chce”), „Emissaryusz” – wydawany przez Koło Filaretów przed I wojną światową (redakcja Bolesław Barbacki i Roman Mossoczy), „Łemko” – tygodnik w języku łemkowskim wydawany w latach 1911–1912, „Sandzer Zeitung” – pismo gminy żydowskiej wydawane w jidysz (1910–1911), „Wyznanie jednodniowe Gromady Jastrzębi” – pismo młodzieżowe (1910), „Przyjaciel Katolickiego Ludu”. W 1897 r. wyszła drukiem także satyryczna jednodniówka pt.: „Wojna domowa. Echa wyborów do zwierzchności gminnej miasta Nowego Sącza”.

❗ Podsumowanie: w latach 1981–1914 wychodziło w Nowym Sączu ponad 20 pism, w tym „Szkolnictwo Ludowe” – najdłużej wychodzące pismo (22 lata) oraz „Nowiny Wojenne” – pierwsze pismo codzienne. Najwięcej pism wydawano w 1902 r. W tym czasie wychodziło równocześnie pięć tytułów: „Szkolnictwo”, „Sadeczanin”, „Głos z Nowego Sącza”, „Związek Chłopski”, „Łemko”.

Lata 1919–1939

1. „Robotnik”, później „Trybuna Społeczna”

– red. naczelny: Józef K. Macko
– lata wydawania: 1922
– organ Narodowej Partii Robotniczej
– informacje uzupełniające: redakcja „Trybuny Społecznej” mieściła się przy ul. Jagiellońskiej 42.

2. „Pionier”

– red. naczelny Stefan Lenczowski, robotnik kolejowy
– lata wydawania 1924 (jeden numer)
– miejsce drukowania: Tarnów – drukarnia Zygmunta Jelenia.

3. „Nowy Związek Chłopski”, później „Związek Chłopski”

– red. naczelny: Józef Łodygowski, adwokat, współtwórca i redaktor Józef Mokrzycki z Kozienicy
– lata wydawania: 1924–1925
– organ partyjny Związku Chłopskiego.

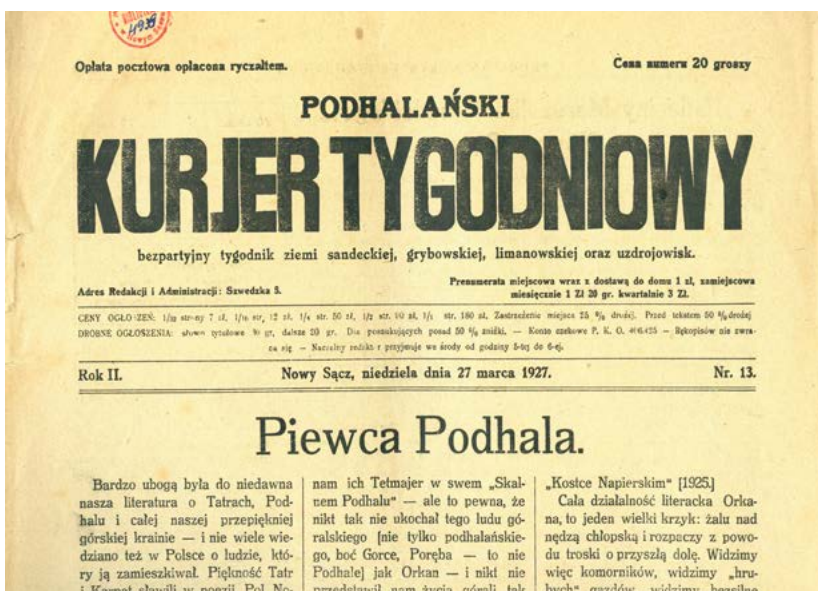
4. „Złoty Róg”

– red. naczelny: Zdzisław Jeż
– lata wydawania: 1924
– organ Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej (ul. Duchy Świętej).

5. „Goniec Podhalański”

– wydawca: Kazimierz Filipowicz
– red. odpowiedzialny: Jan Łobodziński – prezes Związku Inwalidów Wojennych, później dr Henryk Lambor; sekretarz: Tadeusz Giewont-Szczecina, literat.

– lata wydawania: 1926–1927
– informacje uzupełniające: całością przedsięwzięcia kierował Bronisław Kalwary z Warszawy, delegowany zarówno w celu zorganizowania tygodnika, jak również założenia agencji Związku Naprawy Rzeczypospolitej.

Cena pojedynczego numeru 20 groszy

1937 Nowy Sącz Bok IX
Nr. 44
niedziela 31 paździer.

**GŁOS
PODHALA**

PISMO REDAGUJE KOMITET

Opłata pocztowa uiszczona gotówką

Adres Redakcji i Administracji:
Nowy Sącz, ulica Jagiellońska 1, 5

Własne oddziały redakcyjne na całym Podhalu.
Redaktor naczelny przyjmuje codziennie od godz. 4-3 po południu.

Odbiór urzędowo Redakcji:
od 10-11 przedpoł. i od 4-6 popoł.

PRENUMERATA:
Miesięczna miesięcznie wraz z dostarczeniem do domu 80 gr. Zamiejscowa miesięcznie 1 zł. Wpłacać na konto czełkowe Administracji.

Konto czełkowe P. K. O. 400-000, Telefon Nr. 210.

Tygodnik powiatów: gorlickiego, jasielskiego, krośnieńskiego, limanowskiego, nowosądeckiego, nowotarskiego i żywieckiego

JÓZEF BIENIEK

Zaduszki

Synem smętkiem zarostał dal,
szesnątą dziewięć skargą przemi-
(Janie,
Wspomnieniem zaszuflaty wsunął
(w zał
po wiek wiecznego spoczywania
osiadła zmarłych: smętarze...
Groby-chaty prosząc modliwy,
groby-chaty pospitych Łazarzy
plomiennymi hymnami zakwity.

**Hold narodu i wojska u trumny hetmana
Stefana Czarnieckiego**

**Niezawodny tani zakup
„Bławat Polski”
Nowy Sącz, Jagiellońska 2**

Polca na sezon jesierno-zimowy wszelkie materiały wełniane na ubrania, płaszcze, kostiumy i suknie. Jedwabie suknowe i podszerkowie. Płótna białe, niebieskie, pościelowe, słotowe i fartuchowe.

Najtańsze źródło zakupu dla każdego

Opłacono ryczałtem. Cena numeru 20 gr.

NOWY SĄCZ — NIEDZIELA DNIA 29 MAJA 1932.

Nr. 10. **POLAK** Rok I.

4269

Podkarpackie czasopismo społeczno-oświatowe i gospodarcze.

Wychodzi co drugą niedzielę.	ADRES REDAKCJI: Nowy Sącz — ul. Św. Ducha 3. Adres dla listów: Nowy Sącz, skrytka 12. Konto czełkowe P. K. O. Kraków Nr. 494344.	OGŁOSZENIA: Cała strona Zł. 100— 1/2 strony „ 50— 1/4 „ „ 25— Drobne ogłosz. 20 gr. za wiersz. Ogłoszenia płatne są z góry.
------------------------------	---	--

WYDAWCA: JÓZEF MOKRZYCKI.

W obronie cywilizacji chrześcijańskiej.

„Nigdy jeszcze nie był w Polsce tak silny jak dziś, atak na podstawy cywilizacji chrześcijańskiej.

Nigdy jeszcze nie wprawiano w społeczeństwo nasze tak uporczywie jak dziś, że państwo jest absolutem, że rządzący mają tylko prawa a rządzeni tylko obowiązki, że istotnym regulatorem stosunku władzy do podwładnych jest bat.

Nigdy jeszcze nie uderzano tak jak dzisiaj i propagandą literacką i projektami ustawodawczymi w rodzinę chrześcijańską.

Nigdy jeszcze nie zalecano tak jak dzisiaj młodzieży szkolnej brukania swej wyobraźni dziejami grzechu.

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem. Cena 20 groszy

**NOWINY
PODHALAŃSKIE**

aktualne i niezależne czasopismo zdrojowiskowe i gospodarczo-społeczne.

Nr. 9 (26) Nowy Sącz, niedziela 4 października 1936 Rok II

JAN EOBDZIŃSKI, poseł na Sejm.

**Ochrona Wólek od powodzi
najpilniejszą potrzebą miasta N. Sącza**

W sprawie zabezpieczenia Nowego Sącza od powodzi na przyszłość, pisalem już bardzo wiele. Na ten temat od-
byłem również szereg publicznych zebrań z zainteresowanymi.
Wspólnie z Prezydentem miasta
a z początku z posełem Tomaszkiwiczem, przeprowadziłem szereg interwencji u władz ministerjalnych i wojewódzkich. Zapoznaliśmy z problemem wszystkie zainteresowane czynniki. Rezultat: do-kończenie w zeszłym roku budowy bulwaru nad Kamienicą, do którego, również przyczynił się znacznie inż. Pietruszewski

Kolektura „POD OPATRZNOŚCIĄ”
Państwowej Loterii Klasowej Nr. 759.
RADKA-ZDRÓJ, Skrytka poczt. 23.

6. „Podhalański Kurier Tygodniowy”, następnie „Tygodniowy Kurier”, wreszcie „Kurier Podhalański”; oddziały w Grybowie, Krynicy, Limanowej, Starym Sączu, Szczawnicy i Zakopanem – red. naczelny: Stanisław Klemensiewicz, później Stanisław Körbel – red. odpowiedzialny: Tadeusz Giewont-Szczecina – lata wydawania: 1927–1929 – pismo sanacyjne – miejsce drukowania: Nowy Sącz – Drukarnia Katolicka Alojzego Mólki, Tarnów – drukarnia Izaaka Engelberga.

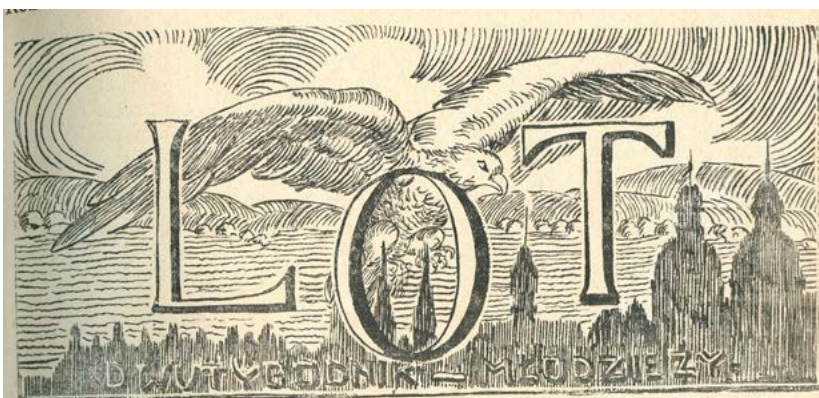
7. „Głos Podhala”; oddziały w Krynicy, Zakopanem, Krakowie – red. naczelny: ks. Jan Dąbrowski, później Maksymilian Szczerbowski, Stanisław Klemensiewicz, Marian Morończyk, Tadeusz Giewont-Szczecina, Stanisław Krawczyk, Stanisław Sasiadek, Franciszek Ćwikowski, Walenty Cyło – lata wydawania: 1929–1939 – prosanacyjny – miejsce drukowania: Nowy Sącz – Drukarnia Katolicka Alojzego Mólki, później drukarnia Romana Pisza – informacja dodatkowa: pismo prorządowe, odgrywające dużą rolę w czasie wyborów do sejmu i rady miejskiej; w latach 1934–1936 wydawany był dodatkowo Kalendarz „Głosu Podhala”.

8. „Polak” – red. naczelny: Józef Mokrzycki – lata wydawania: 1932 – pismo antysanacyjne, wyrażające interesy Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Narodowego – miejsce drukowania: Nowy Sącz – Drukarnia Katolicka Alojzego Mólki.

9. „Nowiny Podhalańskie”, oddziały w Krynicy, Szczawnicy, Żegiestowie – red. naczelny: Marian Lustig, wznowione przez Stanisława Klemensiewicza – red. odpowiedzialny: Edward Pudło, Stanisław Klemensiewicz – lata wydawania: 1934–1938 – informacja uzupełniająca: pismo prosanacyjne – miejsce drukowania: Nowy Sącz – Drukarnia Podhalańska Maksa Ende.

10. „Podhalańska Prawda” (pismo wchłonięte w 1939 r. przez „Głos Podhala”) – red. odpowiedzialny: Stanisław Brzeziński – lata wydawania: 1938–1939 – organ Obozu Zjednoczenia Narodowego – miejsce drukowania: Tarnów – drukarnia diecezjalna.

Uwaga: w 1938 r. wychodziły w Nowym Sączu równocześnie trzy tygodniki: „Głos Podhala”, „Nowiny Podhalańskie” i „Podhalańska Prawda”.

K. H. Rostworowski.

NAPRZÓD!

Gdy z lewej wróg i z prawej wróg,
nie starczy okrzyk: „złe jest!”
Trzeba nie szczędzić rąk i nóg,
nie pytać, jak kto będzie mógł
ogniowy przyjąć chrzest!

Bo Duch to hutmistrz, kowal, tkacz,
hartownik przy warsztacie.
Póki on żyje, w przyszłość patrz,
póki on żyje, w ogień skacz,
a nie zgorzejesz, bracie!

11. „Watra Podhala”

– red. naczelny: Mieczysław Cholewa
– lata wydawania: 1936 (jednodniówka).

12. „Lot”

– red. odpowiedzialny: Stanisław Bugajski, później Stanisław Komar, Kazimierz Golachowski, Wojciech Janczy, Bolesław Nytko
– redakcja młodzieżowa: Marian Czuchnowski,, Jan Kapała, Marian Mikuta, Józef Wieszczyk, Stanisław Żytyński
– lata wydawania: 1927–1932
– pismo uczniów II Gimnazjum im. Króla Bolesława Chrobrego w Nowym Sączu
– miejsce drukowania: Nowy Sącz – Drukarnia Katolicka Alojzego Mółki.

13. „Zew Gór”

– redaktorzy odpowiedzialni: profesorowie gimnazjalni – Tadeusz Stefaniszyn, Stefan Siwirski, Zofia Oleksówna, Eugeniusz Pawłowski
– lata wydawania: 1933–1939 (50 numerów)
– organ młodzieży szkół średnich Nowego Sącza
– informacja dodatkowa: pismo bogato ilustrowane, posiadało kilka działów – gospodarczy, polityczno-dyskusyjny, literacki, humoru, rozrywki i sportu, graficzny, ogólny, młode pióra, harcerski, życie młodzieży. Na czele każdego działu stał kierownik. Za stronę graficzną odpowiedzialny był Romuald Reguła, stronę literacko-techniczną opracowywał Tadeusz Giewont-Szczecina. Sprawami administracyjnymi zajmował się prof. Emeryk Samogyi.

14. „Rocznik Sądecki”

– red. naczelny: dr Tadeusz Mączyński
– uwagi uzupełniające: I tom pisma został wydany 14 czerwca 1939 r.; drukowany był w Drukarni Katolickiej Alojzego Mółki. „Rocznik Sądecki” powstał w wyniku działań podjętych przez Towarzystwo Szkoły Ludowej w oparciu o Bibliotekę Miejską im. Józefa Szujskiego, przeniesioną latem 1937 r. do dawnego „Dworku” Józefa Wieniawy Zubrzyckiego na Plantach. Decydujący krok na drodze do powołania „Rocznika Sądeckiego” stanowiło posiedzenie Komisji Kulturalno-Oświatowej 27 czerwca 1938 r. z udziałem dr. Tadeusza Mączyńskiego, inż. Walentego Cyły – prezesa Koła Towarzystwa Szkoły Ludowej i mjr. Stanisława Marcinka – instruktora oświatowego TSL (tzw. Komisja Trzech), na którym pierwszy z wymienionych przedłożył plan powołania zespołu badawczego zajmującego się przeszłością Nowego Sącza i Sądeckizny.

Według pomysłodawcy i głównego twórcy pisma, dr. Tadeusza Mączyńskiego, „Rocznik Sądecki” od samego początku pomysłu był jako regionalne pismo naukowe, wydawane w celu pogłębienia i uzupełniania wiedzy o przeszłości Sądeckizny. Niezrealizowanym zamierzeniem twórcy „Rocznika” było utworzenie regionalnego instytutu naukowego, który w sposób systematyczny i programowy podjąłby badania humanistyczne i przyrodnicze w regionie sądeckim i szerzej na obszarze całego Podkarpacia. Sprzęgnięcie ze sobą tych dwóch elementów, miało doprowadzić do stworzenia spójnej struktury: instytut – „Rocznik”, której dłuższe funkcjonowanie miało zaowocować opracowaniem monografii miast i miejscowości sądeckich, a następnie całościowej syntezy ziemi sądeckiej w ujęciu historycznym.

☛ Pozostałe tytuły: „Płomień” – organ nielegalnego koła młodzieży komunistycznej, zorganizowanego w 1918 r., „Dziennik Urzędowy Starostwa i Rady Szkolnej Okręgowej w Nowym Sączu” (1919), „Strzelec Podhalański” – pismo wojskowe, „Wisła” – organ Towarzystwa Asekuracyjnego, „Harczer Podhalański” (w formie ma-

szynopisu – 1920), „Itonejnu” (pismo żydowskiej organizacji skautowej – 1933), „Laor” – organ syjonistyczny, „Jednodniówka Związku Strzeleckiego” – 1936, „Łemko” (dwa numery – 1934), „Nasza Wieś” – jednodniówka, „Nasz Głos” (dwa numery w 1938 – tygodnik żydowski), „Sandzer Zeitung” – pismo gminy żydowskiej wydawane w jidysz (trzy numery w 1933), „Głos Młodych” – miesięcznik młodzieżowy wydawany przez Koło Towarzystwa Szkoły Ludowej im. Stanisława Wyspiańskiego. Ponadto pisemka harcerskie: „Włóczęga”, „Orlą” (1926), „Żar” (1936), „Ogniwo” (1937).

■ Podsumowanie: w latach 1919–1939 wychodziło w Nowym Sączu ponad 20 pism, w tym „Głos Podhala” – najdłużej wychodzące pismo w okresie międzywojennym (10 lat). Oprócz „Głosu Podhala” do najlepiej redagowanych pism zaliczyć należy „Podhalański Kurier Tygodniowy”, „Nowiny Podhalańskie” oraz „Podhalańską Prawdę”. Zainteresowania naukowe sądczan najpełniejszy wyraz znalazły w powołanym tuż przed wybuchem II wojny światowej „Roczniku Sądeckim”, jedynym piśmie sądeckim wydawanym z niewielkimi przerwami do dnia dzisiejszego.

Podstawowa literatura

Aleksander Tadeusz, *Życie społeczne i przemiany kulturalne Nowego Sącza w latach 1870–1990*, Kraków 1993.

Dybiec Julian, *Drukarstwo i księgarstwo sądeckie w XIX wieku*, „Rocznik Sądecki” t. XIV, 1973.

Dzieje miasta Nowego Sącza, t. II pod red. Feliksa Kiryka i Stanisława Płazy, Kraków 1993.

W treści m.in.:

– Kramarz Henryka, *Życie kulturalne*.

Dzieje miasta Nowego Sącza, t. III pod red. Feliksa Kiryka, Kraków 1996.

W treści m.in.:

– Aleksander Tadeusz, *Życie kulturalne*.

Golachowski Kazimierz, *Dzieje prasy nowosądeckiej 1891–1961*, „Rocznik Sądecki” t. V, 1962.

Klemensiewicz Stanisław, *Dzieje prasy podhalańskiej*, [w:] *Kalendarz „Głosu Podhala”* na rok 1935.

Kruczek Maria, *Czasopisma młodzieży szkolnej w Nowym Sączu w okresie międzywojennym*, „Rocznik Sądecki” t. XX, 1992.

Lachendro Jacek, *Prasa województwa krakowskiego w latach 1870–1980*, Kraków 2006.

Migrała Leszek, *Historia Nowego Sącza*, Nowy Sącz 2017.

Potoniec Bogdan, *Prasa nowosądecka w latach 1891–1996, katalog czasopism, część I A–Ł*, „Almanach Sądecki” nr 1/18 (68–69), 1997.

Potoniec Bogdan, *Prasa nowosądecka w latach 1891–1996, katalog czasopism, część II M–Z*, „Almanach Sądecki” nr 2/19 (70–71), 1997.

Prasa sądecka od zarania do dziś 1891–2011, pod red. Bolesława Farona, współpraca Agnieszka Ogonowska, Kraków 1912.

W treści m.in.:

– Jarowiecki Jerzy, *Kształtowanie się środowiska prasowego Nowego Sącza i regionu*

– Wnęk Jan, *Sądeczyzna w świetle regionalnej prasy z lat 1918–1939*.

Leszek Migrała

Press titles published in Nowy Sącz in 1891–1939

■ In the final period of Galician autonomy and in the interwar period, Nowy Sącz was an important publishing centre for local, regional, and supra-regional press. In 1891–1914, over 20 magazines were published in the city on the Dunajec River, including “Szkolnictwo Ludowe” – with the longest history (22 years), and “Nowiny Wojenne” – the first newspaper. Later, in 1919–1939, more than 20 magazines were published in Nowy Sącz, including “Głos Podhala” – with the longest history in the interwar period (10 years). Apart from “Głos Podhala”, the best edited magazines included “Podhalański Kurier Tygodniowy”, “Nowiny Podhalańskie”, and “Podhalańska Prawda”. The scientific interests of the inhabitants of the Nowy Sącz Land are best evidenced by “Rocznik Sądecki”. Established just before the outbreak of World War II, it is the only journal of those mentioned in the article that has been published, with slight interruptions, to this day.

Tlačové tituly vydávané v Nowom Sączu v rokoch 1891 – 1939

■ V koncovom období haličskej autonómie a v medzivojnovom období bol Nowy Sącz silným vydavateľským strediskom miestnej, regionálnej a nadregionálnej tlače. V rokoch 1891 – 1914 v meste nad Dunajcom vydávali viac ako 20 časopisov a novín, z toho „Szkolnictwo Ludowe” – najdlhšie vychádzajúci časopis (22 rokov) a „Nowiny Wojenne” – prvý denník. V neskoršom čase, v rokoch 1919 – 1939, vychádzalo v Nowom Sączu viac ako 20 časopisov, z toho „Głos Podhala” – najdlhšie vydávaný medzivojnový časopis (10 rokov). Okrem „Głosu Podhala” k najlepšej dennej a periodickej tlači patrí „Podhalański Kurier Tygodniowy”, „Nowiny Podhalańskie” a „Podhalańska Prawda”. O vedeckých záujmoch obyvateľov Sandeckej oblasti najlepšie svedčí ročenka „Rocznik Sądecki” založená tesne pred vypuknutím 2. svetovej vojny, ktorá ako jediné periodikum spomedzi všetkých uvedených v článku vychádza s malými prestávkami dodnes.

Ks. mgr Krzysztof Smoroński
– kustosz i dyrektor zbiorów
Muzeum Sztuki Ludowej
im. Księdza Edwarda Nitki
w Paszynie. Proboszcz pa-
rafii rzymskokatolickiej pw.
Matki Boskiej Nieustającej
Pomocy w Paszynie.

Geneza zjawiska

☐ Muzeum Sztuki Ludowej im. Ks. Edwarda Nitki w Paszynie, którego początki sięgają lat 60. XX w., powstało 1994 r. Jego nazwa nawiązuje do charakteru powstających w Paszynie dzieł, a patronalnie do kapłana, który dał początek zjawisku, nazywanego dziś arteterapią. Ks. Edward Nitka był drugim z kolei proboszczem parafii Paszynie, po zamianowaniu go na tę funkcję w 1957 r. przez biskupa tarnowskiego Jana Stepę. Nowy proboszcz paszyński był nie tylko gorliwym, ale i niezwykle charyzmatycznym duszpasterzem. Miał swoje pasje (gołębie, pszczoły), ale i wrażliwość serca na ludzką rzeczywistość wspólnoty parafialnej, do której został posłany. Wyróżniał się także niezwykłą intuicją, dzięki której dostrzegał, w jaki sposób może pomóc swoim parafianom uwierzyć w siebie i odnaleźć skuteczną „odskocznię” od problemów, które ich ograniczały i degradowały moralnie. Z perspektywy czasu można śmiało powiedzieć, że ks. Edward Nitka otworzył tutejszych mieszkańców na świat.

☐ Paszyn był wówczas bardzo biedną prowincjonalną wioską, a w przekonaniu mieszkańców okolicznych miejscowości również bardzo zacofaną. Ziemia była tam mniej urodzajna niż w okolicy, więc i status życiowy mieszkańców był niski. Problemem była nie tylko bieda materialna, ale i nędza moralna, a zwłaszcza pijaństwo. Sami mieszkańcy zaczęli popadać w przeświadczenie, że ich doli nic nie odmienić. Wstydzili się nawet przyznawać do tego, że pochodzą z Paszyna.

☐ Ks. Edward Nitka nie załamał się, przeciwnie – szukał sposobu, aby zmienić sytuację. Jako kapłan

pragnął podnieść poziom życia duchowego swoich parafian, ale zależało mu również na polepszeniu warunków materialnych ich życia... Okazja ku temu pojawiła się całkiem niespodziewanie za sprawą głuchoniemego Wojciecha Oleksego.

☐ Wojtek Oleksy był bratem miejscowego kościelnego, miał też pewne ograniczenia mentalne. Zazwyczaj pasał krowy, ale również pomagał w drobnych pracach przy kościele. Od czasu do czasu zaglądał też na plebanię. Bardzo podobały mu się obrazy i rzeźby sakralne, które ks. Nitka przywiózł ze sobą do Paszyna. Po pewnym czasie Wojtek, tak go nazywano, pragnąc sprawić księdzu proboszczowi prezent, ofiarował mu własnoręcznie wykonaną i pomalowaną kredkami rzeźbę Matki Bożej, jak można się domyślić, bardzo prymitywną i nieporadną. Jednak ksiądz proboszcz docenił intencję ofiarodawcy, ponieważ był to czysty dar serca. Pochwała, niewielka „nagroda” i zachęta ks. Nitki sprawiły, że odtąd Wojtek rzeźbił coraz chętniej, a jego prace stawały się coraz śmielsze. To co tworzył dla wyczulonego oka były dość nieporadne, infantylne, niemniej jednak ukazywało jego wrażliwość i głębię wnętrza. Nieporadne na początku „dzieła” przynosił swemu proboszczowi, a ten gromadził je na plebanii, dając w zamian symboliczną zapłatę. Stanowiło to impuls do dalszej twórczości. Imponujące rzeźby wyrażające tajemnicę „Siedmiu boleści Maryi” znajdują dziś swe wyjątkowe miejsce wewnątrz naszego parafialnego kościoła – u jego wejścia, zawieszono na ścianach pod chórem.

Naśladowcy Wojtka Oleksego

☐ Początkowo miejscowa ludność podchodziła do rzeźb Wojtka z uśmiechem lekceważenia, bo „to przecież takie brzydkie”. Później zaczęły pojawiać się głosy: „Ja też bym tak potrafił”, co ks. Nitka kwitował słowami: „To nie gadaj, tylko zrób”. Nawiązując do powiedzenia: „Kto śpiewa, ten dwa razy się modli”, ks. Nitka zachęcając paszynian do rzeźbienia mawiał: „Kto rzeźbi, ten trzy razy się modli”.

☐ Na początku odzew był niewielki, bo wiadomo, że łatwiej kogoś wyśmiać lub mu pozazdrościć, niż samemu wziąć się do pracy, odważyć... Na taki stan rzeczy wpływał powszechnie panujący pogląd, że takie brzydkie karykatury, prymitywne i nieporadne nie tylko nie służą większej chwale Boga, ale wręcz obrażają Go, oraz fakt, że ludzie bali się wystawiać siebie i swoje rodziny na pośmiewisko nieporadnymi rzeźbami. Jednak z biegiem czasu, pod wpływem perswazji ks. Nitki, idąc za przykładem Wojtka „lody zaczęły topnieć”. Tym bardziej, że i biskup będąc przejazdem, docenił dzieło, które wyszło spod ręki naszego Wojtka.

☐ Do Wojtka odważył się dołączyć najpierw Mie-

Wojcich Oleksy

czysław Piwko, a później Zdzisław Orlecki. Wiosną 1972 r. w Paszynie tworzyło już pięciu rzeźbiarzy. Byli to: Wojciech Oleksy, Mieczysław Piwko, Zdzisław Orlecki oraz dwaj uczniowie szkoły podstawowej: Marian Jasiński i Andrzej Głód.

Wypłynięcie na głęboką wodę

W tym samym roku (1972) odbył się Konkurs Współczesnej Rzeźby Ludowej Karpat Polskich w Nowym Sączu, który miał ogromne znaczenie dla rozwoju zainteresowania sztuką ludową w Paszynie. Wyżej wspomnianych pięciu rzeźbiarzy wysłało nań swoje prace. Oleksy i Piwko zajęli *ex aequo* pierwsze miejsce, zaś Głód drugie. Był to ogromny sukces, tym bardziej że Telewizja Polska wyemitowała kilkuminutowy reportaż ukazujący Wojciecha Oleksego i jego rzeźby. Paszyn pierwszy raz w telewizji, i to za sprawą Wojtka, który był traktowany z przymrużeniem oka! Coś nieprawdopodobnego...

Od lewej: Andrzej Głód, Jan Pogwizd, Albin Jasiński, Augustyn Pogwizd; odwrócony: Piotr Poręba

W 1977 r. w Paszynie istniała już grupa ponad 50 artystów ludowych, rzeźbiarzy i malarzy, kobiet i mężczyzn. W tym samym czasie do Konkursu Współczesnej Sztuki Ludowej Karpat Polskich przystąpiło 45 paszynian. Nagrodzone zostały 42 prace. Ponownie pojawiło się zainteresowanie telewizji, tej rodzimej, a także zagranicznej (Japonia, Norwegia, USA); zaczęły powstawać prace naukowe na temat tzw. fenomenu paszyńskiego...

Pod koniec życia ks. Nitki rzeźbiło i malowało równocześnie blisko 90 paszyńskich twórców. Ludzie prości, nieuczni, z jednej miejscowości, tworzyli niezwykłą historię, opartą na autentyczności, stanowiącą przeciwieństwo cepelii. Treścią tworzonych rzeźb oraz malowanych na szkle obrazów były najczęściej sceny religijne, patriotyczne i obyczajowe. Sprzyjały temu zwłaszcza przeżywane wydarzenia (m.in. kanonizacja św. Maksymiliana Kolbe, beatyfikacja bł. Karoliny Kózkówny, pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II).

Gromadzenie eksponatów rzeźby i malarstwa przez ks. Edwarda Nitkę

Z biegiem czasu kolekcję, którą ks. Nitka gromadził na plebanii, paszynianie nie tylko zaakceptowali, ale wręcz stali się z niej dumni. W ten sposób powstał w Paszynie bardzo prężny Ośrodek Sztuki Ludowej. W chwili śmierci ks. Nitki, tj. w 1981 r. ośrodek paszyński liczył 1025 eksponatów, które znajdowały się początkowo w prywatnym mieszkaniu proboszcza.

Ks. Edward Nitka – dostrzegając ogrom dzieł, które powstawały przez minione lata jego duszpasterzowania w Paszynie – nosił się z zamiarem wybudowania obiektu na wzór muzeum, które mógłby wciąż rozrastające się zbiory pomieścić. Starania te zderzały się niestety z negatywną odpowiedzią ze strony decydentów: ówczesna władza nie wydawała pozwolenia na budowę. Co nie udało się ks. Nitce – podjął jego następcą: ks. Stanisław Janas. Zresztą przybywając do Paszyna, otrzymał od bp. Józefa Życińskiego polecenie, aby stworzyć w tym miejscu muzeum – miejsce dostępne do zwiedzania dla szerokiego grona ludzi.

Ks. Stanisław Janas – kontynuator dzieła ks. Nitki i budowniczy muzeum

Ks. Stanisław Janas zanotował w kronice muzealnej słowa ówczesnego ordynariusza diecezji tarnowskiej ks. bp. Jerzego Ablewicza, kiedy ten mianował go proboszczem w Paszynie: „Chcę, aby ksiądz wybudował w Paszynie muzeum o wysokim standardzie, na wysokim poziomie, i aby dzieło ks. Nitki nie zginęło”. Tak też się stało.

Dziwnym zbiegiem okoliczności – już pierwsza petycja skierowana do ówczesnych władz w sprawie budowy muzeum spotkała się z akceptacją i otrzymała zgodę na wybudowanie stosownego obiektu. Natychmiast po uzyskaniu zezwolenia rozpoczęły prace budowlane (1982), zakończone w 1994 r. Obiekt, który powstał, pomieścił wszystkie zgromadzone dotąd eksponaty, a muzeum stało się hołdem, upamiętniającym ks. prałata Edwarda Nitkę.

Uroczystość otwarcia miała miejsce 10 września 1994 r. z udziałem ówczesnego biskupa tarnowskiego – Józefa Życińskiego, który dokonał poświęcenia i otwarcia Muzeum Sztuki Ludowej w Paszynie.

Oblicza współczesności

Niezależnie od kwestii samego obiektu, który ma swoje ograniczenia przestrzenne, wzrastała liczba eksponatów. Pod koniec proboszczowskiej posługi w Paszynie ks. Stanisława Janasa, czyli w roku 2010 eksponatów było już ponad 3000. Obecnie – w 2021 r. – mamy ich już blisko 3500... Sam się zastanawiam, ile tak naprawdę dzieł autorstwa paszyńskich twórców ludowych mogło w sumie

powstać? To, co się tutaj znajduje – to tylko mała część; pewnie kilka razy tyle znajduje się po domach mieszkańców Paszyna, a także jest rozszana po całym świecie u różnych osób mniej lub bardziej związanych z Paszynem (powstawały one jako pamiątki i prezenty ofiarowane innym lub dzieła tworzone na zamówienia konkretnych osób).

☛ Co prawda rzeźb i obrazów na szkle przybywa, ale maleje liczba twórców. Ci pierwsi umierają, a młodzież niestety nie garnie się do kontynuowania tradycji swoich ojców i dziadków. W ostatnich latach zmarli kolejni znani twórcy: Piotr Kozuch oraz Anna Padoł...

☛ Wygląda na to, że fenomen paszyńskiej – tak mocny w latach 70. i 80. – staje się już zjawiskiem charakterystycznym dla minionego czasu, co tym bardziej skłania do zachowania tego wyjątkowego dzieła dla potomności w godnym miejscu i stanie oraz aranżacji, aby było ono dostępne dla zwiedzających, których na szczęście wciąż nie brakuje.

Moje miejsce w tym przedziwnym zjawisku socjologicznym...

☛ Od 2016 r. zostałem skierowany do Paszyna przez obecnego biskupa tarnowskiego Andrzeja Jeża, aby kontynuować, jako proboszcz Paszyna, wielkie dzieło poprzedników. Czas objęcia funkcji proboszcza Paszyna i kustosa muzeum zbiegł się z realizacją prac dwóch projektów ministerialnych (MKiDN) związanych z modernizacją i termomodernizacją budynku muzealnego, jak i przygotowaniem największej dostępnej sali muzealnej na spotkania w otoczeniu wybranych eksponatów. Z dobrodziejstwa tych inwestycji skutecznie korzystamy, ale jest to tylko kropla w morzu potrzeb, bo zwiedzając nasze muzeum doskonale widać, ile jeszcze pracy i funduszy trzeba włożyć,

aby ten obiekt nabrał godnego kształtu na miarę potrzeb i szacunku dla osób, które zapisały ważne strony na kartach historii Paszyna. Zresztą – nie wpadając w megalomanię – można powiedzieć, że muzeum w Paszynie nie ma równego sobie konkurenta w Polsce, a pewnie i w Europie.

☛ Przyznam się, że z początku miałem wiele obaw, czy podołam powierzonym mi zadaniom, wszak dwie kluczowe na ten moment sprawy: kwestia budownictwa i zainteresowanie sztuką – to najdelikatniejszą rzecz ujmując: nie były moje mocne strony. Ponadto miałem dość mieszane uczucia co do samego muzeum i znajdujących się w nim eksponatów, pewnie podobne jak niegdyś, na początku sami mieszkańcy Paszyna.

☛ Szybko jednak odkryłem piękno, bogactwo i niezwykłość tego miejsca. Utwierdziły mnie w tym zarówno opowieści osób, które mocno wpisały się w dzieje muzeum i sztuki paszyńskiej jako takiej, jak i liczni odwiedzający to miejsce goście. Wielu z nich to – jak się okazywało – nie było przypadkowymi osobami, gdyż wiedzieli, po co tutaj przychodzą i z czym będą się mierzyć. Ostatecznie jednak także i dla nich zderzenie wcześniejszych opowieści o muzeum w Paszynie i eksponatach znajdujących się w nim z naocznym doświadczeniem tego miejsca, było ogromnym szokiem...

☛ Trzeba zaznaczyć, że rodzaj sztuki tutaj prezentowany nie jest – jak się okazuje – zbyt atrakcyjny dla szerokiego grona odbiorców, a rzeczywiste zainteresowanie zamyka się do wąskiej grupy osób wrażliwych na tego rodzaju twórczość, o czym mogłem się wiele razy sam przekonać.

Co dalej?

☛ Jest to pytanie, do którego kluczem, zwłaszcza w dzisiejszym bardzo skomercjalizowanym świecie

cie, są pieniądze. Budynek, w którym obecnie znajduje się muzeum, ma już 40 lat i wymaga kapitalnego remontu oraz modernizacji na miarę XXI w. Dla nagromadzonych tutaj w ogromnej liczbie eksponatów chciałoby się mieć właściwe warunki ekspozycji.

☛ Paszyńskie muzeum, co warto podkreślić, należy do grupy tzw. muzeów domowych, prywatnych. Całe utrzymanie i funkcjonowanie tego obiektu spoczywa wyłącznie na finansowych i personalnych barkach parafii i duszpasterzy tutaj pracujących. Paszyn to mała, biedna wiejska parafia, która nie jest w stanie z własnych środków utrzymać obiektu muzealnego, a tym bardziej podjąć się potężnych w wymiarze finansowym inwestycji budowlanych, czy zatrudnić i utrzymać na stałe kogoś, kto byłby oddelegowany wyłącznie do troski o muzeum. Trzeba bowiem nadmienić, że to wszystko, co wiąże się z muzeum – jego obsługą i funkcjonowaniem, spoczywa obecnie na barkach pracujących tutaj kapłanów, których z oczywistych względów pierwszym i najważniejszym obowiązkiem jest posługa duszpasterska w parafii, zaś kwestia „muzeum” (a zwłaszcza oprowadzanie zwiedzających) – jest mocno uzależnione od czasu wolnego od obowiązków parafialnych, a te bywają dość nieprzewidywalne. Stąd

nasze możliwości jako kapłanów w tym względzie są bardzo ograniczone. Wpływa to negatywnie na dostępność Muzeum dla zwiedzających, a są to osoby przybywające z przeróżnych rejonów Polski, a także z różnych krajów Europy i świata.

☛ Dobrze, że jest zaciekawienie różnych mediów, dzięki którym – w wymiarze audiowizualnym – Paszyn i muzeum mogą zostać ukazane szerszej rzeszy odbiorców. Ale ani obraz ani artykuły w różnych publikacjach – mam tego świadomość – nie zastąpią osobistego doświadczenia i naocznego kontaktu ze sztuką, która jest tutaj obecna i prezentowana.

☛ Podsumowując, to fenomen na skalę międzynarodową. Można powiedzieć, że to, co tutaj mamy to całe serce Paszyna. Ta sztuka jest dla nas czymś takim jak Nikifor dla Krynicy. Taka jest prawda... Zasadnicza różnica polega na tym, że Nikifor jest dość dobrze znany, zaś o Paszynie – niestety – jeszcze ciągle dość cicho, zwłaszcza w mediach i szeroko rozumianej reklamie. Krynica z Nikiforem miała szansę przebić się do szerszego świata, powstał nawet słynny film o Nikiforze Krynickim, Paszyn, niestety, był mniej medialny i z tego choćby powodu jest o wiele mniej znany w świecie. A przecież Nikifor był tylko jeden, a w Paszynie działała i ciągle działa duża liczba twórców.

Krzysztof Smoroński

Paszyn's Phenomenon

☛ The phenomenon of Paszyn's folk art – so significant and strong in the 1970s and 1980s, is now becoming an important and unusual phenomenon of artistic creation in the unique space of Polish art called *art brut*. In its beginning, the collection compiled in Paszyn by its founder, Father Edward Nitka, consisted of several dozen objects. In 1981, the Paszyn centre boasted 1,025 exhibits displayed in the new spaces of the museum under construction. Currently, the collection contains over 3,500 works by artists from Paszyn. Unfortunately, the unique expression of this artistic creation is becoming a phenomenon of the past, which makes it all the more necessary to preserve the unique work of Father Edward Nitka and his successors for posterity in a dignified place and condition, and in an arrangement that would not pose any threats or obstacles for visitors. It is worth emphasizing that the Paszyn museum belongs to the Małopolska network of domestic (private) museums. All maintenance and operation of the facility rest solely on the financial and personal shoulders of the parish and the local priests.

Paszynský fenomén

☛ Fenomén ľudového paszyńského umenia, ktorý bol taký významný a silný v 70. a 80. rokoch, sa dnes považuje za dôležitý a unikátny jav umeleckej kreácie, ktorú môžeme zaradiť do hnutia nazývaného v Poľsku *art brut*. Na začiatku sa len niekoľko desiatok objektov nachádzalo v kolekcii, ktorú zhromaždil vo farnosti v Paszynie jej zakladateľ kňaz Edward Nitka. V roku 1981 sa paszyńské stredisko už mohlo popýšiť 1025 exponátmi, vystavenými v nových priestoroch vznikajúceho múzea. V súčasnosti má kolekcia viac ako 3500 diel paszyńských tvorcov. Neopakovateľný výraz tejto umeleckej kreácie je dnes, bohužiaľ, javom dôb minulých, čo nás ešte viac uistuje v pocite, že je potrebné zachovať toto neopakovateľné dielo kňaza Edwarda Nitku a jeho nasledovníkov pre budúce generácie na dôstojnom mieste a v dobrom stave a zároveň v takom aranžmáne, ktorý nevzbudzuje obavy návštevníkov ani nevytvára prekážky pri prehliadke. Za zmienku stojí, že paszyńské múzeum patrí do malopoľskej siete tzv. domácich (súkromných) múzeí. Celú prevádzku a fungovanie tohto objektu finančne a personálne zabezpečuje farnosť a dušpastieri, ktorí tu pôsobia.

Výroba viskózových vlákien na Spiši a na Záhorí v medzivojnovom období*

Mgr. Peter Vanek, PhD.
Pôsobí ako odborný asistent na Katedre historických vied a stredoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Profesijne sa zaoberá hospodárskymi dejinami Československa v prvej polovici 20. storočia. Vo výskume kladie dôraz na priemyselné odvetvia – najmä na chemický priemysel.

☐ Pri produkcii viskózových vlákien sa ako hlavná surovina uplatňovala drewná buničina (celulóza).^{*} Jej chemickým spracovaním vznikla tzv. „viskóza“ a z jej roztoku po zložitých úpravách vznikal viskózový textilný hodváb.¹ V 20. rokoch 20. storočia zastupoval predmetnú výrobu na Slovensku len závod v Senici. Významná zmena nastala až v ďalšej dekáde. V druhej polovici 30. rokov 20. storočia sa zintenzívnili rast medzinárodného napätia a štáty začali s prípravami na možný vojnový konflikt. Výnimkou nebola ani Československá republika. Typickým sa stalo naviazanie priemyslu na zbrojárstvo, pričom produkcia jednotlivých subjektov mala zvýšiť obranyschopnosť štátu. Vláda zároveň tlačila na výstavbu nových výrobných kapacít na území Slovenska. Ich úlohou bolo suplovať továrne na západe republiky, ktoré boli situované v prílišnej blízkosti nacistického Nemecka. Po roku 1935 došlo k výstavbe chemických závodov strategického významu v Handlovej, Dubovej a Novákoch, pričom jeden významný subjekt na produkciu viskózových vlákien vznikol aj na Spiši – v Batizovciach pri Poprade. Práve takéto urýchlené spriemyselnovanie východu republiky možno považovať za akúsi „cestu ku slobode“, keďže cieľom celého procesu bolo podporiť obranyschopnosť republiky.

☐ Predkladaný článok sa primárne zaoberá históriou výroby viskózových vlákien na Spiši a na Záhorí, reprezentovanou v medzivojnovom období závozom koncernu *Bata* s názvom *Svit* v Batizovciach a *Priadelňou umelého hodvábu* v Senici. Oba producenti predstavujú jediných reprezentantov predmetnej výroby na Slovensku. V texte sú porovnávané podmienky i okolnosti ich vzniku, pričom je popísaný dobový a geografický kontext (rozdielna dekáda vzniku, situovanie v odlišných regiónoch Slovenska), ako aj ich celkové postavenie v rámci priemyslu viskózových vlákien. V prípade samotného „fungovania“ oboch subjektov dochádza v texte najmä k analýze ich produkčných a odbytových možností. Hoci sa primárne zameriavam na územie Slovenska, tak považujem za nevyhnutné, pomerne podrobne sa zaoberať aj celoštátnym kontextom. Dôvodom je fakt, že Slovensko „neviselo vo vzduchoprázdne“, ale bolo súčasťou jednotného hospodárskeho organizmu – Československej republiky. Zároveň je v stručnosti venovaný priestor i bezprostrednému obdobiu po vzniku Slovenského štátu. Práve po 14. marci 1939 sa ešte viac zvýšil strategický význam oboch subjektov.

Počiatky výroby viskózových vlákien na Slovensku

☐ Počiatky produkcie viskózových vlákien sú na Slovensku spojené so závozom v Senici. Jeho

založenie pod názvom *Továreň na umelé vlákna, úč. spol.* sa datuje do roku 1920. Spočiatku v ňom prebiehala produkcia hrubých vlákien na báze celulózy a o dva roky neskôr došlo k spusteniu výroby viskózového textilného hodvábu. Počas svojho pôsobenia narážala senická továreň na problémy s kvalitou vlastných produktov.² Od roku 1927 začala figurovať pod novým názvom *Priadelňa umelého hodvábu, úč. spol.* a jej akcie boli prerozdelené medzi troch vlastníkov. K Živnostenskej banke a spoločnosti, ktorej patrila žilinská celulóžka, sa pridala i firma vlastniaca chemickú továreň v Zehlendorfe v Berlíne. Práve táto popredná nemecká firma mala poskytnúť potrebné technické „know-how“, a tým vyriešiť problémy s kvalitou vyrábaných produktov.³

☐ V Senickom závode prebiehala na konci 20. a začiatkom 30. rokov modernizácia, ktorá súvisela s investíciami do fixného kapitálu. Svetová hospodárska kríza tento proces narušila a spôsobila továrni obrovské problémy. Medzi rokmi 1928 – 1931 sa znížili svetové ceny viskózového hodvábu približne o polovicu. Nepriaznivú situáciu sa snažilo vedenie továrne zmierniť výrazným znížením nákladov na výrobu, čo sa podarilo doceliť vďaka poklesu cien celulózy a vlastným zvýšením produkcie. V roku 1931 v závode pracovalo priemerne 775 pracovníkov a chod továrne sa, aj napriek silným výkyvom na trhu, darilo udržiavať v podstate na maximálnej úrovni. Podiel českých krajín na odbyte predstavoval až 66,9 %. Na Slovensku sa umiestňovalo len 1,3 % produkcie a zvyšok sa exportoval hlavne do Južoslávie, Rakúska a Švajčiarska.⁴ Prudký prepád cien pokračoval aj v nasledujúcich mesiacoch a závod v Senici musel pre nerentabilnosť v októbri 1933 zastaviť svoju prevádzku.⁵

☐ Národohospodársky význam tohto odboru spočíval najmä v možnosti zníženia závislosti na tradičných textilných surovinách – bavlny a vlny. Bázu pri produkcii viskózového hodvábu tvoril rastlinný polysacharid – celulóza, ktorého bolo vzhľadom na lesné bohatstvo v republike viac ako dostatok. Hospodárska politika mnohých krajín, vrátane Československa, preto v tomto období podporovala rozvoj v odbore, čím sa mala dosiahnuť väčšia sebestačnosť pri výrobe textilného tovaru. Znížením závislosti na importe textilných surovín mali byť navyše ušetrené potrebné nedostatkové devízy.⁶ Výsledkom bol prudký vývoj celosvetovej produkcie viskózového hodvábu, ktorá medzi rokmi 1930 – 1935 vzrástla zo 192 860 na 441 828 ton, teda o 129 %. Najväčšími producentami boli v tomto období Spojené štáty americké a Japonsko, ktorých podiel na svetovej výrobe v roku 1935 predstavoval dovedna 49,4 % (pozri tab. 1).⁷

Tab. 1 Svetová produkcia viskózového hodvábu v tonách:⁸

Krajina/rok:	1930	1933	1934	1935	1936
Francúzsko	18 140	25 500	25 500	24 900	20 000
Japonsko	16 629	44 420	62 380	101 741	130 000
Nemecko	26 754	30 000	41 000	44 500	55 000
Taliansko	30 139	37 154	48 251	53 500	41 000
USA	49 895	94 157	94 500	116 524	125 000
Veľká Británia	22 120	38 140	42 174	50 600	52 000
Svet celkovo	192 860	302 500	347 165	441 825	466 800

Medzi rokmi 1934 – 1935 prešlo hospodárstvo do fázy vlečúcej sa depresie, no v prípade výrobného odboru viskózových vlákien bolo možné badať v republike výrazné zlepšenie. V rovnakom období pôsobili v Československu tri závody. Dva sa nachádzali na území českých krajín v Lovosiciach a Theresienthali (dnešný Rudník pri Hostinnom). Na Slovensku fungoval iba jediný závod v Senici.⁹ Rapídny vzostup odbytu, trvajúci až do jesene roku 1934, spôsobila stabilizácia situácie vo svete a pozitívny dopad devalvácie koruny. V posledných mesiacoch roku sa stav opäť zhoršil, a to najmä v dôsledku dampingovej politiky okolitých štátov, ktoré sa takto snažili získať lepší prístup na československý trh.¹⁰ Uvedené možno vidieť na dovoze viskózového textilného hodvábu do republiky, ktorý medzi rokmi 1933 – 1934 vzrástol o 1 589,6 tony, čo v percentuálnom vyjadrení predstavovalo nárast o 53,1 %. Odbyt tuzemských závodov na domácom trhu klesol v rovnakom období o 196,2 tony teda o 7,1 %. Situácia sa čiastočne zlepšila v nasledujúcom roku, keď import klesol o 480,8 tony a odbyt domácich producentov stúpol o 203,6 tony. Napriek tomu dosahoval podiel tuzemských závodov na celkovom odbyte v republike s objemom 6 886 ton úroveň len 40,4 % (pozri tab. 2).¹¹

Tab. 2 Podiel tuzemských výrobcov a zahraničných importérov na celkovom odbyte viskózového hodvábu na trhu v Československu v tonách:¹²

Pôvodca/rok:	1933	1934	1935	1936 ¹³
Domáca výroba:	2 777,6	2 581,4	2 785	3 400
Import:	2 992,2	4 581,8	4 101	5 300
Odbyt celkovo:	5 769,8	7 163,2	6 886	8 700

Priemysel viskózových vlákien bol mimoriadne náročný na počiatkové investície a výdavky spojené s modernizáciou. Výrobné náklady boli taktiež veľmi vysoké. Preto závody v tomto období tlačili

na príslušné úrady, aby znížili prehnané kontingenty okolitých štátov a rôznymi hospodárskymi nástrojmi bránili dovozu do Československa. Pokles importu zo zahraničia mal stabilizovať ceny a výraznejšie naštartovať domácu produkciu, čím sa mala zvýšiť hospodárnosť výroby.¹⁴

V senickej továrni prebehli po najhlbšom krízovom prepade ďalšie rekonštrukcie a na začiatku júna 1934 došlo k opätovnému obnoveniu prevádzky. Výrobný program sa zamerlal na lesklý a matný viskózový hodváb. Kým závody na západe krajiny pracovali pri plnom využití kapacity, tak jediný reprezentant na Slovensku dosahoval zhruba jednu tretinu svojho potenciálu a vykazoval v celoročnom priemere 400 pracovníkov. Odbyt v rámci vlastnej krajiny republiky bol v rovnakom roku, ako aj v tom nasledujúcom zanedbateľný, keďže textilný priemysel nebol prispôsobený na spracovanie viskózovej priadze. Vzhľadom na priaznivejší vývoj cien išla celá produkcia do českých krajín a export do zahraničia klesol na nulu.¹⁵ Zmena nastala i vo vlastníctve akcií, ktoré boli rozdelené na princípe parity medzi spoločnosťou ovládajúcou žilinskú celulózku a závozom v Emmerbrückene, ktorý bol súčasťou holdingu *Société Privée de Gestion* v Bazileji. Ten napokon získal v roku 1937 všetky akcie a stal sa tak jediným vlastníkom.¹⁶

V roku 1936 prvé odvetvia definitívne prekonali fázu depresie a nastalo obdobie konjunktúrného vzostupu. Svetovou jednotkou v produkcii viskózového hodvábu sa stalo Japonsko, ktoré objemom 130 000 ton za rok prekonalo dokonca aj Spojené štáty americké. Podiel oboch krajín na svetovej výrobe sa dovedna zvýšil na 54,6 %.¹⁷ Československo kopírovalo vývoj v zahraničí, pričom pre domáci trh bolo podstatné zvýšenie kúpnej sily vlastného obyvateľstva. Ceny vstupných surovín i výsledných tovarov zostali v podstate nezmenené.¹⁸ Problémy s prenikaním okolitých štátov na tuzemský trh za použitia dampingovej politiky sa však stále nepodarilo vyriešiť. Dôkazom toho bolo zachovanie relatívne nízkeho podielu domácich producentov na odbyte v Československu na úrovni približne 40 %. Napriek tomu sa závozom podarilo objem tovarov umiestnených na vlastnom domácom trhu zvýšiť oproti roku 1935 o cirká 600 ton (pozri tab. 2).

Práve dampingová politika predstavovala veľký problém pre rozvoj priemyslu viskózových vlákien. Podľa správy *Združenia* československého priemyslu umelého hodvábu z 30. júna 1936 napríklad Taliansko exportovalo do Československa jeden z typov viskózového hodvábu v cene 16,58 Kč za 1 kg (bez ciel a poplatkov), pričom vo vlastnej krajine sa rovnaké množstvo predávalo v prepočte za 40,05 Kč. Proti importu do vlastnej krajiny sa bránilo clom v hodnote 21,10 Kč za 1 kg, čo bolo dvojnásobne viac ako pri cle na rovnaký tovar v Československu. Riešením situácie malo byť skoncipovanie dôslednej štátnej dovozovej politiky a jej dodržiavanie. Nevyhnutným sa stala reví-

zia kontingencie importu zo zahraničia a úprava ciel, pričom zásadné bolo aj zvýšenie podielu odbytu tuzemských výrobcov na domácom trhu.¹⁹ Aplikácia spomínaných opatrení prebiehala sťažka aj vzhľadom na všeobecný pokrízový trend zachovania parity vzájomného vývozu a dovozu medzi krajinami. Nepriaznivý stav sa napokon nepodarilo výraznejšie zmeniť do zániku republiky.

☛ Vzostupná tendencia v hospodárstve republiky pretrvávala i začiatkom roku 1937. V jeho druhej polovici začal dopyt po viskózových vláknach pozvoľna klesať a na konci roku nastal nečakaný prudký prepád odbytu. Negatívom pre výrobu bolo i výrazné zdrazenie hlavnej vstupnej suroviny – celulózy. Cenové pomery surovín sa už koncom roku vrátili na úroveň predchádzajúceho obdobia. Na výrazný prepád reagovali závody použitím racionalizačných metód, čo pomohlo zlepšiť hospodárnosť výroby.²⁰

☛ Obdobný vývoj prebiehal i na Slovensku, kde továreň v Senici fungovala prvýkrát od zastavenia prevádzky v roku 1933 na 100 % vlastných produkčných možností. Napriek tomu bola ziskovosť nízka. Počet zamestnancov vzrástol oproti roku 1935 o jednu tretinu.²¹

☛ Významnou udalosťou sa stalo spustenie produkcie viskózového hodvábu označovaného ako *Svit I* koncernom *Baťa* v novom modernom závode *Svit, úč. spol. Batizovce* na Spiši vo februári 1936. V nasledujúcich dvoch rokoch nastalo rozšírenie o výrobu viskózovej striže *Slovlna* a vlákna *Svit II*. Do výrobného programu patrila aj produkcia sódy, sírouhlika a celofánu s názvom *Presvit I*.²² Priebeh roku 1937 bol v tomto priemysle na Slovensku tožný so zvyškom republiky. V oboch hlavných závodoch, ktoré spoločne zamestnávali približne 900 osôb, sa naplno pracovalo šesť dní v týždni a v prípade továrne v Senici bola zavedená denná prevádzka na tri zmeny. Nepriaznivý vývoj na konci roku v kombinácii so zvýšením cien surovín, miezd a dopravných nákladov výrazne znížil hospodárnosť produkcie. Začiatok roku 1938 negatívne poznamenal najmä prílev lacného tovaru z Talianska.²³ Následne došlo koncom septembra k podpisu Mníchovskej dohody, čo malo zásadný dopad i na ďalší rozvoj priemyslu viskózových vlákien.

Hraničné zmeny v roku 1938

☛ V roku 1938 sústredil Adolf Hitler svoju pozornosť na rozbitie Československej republiky. Nemecko postupne zvyšovalo svoje územné nároky, čo viedlo ku konferencii v Mníchove dňa 29. septembra 1938 a následne k odstúpeniu pohraničných území na západe republiky. Obdobné rokovania, ktorých výsledkom bola strata ďalších oblastí, prebehli s Poľskom i Maďarskom – pre Slovensko mala zásadný význam strata južných oblastí v dôsledku Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938. Týmto teritoriálnymi zásahmi, činiacimi stratu približne 30 % svojho územia so zhruba 5 000 000 obyvateľmi, bola republika

v podstate ochromená.²⁴ Proces jej rozkladu bol nakoniec zavŕšený 14. a 16. marca 1939, teda vznikom Slovenského štátu ako nemeckého satelitu a Protektorátu Čechy a Morava.

☛ Hraničné úpravy pritom neznamenali len stratu obyvateľstva a územia, ale taktiež urýchlili zmeny na vnútropolitickú scénu (vyhlásenie autonómie 6. októbra 1938 a prijatie ústavného zákona číslo 299/1938 Zbierky zákonov a nariadení zo dňa 22. novembra 1938 o autonómii Slovenskej krajiny)²⁵ Vo vzťahu k hospodárstvu došlo k výraznému narušeniu infraštruktúry, ako aj k odstúpeniu uhoľných oblastí, lesov, ornej pôdy a pod. V zábore navyše skončili celé priemyselné oblasti, čím nastal výrazný pokles priemyselného potenciálu republiky.

☛ V prípade priemyslu sa Slovensko nachádzalo v relatívne lepšej situácii, keďže zaznamenalo percentuálne výrazne nižšie straty, než tomu bolo vo zvyšku republiky. Vychádzajúc zo sčítania väčších živnostenských závodov z roku 1930, prišla Podkarpatská Rus o závody, v ktorých pôsobilo 33,8 % zamestnancov v priemysle danej krajiny Československa. Morava a Sliezske stratili 38,9 % a Čechy dokonca 47,6 % z celkového počtu zamestnancov v priemysle.²⁶ Naproti tomu v odstúpených väčších živnostenských závodoch Slovenska pracovalo „len“ 19,5 % z celkového počtu v povolani činných v priemysle na Slovensku, pričom celorepublikové hodnoty boli na úrovni 42,78 %. V celoštátnom sumáre to predstavovalo odstúpenie 10 147 priemyselných závodov, ktoré celkovo zamestnávali 555 836 osôb.²⁷

☛ Napriek vyššie uvedeným stratám priemyselných kapacít pôsobili v odvetví viskózových vlákien v roku 1938 na Slovensku i naďalej oba hlavné subjekty. V priemere toho istého roku pracovalo v závode spoločnosti *Priadelňa umelého hodvábu, úč. spol.* v Senici 452 osôb.²⁸ V prípade väčšej a modernejšej továrne *Svit* v Batizovciach, vrátane pobočného závodu v Harmanci, dosahoval počet pracovníkov v celoročnom priemere hodnotu 590.²⁹

☛ Po územných zmenách z roku 1938 sa postavenie závodov paradoxne výrazne zlepšilo, keďže konkurenčné závody v Lovosiciach a Theresienthali sa nachádzali na odstúpenom sudetskom území. Takto bol vytvorený priestor pre zvýšenie výroby a expanziu na trhy českých krajín.³⁰ V prípade celofánu sa stal batizovský *Svit* jediným producentom v celej republike, keďže spoločnosť *Visco* v Ústí nad Labem skončila za hraničnou čiarou.³¹

☛ Na absenciu závodov vyrábajúcich viskózové vlákna v českých krajinách zareagovala *Explosia – československá akciová továrna na látky výbušné* v Semtíne pri Pardubiciach, ktorá v januári 1939 požiadala príslušné úrady o zriadenie továrne na viskózový hodváb v katastri obce Doubravice, okres Pardubice. K začatiu výroby vydali úrady ešte koncom toho istého roku kladné stanovisko.³²

☛ Po 14. marci 1939 sa situácia skomplikovala a pôvodne tuzemské odbytiská v českých krajinách sa stali zahraničnými. Závody sa museli vyrovnáť aj

s problematikou klíringového platobného styku, čo sa týkalo najmä továrne v Senici, ktorá vyvážala 90 % svojej výroby do Protektorátu Čechy a Morava a len 5 % expedovala na domáci trh.³³

☛ Ešte v predchádzajúcom roku mal batizovský *Svit* problém s predajom viskózových vlákien na Slovensku.³⁴ Napriek spomínaným ťažkostiam a turbulentnému obdobiu rozširoval svoje pôsobenie a výrobné programy. V decembri roku 1938 bola uzavretá zmluva o fúzii spoločnosti *Svit* so spoločnosťou *Fatra* v Napajedloch. Ministerstvo hospodárstva Slovenskej krajiny celý proces vo februári nasledujúceho roku odobrilo a z továrne v Napajedloch sa stal pobočný závod *Svitu*, ktorý vznikol „za účelom výroby a predaja gumových hadíc, ventilových komôr, dýchacích aparátov, filtrových vložiek, ohnivzdorného plynového a protiplynového vystrojenia, plynových masiek a chemikálií továrnej výroby, skladu a predaju gumových hračiek“.³⁵

☛ V roku 1939 sa situácia na trhu výrazne zmenila a po čiastočnom prispôbení svojho výrobného programu pre textilný priemysel, ktorý mal ťažkosti s dodávkami z cudziny, začal batizovský závod profitovať.³⁶ V kontraste so závodom v Senici vyvážal *Svit* do mnohých iných krajín, ako napríklad Argentína, Egypt, Maďarsko, Švajčiarsko, Švédsko, Turecko, Veľká Británia atď.³⁷ Široké exportné možnosti boli umožnené najmä vďaka príslušnosti ku koncernu *Bata*, podľa ktorého bol 18. júna 1939 upravený názov firmy na *Bata slovenská úč. spol., Batizovce*.³⁸

☛ Oproti predošlému obdobiu došlo celkovo v roku 1939 v odbore produkcie viskózových vlákien, nepočítajúc prvé problematické mesiace, k odstráneniu problémov v zásobovaní základnými surovinami a k zvýšeniu miezd o 10 až 15 %, pričom oba závody na Slovensku využívali kapacitu na 100 %. Cena základných surovín síce vzrástla o 10 až 20 %, ale popritom stúpili ceny hotových produktov na domácom trhu.³⁹ Celkovo došlo k zlepšeniu hospodárnosti výroby a odbytových možností oboch závodov.

☛ Tak ako v ostatných odboroch chémie, došlo i vo výrobe viskózových vlákien k postupnému prevládnutiu výrobných programov, nevyhnutných pre vojnové potreby riše. Dominancia nemeckej strany v rámci hospodárskych vzťahov sa prejavila napríklad i voči závodu v Senici, nad ktorým prebrala počas vojny dozor *Ríšska banka*.⁴⁰

Záver

☛ Chemický priemysel patril počas obdobia medzivojnového Československa, vzhľadom na počet pracovníkov, k relatívne menším odvetviám. Jeho význam spočíval v produkcii strategických výrobkov a polotovarov, ktoré boli nevyhnutné pre fungovanie a obranu štátu. Súčasťou chemického priemyslu bola aj výroba viskózových vlákien. V 20. rokoch 20. storočia bola predmetná výroba na Slovensku zastúpená výhradne jediným závodom v Senici na Záhorí.

☛ Mladá republika pritom musela už od svojho vzniku bojovať o nezávislosť a slobodu s okolitými štátmi. Po stabilizácii situácie sa neskôr v roku 1933 na medzinárodnej scéne objavil nový agresor – nacistické Nemecko. Kvôli hrozbe vojnového konfliktu pristúpil štát v rokoch 1935 – 1938 k budovaniu strategických závodov na Slovensku. Medzi závody strategického významu patril aj závod koncernu *Bata* na viskózový hodváb *Svit* v Batizovciach. Výstavba získala podporu zo strany ministerstva národnej obrany aj vzhľadom na vhodne zvolenú polohu relatívne ďaleko od hraníc nacistického Nemecka. Výroba v ňom bola spustená vo februári roku 1936.

☛ Po územných zmenách v roku 1938 skončili oba hlavné konkurenčné závody v Lovosiciach a Theresienthali za hraničnou čiarou, čím sa ešte viac zvýšil strategický význam nielen závodu v Senici, ale najmä batizovského *Svitu*. Nadnesene možno konštatovať, že závod na Spiši mal svojou produkciou prispieť k bojaschopnosti republiky, a tým sa podieľať na zachovaní slobody a nezávislosti.

☛ Pri porovnaní významu oboch subjektov možno konštatovať, že moderný závod *Svit* postupne nadobudol dominantné postavenie na tuzemskom trhu. Zároveň vďaka jeho príslušnosti ku koncernu *Bata* umiestňoval veľkú časť vlastnej produkcie v zahraničí. Naproti tomu senická továreň sa na sklonku druhej republiky orientovala na domáci trh. Tento trend pokračoval aj po vyhlásení Slovenského štátu 14. marca 1939.

Poznámky:

- ¹ Tento článok vznikol vďaka financiám z Fondu pre podporu výskumu Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, projekt FPPP-23-2021 *Chemický priemysel a farmaceutická výroba na Slovensku v medzivojnovom období*.
- ² 100 let výroby minerálnych hnojív v Lovosicích aneb z jejich historie v českých zemích [online]. Lovochemie: Lovosice, 2004, s. 20. [cit. 28. 06. 2021]. Dostupné na internete: <<https://www.lovochemie.cz/sites/default/files/lovochemie/dokumenty/100-let-vyroby.pdf>>.
- ³ Různé druhy umělého hedvábí, jeho vlastnosti a zúšlechťování. In *Chemické listy pro vědu a průmysl*. 1935, roč. XXIX, č. 15-16, s. 208.
- ⁴ JAMBRICH, Martin et al. *Chemický priemysel v zrkadle dejín Slovenska. História rozvoja chemických vlákien na Slovensku. 7. zväzok*. Bratislava: Nakladateľstvo STU v Bratislave, 2011, s. 51. ISBN 978-80-227-3539-1
- ⁵ *Slovenský priemysel 1931*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1932, s. 23.
- ⁶ *Slovenský priemysel 1933*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1934, s. 22.
- ⁷ Národní archiv v Prahe, fond Předsednictvo ministerské rady, *Umělé hedvábí – dovoz umělého hedvábí*, 30. jún 1936, šk. 4004, i. č. 2935, č. j. 733, s. 1.
- ⁸ Světová výroba umělých tkaniv. In *Chemické listy pro vědu a průmysl*. 1938, roč. XXXII, č. 10, s. 200.
- ⁹ *Ibidem*, s. 200.
- ¹⁰ Různé druhy umělého hedvábí, jeho vlastnosti a zúšlechťování. In *Chemické listy pro vědu a průmysl*. 1935, roč. XXIX, č. 15-16, s. 208.
- ¹¹ Zpráva o situaci čsl. průmyslu chemického v roce 1934. In *Chemické listy pro vědu a průmysl*. 1935, roč. XXIX, č. 11-12, s. 156.; *Slovenský priemysel roku 1934*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1935, s. 24.
- ¹² Národní archiv v Prahe, fond Předsednictvo ministerské rady, *Umělé hedvábí – dovoz umělého hedvábí*, 30. jún 1936, šk. 4004, i. č. 2935, č. j. 733, s. 1-2.
- ¹³ *Ibidem*, s. 1.
- ¹⁴ Dáta za rok 1936 sú približné a prevzaté z Chemických listov. Pozri Situace chemického průmyslu v Československu. In *Chemické listy pro vědu a průmysl*. 1937, roč. XXXI, č. 13, s. 240.
- ¹⁵ Národní archiv v Prahe, fond Předsednictvo ministerské rady,

- Umělé hedvábí – dovoz umělého hedvábí, 30. jún 1936, šk. 4004, i. č. 2935, č. j. 733, s. 1-2.
- ¹⁵ *Slovenský priemysel roku 1934...*, s. 24.; *Slovenský priemysel roku 1935*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1936, s. 20.
- ¹⁶ JAMBRICH, Martin et al. *Chemický priemysel...*, s. 51.
- ¹⁷ Světová výroba umělých tkaniv. In *Chemické listy pro vědu a průmysl*. 1938, roč. XXXII, č. 10, s. 200.
- ¹⁸ Situace chemického průmyslu v Československu. In *Chemické listy pro vědu a průmysl*. 1937, roč. XXXI., č. 13, s. 240.
- ¹⁹ Národní archiv v Praze, fond Předsednictvo ministerské rady, *Umělé hedvábí – dovoz umělého hedvábí, 30. jún 1936, šk. 4004, i. č. 2935, č. j. 733, s. 37*; Situace chemického průmyslu v Československu. In *Chemické listy pro vědu a průmysl*. 1937, roč. XXXI., č. 13, s. 240.
- ²⁰ Národní archiv v Praze, fond Předsednictvo ministerské rady, Z. S. P. – Bratislava (všeobecně) – Z úvodného prejavu predsedu Dr. Inž. Milana Žuffu, 3. máj 1938, šk. 4006, i. č. 2937, s. 1.; Situace československého průmyslu chemického v roce 1937. In *Chemické listy pro vědu a průmysl*. 1938, roč. XXXII, č. 15-16, s. 307.
- ²¹ *Slovenský priemysel roku 1936*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1937, s. 20-21.
- ²² JAMBRICH, Martin et al. *Chemický priemysel...*, s. 64. Pre výstavbu nového závodu boli vybrané Batizovce aj z dôvodu vhodnosti vody z rieky Poprad na výrobu viskóзовého hodvábu. Pozri Ibidem, s. 64.
- ²³ *Slovenský priemysel roku 1937...*, s. 41.; *Slovenský priemysel roku 1938*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1939, s. 28.
- ²⁴ Treba podotknúť, že Viedenská arbitráž bola výsledkom nemeckého a talianskeho zásahu, keďže predchádzajúce maďarské a slovenské snahy riešiť vzájomný územný spor bilaterálnou dohodou stroskotali.
- ²⁵ GRONSKÝ, Ján (ed.). *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa I. 1914 – 1945*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 283.
- ²⁶ Průmysl a vnitřní obchod. Větší průmyslové závody v Česko-Slovensku ve světle územních změn. In *Statistický zpravodaj*. 1939, roč. II, č. 1-2, s. 13. Pri uvádzaní úbytkov činných osôb v priemysle, ktoré nastali v dôsledku hraničných zmien v roku 1938, boli v článku použité ako východiskový stav pred spomínanými zmenami dáta zo sčítania z roku 1930. Hoci by sa mohlo zdať, že vzhľadom na niekoľkoročný odstup porovnávaných období budú údaje nepresné, tak rok 1930 si ako komparačné východisko zvolili autori takmer všetkých dobových a súčasných prác. Dôvodom je fakt, že toto sčítanie bolo posledné komplexné, ktoré na rozdiel od novších čiastkových sčítaní postihovalo všetky oblasti a celkovú štruktúru obyvateľstva i hospodárstva. Napriek tomu, že dáta z roku 1930 nie sú najaktuálnejšie, podľa môjho názoru postačujú ako hrubé komparačné východisko.
- ²⁷ Ibidem, s. 13-15. Treba podotknúť, že počet osôb pôsobiacich vo väčších priemyselných závodoch v roku 1930 bol na úrovni 1 299 280, čo predstavovalo o niečo viac ako 50 % z celkového počtu v povolani činných vo všetkých odvetviach bez rozdielu (vrátane remesla). K takémuto zjednodušeniu mohlo dôjsť pravdepodobne kvôli nedostatku presných dát o evidencii a stratách menších výrobní, ale najmä pre to, že veľké závody mali dominantný podiel na priemyselnej produkcii. Pre zjednodušenie sú v článku uvádzané porovnania strát medzi krajinami republiky len na základe kritéria v povolani činných, ktorí pôsobili v priemysle na zabratom území.
- ²⁸ Slovenský národných archiv v Bratislave, fond Ministerstvo hospodárstva, *Evidencia priemyselných podnikov – Priadeliňa umelého hodvábu úč. spol.*, šk. 243, i. č. 25.
- ²⁹ Slovenský národných archiv v Bratislave, fond Ministerstvo hospodárstva, *Evidencia priemyselných podnikov – Svit, úč. spol. Batizovce*, šk. 244, i. č. 25.
- ³⁰ *Slovenský priemysel roku 1938...*, s. 29.
- ³¹ Národní archiv v Praze, fond Ústřední svaz československého průmyslu, *Chemie, Chemický průmysl, Celofán*, 27. okt. 1938, šk. 203, i. č. 201.
- ³² Národní archiv v Praze, fond Ministerstvo průmyslu, obchodu a živnosti, *Československá akciová továrna na látky výbušné v Semtíně u Pardubic*, 16. až 28. jan. 1939, šk. 1129, bez i. č., č. j. 6356.
- ³³ *Slovenský priemysel roku 1939*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1940, s. 24-25. V archívnych dokumentoch sa pritom uvádza, že v roku 1938 závod vyvážal svoje produkty výlučne len do českých krajín. Slovenský národných archiv v Bratislave, fond Ministerstvo hospodárstva, *Evidencia priemyselných podnikov – Priadeliňa umelého hodvábu úč. spol.*, šk. 243, i. č. 25.
- ³⁴ *Slovenský priemysel 1938...*, s. 29.
- ³⁵ Slovenský národných archiv v Bratislave, fond Ministerstvo hospodárstva, *Žiadosť firmy Svit úč. spoločnosti v Batizovciach o udelenie súhlasu k uzneseniu valného zhromaždenia o zlúčení (fúzii) s Fatra akc. spol. v Napajedloch; SVIT úč. spol. v Batizovciach a FATRA úč. spol. v Napajedloch žiadosť o schválenie zmeny stanov a zriadenia pobočného ústavu v Napajedloch, dec. 1938 a feb. 1939*, šk. 385, i. č. 32, č. j. o-I-450 a o-I-681.
- ³⁶ *Slovenský priemysel 1939...*, s. 25.
- ³⁷ Slovenský národných archiv v Bratislave, fond Ministerstvo hospodárstva, *Evidencia priemyselných podnikov – Svit, úč. spol. Batizovce*, šk. 244, i. č. 25.
- ³⁸ Archiv České národní banky v Praze, fond Živnostenská banka, *Svit, n.p., Batizovce*, 26. apr. 1946, šk. 7576, bez i. č., č. j. 40.
- ³⁹ *Slovenský priemysel roku 1939...*, s. 25.
- ⁴⁰ JAMBRICH, Martin et al. *Chemický priemysel...*, s. 51.

Peter Vanek

Production of Viscose Fibers on Spiš and Zahorie During the Inter-war Period

☛ This article reviews the history of the production of viscose fibers in Slovakia during the inter-war period. In the early 1920s an *Artificial Silk Mill* operated in Senica in the region of Zahorie. As a result of the increasing demand for viscose, as well as a possibility of conflict with Germany which could consequently endanger strategic producers in the western part of the country, there was a need to build a new factory in the East. This intention was carried out in 1936, when the production was launched in a new factory *Svit* in Batizovce in Spiš region. Following the territorial changes in 1938, the two main competing factories in Lovosice and Theresientahali ended across the border line. Therefore, the importance of both producers in Slovakia, and especially of the factory in Spiš, increased. Compared to the mill Senica, *Svit* in Batizovce could be described as a modern factory, not limited to the domestic market, but also exporting to a large extent.

Produkcja włókna wiskozowego na Spiszu i w regionie Záhoria w okresie międzywojennym

☛ Prezentowany artykuł został poświęcony historii produkcji włókna wiskozowego na Słowacji w okresie międzywojennym. Już na początku lat 20. XX wieku w regionie Záhoria w Senicy działała *Przędzalnia sztucznej jedwabiu*. W wyniku rosnącego popytu na wiskozowy *jedwab* oraz ze względu na zagrożenie strategicznych producentów na zachodzie kraju przez możliwy konflikt z Niemcami powstała potrzeba wybudowania nowego podmiotu na wschodzie kraju. Zamiar ten udało się zrealizować w 1936 roku, kiedy w Batyzowcach na Spiszu uruchomiono produkcję w nowych zakładach *Svit*. Po zmianach terytorialnych w 1938 r. obydwa główni konkurenci, tj. zakłady w Lovosicach i Theresienthalu znalazły się po drugiej stronie granicy. Dzięki temu wzrosło znaczenie producentów na Słowacji, szczególnie zakładu na Spiszu. W porównaniu z fabryką w Senicy *Svit* w Batyzowcach można uznać za nowoczesne zakłady, których produkcja nie ograniczała się wyłącznie na rynek krajowy, ale w dużej mierze przeznaczona była na eksport.

Pamiętki po 1 Pułku Strzelców Podhalańskich i inne dotyczące Sądeckizny w Muzeum Armii Krajowej w Krakowie

Dr Piotr Wierzbicki – historyk, politolog, współautor ekspozycji stałej w Muzeum AK w Krakowie, wieloletni współpracownik Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu i autor blisko 150 publikacji książkowych referatów, artykułów.

Celem opracowania jest ukazanie materiałów związanych z 1. Pułkiem Strzelców Podhalańskich Armii Krajowej oraz pamiętek sądeckich z II wojny znajdującego się w zbiorach Muzeum Armii Krajowej w Krakowie. Zespół obejmuje 111 archiwaliów i dzieli się na 7 części: a) okupacja 1939–1945, b) partyzantka 1943–1945, c) lata 40. i 50. XX w. d) lata 60. XX w., e) lata 70. XX w., f). arkusze ewi-

dencyjne, g) dokumenty bez dat dotyczące okolic Limanowej. Powyższe materiały zostały zaprezentowane w dwóch tabelach z opisem (tabela 1 i 2). Najistotniejsze z nich dotyczą okupacji i partyzantki w latach 1943–1945. Ponadto w zbiorach Muzeum AK znajduje się 214 fotografii dotyczących pułku w materiałach pomocniczych¹ oraz w kolekcji po Aleksandrze Mianowskiej² (tabela 3).

Tabela 1

Dokumenty dotyczące 1 PSP AK i partyzantki oraz innych zagadnień z czasów okupacji na terenie powiatów limanowskiego i sądeckiego ze zbiorów Muzeum Armii Krajowej w Krakowie – II wojna światowa

Lp.	Sygnatura	Treść dokumentu	Wymiary	Data	Uwagi
Teczka – Dokumenty z okresu II wojny światowej związane z Limanową i okolicą – pudło Limanowa GI – 36/08					
1.	MAK/MP 1947 nr 1 GI – 36/08	Fragm. spisu meldunku akcji oddziału partyzanckiego „Trzos” działającego w Tymbarku i okolicach w trakcie akcji „Burza” od 21 VII do 30 X 1944 r. – wymienione zostały poza tym miejscowości Rybie, Rybie Nowe, Rupniów, Piekiełko i Limanowa.	Dł. 18,5 cm Szer. 14 cm	1944 r.	Rękopis, zapis dwustronny ołówkiem fioletowym, jedną ręką. Papier gładki, widoczne zagrzybienia i przebarwienia, nietypowy format kartki. Liczne ubytki (destrukcja).
2.	MAK/MP 1947 nr 2 GI – 36/08	Zapis dat urodzin i zgonu osób mieszkających w Limanowej i okolicach Limanowej w czasie II wojny światowej (związane prawdopodobnie z ruchem oporu i 1 PSP AK).	Dł. 15,5 cm Szer. 20 cm	1944 r.?	Rękopis, zapis jednostronny piórem (możliwe, że długopis), jedną ręką. Papier gładki, nietypowy format kartki, ślady zagrzybienia i zagięć oraz ubytki. Widoczny duży ubytek po prawej stronie (destrukcja).
3.	MAK/MP 1947 nr 3 GI – 36/08	Spis nazwisk, pseudonimów, dat urodzin oraz stan broni. Ponadto dokument zawiera tekst szyfru cyfrowo-literowego (zapisany kredką fioletową lub ołówkiem) dotyczy oddziału 1 PSP AK	Dł. 13 cm Szer. 20,7 cm	Brak daty	Rękopis, zapis dwustronny piórem (także ołówkiem fioletowym i niebieskim), pismo dwóch rąk. Papier gładki, nietypowy format kartki, ślady zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki (destrukcja).
4.	MAK/MP 1947 nr 4 GI – 36/08	Spis miejscowości z datami odnoszący się do roku 1944, a konkretnie przeprowadzonych akcji w trakcie „Burzy” przez oddział z okolic Limanowej i obejmuje to okres od IX do XII 1944 r. Wymieniono miejscowości Jazowsko, Olszanka, Nowy Sącz, Wysokie, Przyszowa i Żegocina.	Dł. 20,4 cm Szer. 13,9 cm	1944 r.	Rękopis, zapis jednostronny piórem (możliwe, że długopis), pismo jednej ręki. Papier gładki, nietypowy format kartki, ślady zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz duże ubytki, szczególnie w górnym prawym rogu (destrukcja).
5.	MAK/MP 1947 nr 5 GI – 36/08	Do Panie Leszek z 9 V 44 podpis Antek. Informacja na dole, że otrzymał 10 V 1944 r. – prośba o załatwienie spraw konspiracyjnych nieodwołalnie i kwestii spotkania.	Dł. 7,2 cm Szer. 12,1 cm	1944 r.	Rękopis, zapis jednostronny niebieskim ołówkiem (kredką?), pismo dwóch rąk. Papier gładki, nietypowy format kartki, ślady zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki, szczególnie w górnym dolnym rogu. Z tyłu widoczne ślady laku lub pieczęci.
6.	MAK/MP 1947 nr 6 GI – 36/08	„Sprytny” posyłam dla „Lis” – egzemplarze prasy oraz...” Ponadto zapytanie o to czy „Lis” widział rozkaz placówki.	Dł. 7 cm Szer. 20,7 cm	Brak daty	Rękopis, zapis dwustronny ołówkiem, pismo jednej ręki. Papier gładki, nietypowy format kartki, ślady zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki. Widoczne ślady taśmy klejącej.
7.	MAK/MP 1947 nr 7 GI – 36/08	Zamazany pseudonim potem data 30 VIII 44. „Mirski” – polecenie stawienia się na punkt kontaktowy w celu przekazania jakiejś rzeczy oraz odebrania rozkazów w sprawie szkolenia dowódców drużyn w tym także polecenie wystarania się o zaświadczenie sołtysa w sprawie Wierzbickiego. Podosia „Orkaz”?	Dł. 8,4 cm Szer. 20,5 cm	1943 r.	Rękopis, zapis dwustronny piórem i ołówkiem fioletowym, pismo dwóch rąk. Papier gładki, nietypowy format kartki, ślady zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki. Widoczne ślady w prawym górnym rogu nadpalenia.
8.	MAK/MP 1947 nr 8 GI – 36/08	Donos na Fielejk Stanisław zamieszkały w Nowej Wsi pod nr 483 dotyczący informacji o niechęci do ruchu oporu. Podpis Poraj...	Dł. 14,9 cm Szer. 10,3 cm	Brak daty	Rękopis, zapis jednostronny piórem, pismo jednej ręki. Papier w linie, wyblakłe pismo, nietypowy format kartki, ślady zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki.
9.	MAK/MP 1947 nr 9 GI – 36/08	List wraz z kopertą d-ca placówki ps. „Zyg” z wytycznymi dalszych działań oraz z szyfrem. a) Szyfr cyfrowo-literowy z jednej strony, a z drugiej instrukcja. b) Koperta – Dla „Lis” do rąk własnych od D-cy [...] Browar D-ca... c) List „Browar” dn. 06.V.1943 „Lis” – pod PiS dowódca placówki „Zyg” – zawiera polecenia związane z działalnością konspiracyjną, m.in. pochwała za dotychczasowe działania, prośba o wykaz oddziału osobowy i stan uzbrojenia i stały nadzór nad oddziałem.	Dł. 6,5 cm Szer. 3,3 cm Dł. 9,5 cm Szer. 14 cm Dł. 19,8 cm Szer. 13,7 cm	1944 r.	Rękopis, dokumenty spisane piórem i ołówkiem. Papier gładki i bibuła. Zapis dwustronny, ołówek pismo jednej ręki. Bibuła gładka, nietypowy format kartki, ślady przebarwień i zagięć oraz widoczne nadpalenie. Zapis jednostronny, pióro, pismo jednej ręki, papier gładki, widoczne przebarwienia, ubytki zagrzybienie i nadpalenie w dolnym prawym rogu. Zapis dwustronny, pióro, pismo jednej ręki, papier gładki, widoczne przebarwienia, zagrzybienia a u dołu nadpalenie.

Lp.	Sygnatura	Treść dokumentu	Wymiary	Data	Uwagi
10.	MAK/MP 1947 nr 10 GI - 36/08	Raport opisujący wizytę oddziału PPS u księdza w Pisarzowej oraz sołtysa i jego syna, skąd zabrali sporo żywności. W dniach 28 i 29 XII prawdopodobnie 1943.	Dł. 13,4 cm Szer. 8,6 cm	28-29 XII 1943?	Rękopis, zapis jednostronny piórem, pismo jednej ręki. Papier gładki, wyblakłe pismo, nietypowy format kartki, ślady zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki.
11.	MAK/MP 1947 nr 11 GI - 36/08	„Ligas” dn. 14.IX. [19]43 do Mirski – list – szereg poleceń dotyczących łączności i kontaktów z oddziałami, zakupu broni, stanu oddziałów i szkolenia oraz działań sabotażowych wywiadowczych. Wymienione miejscowości Stara Wieś i Pisarzowa. Zapytanie czemu bak pełnych meldunków (4 strony).	Dł. 23,2 cm Szer. 15,3 cm Rozłożone: Dł. 23,2 cm Szer. 30,5 cm	1943 r.	Rękopis, zapis dwustronny piórem lub ołówkiem, pismo jednej ręki. Papier gładki, wyblakłe pismo, nietypowy format kartki, ślady zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki. Kartki dwie – 4 strony zapisane. Dokument zabrudzony stąd trudności w odczytaniu.
12.	MAK/MP 1947 nr 12 GI - 36/08	Schemat – szkic roboczy przedstawiający prawdopodobnie obraz połączeń pomiędzy placówkami lub system zależności (podległości) w terenie wymienione są miejscowości 1) Nowy Sącz a) St. Sącz b) Łukowice c) Ujanowice 2) Przyszowa 3) Stacja 4) Rafin 5) Bochnia 6) Mszana D. 7) Tymbark d) Dobra e) Skrzydlina f) Jodłownik g) Szczyrzyc.	Dł. 20,7 cm Szer. 14,6 cm	Brak daty	Rękopis, zapis jednostronny kredką lub ołówkiem fioletowym, pismo jednej ręki. Papier gładki, nietypowy format kartki, ślady zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki, szczególnie w górnym prawym rogu.
13.	MAK/MP 1947 nr 13 GI - 36/08	List od „Władka” do „Janka” prośba o pomoc finansową i informacja o tym, że wszystko jest dobrze. Zapytanie o los innych aresztowanych.	Dł. 14 cm Szer. 22,1 cm	Brak daty	Rękopis, zapis dwustronny fioletową kredką, pismo jednej ręki. Papier gładki, wyblakłe pismo, nietypowy format kartki, ślady zabrudzeń, zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki, szczególnie widoczne w dolnej części dokumentu.
14.	MAK/MP 1947 nr 14 GI - 36/08	Relacja z sytuacji w Polsce i na frontach z 31 I – [1944 r.?] – między innymi dane o stratach aliantów i Niemców we Włoszech w trakcie walk powietrznych nad przyczółkiem sprzymierzonych koło Rzymu. Informacje o tym że sowieci są 25 km od granicy Estonii, że w Sokolnikach stracili 2000 zabitych i 100 parowozów, Opis przemówienia Hitlera, który stwierdza, że wojnę wygrają albo Niemcy albo bolszewicy. Ponadto mowa o działaniach propagandowych Moskwy i ZPP. Informacje o Polakach na kresach i wysyłkach na roboty do Rzeszy. Wspomniano o pakcie Ribbentrop – Mołotow, walkach w Tobruku w kontekście obecnej sytuacji politycznej.	Dł. 14,6 cm Szer. 20,7 cm	Brak daty, może 1944?	Rękopis, zapis dwustronny granatową kredką, pismo jednej ręki. Bibuła biała, wyblakłe pismo, nietypowy format kartki, ślady zabrudzeń, zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki, szczególnie widoczne w lewym dolnym rogu dokumentu.
15.	MAK/MP 1947 nr 15 GI - 36/08	Raport z napaści na sołtysa, spółdzielnię i plebanię w Pisarzowej dokonanej 28/29. 03. 1943 r. przez oddział PPS. Jest to kontynuacja raportu – z dokumentu nr 10.	Dł. 21 cm Szer. 14,2 cm Rozłożone: Dł. 21 cm Szer. 28,4 cm	1943 r.	Rękopis, zapis dwustronny granatową kredką, pismo jednej ręki. Kartki w kratkę, wyblakłe pismo, nietypowy format kartki, ślady zabrudzeń, zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki (2 kartki – 4 strony).
16.	MAK/MP 1947 nr 16 GI - 36/08	Data urwana – do „Leszek” od „Wojan” – wiadomość częściowo zaszyfrowana, dotyczy zbiórki oddziałów oraz jakiejś niezłałatwionej sprawy co wywołało irytację dowódcztwa i konflikt pomiędzy dowódcami.	Dł. 14,4 cm Szer. 20,8 cm	Brak daty	Rękopis, zapis dwustronny granatową kredką, pismo jednej ręki. Kartki w kratkę, wyblakłe pismo, nietypowy format kartki, ślady zabrudzeń, zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki, szczególnie widoczny ubytek w lewym górnym rogu (destrukcja).
17.	MAK/MP 1947 nr 17 GI - 36/08	Meldunek do Dowódcy placówki dotyczący okresu sztafety 23/24 X [1943 r.?] i przekazanych meldunków Górskiemu. Informacja alarmach bojowych i ćwiczeniach oraz szkoleniu a także kompetencjach dowódczych i organizacji.	Dł. 29,5 cm Szer. 20,2 cm	1943?	Rękopis, zapis dwustronny granatową kredką, pismo jednej ręki. Kartka gładka, wyblakłe pismo, nietypowy format kartki, ślady zabrudzeń, zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki, szczególnie widoczny ubytek w środkowej części kartki po lewej stronie.
18.	MAK/MP 1947 nr 18 GI - 36/08	Fragment sprawozdania z prób łączności – bez daty i miejsca.	Dł. 18,4 cm Szer. 15,7 cm	Brak daty	Rękopis, zapis jednostronny fioletową kredką, pismo jednej ręki. Papier w linie, nietypowy format kartki, ślady zabrudzeń, zagrzybienia, przebarwień i zagięć na brzegach oraz ubytki (destrukcja).
19.	MAK/MP 1947 nr 19 GI - 36/08	List [prawdopodobnie „Władka”] do „Janka” 21 V [19]43 r. – dotyczy spraw osobistych i oddziału – pisany szyfrem.	Dł. 14,6 cm Szer. 20 cm	1943 r.	Rękopis, zapis jednostronny granatową kredką, a data dopisana piórem. Pismo jednej ręki. Papier gładki, nietypowy format kartki, ślady zabrudzeń, zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki widoczne szczególnie w środku dokumentu i dolnej prawej części (destrukcja).
20.	MAK/MP 1947 nr 20 GI - 36/08	List „Ligas” dn 27.02.1944 do „Leszka” – zarządzenie Kom. [endanta] K[omendy] O[kręgu] – dotyczące wprowadzenia jednolitego początkowego szkolenia dla wszystkich kandydatów na dowódców. Celem jest przygotowanie kadry dowódczej na ewentualne powstanie. Podpis „Wojan”.	Dł. 14,9 cm Szer. 21,2 cm	1944 r.	Rękopis, zapis dwustronny ołówkiem. Pismo jednej ręki. Papier gładki, nietypowy format kartki, ślady zabrudzeń, zagrzybienia, przebarwień i zagięć oraz ubytki. Widoczne w środku dokumentu głębokie rozdarcie (destrukcja).
21.	MAK/MP 1947 nr 21 GI - 36/08	07.06.[19]44 Pan „Leszek” informację dotyczące oddziału m.in. o mercedesie zdobytym na Niemczech i pożyczce oraz papierosach dla oddziału. Podpis „Dąb”.	Dł. 7,5 cm Szer. 10,5 cm	1944 r.	Rękopis, zapis dwustronny granatową kredką. Pismo jednej ręki. Papier w kratkę, nietypowy format kartki, ślady zabrudzeń, zagrzybienia, przebarwień i zagięć.
22.	MAK/MP 1947 nr 22 GI - 36/08	Donos na Józefa Jeża ze Starej Wsi (gryps). Dotyczy informacji o jego niechętnym stosunku do podziemia i współpracy z policją niemiecką.	Dł. 10,3 cm Szer. 14,6 cm	Brak daty	Rękopis, zapis jednostronny piórem (wyblakły), jedna ręką. Papier w kratkę, widoczne zabarwienia i zagrzybienie. Dokument po brzegach postrzępiony. Nietypowy format kartki.
Dokumenty z teczki – Działalność oddziałów partyzanckich powiat Limanowa – Limanowa GI-36/8					
23.	MAK/MP 1947 nr 23 GI - 36/08	Placówki Limanowa – kryptonimy od roku 1939 do 1945.	Dł. 29,5 cm Szer. 20,9 cm	Po 1945 r.?	Rękopis, zapis prawdopodobnie długopisem, jednostronny. Dokument lekko zagrzybiony. Papier gładki. Kartka poszarpana. Lewy górny róg nadpalony.
24.	MAK/MP 1947 nr 24 GI - 36/08	Stan grupy Limanowa w chwili połączenia się z ZWZ, jako I pluton „Sowa” – Jan Szewczyk „Lis-Mirski-Leszek” Dowódca plutonu i zastępca Dow. Placówki w Limanowej.	Dł. 29,4 cm Szer. 20,7 cm	1944?	Maszynopis, lekko zagrzybiony. Zapis jednostronny. Papier gładki. Kartka po brzegach poszarpana.

Lp.	Sygnatura	Treść dokumentu	Wymiary	Data	Uwagi
25.	MAK/MP 1947 nr 25 GI – 36/08	Rozkaz Centra.[la] dn. 25.08.43 [do] Mirski [od] W.Z. D-cy Plac. [ówki] „Orkazy”.	Dł. 6,6 cm Szer. 20,7cm	1943 r.	Maszynopis z elementami rękopisu, papier gładki, niestandardowy format kartki, podpis „Orkazy” sporządzony fioletową kredką. Widoczne lekkie zabarwienia i zagrzybienia.
26.	MAK/MP 1947 nr 26 GI – 36/08	Rozkaz „Ligas” dn. 22.11.43. do „Leszek” pod tekstem –Kort. Dotyczy rejonu Limanowa-Mordarka-Stara Wieś-Siekierzyna.	Dł. 17,3 cm Szer. 17,9 cm	1943 r.	Rękopis, zapis jednostronny piórem, jedną ręką. Kartka gładka – bibuła, w środkowej części widoczny ubytek, zagrzybiona. Niestandardowy format dokumentu.
27.	MAK/MP 1947 nr 27 GI – 36/08	Szczawa – Stan baonów (batalionów 1 PSP AK), wymieniono dowódców i ich pseudonimy oraz stany batalionów. Prawdopodobnie w roku 1944. Brak bowiem daty.	Dł. 14,8 cm Szer. 20,3 cm	Po 1945 r.	Rękopis, zapis jednostronny długopisem, jedną ręką. Kartka w kratkę postrzępiona. Widoczne ślady zagrzybienia, ubytków i zabarwień.
28.	MAK/MP 1947 nr 28 GI – 36/08	Poświadczenie „Ligas” dn. 4 X 43 [...] od P.O. Kom. Plac[ówki] Kort. Dotyczy ono poświadczenia pożyczonej lornetki na potrzeby organizacji podziemnej. Dopisek ołówkiem w prawym górnym rogu dotyczący każdorazowego oddania tegoż poświadczenia.	Dł. 10,7 cm Szer. 15,2 cm	1943 r.	Rękopis, zapis jednostronny piórem, jedną ręką, papier gładki. Widać liczne zabarwienia i zagrzybienie. Niestandardowy format kartki.
29.	MAK/MP 1947 nr 29 GI – 36/08	„Browar” dn. 8.06.1943. do =LIS= od adiutanta D-cy plac. [ówki] =Orzeł=. W tym dokumencie m.in. podano informacje o przesłaniu przysięgi.	Dł. 15 cm Szer. 14,7 cm	1943 r.	Maszynopis, zapis jednostronny, jedna ręką. Papier gładki, widoczne zabarwienia i zagrzybienia, poszarpane brzegi. Niestandardowy format kartki.
30.	MAK/MP 1947 nr 30 GI – 36/08	Przysięga Armii Krajowej – wymieniona w jednym z dokumentów.	Dł. 16,7 cm Szer. 20,6 cm	1943 r.	Maszynopis, zapis jednostronny – papier gładki. Dokument dobrze zachowany lekko zagrzybiony – prezentowany w artykule „Sądeczanin” z dnia 25 września 2012 r. ³
31.	MAK/MP 1947 nr 31 GI – 36/08	[Pierwsza strona] Browar dn. 11 V 43 do „Lis” – podpisane „Dąb” – pismo dotyczy członka grupy „Żar” i miejscowości Stara Wieś. Ponadto jest tam informacja o braku możliwości spotkania oraz rozkazie stałego utrzymywania w gotowości placówki i sprawdzania mobilności i przydatności poszczególnych żołnierzy. [Druga strona] – rękopis – „Browar” 12 V.43 dla P. „Lisa” – Dodatkowe rozkazy dotyczące wciągnięcia do pracy ludzi P.W.	Dł. 20,6 cm Szer. 14,4 cm	1943 r.	Maszynopis i rękopis, zapis dwóch rąk, dwustronny, ołówkiem fioletowym. Papier gładki. Widać liczne zabarwienia i zagrzybienie oraz zagięcie na środku. W górnej części dokumentu na brzegach ubytki, oraz w prawym górnym rogu nadpalenie. Niestandardowy format kartki.
32.	MAK/MP 1947 nr 32 GI – 36/08	20 VI 44 do „Leszek” z zapytaniem o nabycie butów oficerów i kontakt podpis „Wojan”.	Dł. 5,4 cm Szer. 14,6 cm	1944 r.	Rękopis, zapis jednostronny piórem, lekko zamazany, jedną ręką. Papier gładki, widoczne zabarwienia, niestandardowy format kartki.
33.	MAK/MP 1947 nr 33 GI – 36/08	„Wilk” 13.05.44 do „Leszek”! – podpisane „Lawina”? – reprimenda związana z przyjmowaniem ludzi i ich zaprzysiężeniem bez odpowiedniego sprawdzenia.	Dł. 7,3 cm Szer. 11,4 cm	1944 r.	Rękopis, zapis jednostronny piórem, zamazany, jedną ręką. Papier w kratkę wyblakły, widoczne zabarwienia, niestandardowy format kartki, zagięcia na rogach.
34.	MAK/MP 1947 nr 34 GI – 36/08	21 V 44 r. do „Leszek”, podpisane „Wojan” – dotyczy umożliwienia kontaktu „Lubicza” z „Organem” i polecenie załatwienia spraw, które przedstawi „Rys”.	Dł. 7,9 cm Szer. 11,8 cm	1944 r.	Rękopis, zapis jednostronny ołówkiem lub kredką jedną ręką. Papier gładki, widoczne zabarwienia i zagrzybienia, niestandardowy format kartki. Na środku ślad po zagięciu.
35.	MAK/MP 1947 nr 35 GI – 36/08	14.05.44 „Burza” do Pan „Leszek”, podpisane „Dąb”. Dotyczy informacji na temat nowych trzech ludzi o co prosi „Zawisza”. Jeden z nich uciekł z obozu a dwaj opuścili miejsce zamieszkania z niewiadomych powodów.	Dł. 20,9 cm Szer. 14,4 cm	1944 r.	Rękopis, zapis dwustronny ołówkiem, jedną ręką. Papier w kratkę, widoczne ślady zabarwień i zagrzybienia oraz zaginania dokumentu. Na drugiej stronie w dolnej prawej części kartki widać ślady laku lub pieczęci.
36.	MAK/MP 1947 nr 36 GI – 36/08	20 IV 44 r. do „Leszek”, podpis „Wojan” – dotyczy korespondencji i rozkazów do wykonania natychmiast. Ponadto „Lubicz” ma objąć c.k.m. i kwestia wywiadu terenowego oraz potrzeb i magazynów.	Dł. 14,8 cm Szer. 20,7 cm	1944 r.	Rękopis, zapis jednostronny piórem jedną ręką. Papier gładki, widoczne ubytki (szczególnie w prawym dolnym rogu oraz na górnym brzegu) zabarwienia i zagrzybienia. Niestandardowy format kartki. Brzegi poszarpane środku ślad po zagięciu, które występuje też w lewym dolnym rogu.
37.	MAK/MP 1947 nr 37 GI – 36/08	Informacja do „Leszka” od „Wojan” k. d. bez daty – (urwany ten kawałek kartki) – polecenie dotyczy przekazania rozkazu zbiórki „Edkowi” z obawy przed zbyt późnym ich odebraniem i z powodu odległości	Dł. 14,6 cm Szer. 20,9 cm	Brak daty, może 1944?	Rękopis, zapis jednostronny piórem jedną ręką wyblakły. Papier gładki, widoczne ślady zabarwień i zagrzybienia. Niestandardowy format kartki. Brzegi poszarpane szczególnie górna część i prawy róg środku ślad po zagięciu, widoczny też w lewym górnym rogu.
38.	MAK/MP 1947 nr 38 GI – 36/08	31.05.44 – Polecenie „Kuźnia” do „Wilka”. Podpis pod dokumentem „Dąb” na drugiej stronie P. „Wilk”. Dotyczy bliżej niesprecyzowanej pożyczki na cele związane z walką oraz prośby o żywność dla ludzi ukrytych na melinie.	Dł. 18,4 cm Szer. 15 cm	1944 r.	Rękopis, zapis dwustronny piórem jedną ręką. Papier w kratkę, widoczne ślady zabarwień i zagrzybienia. Na drugiej stronie kartki pozostałości taśmy klejącej i laku pieczętnego. Na brzegach ubytki. Dokument ma ślady składania. Niestandardowy format.
39.	MAK/MP 1947 nr 39 GI – 36/08	Burza 19 V 44. Do „Leszek”, podpis „Dąb” – dotyczy meldunku z okolic Tymbaruku oraz Łososiny i związany jest z działaniami oddziału.	Dł. 13,5 cm Szer. 14,7 cm	1944 r.	Rękopis, zapis jednostronny piórem lub ołówkiem niebieskim (fioletowym) wyblakły, jedną ręką. Papier w kratkę, widoczne ślady zabarwień i zagrzybienia. Na drugiej stronie kartki pozostałości taśmy klejącej i laku pieczętnego. Na brzegach ubytki, szczególnie w prawym dolnym rogu. Dokument ma ślady składania. Niestandardowy format.
40.	MAK/MP 1947 nr 40 GI – 36/08	Dokumenty powojenne dotyczące Stanisława Rysia urodzonego w 1934 r. – prawdopodobnie współpracującego z ruchem oporu. a) Zaświadczenie nr 51 uczestnictwa w kursie matematyki, Bochnia 29 VII 1959 r. b) Zaświadczenie o złożeniu egzaminu przed PKE w Jodłowniku 12 III 1953 r. c) Zaświadczenie tymczasowe Państwowej Komisji Egzaminacyjnej Uzupełniającej dla nauczycieli złożenia egzaminu w zakresie matematyki 25 XI 1959 r.	Dł. 14,9 cm Szer. 21,1 cm Dł. 20,9 cm Szer. 14,4 cm Dł. 14,8 cm Szer. 20,9 cm	1959 r. 1953 r. 1959 r.	Dokumentu różnych formatów, maszynopisy i rękopisy. Maszynopis z elementami rękopisu piórem, jedną ręką. Zapis jednostronny, papier gładki, widoczne zabarwienia oraz zagięcia i zagrzybienia. Maszynopis z elementami rękopisu piórem, jedną ręką. Zapis dwustronny, papier gładki, widoczne zabarwienia oraz zagięcia i zagrzybienia. Maszynopis z elementami rękopisu piórem, jedną ręką. Zapis jednostronny, papier gładki, widoczne zabarwienia oraz zagięcia i zagrzybienia.

Lp.	Sygnatura	Treść dokumentu	Wymiary	Data	Uwagi
41.	MAK/MP 1947 nr 41 GI – 36/08	Informacje dotyczące „Szczęsnego” Moszyckiego Feliksa od 1940 do 1944 r., odnoszące się do jego służby w B.Ch. i ZWZ na terenie powiatu limanowskiego.	Dł. 14,9 cm Szer. 21,3 cm	Po 1945 r.	Rękopis, zapis dwustronny długopisem, jedną ręką. Papier gładki, poszarpany na brzegach. Ślady zabarwień papieru, a w prawym górnym rogu ślad nadpalenia. Format kartki nietypowy.
42.	MAK/MP 1947 nr 42 GI – 36/08	Oświadczenie Trojanowski Edward ps. „Bartosz” były powiatowy kierownik Roch i BCH na powiat limanowski. Informacje z lat 1939–1945 dotyczące Jana Szewczyka.	Dł. 29,3 cm Szer. 20,7 cm	Po 1945 r.	Maszynopis, destruk, zapis jednostronny. Papier – bibuła gładka. Widoczne poważne ubytki i poszarpane brzegi kartki, przebarwienia i zagrzybienia. U dołu urwany fragment z zapisem daty.
43.	MAK/MP 1947 nr 43 GI – 36/08	Zaświadczenie dotyczące Leszko Franciszka – o jego działalności w podziemiu w latach 1942–1943 i aresztowaniu. Podpisane: Wróbel Stefan pseudonim „Michał” komendant Placówki „Mżyna” (Moneta) do lipca 1944 r. Leszko Stanisław pseudonim „Olcha” komendant obwodu AK w roku 1943.	Dł. 29,6 cm Szer. 20,8. Rozłożony 41,6 cm	Po 1945 r.	Rękopis, zapis dwustronny (piórem dwa kolory i dwa charakterystyki pisma przy podpisach), papier w kratkę (wyblakła), postrzępiony z widocznymi ubytkami, zabarwieniami, nadpaleniami oraz zagrzybieniem. Kartka złożona.
44.	MAK/MP 1947 nr 44 GI – 36/08	Jan Szewczyk – Zaświadczenie nr 151 Służby Partyzanckiej Limanowa 26 IV 1945 r. Wydawca – Byłe Powiatowe Kierownictwo Ruchu Ludowego i Oddz. BCH w Limanowej. Poświadczenie dotyczy lat 1940–1945.	Dł. 29,2 cm Szer. 20,8 cm	1945 r.	Maszynopis wyblakły z elementami rękopisu. Papier gładki, widoczne zabarwienia i zagrzybienie. Dokument w stanie bardzo złym ze zdjęciem też wyblakłym oraz pieczęciami i dopiskami.
45.	MAK/MP 1947 nr 45 GI – 36/08	Rozkaz 28 IV 44 do „Leszka”, podpis – prawdopodobnie „Marian” – Kier.[ownik] Zast. Zesp.[ołu] Plac[ówek] na końcu prośba żeby dostarczać „szybko gdzie należy koperty” – rozkaz dotyczy „Rysia” i działań wywiadowczych i kontrwywiadowczych na terenie placówki – Limanowa i okolice. W dokumencie jest wykaz poleceń w punktach jakie obowiązki ma „Rys” i jakie mają charakter – czyli ma sprawdzać morale i sposób działania plutonu i placówki.	Dł. 29,8 cm Szer. 20,9 cm	1944 r.	Rękopis, zapis jednostronny, ołówek fioletowy, jedną ręką. Papier w gładki, postrzępiony z widocznymi ubytkami, zabarwieniami, zagrzybieniem. W prawym górnym i lewym górnym rogu widoczne ubytki zagięcia. Kartka posiada ślady składania (zagięcia).
46.	MAK/MP 1947 nr 46 GI – 36/08	Meldunek „Browar” dn.[ia] 21.06.43 do „Lis” od D[owód]ca plac[ówek] „Zyg”. W meldunku wymieniona Stara Wieś.	Dł. 20,8 cm Szer. 11,4 cm	1943 r.	Maszynopis, zapis jednostronny. Papier gładki. Dokument lekko zagrzybiony i pobrudzony, widoczne zabarwienia, lewy górny róg ślad nadpalenia. Karteczka w rozmiarze nietypowym poszarpana na brzegach.
47.	MAK/MP 1947 nr 47 GI – 36/08	W dniu 3 V 1944 P. „Wojtek” meldunki o działaniach m.in. przeciwko konfidentom niemieckim. Rozważania dotyczące Ludwika R. – jego winy oraz informacje o śmierci dwóch członków ruchu oporu, którzy posiadali materiały obciążające, mogące powodować dekonspirację i zagrożenie dla ruchu oporu. W związku z tym spodziewane jest śledztwo i zagrożenie kontaktów.	Dł. 20,9 cm Szer. 18,5 cm	1944 r.	Rękopis, zapis jednostronny (piórem i ołówkiem fioletowym i dwa charakterystyki pisma przy podpisach). Papier gładki. Kartka postrzępiona z widocznym w lewym dolnym rogu zagięciem oraz na środku widać ślad po złożeniu.
48.	MAK/MP 1947 nr 48 GI – 36/08	Centr.[ala] dn.[ia] 22.08.43 [do] „Mirski” – zawiadomienie podpisane przez W. zastępcę dowódcy placówki Orkazy.	Dł. 22 cm Szer. 20,7 cm	1943 r.	Maszynopis, zapis jednostronny, papier gładki, kartka pozaginana na rogach. Widoczne ślady składania papieru. W lewym górnym rogu ślady nadpalenia.
49.	MAK/MP 1947 nr 49 GI – 36/08	Rozkaz nr 6 – „Ligas” dn. 4 XI 43: Z dniem 1.09.43 rozkazem K.[omendanta] O. [bwodu] z dn. 14.09.43 został mianowany pełniącym obowiązki komendanta placówki Liga-P. Kort. skrót P.O. kom. Plac[ówek] Kom[endant] Obwodu.	Dł. 29,4 cm Szer. 20,8 cm	1943 r.	Maszynopis, zapis dwustronny – zagrzybiony dokument. Papier gładki. Widoczne ślady zginania na środku. Po bokach ubytki. Dopisek w górnej części dokumentu ołówkiem lub kredką fioletową „Sowa”. W prawym górnym rogu pieczętka lub grafika ze skrótem PZP.
50.	MAK/MP 1947 nr 50 GI – 36/08	„Kier[ownik] Wyw[ia]du dla Zespołu Placówek dnia 17 I 44. do P. «Wojtek», podpisane Kier. Wyw. dla Zespołu plac – Marian. Informacje dotyczą m.in. miejscowości Sowliny.	Dł. 9,5 cm Szer. 13,2 cm	1944 r.	Rękopis, zapis piórem, bardzo wyraźny, jednostronny, jedną ręką. Papier gładki. Format kartki nietypowy, widoczne zabarwienia fioletowo-granatowe.
51.	MAK/MP 1947 nr 51 GI – 36/08	„Sowa” – „Ligas” 28 XI do dowódców plutonów – dotyczy zbiorów w punkcie KOH i zrozumienia dokładnego rozkazów przez dowódców i żołnierzy.	Dł. 7,7 cm Szer. 14 cm	Brak daty rocznej, 1943?	Rękopis, zapis piórem, bardzo wyraźny, część zapisu fioletową kredką, jednostronny, dwa charakterystyki pisma. Papier gładki. Format kartki nietypowy, widoczne zabarwienia fioletowo-granatowe, ubytek w prawym górnym rogu.
52.	MAK/MP 1947 nr 52 GI – 36/08	Rozkaz 13 V 44 r. dla Leszek od Wojan? Dotyczy natychmiastowej koncentracji oddziałów.	Dł. 11,6 cm Szer. 20,7 cm	1944 r.	Rękopis, zapis ołówkiem lub kredką fioletową, jednostronny. Papier gładki z widocznymi zabarwieniami i zagrzybieniem. Na brzegach papier porwany, są też ślady zagięć. Nietypowy format kartki.
53.	MAK/MP 1947 nr 53 GI – 36/08	Spis nazwisk oficerów – początek „Ceglarz Stanisław „Tablica”, „Lasota”[...] 1939... Wymieniona zostaje miejscowość Sowliny	Dł. 10,9 cm Szer. 25,7 cm	Po 1945 r.	Rękopis, zapis długopisem, jednostronny. Papier gładki. Dokument zagrzybiony, nietypowy rozmiar kartki, postrzępiona na brzegach, widoczne odbarwienia papieru oraz ślady zagięć po składaniu dokumentu.
54.	MAK/MP 1947 nr 54 GI – 36/08	Informacje o sekcjach c.k.m., kolarzy i „Sztafeta” i „Zand” (częściowo zaszyfrowane) i żołnierzach bez przydziału. Podane pseudonimy i daty urodzenia poszczególnych żołnierzy (zapewne 1 PSP AK).	Dł. 13,9 cm Szer. 20,8 cm	1944?	Maszynopis, zapis jednostronny. Papier gładki, zagrzybiony, widoczne ubytki na brzegach dokumentu oraz ślady pomięcia. Nietypowy format kartki.
55.	MAK/MP 1947 nr 55 GI – 36/08	Rozkaz z dnia 7 VI 44 do „Leszek”, wydany przez „Wojan”? Rozkaz wysłania ludzi na miejsce akcji – dotyczy włączenia się w akcję „Burza”.	Dł. 14,5 cm Szer. 20,6 cm	1944 r.	Rękopis, zapis jednostronny piórem (wyblakły), jedną ręką, papier gładki. Kartka nietypowy format, zagrzybiona. Widoczne ubytki, szczególnie w górnej części dokumentu.
56.	MAK/MP 1947 nr 56 GI – 36/08	Meldunek z 12.05.44, częściowo zaszyfrowany dotyczący Tymbarku.	Dł. 13 cm Szer. 20,7 cm	1944 r.	Rękopis, zapis jednostronny jedną ręką – fioletowa kredka. Papier gładki. Kartka – nietypowy format, podniszczona, poszarpana, widoczne ślady zagięć i zagrzybienia.
57.	MAK/MP 1947 nr 57 GI – 36/08	Mamak Józef „Kula” – Limanowa -19 X 1967 r. Oświadczenie świadka, dotyczące Jana Szewczyka i przebiegu jego służby w ruchu oporu lata 1940–1945 z podpisem.	Dł. 31 cm Szer. 20,3 cm	1967 r.	Maszynopis – dwustronny zapis – dokument zagrzybiony i pobrudzony, kartki pomięte. Widoczne są ubytki na rogach i końcach. Na dole pierwszej strony podpis długopisem. Papier gładki – format kartki A-4 (destruk).

Lp.	Sygnatura	Treść dokumentu	Wymiary	Data	Uwagi
58.	MAK/MP 1947 nr 58 GI – 36/08	Organizacja pierwszych jednostek ruchu oporu w Limanowej i powiecie limanowskim w latach 1939–1944 – relacja Jana Szewczyka „Lis-Mirski-Leszek” dowódcy plutonu i I zastępcy dowódcy placówki w Limanowej (pełny opis działań wraz z wykazem dowódców i członków).	Dł. 29,4 cm i 29,3 cm Szer. 20,7 i 20,2 cm	Po 1945 r.	Maszynopis, dwie strony – zagrzybiony i pobrudzony, kartka pomięta, liczne zagięcia. Widoczne są ubytki na rogach i końcach. Na drugiej stronie dopisek długopisem. Papier gładki. Format kartki A-4.

Tabela 2

Dokumenty dotyczące 1 PSP AK i partyzantki oraz innych zagadnień z czasów okupacji na terenie powiatów limanowskiego i sądeckiego ze zbiorów Muzeum Armii Krajowej w Krakowie cz. II – powstałe po II wojnie

Lp.	Sygnatura	Treść dokumentu	Data	Uwagi
Dokumenty z lat 40. XX wieku				
1.	MAK/MP 1947 nr 59 GI – 36/08	Zaświadczenie dla Jana Szewczyka z 26.04.1946 r. dotyczące służby partyzanckiej w l. 1940–1943.	1946 r.	Brak.
2.	MAK/MP 1947 nr 60 GI – 36/08	Zaświadczenie dla Jana Szewczyka z 01.08.1946 r. wystawione przez Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Limanowej.	1946 r.	Dwa egzemplarze
Dokumenty z lat 50. XX wieku				
3.	MAK/MP 1947 nr 61 GI – 36/08	Zaświadczenie dla Rysia Stanisława z 04.02.1952 (?) wystawione przez Komisję Kwalifikacyjno-Rejestracyjną „Służba Polsce”.	1952?	Data roczna niepewna zmazana.
4.	MAK/MP 1947 nr 62 GI – 36/08	Zaświadczenie dla Rysia Stanisława z 03.12.1952 (?). Wydane przez Zarząd Okręgu ZNP w Krakowie.	1952?	Data roczna niepewna zmazana.
5.	MAK/MP 1947 nr 63 GI – 36/08	Zaświadczenie o służbie w AK Adama Niesiołowskiego, sporządzone 14 X 1957.	1957 r.	Brak.
6.	MAK/MP 1947 nr 64 GI – 36/08	List p. Wiesiołowskiej z 22.10.1957.	1957 r.	Brak.
7.	MAK/MP 1947 nr 65 GI – 36/08	Zaświadczenie o udziale Adama Niesiołowskiego w służbie AK z dnia 11.11.1957. Sporządzone dla Zarządu Oddziału ZBoWiD. w Limanowej.	1957 r.	Dwa egzemplarze.
8.	MAK/MP 1947 nr 66 GI – 36/08	Zaświadczenie dla Stefana Wróbla z 18.11.1957. Zarządu Oddziału ZBoWiD w Limanowej.	1957 r.	Brak.
9.	MAK/MP 1947 nr 67 GI – 36/08	Prośba do Józefa Szewczyka od Okręgowej Komisji ds. Historii ZBoWiD w Krakowie o udostępnieniu materiałów dotyczących działalności konspiracyjnej w okresie II wojny światowej z 25.08.1959.	1959 r.	Brak.
10.	MAK/MP 1947 nr 68 GI – 36/08	Oświadczenie Wiktora Krywko z dnia 08.11.1959 r. w miejscowości Szeligowo na potrzeby Prezydium Gromadzkiej Narodowej w Redle.	1959 r.	Brak.
11.	MAK/MP 1947 nr 69 GI – 36/08	Oświadczenie Korowajskiego Jana z dnia 05.12.1959 r. złożone w Oświęcimiu.	1959 r.	Kopia – oryginał w Archiwum Muzeum Obozu Koncentracyjnego w Auschwitz.
Dokumenty z lat 60. XX wieku				
12.	MAK/MP 1947 nr 70 GI – 36/08	Życiorys Stanisława Rysia spisany w Limanowej 26.02.1961.	1961 r.	Brak.
13.	MAK/MP 1947 nr 71 GI – 36/08	Oświadczenie Zygmunta Jońca z 19.10.1964 o służbie partyzanckiej Jana Szewczyka.	1964 r.	Brak.
14.	MAK/MP 1947 nr 72 GI – 36/08	Odpis dla Jana Szewczyka z dnia 24. 09. 1967, odnośne zaświadczenie sporządzone przez Prezydium Powiatowej Rady Narodowej z dnia 01.08.1946.	1967 r.	Potwierdzenie dokumentu prezentowanego pod sygnaturą MAK/MP 1947 nr 60 GI – 36/08 w tabeli nr 2.
15.	MAK/MP 1947 nr 73 GI – 36/08	Oświadczenie Trojanowskiego Edwarda z dnia 25.09.1967. poświadczające znajomość z Janem Szewczykiem.	1967 r.	Dwa egzemplarze.
16.	MAK/MP 1947 nr 74 GI – 36/08	Odpis aktu weryfikacji Jana Szewczyka do stopnia podporucznika, sporządzony dnia 29.09.1967 w Limanowej.	1967 r.	Trzy egzemplarze.
17.	MAK/MP 1947 nr 75 GI – 36/08	Oświadczenie Józefa Mamaka z dnia 19.10.1967 r. poświadczające znajomość Janem Szewczykiem.	1967 r.	Brak
18.	MAK/MP 1947 nr 76 GI – 36/08	Odpis zaświadczenia o weryfikacji Jana Szewczyka, jako byłego członka Ruchu Oporu sporządzony dnia 12.11.1967 r. w Limanowej.	1967 r.	Dwa egzemplarze
19.	MAK/MP 1947 nr 77 GI – 36/08	Odpis wezwania do Limanowskiego Batalionu Obrony Narodowej dla Jana Szewczyka sporządzony dnia 14.11.1967 w Limanowej.	1967 r	Dwa egzemplarze
20.	MAK/MP 1947 nr 78 GI – 36/08	Odpis zaświadczenia o służbie partyzanckiej Jana Szewczyka z 14.11.1967.	1967 r.	Dwa egzemplarze
21.	MAK/MP 1947 nr 79 GI – 36/08	Prośba Józefa Bieńka z dnia 29.10.1968 r. skierowana do Zarządu Oddziału ZBoWiD w Limanowej o pomoc w zdobyciu dokumentów dotyczących II wojny światowej w Limanowej i okolicach.	1968 r.	Brak.

Lp.	Sygnatura	Treść dokumentu	Data	Uwagi
22.	MAK/MP 1947 nr 80 GI – 36/o8	Oświadczenie Jana Podstolskiego z dnia 26.07.1969 o pomocy udzielanej mu przez Jana Michalika w czasie II wojny światowej w sprawie gromadzenia dokumentacji przez Jana Michalika w celu stawienia się przed Wojskową Komisją Inwalidzką, sporządzone w Biurze Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Piwnicznej.	1969 r.	Brak.
Dokumenty z lat 70. XX wieku				
23.	MAK/MP 1947 nr 81 GI – 36/o8	List Mieczysława Madeja z 09.07.1970 ze ZBoWiD w Krakowie skierowany do Oddziałowej Komisji Historycznej ZBoWiD w Limanowej odnośnie zapytania Komisji w sprawie tematyki dotyczącej obozów jenieckich, obozów pracy i obozów przejściowych na terenie województwa krakowskiego z prośbą o uzupełnienie zbieranych danych na wyżej wymienione tematy.	1970 r.	Brak.
24.	MAK/MP 1947 nr 82 GI – 36/o8	Sprawozdanie dotyczące pacyfikacji wsi Stopnica w czasie II wojny światowej sporządzone w dniu 18.11. 1970 na potrzeby Powiatowego Zarządu Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Limanowej.	1970 r.	Brak.
25.	MAK/MP 1947 nr 83 GI – 36/o8	Zaświadczenie dla Jana Szewczyka z dnia 08.11.1972 potwierdzające jego członkostwo w ZBoWiD w Limanowej.	1972 r.	Dwa egzemplarze.
26.	MAK/MP 1947 nr 84 GI – 36/o8	List Józefa Bieńka z 03.11.1975 z prośbą o udostępnienie informacji na temat zagadnień związanych z ruchem oporu.	1975 r.	Brak.
27.	MAK/MP 1947 nr 85 GI – 36/o8	List Józefa Bieńka z 06.12.1975 z prośbą o udostępnienie informacji na temat zagadnień związanych z ruchem oporu.	1975 r.	Brak.
28.	MAK/MP 1947 nr 86 GI – 36/o8	List Józefa Bieńka z 10.01. 1976 z prośbą o udostępnienie informacji na temat zagadnień związanych z ruchem oporu.	1976 r.	Brak.
29.	MAK/MP 1947 nr 87 GI – 36/o8	List Jana Piotrowskiego do Zarządu Okręgu ZBoWiD w Limanowej z dnia 17.07.1978 (?) dotyczący propozycji spotkania z kombatantami w Limanowej.	1978?	Datacja niepewna.
Arkusze ewidencyjne				
30.	MAK/MP 1947 nr 88 GI – 36/o8	Arkusze Ewidencyjne wsi Kamionka Mała z 12.03.1971 r. dotyczący okupacji hitlerowskiej w l. 1939–1945.	1971 r.	Brak.
31.	MAK/MP 1947 nr 89 GI – 36/o8	Arkusze Ewidencyjne wsi Konina z 12.03.1971 dotyczący okupacji hitlerowskiej w l. 1939–1945.	1971 r.	Brak.
32.	MAK/MP 1947 nr 90 GI – 36/o8	Arkusze Ewidencyjne wsi Krosna z 12.03.1971 dotyczący okupacji hitlerowskiej w l. 1939–1945.	1971 r.	Brak.
33.	MAK/MP 1947 nr 91 GI – 36/o8	Arkusze Ewidencyjne wsi Laskowa z 12.03.1971 dotyczący okupacji hitlerowskiej w l. 1939–1945.	1971 r.	Brak.
34.	MAK/MP 1947 nr 92 GI – 36/o8	Arkusze Ewidencyjne wsi Lubomiecz z 12.03.1971 dotyczący okupacji hitlerowskiej w l. 1939–1945.	1971 r.	Brak.
35.	MAK/MP 1947 nr 93 GI – 36/o8	Arkusze Ewidencyjne wsi Podobin z 12.03.1971 dotyczący okupacji hitlerowskiej w latach 1939–1945.	1971 r.	Brak.
36.	MAK/MP 1947 nr 94 GI – 36/o8	Arkusze Ewidencyjne wsi Poręba Wielka z 12.03.1971 dotyczący okupacji hitlerowskiej w l. 1939–1945.	1971 r.	Brak.
37.	MAK/MP 1947 nr 95 GI – 36/o8	Arkusze Ewidencyjne wsi Sechna z 12.03.1971 dotyczący okupacji hitlerowskiej w l. 1939–1945.	1971 r.	Brak.
38.	MAK/MP 1947 nr 96 GI – 36/o8	Arkusze Ewidencyjne wsi Strzeszyca z 12.03.1971 dotyczący okupacji hitlerowskiej w l. 1939–1945.	1971 r.	Brak.
39.	MAK/MP 1947 nr 97 GI – 36/o8	Arkusze Ewidencyjne wsi Stołpice z 12.03.1971 dotyczący okupacji hitlerowskiej w l. 1939–1945.	1971 r.	Dwa egzemplarze.
40.	MAK/MP 1947 nr 98 GI – 36/o8	Arkusze Ewidencyjne wsi Żmiąca z 12.03.1971 dotyczący okupacji hitlerowskiej w l. 1939–1945.	1971 r.	Brak.
41.	MAK/MP 1947 nr 99 GI – 36/o8	Lista dokonanych osoby (jakiej) pomagającej osobom uwięzionym w czasie II wojny światowej. Brak daty i miejsca powstania dokumentu.	Brak daty	Brak informacji, jaka to osoba oraz z jakiej miejscowości pochodziła – kontekst wskazuje na Limanowszczyznę.
42.	MAK/MP 1947 nr 100 GI – 36/o8	Fragment życiorysu Wincentego Gawrona. Brak daty i miejsca powstania.	Brak daty	Brak.
43.	MAK/MP 1947 nr 101 GI – 36/o8	Wspomnienia z września 1939 r., prawdopodobnie autorstwa Jana Szewczyka. Brak daty i miejsca powstania.	Brak daty	Dwa egzemplarze.
44.	MAK/MP 1947 nr 102 GI – 36/o8	Życiorys Przybylskiego Stanisława. Brak daty i miejsca powstania.	Brak daty	Brak.
45.	MAK/MP 1947 nr 103 GI – 36/o8	Odpis zaświadczenia weryfikacyjnego Jana Szewczyka wydany przez Powiatową Radę Narodową. Brak daty i miejsca powstania.	Brak daty	Brak.
46.	MAK/MP 1947 nr 104 GI – 36/o8	List w sprawie działań partyzanckich w Limanowej. Brak daty i miejsca powstania oraz autora.	Brak daty	Nie określono autora, możliwe że Jan Szewczyk?
47.	MAK/MP 1947 nr 105 GI – 36/o8	Oświadczenie dotyczące przebiegu służby Jana Szewczyka. Brak daty i miejsca powstania.	Brak daty	Brak.

Lp.	Sygnatura	Treść dokumentu	Data	Uwagi
48.	MAK/MP 1947 nr 106 GI – 36/08	Odpis legitymacji członkowskiej ZBoWiD Jana Szewczyka. Brak daty i miejsca powstania.	Brak daty	Brak.
49.	MAK/MP 1947 nr 107 GI – 36/08	List dotyczący działań partyzanckich w Limanowej i okolicach. Brak daty i miejsca powstania oraz autora.	Brak daty	Nieokreślony autor, możliwe że Jan Szewczyk?
50.	MAK/MP 1947 nr 108 GI – 36/08	Historia Placówki „Burza”/”Kuznia”. Brak daty i miejsca powstania oraz autora.	Brak daty	Jak wyżej.
51.	MAK/MP 1947 nr 109 GI – 36/08	Odpis arkusza ewidencyjnego Jana Szewczyka z czasów jego służby w AK – bez daty i miejsca powstania.	Brak daty	Brak.
52.	MAK/MP 1947 nr 111 GI – 36/08	Wykaz miejscowości i osób zamordowanych przez Niemców w latach 1939–1945 – brak autora, daty i miejsca sporządzenia.	Brak daty	Możliwe że autorem był Jan Szewczyk.
Prasa okupacyjna				
53.	MAK/MP 1947 nr 110 GI – 36/08	Fragment prasy niemieckiej z 6 XI 1941.	1941 r.	Prasa włożona osobno w dużej teczce bezkwasowej.

Tabela 3

Zdjęcia dotyczące 1 PSP AK – Spuścizna po Aleksandrze Mianowskiej w Muzeum Armii Krajowej w Krakowie

Lp.	Sygnatura	Opis zdjęcia	Wymiary	Data	Uwagi
1.	GI-38/09 ID 2918	1 PSP AK. Spuścizna Aleksandra Mianowska. Na odwrocie opis: „Hubert Brooks i John Duncan w otoczeniu żołnierzy AK obw. limanowskiego”. Opis za stroną Brooks – „Od lewej z tyłu Jan Barański «Maczuga», por. Jan Grzywacz «Skrzyty». Od lewej pierwszy szereg kpt. Julina Krzywicki «Filip» – dowódca 2 baonu 1 PSP AK (Limanowa), Hubert Brooks, Doktor Tadeusz Ptak «Olszyna» za jego plecami por. Jan Cieślak «Maciej», obok John Duncan i na przodzie ppor. Jan Stachura drugi dowódca oddziału «Wilki» potem dowódca rejonu «Mszyca» i następnie dowódca IV kompanii II baonu 1 PSP AK”.	Dł. 6,0 cm Szer. 8,5 cm	1944 r.	Zdjęcie zamieszczone na stronie dotyczącej Huberta Brookska.
Zdjęcia 1 PSP AK w Muzeum AK od sygnatury MAK/F 1568 do MAK/F 159					
1.	MAK/F/1569 ID 1889	1 PSP AK. Poranna toaleta, Mogielica 1944.	Dł. 8,8 cm Szer. 14,0 cm	1944 r.	Zdjęcie zamieszczone na stronie dotyczącej Huberta Brookska.
2.	MAK/F/1570 ID 1890	1 PSP AK. Brak identyfikacji całości. Na zdjęciu policjant słowacki, w środku drugi od prawej, pozostałe trzy osoby niezidentyfikowane w mundurach przy kotłach w obozowisku leśnym.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 r.	Jest też kopia w materiałach pomocniczych – ID 1348.
3.	MAK/F/1571 ID 1891	1 PSP AK. D-ca 1baonu por. Jan Wojciech Lipczewski, ps. „Andrzej”, 1944 r. na koniu.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 r.	Jest też kopia w materiałach pomocniczych.
4.	MAK/F/1572 ID 1892	1 PSP AK. Po prawej ppor. Feliks Perekładowski „Przyjaciół” i por. Wojciech Lipczewski „Andrzej”, jesień 1944.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 – jesień.	
5.	MAK/F/1573 ID 1893	1 PSP AK. Celowniczy piąta por. Marian Skowron „Olcha 2” (w mundurze zrzutowym) prowadzi szkolenie na Wyrębiskach Zalesiańskich.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1945 – zima	Zdjęcie zamieszczone w publikacji grupy rekonstrukcyjnej 1 PSP AK ⁴ .
6.	MAK/F/1574 ID 1894	1 PSP AK. Brak identyfikacji całości – na zdjęciu ośmiu mężczyzn w mundurach zrzutowych.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 r.	
7.	MAK/F/1575 ID 1882	1 PSP AK. Ślub partyzancki. Mogielica?	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 – lato.	
8.	MAK/F/1576 ID 1883	1 PSP AK. Nowy Rok 1944/45 lub uroczystość partyzancka.	Dł. 8,8 cm Szer. 14,0 cm	1944 – zima	Jest też kopia w materiałach pomocniczych – ID 1295.
9.	MAK/F/1577 ID 1884	1 PSP AK. Prawdopodobnie 1 batalion 1 PSP AK, zima 1944.	Dł. 8,8 cm Szer. 14,0 cm	1944 – zima	Podobne zdjęcie na stronie internetowej Huberta Brookska, inne ujęcie tej samej sytuacji.
10.	MAK/F/1578 ID 1885	1 PSP AK. Brak identyfikacji – oddział w marszu, na przodzie dowódca na koniu. Krajobraz zimowy.	Dł. 8,8 cm Szer. 14,0 cm	1944 – zima	
11.	MAK/F/1579 ID 1886	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu kilku mężczyzn w kolumnie marszowej w tle las i zimowy krajobraz.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 – zima	
12.	MAK/F/1580 ID 1887	1 PSP AK. Msza partyzancka.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 rok Zima	
13.	MAK/F/1581 ID 1888	1 PSP AK. Na zdjęciu opis: „Pluton szturmowy kompanii Wilka I baonu 1 psp AK na Mogielicy koło Szczawy, 11.11.1944”.	Dł. 8,8 cm Szer. 14,0 cm	1944 rok	Zdjęcie zamieszczone na stronie dotyczącej Huberta Brookska. Jest też kopia w materiałach pomocniczych.
14.	MAK/F/1582 ID 1903	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „11.11.1944 w cywilu mjr Moykowski ps. Leszczyński, szef sztabu Olzy”. Mogielica?	Dł. 8,6 cm Szer. 13,7 cm	1944 r.	Jest też kopia w materiałach pomocniczych – ID 1341.

Lp.	Sygnatura	Opis zdjęcia	Wymiary	Data	Uwagi
15.	MAK/F/1583 ID 1902	1 PSP AK. Brak identyfikacji – widoczny na zdjęciu Lipczewski w charakterystycznym kapeluszu podhalańskim.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 r.	
16.	MAK/F/1584 ID 1904	1 PSP AK. Brak identyfikacji.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 r.	Jest też kopia w materiałach pomocniczych.
17.	MAK/F/1585 ID 1905	1 PSP AK. Brak identyfikacji.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 r.	Jest też kopia w materiałach pomocniczych.
18.	MAK/F/1586 ID 1906	1 PSP AK. Brak identyfikacji – kilkunastu mężczyzn w kolumnie marszowej (uzbrojonych), w mundurach zrutowych. W tle las i plot przy drodze. Krajobraz zimowy.	Dł. 8,8 cm Szer. 14,0 cm	1944 r.	Jest to inne ujęcie tej samej sytuacji prezentowanej w dwóch poniższych zdjęciach.
19.	MAK/F/1587 ID 1907	1 PSP AK. Brak identyfikacji – kilkunastu mężczyzn w kolumnie marszowej uzbrojonych w mundurach zrutowych. W tle las. Krajobraz zimowy.	Dł. 8,8 cm Szer. 14,0 cm	1944 – zima	Zob. wyżej opis.
20.	MAK/F/1588 ID 1908	1 PSP AK. Brak identyfikacji – kilkunastu mężczyzn w kolumnie marszowej (uzbrojonych), w mundurach zrutowych. W tle las i plot przy drodze krajobraz zimowy.	Dł. 8,8 cm Szer. 14,0 cm	1944 – zima	Zob. wyżej opis.
21.	MAK/F/1589 ID brak	1 PSP AK. Brak identyfikacji.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 r.	
22.	MAK/F/1590 ID brak	1 PSP AK. Mogielica – obozowisko 44.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 r.	
23.	MAK/F/1591 ID 1895	1 PSP AK. Mogielica – obozowisko 44.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 r.	Jest też kopia w materiałach pomocniczych.
24.	MAK/F/1592 ID 1896	1 PSP AK. Mogielica – ppor. Hubert Brooks (Kanadyjczyk) pilot zestrzelony przez Niemców. Uciekł z niemieckiego obozu jenieckiego i wstąpił do AK. Dowodził jednym z oddziałów 1 PSP AK, brał udział w wielu akcjach bojowych.	Dł. 8,8 cm Szer. 14,0 cm	1944 – lato	Zdjęcie znane i prezentowane wielokrotnie na stronach internetowych ² . Arch. IPN w Krakowie.
25.	MAK/F/1593 ID 1896	1 PSP AK. Słowacki żandarm – obok niego niezidentyfikowany mężczyzna – zapewne Mogielica.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 – lato	
26.	MAK/F/1594 ID	1 PSP AK. Brak identyfikacji.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 – lato	
27.	MAK/F/1595 ID	1 PSP AK. Por. u fryzjera.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 – lato	Jest kopia tego zdjęcia w materiałach pomocniczych.
28.	MAK/F/1596 ID 1900	1 PSP AK. Czujka na Luboniu „Mszyca” od lewej strony Kazimierz Romański ps. „Romek”, od prawej Adam Hubiszta ps. „Łoś”.	Dł. 8,8 cm Szer. 14,0 cm	1944 r.	Zdjęcie prezentowane na stronie internetowej dotyczącej Huberta Brooksa.
29.	MAK/F/1597 ID 1901	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu trzech mężczyzn stojących (dowództwo). Jeden z nich to Lipczewski. „Andrzej”.	Dł. 8,8 cm Szer. 14,0 cm	1944 r.	
Zdjęcia 1 PSP AK w Muzeum AK w materiałach pomocniczych					
1.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1295	1 PSP AK. Nowy Rok 1944/45 lub uroczystość partyzancka.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	
2.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1296	1 PSP AK. „Andrzej” podczas szyfrowania lub odczytywania wiadomości.	Dł. 18,0 cm Szer. 12,6 cm	1944 r.	Zdjęcie umieszczone na ekspozycji stałej w Muzeum AK – przestrzeń „Łączność”.
3.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1297	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwóch mężczyzn w mundurach zrutowych. Obydwaj uzbrojeni, jeden w pistolet maszynowy Bren, drugi w MP4. Krajobraz zimowy.	Dł. 18,2 cm Szer. 11,0 cm	1944 – zima	
4.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1298	1 PSP AK. Na odwrocie zdjęcia opis: „Zbiórka na Mogielicy, pośrodku między szeregami w płaszczu, Andrzej Lipczewski”.	Dł. 13,1 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
5.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1299	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „Wigilia w tartaku (na Bukówkach) w Szczawie”.	Dł. 13,2 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	Zdjęcie prezentowane na stronie internetowej dotyczącej Huberta Brooksa.
6.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1300	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu jedenaście osób, kobiety i mężczyźni stojący w szeregu. Krajobraz zimowy.	Dł. 13,2 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	
7.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1301	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu siedmiu mężczyzn stojących w mundurach zrutowych, w tle polana i dom. Krajobraz zimowy.	Dł. 11,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima?	
8.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1302	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu w pokoju mężczyzna siedzący w białej koszuli przy radiostacji ze słuchawkami na uszach – prawdopodobnie „Andrzej” podczas szyfrowania lub odczytywania wiadomości.	Dł. 11,8 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
9.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1303	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu jedenastu mężczyzn w tle budynku, prawdopodobnie odprawa dowódcza.	Dł. 13,3 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
10.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1304	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu trzech mężczyzn umundurowanych i uzbrojonych, stojących na tle lasu. Dwóch ma na szyi lornetki, trzeci uzbrojony jest w karabin Thomson.	Dł. 12,8 cm Szer. 18,2 cm	1944 r.	
11.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1305	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu sześciu mężczyzn, w tym czterech w mundurach, jeden siedzący w cywilnym ubraniu, jeden stojący. W tle chata lub obora kryta strzechą (prawdopodobnie oficerowie – dowództwo).	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	

Lp.	Sygnatura	Opis zdjęcia	Wymiary	Data	Uwagi
12.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1306	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu dziewięciu mężczyzn na polanie, stojący w mundurach zrutowych, jeden z nich ma w ręku harmonię, reszta jest uzbrojona. Krajobraz zimowy.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	
13.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1307	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu sześciu mężczyzn na polanie, stojący w mundurach zrutowych. Krajobraz zimowy.	Dł. 12,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	
14.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1308	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu obozowisko Mogielica (strzyżenie dwóch mężczyzn). W tle jeszcze dwie postaci.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 r.	
15.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1309	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu grupowym widać polanę Mogielica i podrzucany przez żołnierzy dowódca.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
16.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1310	1 PSP AK. Ślub partyzancki.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 r.	
17.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1311	1 PSP AK. Msza partyzancka.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	Wykorzystano zdjęcie na wystawie stałej Muzeum AK.
18.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1312	1 PSP AK. Brak pełnej identyfikacji Muz. AK. Na odwrocie data 11.11.1944.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 r.	
19.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1313	1 PSP AK. Na odwrocie opis „Andrzej” dot. Jana Wojciecha Lipczewskiego ps. „Andrzej”. D-ca I batalionu, dr Fabiański Bogusław lek. Batalion II i „Aptekarz”.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 r.	
20.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1314	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „W szeregu pierwszy od lewej ps. Wacław Wiewiórkowski w czarnym płaszczu raport przyjmuje ps. Andrzej Lipczewski” – prawdopodobnie jest to rozwiązanie pułku w styczniu 1945.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1945 r.	
21.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1315	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na tle obozowiska leśnego czterech stojących mężczyzn, trzech w mundurze, jeden w cywilu.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 r.	
22.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1316	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „W szeregu pierwszy od lewej ps. Wacław Wiewiórkowski w czarnym płaszczu raport przyjmuje ps. Andrzej Lipczewski”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1945 – zima	
23.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1317	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu siedmiu mężczyzn w mundurach zrutowych, część siedzi a część stoi. W tle droga i las. Krajobraz zimowy.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 rok zima	
24.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1318	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu trzech mężczyzn w mundurach, stojący na tle lasu i altany (prawdopodobnie oficerowie) – Mogielica.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
25.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1319	1 PSP AK. Zdjęcie zbiorowe. Na odwrocie opis: „Mogielica maj 1944”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 rok Lato?	
26.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1320	1 PSP AK. Brak identyfikacji w zbiorach Muz. AK. Oddział Huberta Brooksa w sile 40 ludzi, ustawiony do inspekcji – prawdopodobnie Mogielica (na polanie na tle lasu).	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 rok wiosna lub lato?	Zdjęcie w Arch. IPN Kraków i na stronie internetowej dotyczącej Huberta Brooksa.
27.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1321	1 PSP AK. Brak identyfikacji w zbiorach Muz. AK. Na zdjęciu osiem umundurowanych osób w obozowisku.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – wiosna lub lato?	
28.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1322	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu pierwszy plan ciężarówka (zapewne zdobycza) oraz dwóch mężczyzn w umundurowaniu zimowym z bronią. Na ciężarówce widocznych trzech mężczyzn, w tle jeszcze kilkunastu z bronią oraz mostek, dwa budynki i fragmenty kolejnych dwóch.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima?	
29.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1323	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Zdjęcie zbiorowe, na nim piętnastu mężczyzn stojących w mundurach (część to oficerowie).	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
30.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1324	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „Msza polowa po zrzutach 44”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – wrzesień.	
31.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1325	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „Od lewej: 3. Przyjaciół, 4. Andrzej, 6. Gustaw, 7. dr. Fabiański, 8. 9. Szparag”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
32.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1326	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „Komenda Obozu Limanowa «Kąkol» 1944” – szkoła w Szyku. Pierwszy od lewej por. Wiktor Lach „Wilk”, trzeci (siedzi) mjr. Julina Krzywicki „Filip”, dowódca 2 batalionu 1 PSP AK, piąty ppor. Jan Stachura „Adam”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	Zdjęcie zamieszczone na stronie internetowej dotyczącej Huberta Brooksa.
33.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1327	1 PSP AK. Opis: „Tyłem «Andrzej» d-ca I bat 1 PSP AK, kpt. «Filip» Julian Krzewicki d-ca II bat. 1 PSP AK Komendant Obwodu «Kąkol» Limanowa”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
34.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1328	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu stojące na tle chałupy drewnianej trzy kobiety w cywilu.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	
35.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1329	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyzna w mundurze i kobieta w cywilu, obydwoje stojący na polanie leśnej.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	
36.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1330	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu czterech mężczyzn w cywilu, idący polną drogą wzdłuż drogi, odrodzenie w tle krajobraz górski w mundurze i kobieta w cywilu.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
37.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1331	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „Por Andrzej – Wojciech Lipczewski”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 rok Lato?	
38.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1332	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu sześciu mężczyzn w mundurach podczas biwaku na polanie leśnej.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	

Lp.	Sygnatura	Opis zdjęcia	Wymiary	Data	Uwagi
39.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1333	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu czterech mężczyzn w umundurowaniu zdobycznym i zrutowym na polanie leśnej, leżący podczas odpoczynku.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	
40.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1334	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu pięciu mężczyzn w mundurach zrutowych zimowych podczas zabawy. W tle las.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 /1945 – zima?	
41.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1335	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu trzech mężczyzn stojących w mundurach zrutowych na tle lasu (zima).	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 /1945 – zima?	
42.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1336	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu pięciu mężczyzn siedzących na kamieniu (w tle las), czterech w mundurach zrutowych, jeden w cywilu (zima).	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 /1945 – zima?	
43.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1337	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dziesięciu mężczyzn stojących w mundurach zrutowych. W tle las. Krajobraz zimowy.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 /1945 – zima?	
44.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1338	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu czterech mężczyzn w mundurach zrutowych, uzbrojonych, na saniach. W tle las. Krajobraz zimowy.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 /1945 – zima?	
45.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1338	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Zdjęcie zbiorowe, na nim dziesięciu mężczyzn w mundurach zrutowych. W tle las. Krajobraz zimowy.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 /1945 – zima?	
46.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1340	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu trzech mężczyzn stojących w mundurach zrutowych. Krajobraz zimowy.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – zima	
47.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1341	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „11.11.1944 w cywilu mjr Moykowski ps. Leszczyński, szef sztabu „Olzy”. Mogielica?	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	Zdjęcie w zespole z sygnaturami powtórzone.
48.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1342	1 PSP AK. Ślub partyzancki.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
49.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1343	1 PSP AK. Ślub partyzancki na odwrocie opis: „Od prawej: «Wacław» i Krystyna, 3. «Gustaw».	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
50.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1345	1 PSP AK. Msza partyzancka – inne ujęcie.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	Wykorzystano zdjęcie na wystawie stałej Muzeum AK.
51.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1346	1 PSP AK. Msza partyzancka.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	Wykorzystano zdjęcie na wystawie stałej Muzeum AK.
52.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1347	1 PSP AK; Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwóch mężczyzn w mundurach przy stole, na którym leży tusza do poćwiartowania; jeden z nich trzyma nóż rzeźniczy i ostrzałkę.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 r.	
53.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1348	1 PSP AK. Brak identyfikacji całości. Opis: „W środku żandarm słowacki”. Pozostałe trzy osoby niezidentyfikowane w mundurach przy kotłach w obozowisku leśnym.	Dł. 14,0 cm Szer. 8,8 cm	1944 rok	Jest też w materiałach pod sygnaturą – ID 1890.
54.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1350	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu pięciu mężczyzn, część w mundurach, podczas posiłku siedzący na wozie drabiniastym, w tle las.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
55.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1351	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwóch mężczyzn stojących w mundurach zimowych. W tle las i polana (zima).	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944/1945 – zima?	
56.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1352	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu czterech mężczyzn mężczyzna na polanie. Wszyscy umundurowani. Zdjęcie ilustruje zabawną sytuację.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 r.	
57.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1353	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyzna śpiący w mundurze na polanie.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
58.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1354	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyzna śpiący w mundurze na polani – podobne zdjęcie do tego powyżej, ale inna osoba.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
59.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1355	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „Od prawej: por. «Gustaw» Górecki d-ca komp. I bat., «Wacław».	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 r.	
60.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1356	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyzna idący wzdłuż ogrodzenia na polanie w spodniach zrutowych i swetrze. W tle trzech żołnierzy siedzących (prawdopodobnie odpoczywających).	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	
61.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1357	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyzna w mundurze zrutowym i kobieta, siedzący na polanie. W tle las (świerki). Krajobraz zimowy.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944/1945 – zima?	
62.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1358	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwóch mężczyzn w mundurach stojący na polanie. W tle las (świerki).	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	
63.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1359	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwóch mężczyzn w mundurach zrutowych stojący na polanie. Jeden z nich ma za pasem niemiecki granat zaczepny. W tle las i krajobraz zimowy.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – zima	
64.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1360	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu ustawieni w szeregu i umundurowani mężczyźni około trzydziestu (w hełmach niemieckich i mundurach zrutowych). W tle krajobraz zimowy i las.	Dł. 13,0 Szer. 18,0	1944 – zima?	
65.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1362	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwaj umundurowani. W tle las.	Dł. 13,0 Szer. 18,0	1944 r.	
66.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1364	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu postaci ośmiu mężczyzn w mundurach (częściowo) podczas odpoczynku na polanie górskiej. Jeden z mężczyzn w środku w okularach.	Dł. 13,0 Szer. 18,0	1944 – lato?	
67.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1365	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu stojące na polanie w ubraniach cywilnych dwie kobiety i jeden mężczyzna. W tle pola i las.	Dł. 13,0 Szer. 18,0	1944 – lato?	

Lp.	Sygnatura	Opis zdjęcia	Wymiary	Data	Uwagi
68.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1367	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu trzech mężczyzn, siedzących na leśnej polanie w mundurach (oficerowie).	Dł. 13,0 Szer. 18,0	1944 – lato?	
69.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1368	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu cztery postaci w mundurach, stojące na tle obozowiska leśnego (mężczyźni, jeden w okularach).	Dł. 18,0 Szer. 13,0	1944 – lato?	
70.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1369	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu cztery postaci w mundurach, stojące na tle baraku – ziemianki leśnej.	Dł. 18,0 Szer. 13,0	1944 – lato?	
71.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1370	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu sześciu uzbrojonych mężczyzn, kłęczących i leżących w mundurach zrzutowych; prawdopodobnie podczas ćwiczeń. W tle krajobraz zimowy.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1945 – zima	
72.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1371	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu ośmiu mężczyzn stojących w zdobycznych i zrzutowych mundurach.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
73.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1372	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyzna w mundurze zimowym zrzutowym na tle lasu (zima).	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944/1945 – zima	
74.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1373	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu siedem postaci w mundurach zimowych zrzutowych na tle lasu (zima).	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944/1945 – zima	
75.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1374	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dziewięć postaci (w tym jedna kobieta) w mundurach zimowych i zrzutowych na tle polany (zima).	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944/1945 – zima	
76.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1375	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwóch mężczyzn w cywilnych ubraniach na drodze. Krajobraz zimowy; w tle drzewa (świerki).	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944/1945 – zima	
77.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1376	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu widać dwóch mężczyzn w obozowisku leśnym, jeden z nich stoi przy kotle prawdopodobnie z zupą lub wodą i trzyma wiadro.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 r.	
78.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1377	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu czterech mężczyzn stojących w mundurach z bronią (karabiny) na polanie. W tle krajobraz górski i lasy.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
79.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1378	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu czterech mężczyzn w mundurach z uzbrojeniem, siedzący na polanie. W tle las i górzysty krajobraz.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
80.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1379	1 PSP AK. Na zdjęciu opis: „Pluton szturmowy kompanii «Wilka» I baonu 1 PSP AK na Mogielicy koło Szczawy, 11.11.1944”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	Zdjęcie zamieszczone na stronie internetowej Huberta Brooksa.
81.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1380	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu około trzydziestu uzbrojonych w mundurach, stojący szeregu, w tle chaty. Prawdopodobnie rozwiązanie oddziału.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1945 – zima	
82.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1381	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwóch mężczyzn w mundurach i dwie kobiety, zapewne łączniczki. W tle las.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato	
83.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1383	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu czterech uzbrojonych mężczyzn w mundurach, jeden siedzi, trzech stoi. W tle wieża drewniana obserwacyjna.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato	
84.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1384	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu czterech mężczyzn w mundurach zrzutowych podczas zabawy na polanie górskiej.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 lub 1945 – zima?	
85.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1385	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „Maj 1944 Mogielica”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
86.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1386	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu jedenastu mężczyzn w mundurach podczas posiłku na polanie górskiej. W tle las i góry.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
87.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1387	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwóch mężczyzn w ubraniach cywilnych, siedzący na polanie. W tle lasy pola i góry.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
88.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1388	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „Pododdział I baonu I PSP AK w marszu na akcję na Słowację, lato 1944”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato	Zdjęcie zamieszczone na stronie internetowej Huberta Brooksa.
89.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1389	1 PSP AK. Marsz na Słowację. Na stronie Hubert Brooksa – opis: „Polscy partyzanci z oddziału «Wilk» na Podhalu”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato	Zdjęcie na stronie internetowej Huberta Brooksa i w Arch. IPN.
90.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1390	1 PSP AK. Marsz na Słowację.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato	
91.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1391	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK – Marsz na Słowację, grupa „Wilka”. Na zdjęciu dziewięć osób w mundurach podczas marszu pod górę na polanie z bronią, mężczyźni i kobiety. Pierwsza postać w charakterystycznym kapeluszu podhalańczyków. (zapewne dowódca).	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 rok Lato	Prawy górny róg widoczne ślady po zagięciu. Zdjęcie na stronie internetowej Huberta Brooksa i w Arch. IPN.
92.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1392	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK – Wymarsz oddziału „Wilka” na Słowację. Na zdjęciu widocznych 21 osób; mężczyźni i kobiety w mundurach w trakcie marszu pod górę w terenie górzystym.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato	Zdjęcie na stronie internetowej Huberta Brooksa i w Arch. PTH Nowy Targ.
93.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1393	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu pięciu mężczyzn umundurowanych i uzbrojonych, stojących. W tle las, polana i droga.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato	
94.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1394	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu siedmiu mężczyzn podczas biwaku, widoczne uzbrojenie.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato	
95.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1395	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu dwiętnastu mężczyzn na polanie, część umundurowana, jeden stoi pozostali leżą na trawie. W tle góry i chaty drewniane (oddział „Wilka” podczas odpoczynku pomiędzy akcjami) ⁶ .	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1943 – wiosna	Zdjęcie znajduje się też w Archiwum IPN Oddz. Kraków i na stronie internetowej dotyczącej Huberta Brooksa ⁷ .

Lp.	Sygnatura	Opis zdjęcia	Wymiary	Data	Uwagi
96.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1396	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu dziesięciu mężczyzn na polanie, umundurowani i uzbrojeni, część z nich w hełmach polskich wz. 1931 r.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato	
97.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1397	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu dwóch mężczyzn uzbrojonych na polanie, w mundurach polskich przedwojennych piechoty, w hełmach polskich wz. 1931 r.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato	
98.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1398	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu dwóch mężczyzn na polanie zimą, umundurowani i uzbrojeni.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	
99.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1399	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu trzech mężczyzn w marszu uzbrojonych częściowo, umundurowani. W tle droga, las i góry.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 r.	
100.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1400	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na tle obozowiska leśnego czterech mężczyzn w mundurach. Stoją przy namiocie; wszyscy w mundurach.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
101.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1401	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu sześciu mężczyzn w mundurach i uzbrojonych, leżący podczas biwaku. W tle polana i kopa siana.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
102.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1402	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na tle budynku drewnianego stojący na warcie mężczyzna w mundurze.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
103.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1403	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na tle obozowiska leśnego czterech mężczyzn w mundurach. Jeden z nich siedzi w namiocie a trzech stoi.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 rok	
104.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1404	1 PSP AK. Na odwrocie: „11.11.1944 r.” – defilada z okazji święta niepodległości.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	
105.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1405	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu ośmiu mężczyzn, w tym sześciu stojących i dwóch kłęczących. Wszyscy w mundurach, umundurowani i uzbrojeni, dwóch z nich posiada hełmy polskie przedwojenne wzór 1931 r. W tle las i góry.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	
106.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1406	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Zdjęcie zbiorowe, na nim w oddział szeregu na polanie. Ponad dwudziestu mężczyzn, część w mundurach, część w ubraniach cywilnych.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
107.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1407	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu ośmiu mężczyzn przed budynkami gospodarczymi w umundurowaniu.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
108.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1408	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dziewięciu mężczyzn wchodzących do budynku, w większości umundurowani.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
109.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1409	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwóch mężczyzn przed budynkami gospodarczymi.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
110.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1410	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu sześciu mężczyzn umundurowanych i uzbrojonych, część w hełmach polskich wz. 1931 r. W tle las.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato	
111.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1411	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu widocznych dziewięć osób w mundurach częściowo uzbrojonych na polanie górskiej (zaledwie cztery osoby możliwe do identyfikacji).	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	
112.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1412	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „Od lewej: 1. Por «Maciej» Cieślak Jan I adjut. D-cy, 2. mjr «Borowy» d-ca 1 PSP AK, 4. Lipczewski Wojciech «Andrzej» d-ca I bat...” (dalszy opis nieczytelny).	Dł. 183,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
113.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1413	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu trzech mężczyzn w mundurach zrutowych. W tle droga, gospodarstwo i las (zima).	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	
114.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1414	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu kilkanaście postaci w marszu w zimie, widoczne z daleka, w umundurowaniu zimowym z bronią. Brak możliwości pełnej identyfikacji.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944/1945 – zima	
115.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1415	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „Kpt. «Filip» – d-ca II bat, «Andrzej» d-ca I bat. Mogielica 09.1944”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
116.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1416	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu sześciu mężczyzn w mundurach; stoją na tle budynku drewnianego.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – wiosna	
117.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1417	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „Od prawej: Perekładowski Feliks ps. «Przyjaciel», Lipczewski Wojciech ps. «Andrzej”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – wiosna	Zdjęcie zamieszczone w Biuletynie IPN z 2010 r. ⁹
118.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1418	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu widoczny prawdopodobnie dowódca lub oficer oddziału w mundurze, na koniu, uzbrojony. W tle las i jeden z żołnierzy oddziału idący z bronią.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	
119.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1420	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „Andrzej Lipczewski, koń Liza zdobycy na Niemcach”.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 r.	
120.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1421	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu widocznych dziewięciu mężczyzn w mundurach zrutowych, stojących na tle choinek (tartak, program artystyczny, zapewne wigilia).	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – zima	
121.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1422	1 PSP AK. Na odwrocie opis: „Zgrupowanie zrutowe Mogielica 1944, w płaszczu «Andrzej» Lipczewski maj 1944”.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – maj	Dublet w zdjęciach w materiałach pomocniczych.
122.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1423	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwóch mężczyzn stojących. Jeden w mundurze, drugi po cywilnemu, obydwaj uzbrojeni. W tle las.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	

Lp.	Sygnatura	Opis zdjęcia	Wymiary	Data	Uwagi
123.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1424	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu widocznych na pierwszym planie siedem osób w mundurach (mężczyźni). W tle także około siedmiu osób kobiety i mężczyźni. Prawdopodobnie wigilia lub Nowy Rok (widać też drzewka świąteczne).	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	
124.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1425	1 PSP AK. Brak identyfikacji Muz. AK. Na zdjęciu ponad dwadzieścia osób (kobiety i mężczyźni) przy stołach. W tle drzewka świąteczne i mało czytelny napis.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	Zdjęcie na stronie dotyczącej Huberta Brooksa.
125.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1426	1 PSP AK. Na odwrocie opis „Po lewej: Hubert [Brooks], w środku doktor Tadeusz Ptak ps. «Olszyna», z prawej John Duncan”.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – zima	Zdjęcie na stronie dotyczącej Huberta Brooksa.
126.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1427	1 PSP AK. Brak identyfikacji.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
127.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1465	1 PSP AK. Msza św. odprawiana przez ks. Jana Stelmacha „Urban”. Do mszy służy ppor. Józef Klupa ps. „Owoc”.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – zima	Opis oraz fotografia umieszczona w książce: <i>Wojna i okupacja na Podkarpaciu i Podhalu</i> , G. Maur, W. Rojek, M. Zgórniak, Kraków 1998.
128.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1466	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu na pierwszym planie trzy postaci idące drogą leśną w mundurach (oficerowie możliwe ze dowództwo), z tyłu dwie kobiety.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
129.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1467	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyzna w mundurze i kobieta w cywilu (stoją na tle lasu).	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	
130.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1468	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwóch uzbrojonych mężczyzn w mundurach, jeden prawdopodobnie w pistolet maszynowy niemiecki MP4 (prawdopodobnie dowództwo oddziału).	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
131.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1469	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyzna w mundurze, przy nim leży na polanie ciężki ręczny karabin maszynowy Bren.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – lato?	
132.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1470	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu prawdopodobnie oficer w mundurze z czapką podhalańczyków. W tle zabudowania wiejskie.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	
133.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1471	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu oficer w mundurze z pistoletem w kaburze (oficer – prawdopodobnie dowódca). W tle las.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	
134.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1909	1 PSP AK. Pierwszy od prawej por. „Sochacki”.	Dł. 13,3 cm Szer. 17,8 cm	1944/1945 – zima?	
135.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1910	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu sześciu mężczyzn stojących w mundurach zrzutowych. W tle las i budynki; krajobraz zimowy.	Dł. 13,3 cm Szer. 18,0 cm	1944/1945 – zima?	
136.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1911	1 PSP AK. W kapeluszu d-ca 1.baonu por. Jan Wojciech Lipczewski ps. „Andrzej”.	Dł. 18,1 cm Szer. 12,8 cm	1944/1945 – zima?	
137.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1912	1 PSP AK. „Kinieja”.	Dł. 18,3 cm Szer. 12,8 cm	1944/1945 – zima?	
138.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1913	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu czterech mężczyzn siedzących przy stole podczas posiłku na polu.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944?	
139.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1914	1 PSP AK; Mogielica. Od prawej: „Sochacki”, „Andrzej”, NN, „Kinga”, W. Fabiański. Część mężczyzn ubrana w mundury zrzutowe.	Dł. 13,3 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	
140.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1915	1 PSP AK; Mogielica. Zdjęcie zbiorowe, dziesięciu mężczyzn stojących w mundurach zimowych. W tle krajobraz górski.	Dł. 13,3 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
141.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1917	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyzna trzymający broń (karabin) gotową do strzału w bluzie mundurowej. W tle ściana drewniana budynku.	Dł. 18,0 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	
142.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1919	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dziewięć osób (trzej mężczyźni w mundurach sześć kobiet), wszyscy siedzą w pomieszczeniu. Zima.	Dł. 12,8 cm Szer. 18,3 cm	1944 – zima?	
143.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1920	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji. Na zdjęciu osiem osób (trzej mężczyźni w mundurach i pięć kobiet). Krajobraz zimowy.	Dł. 12,8 cm Szer. 18,3 cm	1944 – zima?	
144.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1921	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyzna w mundurze zrzutowym na nartach. W tle krajobraz zimowy, las i budynek.	Dł. 18,,2 cm Szer. 12,9 cm	1944 – zima	
145.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1922	1 PSP AK – Szczawa? Brak identyfikacji. Na zdjęciu pięciu mężczyzn stojących na otwartej przestrzeni w umundurowaniu zimowym zrzutowym. Jeden z nich trzyma na ramieniu karabin. W tle krajobraz zimowy i las.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	
146.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1923	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji. Na tle drewnianej chałupy mężczyzna z bronią w mundurze.	Dł. 13,2 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
147.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1924	1 PSP AK – Mogielica. Od prawej w furazerce „Andrzej” obok „Przyjaciół”.	Dł. 13,1 cm Szer. 18,3 cm	1944 r.	
148.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1925	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu pięciu mężczyzn w umundurowaniu zrzutowym. Wszyscy stoją. W tle krajobraz zimowy.	Dł. 13,0 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	
149.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1926	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji. Na zdjęciu trzech mężczyzn stojących, jeden w pełnym umundurowaniu, prawdopodobnie oficer. Stoją na tle drewnianej ściany budynku (widoczny fragment dachu).	Dł. 18,2 cm Szer. 12,9 cm	1944 – lato?	

Lp.	Sygnatura	Opis zdjęcia	Wymiary	Data	Uwagi
150.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1927	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyzna stojący w furaczerze z orzełkiem w swetrze i z bronią, pistoletem maszynowym MPI 4.	Dł. 18,3 cm Szer. 12,8 cm	1944 – lato?	
151.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1928	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu czterech mężczyzn siedzących na wozie przy płocie. Wszyscy umundurowani, w rogatywkach, jeden z nich trzyma karabin typu Mauser.	Dł. 18,3 cm Szer. 12,8 cm	1944 – lato?	
152.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1929	1 PSP AK – prawdopodobnie Szczawa. Brak identyfikacji. Na zdjęciu sześciu mężczyzn stojących w mundurach na polanie. W tle las i krajobraz zimowy.	Dł. 12,8 cm Szer. 12,8 cm	1944 – zima?	
153.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1930	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji. Na zdjęciu cztery osoby stojące, w tym trzech mężczyzn w mundurach zrzutowych oraz kobieta w cywilu, w płaszczu. Krajobraz zimowy; w tle ściana drewniana budynku.	Dł. 18,1 cm Szer. 12,8 cm	1944 – zima?	
154.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1934	1 PSP AK – Mogielica. W środku „Andrzej”.	Dł. 13,1 cm Szer. 18,0 cm	1944 r.	
155.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1936	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dziewięciu w szeregu umundurowanych. W tle las.	Dł. 12,7 cm Szer. 18,1 cm	1944 r.	
156.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1937	1 PSP AK – Mogielica 1944 r. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyźni w mundurach, jeden w czapce podhalańskiej. Krajobraz zimowy z lasem.	Dł. 18,2 cm Szer. 12,8 cm	1944 – zima	
157.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1938	1 PSP AK – Mogielica. Od lewej: „Szparag”, „Kinga” i „Grzmot”.	Dł. 12,8 cm Szer. 17,8 cm	1944 – lato?	
158.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1939	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji. Na zdjęciu uzbrojony mężczyzna w mundurze.	Dł. 18,2 cm Szer. 12,8 cm	1944 r.	
159.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1940	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwie osoby kobieta i mężczyzna w mundurze zrzutowym. W tle krajobraz zimowy.	Dł. 18,3 cm Szer. 2,8 cm	1944 – zima	
160.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1941	1 PSP AK – Mogielica. „Szparag” podchor., „Kinga”, „Grzmot” ppor.	Dł. 12,8 cm Szer. 18,3 cm	1944 – lato?	
161.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1943	1 PSP AK – Mogielica. Wigilia – tartak.	Dł. 13,2 cm Szer. 18,0 cm	1944 – zima	
162.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1947	1 PSP AK – Mogielica: „Andrzej”, „Gustaw”, „Przyjaciół”.	Dł. 18,2 cm Szer. 13,0 cm	1944 r.	
163.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1948	1 PSP AK – Mogielica: pchor. „Szparag”.	Dł. 18,2 cm Szer. 12,8 cm	1944 r.	
164.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1949	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyzna w mundurze zrzutowym na nartach. W tle las i krajobraz zimowy.	Dł. 18,1 cm Szer. 13,0 cm	1944 – zima	
165.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1950	1 PSP AK. Kpr. Julian Tomecki „Brzoza”. W tle Leśniczówka u „Florka” – Wyrębiska na Zalesiu.	Dł. 18,1 cm Szer. 13,0 cm	1944 – zima	Zdjęcie zamieszone w wydawnictwie grupy rekonstrukcyjnej 1 PSP AK.
166.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1951	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji. Na zdjęciu stojący mężczyzna w mundurze zrzutowym, uzbrojony. W tle las i krajobraz zimowy.	Dł. 18,1 cm Szer. 13,0 cm	1944 – zima	
167.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1952	1 PSP AK: „Szparag” pchor. – Mogielica.	Dł. 18,1 cm Szer. 13,0 cm	1944 – lato?	
168.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1953	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dwóch stojących mężczyzn w mundurach. W tle las i krajobraz zimowy.	Dł. 18,1 cm Szer. 13,0 cm	1944 – zima	
169.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1954	1 PSP AK: por. Gustaw Górecki „Gustaw” d-ca Kompanii I Batalionu	Dł. 17,9 cm Szer. 13,2 cm	1944 r.	
170.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1955	1 PSP AK: dr Marian Mossler „Leliwa” – lekarz pułkowy.	Dł. 18,1 cm Szer. 13,0 cm	1944 r.	
171.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1956	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu mężczyzna w umundurowaniu zrzutowym ze stenem w rękę. W tle krajobraz zimowy.	Dł. 18,1 cm Szer. 12,8 cm	1944 – zima	
172.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1957	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu stojący mężczyzna w umundurowaniu zrzutowym. W tle krajobraz zimowy.	Dł. 18,1 cm Szer. 12,8 cm	1944 – zima	
173.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1958	1 PSP AK: od prawej (2) Sochacki, (3) „Szparag”.	Dł. 18,3 cm Szer. 12,8 cm	1944 – lato?	
174.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1959	1 PSP AK – Mogielica, obozowisko. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dziewięciu mężczyzn częściowo umundurowanych i uzbrojonych na tle lasu na dachu i nad dachem budynku drewnianego w uszeregowaniu bojowym.	Dł. 12,8 cm Szer. 18,3 cm	1944 – lato?	
175.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1960	1 PSP AK – Mogielica: „Kinga”.	Dł. 18,2 cm Szer. 12,7 cm	1944 – lato?	
176.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1962	1 PSP AK – Mogielica. Dowódcy omawiają strategię i taktykę. Od lewej ppor. Jan Tokarczyk „Baca”, ppor. Feliks Perekładowski „Przyjaciół”, NN., ppor. Gustaw Górecki „Gustaw”, NN, ppor. Wojciech Lipczewski „Andrzej”, „Wierzyca”.	Dł. 13,8 cm Szer. 17,8 cm	1944 r.	Zdjęcie prezentowane na stronie dotyczącej Huberta Brooksa.
177.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1963	1 PSP AK – Mogielica. Dowódcy omawiają strategię i taktykę (inne zdjęcie tej samej sytuacji co poprzednio).	Dł. 13,2 cm Szer. 17,8 cm	1944 r.	
178.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1965	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dziewięciu mężczyzn umundurowanych na tle lasu w zimie.	Dł. 12,8 cm Szer. 18,2 cm	1944 – zima	

Lp.	Sygnatura	Opis zdjęcia	Wymiary	Data	Uwagi
179.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1964	1 PSP AK – Mogielica. Brak identyfikacji – prawdopodobnie dowództwo.	Dł. 18,1 cm Szer. 12,8 cm	1944 – zima	
180.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1966	1 PSP AK: „Andrzej” przy radiostacji.	Dł. 12,7 cm Szer. 18,2 cm	1944 – lato?	Zdjęcie umieszczone na ekspozycji stałej w Muzeum AK – przestrzeń „Łączność”.
181.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1967	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dziewięciu mężczyzn umundurowanych i uzbrojonych; dwóch leży z karabinem maszynowym. W tle las i zabudowania – prawdopodobnie egzekucja lub ćwiczenia.	Dł. 12,7 cm Szer. 18,2 cm	1944 – zima	
182.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1968	1 PSP AK. Brak identyfikacji. Na zdjęciu dziewięciu mężczyzn umundurowanych i uzbrojonych; dwóch z nich leży z karabinem maszynowym. W tle las i zabudowania – prawdopodobnie egzekucja lub ćwiczenia (to samo zdjęcie co wyżej tylko inne ujęcie).	Dł. 12,7 cm Szer. 18,2 cm	1944 – zima	
183.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1969	1 PSP AK. Od lewej: Adolf Bałon „Rys”, Zygmunt Mańkowski „Iglia”, „Szparag”.	Dł. 12,8 cm Szer. 18,2 cm	1944 – lato?	
184.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1970	1 PSP AK: por . „Andrzej” (na koniu). W tle las.	Dł. 18,2 cm Szer. 12,8 cm	1944 – lato	
185.	MAK/MP/2245; GI-42/01 ID 1971	1 PSP AK. Od prawej: „Gustaw”, „Andrzej”, „Przyjaciół”.	Dł. 12,7 cm Szer. 18,2 cm	1944 r.	

Przypisy:

- Liczba fotografii – 29 sztuk, sygn. MAK/F/1567 – 1597 i 185 sztuk, sygn. MAK/MP/2245; GI-42/01 – duplikaty.
- Spuścizna po Aleksandrze Mianowskiej w Muzeum Armii Krajowej w Krakowie GI-38/09ID 2918.
- Sandeckiana na ekspozycji stałej w Muzeum AK, [www. https://sandezanin.info/wiadomosci/sandeckiana-na-ekspozycji-stalej-w-muzeum-ak](https://sandezanin.info/wiadomosci/sandeckiana-na-ekspozycji-stalej-w-muzeum-ak).
- Ścieżka Historyczno-Edukacyjna 1. Pułku Strzelców Podhalańskich Armii Krajowej im. kpt. Juliana Krzewickiego.

- Zob. np. 1 Pułk Strzelców Podhalańskich Armii Krajowej, Stowarzyszenie Rekonstrukcji Historycznych, <http://grh.limanowa.org/?cat=17>
- Opis w nawiasie za stroną *The Life and Times of Hubert Brooks M.C. C.D. A Canadian Hero*, http://www.hubertbrooks.com/3_1Hubert-Brooks_ContactAK.html.
- Pełny opis zdjęcia: Hubert Brooks (on left under red H) and John Duncan (2nd on right under red J – with curly hair) rest with Polish partisan group between operations. Emergency subunits remained in reserve on the mountain glades. Autumn 1943.
- D. Golik, „Przyjaciół” spod Tatr, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” nr 1–2 (108–109), styczeń – luty 2010, s. 39.

Piotr Wierzbicki

Memorabilia of the 1st Podhale Rifle Regiment and other Nowy Sącz Land memorabilia at the Home Army Museum in Kraków

The aim of the study is to present materials related to the 1st Podhale Rifle Regiment of the Home Army (1 PSP AK), as well as the Nowy Sącz Land memorabilia from World War II, that are part of the collection of the Home Army Museum in Kraków. The materials are a testimony to the continued epic history of the 1st Podhale Rifle Regiment as many soldiers of that unit joined the ranks of the resistance movement and the 1 PSP AK in 1939–1945. The most important set of 1 PSP AK materials from the collection of the Home Army Museum is connected with Limanowa and the surrounding area. In addition, the collection of the Home Army Museum includes 215 regimental photographs.

Pamiatky po 1. pluku Podhalských strelcov a iné pamiatky týkajúce sa Sandeckej oblasti v Múzeu Krajinskej armády v Krakove

Cieľom štúdie je prezentácia materiálov spojených s 1. plukom Podhalských strelcov Krajinskej armády (1 PSP AK) a sandeckých pamiatok z 2. svetovej vojny nachádzajúcich sa v zbierke Múzea Krajinskej armády v Krakove. Tieto materiály sú svedectvom pokračovania epopieje 1. pluku podhalských strelcov, pretože mnohí vojaci tejto jednotky prešli do odboja a do 1. PSP AK v rokoch 1939 - 1945. Najdôležitejšia zbierka materiálov 1. PSP AK vo fonde Múzea Krajinskej armády je spätá s Limanovou a okolím. Vo fonde Múzea Krajinskej armády je 215 plukových fotografií.

Artykuły – dokonania /
Články – úspěchy

**Otília Barlíková,
Dušan Janický**

Joanna Hořda

**Petra Liřková,
Otília Barlíková**

Agnieszka Małeczka

Františka Marcinová

Leszek Migrała

Dalibor Mikulík

**Radovana Rabíková,
Petra Liřková**

Daniela Reřovská

Justyna Stasiak-Harabin

Skúsenosti Ľubovnianskeho múzea z práce zameranej na znevýhodnené skupiny návštevníkov

Ing. Otília Barlíková, v roku 2007 ukončila vysokoškolské štúdium na Slovenskej poľnohospodárskej univerzite v Nitre, na Fakulte ekonomiky a manažmentu so špecializáciou na podnikový manažment. Absolvovala tiež doplnujúce pedagogické štúdium. Od roku 2009 pracuje v Ľubovnianskom múzeu – hrad na úseku kultúrno-výchovnej práce, marketingu a múzejnej pedagogiky. Kvalifikáciu si priebežne doplnila štúdiom múzejnej pedagogiky v roku 2021. Venuje sa aj príprave a implementácii projektov z grantov MK SR, Nórskeho finančného mechanizmu, FPU a Fondu na podporu kultúry nár. menšín.

Mgr. Dušan Janický pracuje v múzeu od roku 2011 a od roku 2014 ako správca skanzenu pod hradom Ľubovňa. Aktívne sa podieľal na transfére drevenice z Veľkého Lipníka, založil gazdovský dvor s chovom tradičných slovenských plemien a pracuje na udržateľnosti dobrého stavu dreveníc pre ďalšie generácie v skanzene.

Praktická vyučovacia hodina pre osoby s autizmom zameraná na tradičné spracovanie ľanu, r. 2021

Foto: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

Ľubovnianske múzeum spravuje dva významné historické a architektonické areály, ktoré patria k významným pamiatkam severného Spiša a Slovenska. Patrí tu areál stredovekého hradu s bohatou, viac ako 700 ročnou históriou, a pod ním areál Múzea ľudovej architektúry (skanzen). Tieto dva architektonické celky umožňujú múzeu organizovať pre širokú verejnosť odborné, edukačné i zábavné podujatia.

V posledných rokoch sa do popredia múzejnej činnosti dostáva edukácia, ktorá môže vhodným spôsobom, pre rôzne záujmové či vekové kategórie, priblížiť širokú škálu ostatných múzejných činností. Organizované edukačné aktivity sa nesústreďujú len na šírenie informácií všeobecného alebo odborného charakteru pokrývajúceho historické skutočnosti spojené s hradom a Múzeom ľudovej architektúry v podhradí. Usiluje sa aj o vytváranie obrazu modernej kultúrnej inštitúcie reagujúcej na potreby spoločnosti – na platforme múzejnej práce. Táto povinnosť múzea sa vzťahuje na všetky skupiny obyvateľstva, nevynímajúc marginálne skupiny. Preto sa už 10 rokov zameriava na tvorbu špeciálnych expozícií a výstavných priestorov so začleňovaním debarierizačných prvkov, aby boli prístupné a zaujímavé aj znevýhodneným skupinám. Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni tvorbu debarierizovaných expozícií rozdelilo do viacerých etáp.

Sprístupnenie Múzea ľudovej architektúry pre nevidiacich a slabozrakých

V prvej etape bolo v roku 2011 pre nevidiacich a slabozrakých sprístupnené Múzeum ľudovej architektúry. Múzeum sa rozhodlo prijať ponuku na spoluprácu s Filozofickou fakultou Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v rámci realizácie študentského projektu v odbore etnológia – muzeológia, formou diplomovej práce študenta magisterského štúdia Tomáša Demjana. Na základe vzájomnej spolupráce múzea a autora bola spracovaná odborná štúdia. Technické zabezpečenie zo strany múzea vytvorilo základnú osnovu na samotnú realizáciu projektu. Konceptcia sprístupnenia expozície bola postavená na štyroch pilieroch:

1. Vytvorenie vodiacej línie na pohyb po vymedzenom priestore Múzea ľudovej architektúry. Vodiaca línia je súborom technických prvkov doplnených o reliéfnu mapu a informácie na štítkoch v Braillovom písme zakomponovaných do priestoru, na základe ktorých sa návštevník ovládajúci znakovú reč dokáže samostatne pohybovať v priestore.
2. Spracovanie tlačenej textového sprievodcu obsahujúci informácie v Braillovom písme o sprístupnených objektoch a areáli, dostupný v pokladni na bezplatné vypožičanie.

3. Vytvorenie taktílnych (hmatových, dotykových) 3D modelov vybraných objektov v zmenšenej mierke, ktoré sú umiestnené pred samotným objektom. Súčasťou modelu je popis v Braillovom písme informujúci o názve daného objektu.
4. Zostavenie haptickej (hmatovej) expozície umiestnenej vo vybranom objekte, ktorý je začlenený do prehliadky a obsahuje výber predmetov bežnej potreby, prezentovaných v jednotlivých obydliach v areáli Múzea ľudovej architektúry. Predmety sú označené štítkami v Braillovom písme.

☞ Debarierizácia areálu Múzea ľudovej architektúry spočívala v kombinácii všetkých vyššie uvedených prvkov. Syntéza vymenovaných prvkov vytvára návod, ako sa bezpečne pohybovať v priestore a ako získavať informácie o vybranej expozícii.

☞ V roku 2018 múzeum získalo grant z Vyšehradského fondu a iných neziskových organizácií na audio deskriptívneho sprievodcu v Chráme sv. Michala Archanjela umiestneného v Múzeu ľudovej architektúry. Tento sprievodca má formu knihy a pomocou hmatu predstavuje návštevníkovi vonkajšiu architektúru dreveného chrámu a jeho vnútorné vybavenie vzácnym ikonostasom z polovice 18. storočia a ešte staršími voľnými ikonami z polovice 17. storočia. Kniha je doplnená o audiovýklad.

Sprístupnenie Hradu Ľubovňa pre nevidiacich a slabozrakých

☞ Druhá etapa, realizovaná v roku 2012, bola zameraná na hrad. Prostredníctvom finančného príspevku z Dotačného systému MK SR, múzeum pripravilo tlačeného sprievodcu po hrade Ľu-

bovňa v Braillovom písme, doplneného o reliéfne obrázky vybraných exponátov v expozíciách. Samotný sprievodca približuje stručné dejiny hradu Ľubovňa a jeho najzaujímavejšie časti, zároveň je súčasťou programu debarierizácie hradu pozostávajúceho z:

1. vodiacej línie, ktorá je opatrená odkazmi v Braillovom písme na drevených tabuľkách umiestnených na kľúčových miestach, ktoré umožňujú výstup z parkoviska pod hradom na prvé nádvorie hradu, pohyb po prvom nádvorí a pohyb v haptickej expozícii – lapidáriu;
2. makety hradu s popisom objektov v Braillovom písme, vyrobené z bronzu v mierke 1 : 200. Na ich výrobe sa podieľali okrem Ľubovnianskeho múzea aj Vojenské Lesy š.p. a OZ Priateľia hradu Ľubovňa;
3. lapidária – priestoru stálej expozície s prezentáciou kamenných artefaktov informujúcich o stavebnom vývoji hradu Ľubovňa, ktoré môžu návštevníci spoznať taktílnym spôsobom.

☞ Od roku 2020 bola línia pre osoby so zrakovým postihnutím na hrade doplnená o haptické modely korunovačného jablka, v expozícii *Poľské korunovačné klenoty*, a stropnej rozety, ktorá dokumentuje postavenie paláca Stanislavom Lubomirským v polovici 17. storočia. Popisné sprievodné texty v expozíciách boli pripravené formou jasnej tlače, aby boli dobre čitateľné nielen pre slabozrakých, ale aj pre seniorov. Súčasťou projektu boli aj dve animované videá o stavbe hradu Ľubovňa a jeho nevojenskej posádke, ktoré boli doplnené o hovorený komentár a titulky v troch jazykových mutáciách.

☞ Príprava a realizácia spomínaných línií na hrade a v areáli Múzea ľudovej architektúry bola konzultovaná s Úniou nevidiacich a slabozrakých Slovenska so sídlom v Prešove a počas realizácie bola

Chodil na trhy nakupovať potraviny a staral sa o to, aby sklady a pivnice neboli nikdy prázdné.

pravidelne verifikovaná. Významným bol aj prínos pracovníkov Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči, ktorí sa podieľali na praktickej realizácii tlače. Okrem toho múzeum oceňuje ich pomoc pri tvorbe zložitých foriem na výrobu reliéfného obrazu ako súčasť tlačenej sprievodcu po hrade.

Sprístupnenie múzea pre nepočujúcich

☞ Cieľom tretej etapy, realizovanej v roku 2014, bolo sprístupnenie múzea pre nepočujúcich – na debarierizáciu priestorov pre skupinu osôb s čiastočnou alebo celkovou stratou sluchu. Keďže samotná skupina nepočujúcich nemá obmedzenie v pohybe po priestore, všetky potrebné prvky mohli byť rozmiestnené v areáloch hradu a skanzenu. V tomto prípade bola zvolená forma sprístupňovania informácií v posunkovej reči, postavená na používaní mobilných aplikácií a internetu. Výsledkom snaženia bol vytvorený virtuálny sprievodca hradom v posunkovej reči, obsahujúci pretlmočený sprievodný text po hrade umožňujúci nepočujúcemu samostatnú prehliadku. Text v znakovkej reči obsahuje informácie o histórii hradu a o stálych expozíciách na hrade. Doplnený je o množstvo posunkových novotvarov vytvorených priamo pri tvorbe textu pedagógmi a žiakmi Spojenej školy internátnej Pavla Sabadoša v Prešove. Virtuálny sprievodca je rozdelený podľa stálych výstav na hrade a je možné si ho pri vstupe do expozície načítať pomocou zariadenia obsahujúceho aplikáciu na čítanie QR kódov. Pre návštevníkov je v pokladni hradu dostupných aj päť zariadení s čítačkou kódov na zapožičanie. Samotná prehliadka hradu počas letných mesiacov (jún – august) je pre týchto návštevníkov obohatená o vystúpenie sokoliarov, ktoré je produktom napomáhajúcim regenerácii telesne a duševne postihnutých náv-

števníkov formou *aves terapie* (terapie pomocou vtákov).

☞ Po úspešnom spustení projektu pre nepočujúcich na hrade sa pristúpilo k výrobe virtuálneho sprievodcu v posunkovej reči pre Múzeum ľudovej architektúry a k modernizácii reliéfného orientačného mapy osadenej pri vstupnej bráne do areálu.

Konferencia venovaná debarierizácii kultúrnych inštitúcií

☞ Ani v ďalšom období sa proces debarierizácie v Ľubovnianskom múzeu nezastavil a na základe spätnej väzby zmenil formu. Podnetné boli najmä impulzy od marginalizovaných skupín, na základe ktorých sme pristúpili k vzdelávaniu vo vlastných radoch. V roku 2016 organizovalo naše múzeum **Konferenciu venovanú debarierizácii kultúrnych inštitúcií** – predovšetkým múzeí a galérií. Špecifikom konferencie organizovanej na múzejnej pôde bol výber prednášajúcich. Išlo o zástupcov marginalizovaných skupín, ktorí sa venovali problematike debarierizácie. Program trojdňovej konferencie, tematická pestrosť a záujem medzi múzejníkmi i zástupcami znevýhodnených skupín obyvateľstva viedol k jej pokračovaniu – 2. ročníku v roku 2017.

Sprístupnenie Múzea ľudovej architektúry osobám s mentálnym postihnutím

☞ Poslednou etapou realizovanou našim múzeom pre znevýhodnené skupiny obyvateľstva finančne podporenou MK SR je sprístupnenie múzea ľudovej architektúry pre osoby s autizmom alebo iným mentálnym postihnutím. Pre túto skupinu klientov je potrebné mať vopred pripravený plán návštevy múzea. Preto súčasťou tohto projektu bolo uverejnenie fotografií vybraných objektov ľudovej architektúry na webovej stránke múzea. Pomocou

fotografií sa pripraví tzv. vizuálna cesta pre návštevníka s autizmom, s ktorou môžu pracovať školy alebo iné zariadenia a pripraviť si návštevu areálu expozície aj samostatne. Vhodný spôsob komunikácie s nimi môže byť aj prostredníctvom hmatových vnemov, dotykov a pod. Preto im bolo v jednom domčeku v skanzene umožnené absolvovať tvorivé dielne, kde si skúšali jednoduché činnosti pri spracovaní ľanu. Podobný projekt plánujeme zrealizovať aj v hrade. Pri tomto projekte múzeu metodicky pomohla špeciálna pedagogička zo Špeciálnej základnej školy sv. Anny zo Starej Ľubovne.

Naplnenie poslania múzea v spoločnosti

☞ Na konkrétnych doteraz realizovaných príkladoch je možné vidieť, ako vďaka využívaniu finančných prostriedkov z rôznych dotačných systémov poskytovaných pre zlepšenie a skvalitnenie života, sa nášmu múzeu podarilo výrazne skvalitniť svoje poskytované služby. Tieto aktivity nezostali organizáciami pôsobiacimi v tejto oblasti nepovšimnuté a nedocenené. Ľubovnian-

ske múzeum, vďaka desaťročnej aktívnej práci na sprístupňovaní kultúrneho dedičstva znevýhodneným skupinám návštevníkov, získalo niekoľko ocenení. *Únia nevidiacich a slabozrakých na Slovensku* a *Únia miest a obcí Slovenska* v rámci projektu **Slovensko bez bariér** v roku 2013 udelila Ľubovnianskemu múzeu hlavnú cenu za sprístupnenie expozície ľudovej architektúry a areálu hradu Stará Ľubovňa pre nevidiace a nepočujúce osoby, s cieľom v ďalšej etape umožniť obhliadku celej expozície aj osobám pohybovo postihnutým. Okrem dobrého pocitu z ocenenia za záslužnú prácu je pre pracovníkov múzea neoceniteľným prínosom osobná skúsenosť, ktorá ich posúva dopredu k ďalším projektom a následnej implementácii. Potešilo ich aj množstvo pozitívnych reakcií a poďakovanie zo strany návštevníkov odkázaných na takúto formu interpretácie histórie. V neposlednom rade sa vytvorilo množstvo interinštitucionálnych partnerských vzťahov i priateľstiev. Navzájom sa naďalej pri rôznych pracovných i mimopracovných aktivitách podporujeme, a tým naplníme poslanie múzeí v našej spoločnosti v 21. storočí.

**Otilia Barliková,
Dušan Janický**

Experience of the Ľubovňa Museum from Work Focused on Disadvantaged Groups of Visitors

☞ The authors of this article describe approximately 10 years of demanding work in the field of access and education focused on disadvantaged groups of visitors. Work was implemented by the Ľubovňa Museum in two important monuments and areas – at the Ľubovňa Castle and in the Museum of Folk Architecture located in its vicinity.

☞ Ľubovňa Castle was an important defensive fortress during its 700-year history. Although its eccentric position at the top of the rock cliff is impressive, it is currently an obstacle for visitors with physical disabilities. Ľubovňa Museum – the administrator of this important medieval monument is looking for possibilities and ways to make it accessible to blind, visually impaired, deaf, and mentally disabled people.

☞ The article describes a selection of suitable activities, a description of project preparation, information on obtaining funding, and the process of project implementation. Implementation had several stages and, to be effective, it required cooperation with professional institutions in Slovakia, which address and guarantee the needs of disadvantaged groups of the population. All these activities received a wide public response and were very appreciated.

Doświadczenia Muzeum Lubowelskiego w działaniach adresowanych do defaworyzowanych grup zwiedzających

☞ Autorzy artykułu prezentują czytelnikom trwające już od 10 lat trudne działania w zakresie udostępniania i edukacji skierowane do defaworyzowanych grup zwiedzających, które Muzeum Lubowelskie podjęło w przypadku dwóch ważnych zabytków i miejsc: na Zamku Lubowla i w Muzeum Architektury Ludowej znajdującym się w jego sąsiedztwie.

☞ Zamek Lubowla w czasie swojej 700-letniej historii był ważną twierdzą obronną. Jego niedostępność wynikająca z położenia na samym szczycie stromej skały jest co prawda imponująca, ale obecnie stanowi także przeszkodę dla zwiedzających z jakimikolwiek problemami w poruszaniu się. Muzeum Lubowelskie, które zarządza tym ważnym średniowiecznym zabytkiem, poszukuje możliwości i sposobów udostępnienia go osobom niewidomym, niedowidzącym, niesłyszącym jak i osobom z upośledzeniem umysłowym.

☞ W artykule zostały zaprezentowane przykłady odpowiednich działań wraz z opisem przygotowania projektów, informacjami o pozyskanych źródłach finansowania oraz procedurach wdrażania projektów. Realizacja projektów była podzielona na kilka etapów i w celu zapewnienia efektywności wymagała współpracy z wyspecjalizowanymi instytucjami na Słowacji, które pomagają w zapewnieniu realizacji potrzeb defaworyzowanych grup mieszkańców. Wszystkie te działania cieszyły się dużym zainteresowaniem społeczeństwa i zostały dobrze ocenione.

Rzecz z drugiej strony – nowa trasa zwiedzania w Sąddeckim Parku Etnograficznym

Joanna Hołda – etnolog i muzealnik. Absolwentka Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pracuje w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu w oddziale Sąddecki Park Etnograficzny. Współzałożycielka i wiceprezes Stowarzyszenia na rzecz Badań i Dokumentacji Kultury A'POSTERIORI. Współpracuje z Małopolskim Centrum Kultury SOKOŁ w Nowym Sączu. Kuratorka i współtwórcza wystaw etnograficznych, autorka tekstów i publikacji z dziedziny kultury ludowej oraz współrealizatorka filmów dokumentalno-popularyzatorskich dotyczących etnografii i historii regionu, m.in. *Dawna Sądeczczyna – Lachy, Pogórzanie, Górale Sądeczy* (Nowy Sącz 2009), *Niemcy Galicyjscy na Sądeczyźnie* (Nowy Sącz 2012), *Galicja Mieczysława Orłowicza wiek później* (Nowy Sącz 2012), *Rzemiosło i drobna wytwórczość w kulturze zachodniej Galicji* (Nowy Sącz 2012), *Cyganie Karpaccy z pogranicza polsko-słowackiego* (Nowy Sącz 2014), *Świątłoczulę* (Nowy Sącz 2015).

W 2020 r. Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu zrealizowało zadanie pn. „Rzecz z drugiej strony – nowa trasa zwiedzania w Sąddeckim Parku Etnograficznym”, dofinansowane ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Polegało ono na modernizacji stałej wystawy sądeckiego skansenu poprzez wprowadzenie nowej trasy. Głównym założeniem trasy jest odwrócenie perspektywy zwiedzania – wyjście od szczegółu, czyli przedmiotu, który będąc częścią ekspozycji zawiera szereg treści, mogących jednak łatwo umknąć uwadze odbiorców. Ponieważ ekspozycja stała sądeckiego skansenu stanowi skończoną całość, jej modernizacja ma formę trasy „nadbudowanej” na dotychczasowej wystawie. Ze względu na typ ekspozycji sądeckiego skansenu: muzeum-wieś, który zakłada możliwie wierne odtwarzanie dawnych realiów i wyklucza wprowadzanie elementów obcych, również nowa trasa została podporządkowana tej idei ochrony i prezentacji zabytków. Zgodnie z zasadą inkluzywności kultury, trasa została skonstruowana tak, by zainteresować możliwie szerokie grono odbiorców. Znalazły się na niej popularnonaukowe opisy i wyczerpujące noty, adresowane do specjalistów, osób dociekliwych, chcących poszerzyć fachową wiedzę z zakresu etnografii, sztuki i historii regionu. Zostały zamieszczone także opisy przygotowane tekstem uproszczonym, dostępne dla szukających podstawowych informacji. Ważnym elementem trasy są materiały adresowane do osób o ograniczonej percepcji, szczególnie słabowidzących oraz ze spektrum autyzmu.

Trasa jest dostępna w formie on-line w zakładce na stronie internetowej Muzeum (http://muzeum.sacz.pl/strony_filie/sadecki-park-etnogra-

ficzny/) oraz w systemie beaconów znajdujących się na ekspozycji SPE. Tworzy ją **120 eksponatów** wytypowanych w kolejnych obiektach skansenu – muzealiów z zakresu etnografii, sztuki i historii. Znalazły się wśród nich zarówno unikatowe dzieła wiejskiego rzemiosła, sztuki sakralnej, meblarstwa, plastyki obrzędowej, ubiory obrzędowe, jak i przedmioty codziennego użytku, sprzęty, narzędzia i tzw. „domowe graty”. Każdy przedmiot został sfotografowany i opisany. **Opisy**, oprócz podstawowej technicznej noty o obiekcie (nazwa/nazwa gwarowa, numery inwentarzowe, datowanie, materiał, miejsce pochodzenia, wymiary) zawierają także informacje o jego funkcji użytkowej, kulturowej, społeczno-religijnej, odnoszą się do historii przedmiotu. Przedstawiają eksponat w szerszym kontekście – obiektu, w którym jest prezentowany, ale także określonej grupy etnograficznej, wyznaniowej, warstwy zawodowej czy majątkowej, z którą wiązał się w przeszłości. Fotografie pokazują eksponat jako część wystawy stałej oraz samodzielnie, z detalami, które niekiedy trudno dostrzec zwiedzającym. Innowacyjną częścią trasy jest **filmowy katalog wystawy**. Składa się z krótkich filmów nakręconych na ekspozycji skansenu, pokazujących 17 spośród wybranych przedmiotów – ich zastosowanie, konstrukcję, zasadę działania, detale. Dla niewidomych i słabowidzących trasa została udostępniona poprzez **audiodeskrypcję** wybranych eksponatów i obiektów (35 opisów przedmiotów, 10 opisów obiektów skansenowskich). Teksty w formie plików mp3 można odsłuchać na stronie trasy i pobrać na telefon lub odtwarzacz mp3. Same teksty dostępne są na stronie w plikach tekstowych Word. Przygotowano także **makiętę dotykową**

Fot. 1–3. Kopie eksponatów na nowej trasie zwiedzania w Sąddeckim Parku Etnograficznym, fot. Piotr Drożdżik

2.

sądeckiego skansenu. Została ona wykonana częściowo z drewna, by lepiej nawiązać do specyfiki wystawy skansenowskiej. Poza podstawowym układem przestrzennym skansenu odwzorowuje ukształtowanie terenu, podział ekspozycji na poszczególne sektory odpowiadające grupom etnograficznym Sądecczyzny, bryły najważniejszych obiektów, wskazuje trasę zwiedzania parku. Makieta została zamontowana w jednej z zagród w sektorze Kolonistów Józefińskich, w obrębie stałej ekspozycji skansenu, jednak tak, by jak najmniej ingerować w dotychczasowy kształt i charakter wystawy. Na trasie znajdują się także **dotykowe kopie eksponatów i ich detali.** Są to wzory ze strojów lachowskich prezentowanych w izbie weselnej w chałupie z Gostwicy, m.in. hafty na chuście czepcowej, zdobienia gorsetów, wizytok i kaftanów, a także drewniane przedmioty użytkowe, m.in. foremki do serków, dłubane na-

czynia, łyżnik, samorodny stołeczek oraz detale zdobnicze z mebli i drewnianych sprzętów. Kopie eksponatów zostały wykonane w skali 1:1, w surowcach i technikami zgodnymi z oryginałami. Służą jako pomoce dla osób zwiedzających ekspozycję. Rozmieszczone dyskretnie w obiektach skansenowskich uwzględnionych na nowej trasie zwiedzania, są udostępnianie zainteresowanym przez opiekunów ekspozycji lub przewodników. Trasa została wyznaczona i opisana na mapach skansenu. Znaki graficzne wskazują obiekty zawierające nowe elementy: opisy, filmowy katalog eksponatów, kopie eksponatów, audiodeskrpcję oraz lokalizację makiety. Zwiedzający kierując się mapą mogą korzystać – za pomocą własnych smartfonów – z materiałów zamieszczonych na stronie, samodzielnie odkrywając i budując obraz dawnej wsi zapisany w poszczególnych przedmiotach. W dobie pandemii nowa trasa zwiedzania

3.

zyskała dodatkowy wymiar jako forma udostępniania alternatywnego. Materiały udostępniane on-line na stronie muzeum pozwalają na poznanie ekspozycji bez wychodzenia z domu, zastępując rzeczywistą wizytę w skansenie, a także dają możliwość „zagłądnięcia” do skansenowskich wnętrze osobom zwiedzającym skansen spacerowo. Dodatkowo zaproponowana na nowej trasie forma udostępniania alternatywnego wpisała się

w założenia dostępności instytucji kultury, stając się istotnym elementem działań poszerzających dostęp do ekspozycji dla osób o ograniczonej motoryce, dla których bariery architektoniczne wynikające ze specyfiki obiektów skansenowskich (wąskie drzwi, wysokie progi, małe pomieszczenia, brak możliwości zastosowania podjazdów) w zasadniczy sposób ograniczają możliwość zwiedzania wnętrz.

Joanna Hołda

On the other side – a new tourist route in the Sądecki Ethnographic Park

☞ In 2020, the District Museum in Nowy Sącz completed the task called “Rzecz z drugiej strony – nowa trasa zwiedzania w Sądeckim Parku Etnograficznym”, co-financed by the Ministry of Culture and National Heritage. Its aim was to modernize the permanent exhibition of the open-air museum in Nowy Sącz by introducing a new sightseeing route, developed on the existing permanent exhibition. The main objective of the route was to shift the visitor’s perspective – to start from a detail, i.e. an object that, as part of the exhibition, has a lot of content which, however, can be easily missed by the recipients. In line with the principle of cultural inclusivity, the route has been designed to attract the widest possible audience. It includes popular online science descriptions and comprehensive notes addressed to both specialists and inquisitive people who want to expand their professional knowledge in the field of ethnography, art, and history of the region. There are also descriptions written in simplified text, available to those looking for basic information, provided in an accessible way. Another important element of the route are the materials addressed to people with limited perception, especially those visually impaired – a tactile model of the open-air museum, copies of selected exhibits, an audio description of the objects, and a video catalogue.

Vec z druhej strany – nová prehladková trasa v Sandeckom etnografickom parku

☞ V roku 2020 realizovalo Oblastné múzeum v Nowom Sączci úlohu s názvom „Vec z druhej strany – nová prehladková trasa v Sandeckom etnografickom parku”, ktorá získala finančný príspevok z prostriedkov Ministerstva kultúry a národného dedičstva. Jej cieľom bola modernizácia stálej výstavy skanzenu v Nowom Sączci vytvorením novej prehladkovej trasy s využitím doterajšej stálej expozície. Hlavným motívom trasy bolo obrátenie perspektívy prehladky – od detailu, čiže od predmetu, ktorý ako súčasť expozície nesie v sebe bohatý obsah, pričom tento obsah môže ľahko uniknúť pozornosti odberateľov. Pri uplatnení zásady inkluzívnosti kultúry bola trasa navrhnutá tak, aby zaujala čo najširšiu skupinu odberateľov. Sú do nej začlenené populárno-náučné popisy a dôkladné informácie, prístupné online, adresované odborníkom a bádateľom či tým, ktorí chcú rozšíriť svoje odborné poznatky v oblasti etnografie, umenia a dejín regiónu. Trasa má tiež k dispozícii opisy v zjednodušenej forme, ktoré sú dostupné pre osoby hľadajúce základné informácie poskytnuté dostupným spôsobom. Dôležitou súčasťou trasy sú materiály adresované osobám s obmedzenou percepciou, najmä slabozrakým – dotyková maketa skanzenu, kópie vybraných exponátov, audiodeskrpcia objektov a filmový katalóg.

Radostne i žalostne podujatia v Ľubovnianskom múzeu v rokoch 2017 – 2020

Mgr. Petra Líšková je absolventkou Univerzity Konštantína filozofa v Nitre odboru kulturológia – riadenie kultúry a turizmu. Od roku 2019 pracuje v Ľubovnianskom múzeu – hrad v Starej Ľubovni na oddelení marketingu a čiastočne ako etnografka. Organizuje a koordinuje kultúrne aktivity múzea s nadregionálnym dosahom. Zabezpečuje marketingovú stratégiu za účelom udržania a zvyšovania návštevnosti Ľubovnianskeho múzea. Je spoluautorkou scenárov animovanej rozprávky o hrade a šéfredaktorkou hradného magazínu.

Alchymista Jána III. Sobieského z nočného programu počas Hradných dní, Ľubovnianske múzeum, 2017

2017...

Už tradičný vstup do nového kalendárneho roka predstavuje pre Ľubovnianske múzeum slávenie sviatku Bohozjavenia Pána, ktorý pripadá na 6. január. Počas sv. liturgie v cirkevno-slovenskom jazyku v chráme sv. Michala Archanjela v Ľubovnianskom skanzene sme sa poďakovali za starý rok a vyslovili pranie o ďalší úspešný rok pre múzeum v podobe nových zaujímavých podujatí, vysokej návštevnosti a úspešných rekonštrukcií hradu či skanzenu.

Hrad a skanzen koncom školského roka patrí školákovi. Ako malí detektívi nám deti pomohli nájsť ukrytý poklad a kráľovskú korunu. Odmenou im bola aj malá hostina v starom mlyne, kam ich pozval samotný Popolvár.

Brány hradu Ľubovňa a Ľubovnianskeho skanzenu sme v posledný aprílový víkend v roku 2017 slávnostne otvorili slávnostnou svätou omšou, šermiarskymi, sokoliarskymi vystúpenia a remeselnými trhmi v skanzene. Nosnou témou tohto dňa bolo sprístupnenie celosezónnej výstavy s názvom *Križ – láska, sláva, moc a utrpenie*. Ústredným motívom sa stal križ, ktorého jedinečnosť spočíva v mnohotvárnosti nachádzajúcej sa nielen v kresťanskom prostredí. Výstava sa zameriavala na prezentáciu osobitných zbierkových predmetov nesúcich v sebe informáciu o križi. Cez prizmu križa prezentovala dejiny hradu Ľubovňa, mesta Stará Ľubovňa a regiónu severného Spiša.

Neostali sme len pri tejto výstave. Prehliadku hradu a skanzenu oživil ďalšie dve. Známeho speváka a skladateľa Janko Lehotský predstavil v renesančnom paláci svoju výtvarnú tvorbu prostredníctvom výstavy *Moje mladšie ja*. Počas vernisáže odzneli aj jeho známe hity. V skanzene, v objekte hájovne z Malého Lipníka sme prezentovali výstavu venovanú známemu architektovi Dušanovi

Jurkovičovi s názvom *Zrodenie básnika dreva*. Práve v roku 2017 uplynulo 70 rokov od úmrtia tohto slovenského architekta, ktorý je považovaný za zakladateľa modernej slovenskej architektúry. Jeho významné postavenie na slovenskej architektonickej scéne potvrdzuje aj prestížna cena za stavbu roka, nesúca jeho meno, ktorú v súčasnosti udeľuje Spolok architektov Slovenska a ktorá prispieva k zvýšeniu úrovne slovenskej architektonickej a urbanistickej tvorby.

Už od roku 2006 patrí mesiac júl hradným rozprávkam. V roku 2017 sa uskutočnil už XI. ročník. Rozprávky majú svoje pokračovanie a stálych návštevníkov až do súčasnosti. Divadlo *Soľ a láska nad zlato* s priam profesionálnymi hereckými vystúpeniami mladých hercov, nápadité texty piesní doplnené správnou hudbou a tancom nezanechali návštevníkov bez úsmevu a dobrej nálady.

2018 pod hviezdami

Rok 2018 sa na hrade Ľubovňa niesol v znamení Jána III. Sobieskeho, ktorý sa v roku 1683 po víťaznej bitke pri Viedni vracal do rodného Poľska a v decembri 1683 sa zastavil aj na hrade Ľubovňa. Zaujímavým je spojenie tohto významného vojvodu a bojovníka s astronómiou v podobe jeho dvorného astrológa Johanesa Heveliusa. Na základe tejto skutočnosti múzeum vytvorilo špeciálny projekt, ktorým chcelo toto zaujímavé spojenie prezentovať. Jeho výstupom bolo vedecké sympóziu, počas ktorého bola prezentovaná téma **Štít Sobieskeho, konštelácia hviezd vytvorená Jánom Heweliusom**.

Počas oficiálneho otvorenia letnej turistickojej sezóny sme na hrade Ľubovňa pripravili celodenný program s názvom *Kto pomôže zvíťaziť poľskému kráľovi Jánovi III. Sobieskemu?*, kde šermiari a sokoliari predstavili ukážky prípravy vojakov v kráľovskej armáde. Stredoveké hradné slávnosti prezentovali históriu astrológie ako súčasť stredovekého života na kráľovskom dvore a jej dopad na bežný život. Návštevníkom hradu bol predstavený slávny príchod poľského kráľa Jána III. Sobieskeho na Hrad Ľubovňa. Kráľ svoje vojenské stratégie konzultoval so svojim dvorným astrológom a rozhodnutiam na základe hviezdnych horoskopov prikladal veľký význam. Podujatím bola tiež umeleckým spôsobom prezentovaná tvorba stredovekého horoskopu a vojenská kultúra daného obdobia. Krátkodobá výstava v hradnej kaplnke prezentovala zbierkové predmety spojené s astrológiou a poľským kráľom Jánom III. Zbierkové predmety boli zapožičané z významných poľských múzeí. V rámci nočnej prehliadky sa návštevníci oboznámili o vplyve astrológického kalendára na vojenské rozhodovanie

História astrológie
 Ľubovnianske múzeum,
 2018

Pozorovanie hviezd
 Ľubovnianske múzeum,
 2018

Štít Sobieskeho, konštelácia
 hviezd vytvorená Jánom
 Heweliusom
 Ľubovnianske múzeum,
 2018

počas bitky pri Viedni v roku 1683. Súčasťou bolo aj nočné pozorovanie hviezd. Ľubovnianske múzeum umožnilo návštevníkom vidieť aj súhvezdie „Sobieskeho štít“, ktoré objavil kráľov dvorný astronóm a nazval ho podľa neho.

☞ Skanzen patril remeselníkom a tradičným remeslám. Úlohou projektu *Čo dokážu naše ruky* bolo v dnešnej modernej dobe dať do povedomia tradičnú remeselnú činnosť, ktorá v živote našich predkov mala veľmi dôležitú, ba až existenčnú úlohu. Cieľom projektu bolo návštevníkom múzea a žiakom základných a stredných škôl predstaviť remeselné postupy pri výrobe produktov z dostupných materiálov a kovu. Remeselníci počas letnej turistickej sezóny 2018 predstavili svoju zručnosť v tradičnom prostredí skanzenu formou ukážok spracovania jednotlivých surovín a ich použitia v súčasnosti. Pri príležitosti Sviatku sv. Cyrila a Metoda sa uskutočnil kultúrny program pozvaných súborov a folklórnych skupín, ktoré priblížili národnostné menšiny nášho regiónu. Súbežne s týmto programom boli prezentované remeslá, ktoré boli v tomto regióne zastúpené – drotár, kováč z rusínskych obcí, košíkár, tkáčka z goralských obcí. V rámci tejto prezentácie si návštevníci mohli vyskúšať výrobu jednotlivých remeselných výrobkov. Projekt pokračoval v mesiacoch jún – september, a to formou remeselných víkendov, kedy sa návštevníci skanzenu pod hradom Ľubovňa mohli osobne oboznámiť s konkrétnou remeselnou výrobou. Záverečným výstupom projektu bol vzdelávací prospekt, ktorý prezentoval postup spracovania ľanu.

☞ Šikovnosť a um našich predkov, ktorí dokázali krásu premietnuť aj do bežného oblečenia, dokumentovala umelecky hodnotná výstava *Kožušníctvo na Spiši*. Kožušnícky cech v Starej Ľubovni bol už v polovici 18. storočia v plnom rozkvetu. Zbierku kožuchov a kožušinových viest v Ľubovnianskom múzeu tvorí viac ako 70 kusov predmetov. Dokumentujú zručnosť majstrov a estetické cítenie nielen výrobcov, ale aj užívateľov.

2019 radostne „O ženách“

☞ Pre múzeum bol rok 2019 v znamení žien, a teda aj podujatia sa niesli v podobnom duchu. Počas podujatí sa predstavilo niekoľko osudových *femme fatale*, ktoré osud privial na hrad Ľubovňa. Začiatkom apríla sa na úvod sezóny konali besedy na tému *Postavenie žien v minulosti*. Téma nadväzovala na pripravovanú celosezónnu výstavu *La femme fatale hradu Ľubovňa*, ktorá sa verejnosti sprístupnila počas otvorenia letnej turistickej sezóny. Besedy boli organizované nielen pre školy, ale aj pre širokú verejnosť, ktorá sa o danú tému zaujímala. Na besedách prednášala vedecká pracovníčka oddelenia novovekých dejín Historického ústavu akadémie vied v Bratislave PhDr. Tünde Lengyelová, CSc., ktorá sa zaoberá obdobím raného novoveku, predovšetkým problematikou spoločenského vývoja v 16. – 17. storočí, dejinami

Nočná prehliadka hradu
Lubovňa
Ján Saloň, 2019

každodennosti, životného štýlu a rodinného života. Množstvo štúdií venovala práve otázkam postavenia žien v minulosti.

☛ Predstaviť všetky ženy na hrade Ľubovňa by bolo naozaj ťažké. Preto kľúčom pre ich predstavenie na výstave sa stal samotný život ženy. Výstava predstavuje životy žien spojené s hradom Ľubovňa od ich narodenia až po smrť. Od otvorenia výstavy mali návštevníci možnosť zahlasovať za parfum hradu Ľubovňa, ktorý bol vydaný v limitovanej edícii. Parfumy hradu Ľubovňa *Isabelle* a *Elizabeth* pokrstila speváčka Celeste Buckingham počas koncertu na hradnom nádvorí. Pomenovania dostali po osudových ženách, ktoré mali pre hrad Ľubovňa historický význam. Parfum *Isabelle* bol pomenovaný po členke španielskeho kráľovského rodu de Bourbon, ktorý má vo svojom erbe tri ľalie. Preto bola srdcom parfumu práve zvodná ľalia. Parfum bol doplnený o podtóny zmyselnej ruže, santalového dreva a zmierený ľahkou vôňou citróna. Parfum *Elizabeth*, pomenovaný po jedinej dcére poľskej panovníčky sv. Hedvigy I., bol zložený z korenistejších prísad – pačuli a kardamómu, ktoré boli doplnené o sladkú vôňu levandule, ruže, exotického san-

Výstava *La femme fatale*
hradu Ľubovňa
Petra Šmidová, 2019

talového dreva a zjemnené sviežou vôňou bergamotu a citrónu.

☛ Májové obdobie je každoročne venované aj múzeám a galériám, ktoré majú 18. mája svoj sviatok. Počas Medzinárodného dňa múzeí a galérií sa na hrade Ľubovňa konali nočné tematické prehliadky, ktoré boli rozdelené na niekoľko vstupov. Hlavnou témou bola žena. Názov podujatia *Na hrade je žena* pochádzal zo známeho filmu *Noc na Karlštejne*, v ktorom sa kričí: „Na hrade je ženská!“ Prehliadka nadväzovala na výstavu, ktorá sa práve spomínaným ženám venuje.

☛ Koniec júla už tradične patril hradným slávnostiam, ktoré sa konali od 26. do 28. 7. 2019. Témou slávností bola *Kráľovská koruna v ženských rukách*. Pripravený bol program, ktorý priblížil historické stretnutie uhorskej a poľskej panovníčky na hrade Ľubovňa. V roku 1392 sa na hrade Ľubovňa počas svojich ciest zastavila kráľovná Mária I. V tom istom období sa na návštevu do rodnej krajiny a na stretnutie so svojou sestrou vybrala aj poľská kráľovná Hedviga I. O uskutočnení ich stretnutia nie sú záznamy, ale pravdepodobne sa tak stalo. K slávnostiam neodmysliteľne patria aj nočné vstupy, počas ktorých bol predstavený príbeh panovníčok, ako aj ich osudy. Nočný program obohatila aj piesková šou, ktorá priblížila legendu o Márii a Hedvige. Toto podujatie sa každoročne teší veľkej obľube u návštevníkov, čo sa pozitívne odzrkadľuje na návštevnosti.

☛ Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni malo v roku 2019 česť vystavovať poklad a relikviáre po sv. Kunigunde (Šw. Kingi) v kaplnke sv. Michala Archanjela na hrade Ľubovňa. Jedinečnosť svätej Kunigundy (1234 – 1292), dcéry uhorského kráľa Bela IV., krakovskej a sandomierskej kňažnej, panej a kňažnej Sandecka, vzbudzovala pozornosť už u dobových súčasníkov. V historiografii je označovaná titulmi – panna, manželka, vdova, mníška i svätica. Bolo to po prvýkrát v histórii, kedy od roku 1289 tento poklad opustil múry kláštora klarisiek a bol vystavovaný za hranicami Poľska. Išlo o výnimočnú historickú a muzeálnu udalosť v rámci Slovenska, ba dokonca aj Európy. Výstava sa konala pod záštitou predsedu Prešovského samosprávneho kraja Milana Majerského.

2020 „Miestami žalostne...“

☛ V marci sa až do odvolania uzatvorili všetky kultúrne zariadenia v zriaďovateľskej pôsobnosti PSK, a teda aj Ľubovnianske múzeum. Bezpečnostné a preventívne opatrenia boli zavedené z dôvodu výskytu vírusového ochorenia COVID-19. Aj napriek tomu, že bolo múzeum istý čas zatvorené (90 dní), celková ročná návštevnosť presiahla neuveriteľných 200 000 návštevníkov. Najsilnejšími mesiacmi boli júl, august a sčasti aj september, kedy si väčšina obyvateľov zvolila podporu kultúrnych inštitúcií a dovolenku na Slovensku. Úloha tým pádom bola zafinova-

ná rýchlo – pripraviť leto plné aktivít pre všetkých návštevníkov vo veku od 4 do 99 rokov.

☞ Typické otvorenie letnej sezóny v roku 2020 nepripadalo do úvahy. Šermiarov, sokoliarov, dobových hudobníkov a remeselníkov sme museli vynechať a nahradiť to všetko jedným čarovným slovíčkom „ONLINE“. Preniesť svätú omšu do ONLINE priestoru? V roku 2020, vo svete technologických vymožeností, žiadny problém. Bola to síce sv. omša bez návštevníkov, ale prostredníctvom LIVE prenosu sme duchovno preniesli do mnohých domácností. Živý prenos sledovalo niekoľko stoviek veriacich, a to nielen zo Slovenska.

☞ Bez návštevníkov prebehla aj veľkolepá kolaudácia barokového paláca, ktorá sa uskutočnila za prítomnosti predsedu PSK PeadDr. Milana Majerského, PhD. Kolaudácia sa začala slávnostnými tónmi z trubky a sprievodom po barokovom paláci s profesionálnym výkladom o histórii či priebehu rekonštrukcie. Zaujímavým bodom kolaudácie bolo uloženie časovej schránky v jednej z komnát, konkrétne v poľovníckom salóniku. Do časovej schránky sa uložili dokumenty o barokovom paláci, priebehu rekonštrukcie či rôzne iné pamätihodnosti, ako napríklad nulová eurobankovka s motívom hradu, aktuálne číslo novín a ochranné rúško na tvár. Aj napriek obnove barokového paláca, resp. Paláca Lubomirských, stavba v danom roku nebola sprístupnená verejnosti. Rekonštrukcia paláca prebiehala od roku 2017. Palác po rekonštrukcii obsahuje 14 miestností, ktoré sú už sprístupnené návštevníkom hradu. Počas rekonštrukcie objektu sa na hornom podlaží odkrylo viacero významných a jedinečných architektonických prvkov. V roku 2019 Ľubovnianske múzeum pracovalo na príprave libreta a scenára expozície v Paláci Lubomirských. V novozrekonštruovaných priestoroch

paláca sa postupne vytvorila stála výstava. Projekt z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.

☞ Letnú sezónu 2020 sme netradične otvorili v dňoch **11. – 12. 7. 2020** (doposiaľ to bolo vždy v apríli) podujatím s názvom **Ako ešte nebolo**. V programe vystúpila skupina historického šermu Ricasso zo Zvolena, ktorá priniesla na hrad závan baroka s humorne ladenými scénkami. Nádvoriami sa niesla dobová hudba a atmosféru dopĺňali remeselníci. V priebehu dvoch dní sa podujatia zúčastnilo 1331 návštevníkov, pre ktorých bol zážitok opäť zažiť históriu na vlastnej koži.

☞ Naše stále podujatie, **Hradné slávnosti**, sa netradične konali až **14. – 16. 8. 2020**. Hlavnou témou bol príchod Anny Branickej na hrad Ľubovňa, manželky Sebastiana Lubomirského, ktorý jej chcel ukázať nový majetok. V programe vystupovali SHŠ Sarus z Prešova, ktorí program doplnili o šermiarske súboje či výstrely z dela. Podujatie počas troch dní navštívilo 4544 návštevníkov, čo svedčí o popularite stredovekých slávností. Súčasťou podujatia bola aj **nočná prehliadka hradu**, ktorá sa vždy koná v prvý večer konania podujatia. Noc na hrade Ľubovňa bola venovaná jedinečnej rodine Lubomirských, ktorá sídlila na hrade. Okrem toho, že išlo o veľmi významný rod, niekoľko jej členov bolo horúcimi kandidátmi na kráľovskú korunu. Najvýznamnejším v tomto smere bol Stanislav Heraklius Lubomirský, nazývaný tiež poľským Šalamúnom. Okrem toho, že bol vynikajúcim politikom a štátnikom, bol aktívny aj v umení. Písal poéziu, prózu a na svojom sídle v Ujazdove postavil divadlo. Bol autorom aj niekoľkých divadelných hier. Práve preto bola vyvrcholením večera piesková show, ktorá predstavila divadelnú hru Stanislava Heraklia Lubomirského v podaní Centro Arte.

Plagát k besede Módný kanón hradných dám Lubovnianske múzeum, 2020

Medzinárodné podujatie **Noc múzeí a galérií**, ktorého sa zúčastnilo aj Lubovnianske múzeum, sa pre rôzne opatrenia uskutočnilo až v polovici novembra. Oproti predošlým rokům to bol posun „iba“ o zhruba pol roka. Pre nadšencov hradu a skanzenu sme na tento deň pripravili bohatý ONLINE program (áno, opäť online), ktorý sa konal na sociálnej sieti múzea. Išlo o vytvorenie tzv. hradnej televízie, kde boli odpremiérovane filmy, rozprávky a dokumenty súvisiace práve s expozíciami. Premiéru mal napríklad krátkometrážny film *Večný život, večná mladosť*, 3D animácia hradu, prvý diel hradného muzikálu – *Móric Beňovský*

a mnoho iného. Na základe vygenerovaných štatistík môžeme skonštatovať, že konané podujatie malo úspech, čo sa odrazilo aj v sledovanosti.

Obľube sa tešia aj každoročné vystúpenia sokoliarov zo Štiavnických Baní. Mladí sokoliari, žiaci ZŠ Maximiliána Hella, predvádzajú sokoliarske umenie a prelety dravcov ponad hrad pre návštevníkov v pravidelných intervaloch, vždy počas sezóny. Je to skutočná zábava pre deti aj dospelých, počas ktorej získajú vedomosti o sokoliarskom umení.

Lubovnianske múzeum v priebehu hodnoteného obdobia organizovalo aj niekoľko besied či webinárov na rôzne témy. Okrem spomínanej besedy *Postavenie žien v minulosti* múzeum zorganizovalo aj besedu s názvom *Od tradičného k módnemu*, ktorá poukazovala na inoetnické, umelecké či priemyselné vplyvy na kultúru odievania v minulosti. Prednášajúca na besede bola slovenská etnologička PhDr. Júlia Knapcová Marcinová. V rámci cyklu prednášok venovaných ženám, sme taktiež pripravili besedu *Módný kanón hradných dám*. Beseda sa venovala ženskej móde v priebehu storočí. Prednášku mala Mgr. Eva Hasalová, odborná pracovníčka SNM – Historické múzeum v Bratislave.

Koniec prvého pandemického roka bol venovaný odborným online prednáškam. V jednom prípade ide o prednášku s názvom *La femme fatale* v podhradí, ktorá sa konala cez Google Meet. Prednáška sa tematicky venovala postaveniu ženy v tradičnej ľudovej kultúre a jeho odrazu v symbolike odevu, etikete či cykle sviatkov a spoločstve. Prednášajúca bola etnochoreologička a etnologička Mgr. Katarína Babčáková, PhD. V ďalšom prípade ide o prednášku s názvom *Obyvatelia mesta Stará Lubovňa v období prvej svetovej vojny*, ktorá sa uskutočnila o pár dní neskôr. Prednášajúci boli PhDr. Radoslav Turík a Mgr. Martin Drobnák.

História hradu je v mnohých smeroch ešte neprebádaná. Veľa tém a príbehov šľachtických rodov sú verejnosti neznáme, a práve preto vieme s určitou povedať, že kultúrne podujatia budú aj naďalej veľkým lákadlom. Jedinou, ale najdôležitejšou úlohou múzea, je v tomto prípade byť aj naďalej múzeom pre všetkých.

Petra Líšková,
Otilia Barlíková

Joyfully and Pitifully – Events in the Lubovňa Museum in 2017–2020

The article “Joyfully and Pitifully” includes a summary of events in 2017–2020, which brought joy as well as some hardship. It provides useful information on the museum’s activities in a given period and points out the diversity of the areas. It describes traditional and valuable activities, which form an essential part of the museum. It includes data on the thematic events, attendance, and the times when the events took place, as well as information on who the activity was intended for.

Radości i zmartwienia – wydarzenia w Muzeum Lubowskim w latach 2017–2020

Artykuł pt. „Radości i zmartwienia” opisuje wydarzenia z lat 2017–2020, które niosły ze sobą zarówno satysfakcję, jak i mniejsze troski. Przybliżono w nim działania podejmowane przez Muzeum w różnych obszarach we wskazanym czasie. Artykuł omawia tradycyjne, wartościowe działania stanowiące nieodłączną część życia Muzeum. Zawiera informacje o wydarzeniach tematycznych, liczbie zwiedzających i okresie, w którym zrealizowano dane działanie. Podano także informację o grupach docelowych poszczególnych działań.

Agnieszka Małecka – absolwentka kierunku Politologia w Wyższej Szkole Biznesu – National Louis University w Nowym Sączu. Dziennikarka Dobrego Tygodnika Sądeckiego. Autorka artykułów z zakresu kultury regionalnej. Członek Nowosądeckiego Stowarzyszenia Miłośników Kolei. W latach 2018–2019 pracownik Biura Prasowego Urzędu Miasta Nowego Sącza. Kierownik Działu Promocji w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu.

Wojciech Migacz
Fot. Muzeum Okręgowie
w Nowym Sączu

Wojciech Migacz

☛ Pochodził z Gostwicy, niewielkiej wsi w gminie Podegrodzie. Na początku XX w. samodzielnie skonstruował aparat fotograficzny, którym dokumentował zarówno życie codzienne mieszkańców swojej rodzinnej wioski, jak i uroczystości rodzinne, kościelne, ważne wydarzenia społeczne a nawet historyczne. Był człowiekiem renesansu, wyprzedził czasy, w których przyszło mu żyć.

☛ Wojciech Migacz, bo o nim mowa, urodził się 7 września 1874 r. w bogatej chłopskiej rodzinie w Gostwicy. Tam się wychował i ukończył szkołę powszechną. Od 1890 do 1894 r. uczył się w Cesarsko-Królewskiej Zawodowej Szkole Przemysłu Drzewnego w Zakopanem i to tam, zdaniem wielu badaczy, po raz pierwszy zetknął się z fotografią, która stała się później treścią jego życia.

Człowiek renesansu

☛ Po ukończeniu nauki w szkole i odbyciu służby wojskowej w 20. Galicyjskim Pułku Piechoty „Księcia Pruskiego Henryka” w Krakowie (zakonczony w randze podoficera), podjął zatrudnienie u „mistrzów przemysłu drzewnego w Krakowie i Nowym Sączu”. Do Gostwicy wrócił w 1902 r. Rozpoczął pracę na roli, w gospodarstwie; trudnił się wyuczonym tokarstwem i snycerstwem, jednak to fotografii poświęcił swoje dalsze życie. Samodzielnie skonstruował aparat fotograficzny, którym wykonywał zdjęcia. W swoim domu urządził ciemnię. Mocno angażował się także w społeczne życie wsi. Założył czytelnię, wiejski teatr oraz kasę pożyczkową.

☛ – Dzięki zabiegom Wojciecha Migacza do Gostwicy przyjeżdżało objazdowe kino a projekcje filmów odbywały się w jego domu. Z inicjatywy Migacza w 1903 r. powstało w Gostwicy Kółko Rolnicze i sklep Kółka Rolniczego, a w 1910 r. założono Ochotniczą Straż Pożarną, której dwadzieścia lat był komendantem, a później honorowym członkiem – tłumaczy Anna Bomba, Główny Inwentaryzator Zbiorów w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu, autorka publikacji *Sądeckizna sto lat temu w fotografii Wojciecha Migacza*.

Wielkim fotografem był

☛ – Wojciech Migacz był nie tylko genialnym, wiejskim Leonardo da Vinci, ale także wspaniałym fotografem, który miał niezwykłą świadomość, a to ona jest w tym zawodzie najważniejsza – zauważa sądecki fotograf Piotr Drożdżik. – To nie był człowiek, który kupił aparat, bo chciał robić sobie zdjęcia. On doskonale wiedział, po co konstruuje swój aparat, wiedział, po co sprowadza obiektyw z Wiednia – podkreśla wyżej cytowana Autorka albumu o fotografii z Gostwicy.

☛ Imponujący zbiór fotografii oraz szklanych negatywów autorstwa Wojciecha Migacza posiada

Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu. – Obecnie w naszych zbiorach znajduje się 787 fotografii oraz 1429 negatywów. Pozyskano je głównie w latach 80. XX wieku, od siostrzenicy fotografa, Zofii Bodziony z Gostwicy – mówi Anna Bomba.

☛ Zdjęcia, na których Migacz udokumentował uroczystości rodzinne mieszkańców Podegrodzia i Gostwicy, są w zasadzie jedynym dokumentem z naszego terenu, gdzie możemy to wszystko zobaczyć na własne oczy.

☛ – Oczywiście możemy przeczytać w literaturze na całym świecie, jak wyglądało życie naszego chłopca sto lat temu. Możemy sięgnąć po Romana Reinfussa i przeczytać o wszystkim, ale dopóki tego nie zobaczymy, dopóty świat tej minionej wsi nie otworzy przed nami swoich podwoi. Otwiera nam je dopiero fotografia Wojciecha Migacza – twierdzi Piotr Drożdżik.

☛ Wojciech Migacz fotografował właściwie wszystko, fotografował prace w polu, swoją rodzinę, najbliższych, przyjaciół, robił zdjęcia na ślubach i na pogrzebach. Każde ze zrobionych przez niego zdjęć jest opisane; wiemy, kto na nim jest. Wiemy kto umarł, kto się urodził i wiemy kiedy to się wydarzyło.

☛ Migacz bardzo dużo fotografował w dwudziestolecie międzywojennym. Na zdjęciach z tego okresu widnieją budynki mieszkalne i zabudowania gospodarcze, udokumentowane są prace rolnicze i prace w gospodarstwie, takie jak np. żniwa, siew, wykopki, spotkania rodzinne, święta (jak Boże Narodzenie) i obrzędy, jak (Niedziela Palmowa). Uwieczniał na fotografiach zarówno pojedyncze osoby, jak i całe grupy. Fotografował kobiety i mężczyzn, dzieci i dorosłych, bogatych i biednych. Dla chłopów zdjęcia wykonane przez Migacza stanowiły niezwykle cenną pamiątkę na całe lata, także dla przyszłych pokoleń. Były świadectwem ich ówczesnego życia, tego codziennego i tego odświętnego.

☛ – To jest właśnie jego niezwykła świadomość fotograficzna. Wojciech Migacz doskonale wiedział, że ten bezcenny materiał, jaki wychodzi z jego aparatu i z jego głowy, kiedyś będzie materiałem źródłowym – podkreśla Piotr Drożdżik.

Świadek historii

☛ Wojciech Migacz fotografował również ważne dla naszego regionu wydarzenia historyczne. W 1932 r. w Nowym Sączu odbył się wiec protestacyjny zorganizowany przez PSL Piast w obronie Wincentego Witosa, oskarżonego w tzw. procesie brzeskim.

☛ – Wojciech Migacz w genialny sposób sfotografował wtedy Nowy Sącz. Zrobił zdjęcia wokół, nie wiedząc, że ostrość ucieknie mu na ostatni plan, a nie na pierwszy. Dzięki temu mamy do czynienia z fantastycznym dokumentem pokazującym wszystkie sklepy w Nowym Sączu, z tej właśnie panoramy.

Marszałek Józef Piłsudski w Nowym Sączu. Defilada z okazji święta 1. Pułku Strzelców Podhalańskich, 27 września 1921 r. Fot. Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu

☞ *Fotograf był niesamowicie mobilny, jego aparat był duży, na statywie. Statyw trzeba było rozłożyć przed zrobieniem zdjęć, co było bardzo pracochłonne, włożyć rolkasetę. To naprawdę był proces wymagający dużej wiedzy i dużo czasu. Wojciech Migacz zrobił pierwsze zdjęcia Józefa Piłsudskiego niedaleko szkoły Chrobrego: to słynne zdjęcie marszałka z całą wojskową świtą. Wszyscy zebrani patrzą wzdłuż ulicy, oczekując kogoś. Przepiękna fotografia. W tamtych czasach wykonanie dobrej fotografii wcale nie było takie proste. Materiały były bardzo niskoczułe. Znaczenie miał także ruch ludzi. Fotografia była bardzo wrażliwa na te czynniki. Migacz potrafił doskonale wykorzystać ówczesne warunki i w związku z tym wielkim fotografem był – podsumowuje Piotr Drożdżik.*

Z aparatem przez życie

☞ *Wojciech Migacz nie tylko po prostu robił zdjęcia, żywo interesował się fotografią i gromadził publikacje na jej temat. – W domowej bibliotece posiadał „Podręcznik fotograficzny” wydany we Lwowie w 1894 r., i „Fotografię praktyczną” J. Świtkowskiego. Prenumerował „Wiadomości Foto-*

graficzne” i „Polski Przegląd Fotograficzny” – wyjaśnia Anna Bomba.

☞ *W 1935 r. Wojciech Migacz wykonał swój ostatni autoportret, stojąc z aparatem w dłoni na wiejskiej drodze. Zdjęcie to jest niezwykle wymowne, stanowi niejako klamrę zamykającą życie Migacza. – Ta jego ostatnia fotografia osobście bardzo mnie wzrusza, nazwałbym ją „drogą”. Fotografia to język symboli i znaków. Wojciech Migacz wykonał ostatni autoportret, stojąc na bardzo długiej drodze, trzymając w ręku aparat. To jest bardzo smutna i zarazem niezwykła fotografia, ponieważ na tym zdjęciu Migacz zawarł całą swoją fotograficzną drogę życia – wyjaśnia Piotr Drożdżik.*

Z miłości do świata i ludzi

☞ *W 2016 r. Stowarzyszenie na rzecz badań i dokumentacji kultury A POSTERIORI w Nowym Sączu, we współpracy z Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu oraz Teatrem im. Juliusza Słowackiego w Krakowie wyprodukowało film dokumentalny pt. Światłoczuły, w reżyserii Joanny Hołdy i Jacka Kurzei, poświęcony niezwykłej twórczości Wojciecha Migacza. Sąddecka badaczka kultury ludowej, etnograf Maria Brylak-Zafuska, tak podsumowała życie Wojciecha Migacza: – On chciał zostawić obraz tych swoich wsi, swoich rodzin, ludzi, którzy z nim razem w tamtym czasie żyli w przeróżnych okolicznościach. Bo jest i praca w polu, pięknie ustawiana, jak to dawniej fotograf robił niby naturalnie, ale mówił: „Ustaw tą kosę tak, żeby było wiadomo, że to kosa”. Widać cały ten krajobrazik, ten nastrój tego pola, z kapliczką na rozdrożu, czy na granicy pól. Jest to wszystko przemyślane. A przede wszystkim jest robione miłością dla tego świata, dla tych ludzi i to jest niesamowita wartość.*

☞ *Tekst powstał o oparciu o publikację Anny Bomby pt. Sąddeczyzna sto lat temu w fotografii Wojciecha Migacza, wydaną przez Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu w 2019 r. oraz film dokumentalny pt. Wojciech Migacz. Światłoczuły z 2016 r.*

Agnieszka Małecka

Wojciech Migacz

☞ *The article tells the story of the famous peasant photographer Wojciech Migacz, who was born in 1874 to a wealthy peasant family in Gostwica in the Podegrodzie commune. In the early 20th century, he constructed a camera all on his own and used it to document both the everyday life of his fellow villagers, as well as family and church celebrations, important social and even historical events. He was also a distinguished social worker, heavily involved in the life of his village throughout his whole life. The text quotes the employees of the District Museum in Nowy Sącz: the main stocktaker of the collections, Anna Bomba, and photographer, Piotr Drożdżik.*

Wojciech Migacz

☞ *Článok približuje osobnosť slávneho vidieckeho fotografa Wojciecha Migacza, ktorý sa narodil v roku 1874 v bohatej vidieckej rodine Gostwiczovcov v obci Podegrodzie. Na začiatku 20. storočia samostatne skonštruoval fotoaparát, ktorým dokumentoval každodenný život obyvateľov rodnej dediny, rodinné a cirkevné slávnosti, dôležité spoločenské a dokonca aj historické udalosti. Bol tiež zaslužilým aktivistom, celý život aktívne zapojeným do života dediny. V texte boli použité výpovede zamestnancov Oblastného múzea v Nowom Sączu: hlavného inventúrnika fondu Anny Bomby a fotografa Piotra Drożdżika.*

Pre potešenie oka i duše – výstavy Ľubovnianskeho múzea v rokoch 2017 – 2020

Mgr. Františka Marcinová, PhD. – vyštudovala Archívnikto a pomocné vedy historické na Univerzite Komenského v Bratislave. V roku 2013 ukončila doktorské štúdium v odbore pomocné vedy historické. Pracuje v Ľubovnianskom múzeu – hrade na pozícii archivár, dokumentátor. V odbornej činnosti sa venuje prameňom k dejinám miest Hniezdne, Podolíne a Stará Ľubovňa v období 17. a 19. storočia.

☐ Definícia múzeí schválená ICOM-om v roku 2007 definuje múzeum ako „neziskovú, trvalú inštitúciu konajúcu v službách spoločnosti a pre jej rozvoj, inštitúciu otvorenú verejnosti, ktorá zbiera, uchováva, skúma, odovzdáva a **vystavuje** hmotné a nehmotné dedičstvo ľudstva a prostredníctvom neho ponúka vzdelanie, výskum a zábavu.“¹ Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni sa od roku 2016 zaviazalo vystavovať predovšetkým vlastný zbierkový fond, čo sa od tohto obdobia snaží aj plniť. V období rokov 2017 – 2020 uskutočnilo múzeum dvadsaťšesť výstav, z ktorých polovicu tvorili výstavy z vlastných zbierkových fondov prezentované v expozíciách múzea.

☐ Na hrade sa uskutočnili tri nosné dočasné výstavy. Ešte v roku 2017 bola na hrade predstavená výstava pod názvom *Križ – láska, sláva, moc a utrpenie*. Výstava ukázala symbol kríža z rôznych uhlov pohľadu spojených s láskou k blížnemu, pomocou tým najzraniteľnejším. Slávu spojenú s krížom prezentovali slávni panovníci, no i padlá sláva vojakov bojujúcich v 1. i 2. svetovej vojne. Kríž ako moc bol opäť spojený s vládnucimi vrstvami, no i ako samotný nástroj moci v podobe cirkví. Základná symbolika kríža – utrpenie, ukázala rôzne formy bolesti spojené so symbolmi kríža, predovšetkým v spojení s hákovým krížom zneužitým počas 2. svetovej vojny. Výstava naplnila všetky zmysly. Zaujímavým doplnkom boli vône spojené s láskou, slávou, mocou i utrpením. A čo to bolo? Nuž napr. posvätný olej, ktorým boli pomazaní králi pri korunovácii, či obyčajný lieh, ktorý sa používa na dezinfekciu, ale aj vôňa spáleného dreva, ktorú bolo cítiť všade v okolí po spustošení dedín.

☐ V roku 2018 sa výstavná sála odela do zlatých farieb. *Donaha* – presne takto boli vyzlečené farbotlačé zo zbierkového fondu ĽM. *Odkrytá krásna farbotlačí* bola spojením umeleckej a historickej výstavy. Prostredníctvom svätcov a symbolov zobrazených na farbotlačích predstavila výstava nielen samotnú podstatu farbotlačí, ale aj význam jednotlivých znakov, či získavanie a funkciu farbotlačí v minulosti a prítomnosti. Výstava bola krásne doplnená obrazmi vyzlečenými z rámov, ktoré v priestore dopĺňali celkový dojem výstavy. K výstave bol vytvorený aj katalóg. Táto výstava sa dočkala aj svojej reprízy v zahraničí, a to v roku 2019 v meste Nowy Sącz v Poľsku.

☐ Zatiaľ ostatnou nosnou výstavou v priestoroch hradu, ktorá pretrvala do súčasnosti a pomaly sa z nej stáva stála výstava v priestoroch hradu, je výstava *La femme fatale hradu Ľubovňa*. Výstava prezentuje ženský element na hrade Ľubovňa. Ženy sprevádzajú dejiny hradu už od jeho počiatku, keďže už prvá písomná zmienka o hrade pochádza z pera ženy, vdovy po Omodejovi Abovi. Výstava je rozdelená do šiestich pomyselných

časťí. Prvá predstavuje prvé známe ženy na hrade, ide predovšetkým o prvú písomnú zmienku o hrade a návštevu kráľovnej Márie I. Uhorskej, posledná je venovaná ženám hradu, ktoré zasiahli do jeho dejín v ostatnom čase, teda pracovníckam Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni. Štyri časti sú rozdelené podľa etáp života ženy a mapujú rôzne obdobia hradu. Detský svet predstavuje posledné „slečný“ na hrade z rodiny Zamojských. Izba je zariadená v štýle detskej izby. Obsahuje originálnu kolísku Zamojských i pamiatku z prvého svätého prijímania Izabely Zamojskej de Bourbon. Druhá izba je zariadená v barokovom štýle a je spojená s rodinou Lubomirských a etapou života ženy pred sobášom. Vzorné matky a manželky v izbe z 19. storočia predstavujú ženy z rodu Raisz. Poslednú časť života ženy charakterizuje izba znázorňujúca starenky, vdovy z rodiny Zamojských, predovšetkým sestry Jána Zamojského. V roku 2019 bol súčasťou výstavy aj výber vône pre prvý a jediný parfum. Vyhrali dve vône, ktoré boli pomenované Isabelle a Elizabeth. Ich hlavnými zložkami je Ľalia alebo korenistejšie prísady – pačuli a kardamóm. V roku 2020 boli do výstavy doplnené interaktívne prvky pre deti a v roku 2021 bol k výstave namiesto katalógu vydaný magazín o ženách na hrade Ľubovňa. Doplnkovou výstavou k *La femme fatale* bola v roku 2019 výstava v priestoroch podzemia hradnej kaplnky, kde bola predstavená dielňa parfuméra.

☐ Zaujímavé výstavy zo zbierkového fondu múzea boli prezentované aj v priestoroch hájovne v Múzeu ľudovej architektúry – skanzen pod hradom Ľubovňa. V roku 2018 múzeum v zaujímavej výstave *Kožušníctvo na Spiši* ukázalo krásu tradičných ľudových kožuškov v okolia mesta Stará Ľubovňa. Výstava mala svoju premiéru ešte v roku 2017 v Poľsku v meste Nowy Sącz. Kožušníctvo v okolí Starej Ľubovne mala kedysi silnú tradíciu, dnes po nej zostali už iba výrobky. Výstava ukazovala nielen samotné kožušky, ale aj prácu kožušníkov, garbiarov. Výstava bola vhodne doplnená o nové formy kožuchoch, kde bol ukázaný prechod od tradičnej kultúry k modernému. Výstavu dopĺňal bohatý katalóg.

☐ Rok 2019 sa v skanzene niesol v znamení poľnohospodárskych prác. Aj výstava bola venovaná týmto základným činnostiam ľudskej obživy v minulosti. Pod názvom *Od zrnka k chlebu* bola ukrytá ukážka ľudovej kultúry a života roľníkov v regióne okresu Stará Ľubovňa. Zjavne obyčajné veci a činnosti našich predkov výstava ukázala v špeciálnom svetle a predstavila tak „svet na odchode“. Výstava bola prepojená rôznymi prvkami s celým areálom skanzenu. Jej krásnym doplnkom bol síce rozmerovo nevelký, no o to hodnotnejší katalóg s grafikou ocenenou v súťaži.

Okrem spomínaných výstav múzeum prezentovalo svoje zbierkové predmety napr. na výstave *Trhy a remeslá v Podolínci* v priestoroch renesančnej zvonice v Podolínci. Zbierky múzea sa objavili aj na výstavách organizovaných inými inštitúciami. Išlo o výstavy ako *Ružbašské party*, výstava pri 70. výročí SOŠ Jarmočná v Starej Ľubovni, *Svadobné truhlice v Kaštieli v Hanušovciach nad Topľou*, či malé výstavy v areáloch Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni pri príležitosti 73. výročia SNP, či pri prezentácii diel v rámci súťaže *Ten starý hrad, čo na tom kopci stojí*.

Múzeum pravidelne pracuje aj na inovácii a doplnení stálych výstav v rámci svojich expozícií. V roku 2017 boli na hrade otvorené až dve nové stály výstavy. Prvá je venovaná najslávnejšiemu väzňovi hradu – Móricovi Beňovskému. Výstava je doplnená predmetmi z Madagaskaru, či odevmi zo seriálu *Vivat Beňovský!*, okrem toho bola otvorená stála výstava *Stavebníctvo na hrade Ľubovňa*, ktorá zaujímavou formou prezentuje postupy pri stavbách hradov nielen na území Slovenska. Vý-

stava je pre detského návštevníka doplnená hradnou rozprávkou, ako sa staval hrad, ktorú v roku 2020 doplnila rozprávka o živote na hrade. V roku 2020 bola v podzemí hradnej kaplnky otvorená stála výstava venovaná Jurajovi Sebastiánovi Ľubomirskému. Najväčším zásahom do areálu hradu bola v rokoch 2018 – 2020 rekonštrukcia barokového paláca na hrade Ľubovňa². V roku 2020 a najmä 2021 v ňom boli pripravené nové stály výstavy, ale o nich až v nasledujúcom čísle.

Okrem vlastných výstav múzeum privítalo vo svojich areáloch výstavy partnerov a priateľov múzea. V roku 2017 to bola výstava *Dušan Jurkovič, zrodzenie básnika dreva*, či *Moje mladšie ja*, prezentácia diel Jána Lehotského spojená s koncertom. Zaujímavými boli tiež výstavy *Uhorské korunovačné klenoty na hrade Ľubovňa* alebo výstava od kolegov Krakova *CRACOVIA 3D, Mesto Krakov v čase užívania magdeburského práva*. V roku 2018 hradnú kaplnku obohatil obraz – svadobný dar pre Izabelu a Jána Zamojských – *Reliéf zasnúbenia Panny Márie* a podzemie hradnej kaplnky

Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni:

1. Výstava Dušan Jurkovič v priestoroch Hájovne v MĽA
2. Výstava Kríž – láska, sláva, moc a utrpenie
3. Výstava Do naha na hrade Ľubovňa
4. Výstava Kožušníctvo na Spiši
5. Výstava La femme fatale. Ženy hradu Ľubovňa
6. Výstava Od zrnka k chlebu

výstava venovaná Jánovi III. Sobieskému na hrade Ľubovňa. Najväčšou výstavou v našom múzeu v ostatných rokoch bola výstava v roku 2019 *Poklady a relikvie sv. Kunigundy*.³ Okrem toho múzeum v priestoroch skanzenu prezentovalo diela umelcov zo Starej Ľubovne a blízkeho okolia.

☐ Ochorenie COVID-19 v roku 2020 zatarasilo cestu realizáciám viacerých výstav, ktoré boli plánované múzeom. No už v roku 2021 sa múzeum pomaly do-

stáva „do starých koľají“. Pripravujeme nové výstavy nielen z našich fondov, ale aj fondov našich priateľov a kolegov.

Poznámky:

¹ Dostupné na: <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> [citované dňa 05.08.2021].

² Rekonštrukcii objektu je venovaný osobitný príspevok.

³ Výstave je venovaný osobitný príspevok.

Františka
Marcinová

For the Pleasure of the Eye and Soul – Exhibitions of the Ľubovňa Museum in 2017–2020

☐ In 2016, the Ľubovňa Museum – Castle in Stará Ľubovňa made a promise to exhibit primarily its collections and has been trying to fulfill this promise since then. From 2017 to 2020, the museum held twenty-six exhibitions, half of which were exhibitions from its own collections presented in museum exposition areas.

☐ Three core temporary exhibitions were held at the castle. Back in 2017, it was an exhibition *Cross – Love, Glory, Power, and Suffering (Križ – láska, sláva, moc a utrpenie)*. In 2018, the exhibition *Bared... (Donaha...)* was presented. It showed how the color prints from the LM collection were bared. So far, the last core exhibition in the castle is the exhibition *La Femme Fatale of the Ľubovňa Castle*. The exhibition presents a female element at Ľubovňa Castle.

☐ Interesting exhibitions from the museum's collection were also presented in the gamekeeper's lodge in the Museum of Folk Architecture – an open-air museum nearby the Ľubovňa Castle. In 2018, the museum revealed the beauty of traditional folk fur coats in an interesting exhibition *Furriery in Spiš (Kožušníctvo na Spiši)*. The year 2019 was focused on agricultural work in the open-air museum. An exhibition *From Grain to Bread (Od zrnka k chlebu)* was a demonstration of folk culture and the lives of farmers in the region of the district of Stará Ľubovňa. In addition to the mentioned exhibitions, the museum presented its collection items, e.g. at the exhibition *Markets and Crafts in Podolíneč (Trhy a remeslá v Podolíneči)* in the town's Renaissance bell tower. The museum's collections also appeared at exhibitions organized by other institutions, such as *Bridal Wreaths from Ružbachy (Ružbašské party)*, the exhibition on the occasion of the 70th anniversary of the Secondary School Jarmočná in Stará Ľubovňa, *Wedding chests (Svadobné truhlice)* in the Chateau in Hanušovce nad Topľou, or small exhibitions in the premises of the Ľubovňa Museum – Castle in Stará Ľubovňa on the occasion of the 73rd anniversary of the Slovak National Uprising, or during the presentation of works in the competition *The Old Castle on That Hill (Ten starý hrad, čo na tom kopci stojí)*.

☐ The museum also continuously works on innovation and the completion of permanent exhibitions within its exposition areas. In addition to its exhibitions, the museum also held exhibitions of partners and friends of the museum.

Niech się cieszy oko i dusza – wystawy Muzeum Lubowelskiego w latach 2017–2020

☐ Muzeum Lubowelskie – Zamek w Lubowli od 2016 roku postanowiło wystawiać przede wszystkim własne zbiory i stara się dotrzymać swojego zobowiązania. W okresie lat 2017–2020 muzeum zorganizowało dwadzieścia sześć wystaw, z których połowę stanowiły wystawy na podstawie własnych zbiorów.

☐ Na zamku odbyły się trzy znaczące wystawy czasowe. Pierwszą z nich zorganizowano jeszcze w roku 2017 pod tytułem *Krzyż – miłość, sława, władza i cierpienie*. W 2018 roku prezentowano wystawę *Do naga...*, w której wykorzystano tylko przedmioty ze zbiorów ML. Jak dotąd ostatnią z takich wystaw zorganizowanych we wnętrzach zamku jest *La femme fatale Zamku Lubowla*. Wystawa przedstawia *pierwiastek żeński* na Zamku Lubowla.

☐ Interesujące wystawy zbiorów muzeum zorganizowano także we wnętrzach gajówki w Muzeum Architektury Ludowej – Skansen pod Zamkiem Lubowla. W 2018 roku na ciekawej wystawie *Kuśnierstwo na Spiszu* muzeum prezentowało piękno tradycyjnych ludowych kożuchów. Rok 2019 upłynął w skansenie pod znakiem prac polowych. Pod tytułem *Od ziarna do chleba* prezentowano kulturę ludową, życie rolników w okolicy Lubowli. Muzeum prezentowało swoje zbiory nie tylko na wspomnianych wystawach, ale także w Podolińcu we wnętrzach renesansowej dzwonnicy w ramach ekspozycji *Targi i rzemiosła w Podolińcu*. Zbiory muzeum pojawiły się także na wystawach organizowanych przez inne instytucje, np. *Drużbackie party*, wystawa przy okazji 70. rocznicy założenia średniej szkoły zawodowej Jarmočná w Lubowli, *Skrzynie wianne w pałacu w Hanušovcach nad Topľou* oraz na małych wystawach na terenie Muzeum Lubowelskiego – Zamek Lubowla przy okazji 73. rocznicy wybuchu Słowackiego Powstania Narodowego oraz przy prezentacji dzieł w ramach konkursu *Ten starý zamek, co na tym kopcu stoi*.

☐ Muzeum nieustannie pracuje także nad innowacjami i uzupełnianiem wystaw stałych znajdujących się na zamku. Organizowaliśmy nie tylko wystawy zbiorów własnych, ale także przedmiotów wypożyczonych przez partnerów i przyjaciół muzeum.

Vyšlo v našom múzeu – prezentácia publikačnej činnosti L'M od roku 2017 – 2020

2017

1. Balužinský, Jozef – Marcínová, Františka
Kríž – láska, sláva, moc a utrpenie. Katalóg k výstave.
Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2017, 42 s.
ISBN 978-80-89860-05-0

2. Marcínová, Františka – Mikulík, Dalibor (zost.)
Hostovská kniha rodiny Raisz (1827 – 1882).
Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2017, 513 s.
ISBN 978-80-89860-06-7

3. Balužinský, Jozef (zost.)
Múzeum a galérie pre všetkých, zborník z konferencie venovanej debarierizácii kultúrnych inštitúcií.
Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2017, 165 s.
ISBN 978-80-89860-07-4

4. *Sandecko-spišské zošity X.*
Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2017, 159 s.
ISBN 978-83-89989-82-6

2018

5. Stoličná, Rastislava (zost.)
Tradičná strava a stravovanie. Zborník z XXII. konferencie Etnológ a múzeum.
Stará Ľubovňa: Zväz múzeí na Slovensku, Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, 232 s.
ISBN 978-80-971748-6-6.

6. Pavelčíková, Monika
Donaha. Katalóg k výstave.
Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, 51 s.
ISBN 978-80-89860-08-1

7. Šumská, Barbora
Kožušníctvo na Spiši. Katalóg k výstave.
Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, 62 s.
ISBN 978-80-89860-09-8

8. Laincz, Eduard – Drobňák, Adrián (zost.)
V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948. Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017.
Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, 300 s.
ISBN 978-80-89860-10-4

9. Mikulík, Dalibor – Marcínová, Františka – Drobňák, Adrián
Denník vojaka z 1. svetovej vojny.
Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, 360 s.
ISBN 978-80-89860-11-1.

10. Barlíková, Oľtília – Janický, Dušan (zost.)
Čo dokážu naše ruky.
Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, 24 s.
ISBN 978-80-89860-13-5

11. Barlíková, Otilia (zost.)
Vybrané aspekty z dejín okresu Stará Ľubovňa v 1. polovici 20. storočia.
 Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2019, 40 s.
 ISBN 978-80-89860-12-8

12. Špesová, Natália
Od zrnka k chlebu. Katalóg k výstave.
 Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2019, 59 s.
 ISBN 978-80-89860-14-2

13. Mikulík, Dalibor – Pavelčíková, Monika – Špesová, Natália – Drobňák, Adrián
Etnografické zápisky Jána Lazoríka: Drotárstvo, vystahovalectvo, vojny (zo zbierok Ľubovnianskeho múzea).
 Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2019. 54 s.
 ISBN 978-80-89860-15-9

2020

14. Laincz, Eduard – Marcinová, Františka (zost.)
Libenow, Liblaw, Lubowla, Alt Lublau, Óubló... Stará Ľubovňa (monografia mesta).
 Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2020, 578 s.
 ISBN 978-80-89860-16-6

15. Mikulík, Dalibor – Pavelčíková, Monika – Hrebíková, Natália – Lazorík, Blahoslav – Lazorík, Igor.
Etnografické zápisky Jána Lazoríka: Remeslá (zo zbierok Ľubovnianskeho múzea). Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2020, 74 s.
 ISBN 978-80-89860-17-3

16. Mikulík, Dalibor (ed.)
Ilustrovaný sprievodca Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni.
 Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2020, 92 s.
 ISBN 978-80-89860-18-0 SK,
 ISBN 978-83-62559-42-8 PL

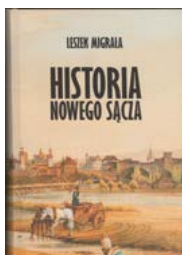
17. Mikulík, Dalibor (ed.)
Przewodnik ilustrowany Muzeum Lubowelskie Zamek w Starej Lubowli.
 Stará Ľubovňa: Muzeum Lubowelskie – Zamek, 2020, 92 s.
 ISBN 978-80-89860-19-7 SK,
 ISBN 978-83-62559-44-2 PL

18. Babčáková, Katarína
Chorovody na Slovensku.
 Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2020, 336 s.
 ISBN 978-80-89860-21-0

Wydawnictwa Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu w latach 2017-2020

2017

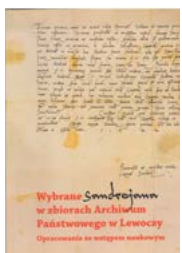

1. Leszek Migrała, *Historia Nowego Sącza*, Nowy Sącz 2017, wydawca: Muzeum Okręgowo w Nowym Sączu, Flexergis Sp. z o.o., s. 484, 25 cm. ISBN 978-83-948182-2-7

2. *Ubiory ludowe i mieszczkańskie ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu* [katalog], koncepcja Joanna Hołda, autorzy tekstów: Maria Brylak-Zaluska, Elżbieta Długosz, Jerzy Starzyński, oprac. not katalogowych: Joanna Hołda, Justyna Stasiak-Harabin, Nowy Sącz 2017, wydawca: Muzeum Okręgowo w Nowym Sączu, s. 128, 21 × 21 cm. ISBN 978-83-89989-83-3

3. *Wybrane sandecjana w zbiorach Archiwum Państwowego w Lewoczy. Opracowanie naukowe ze wstępem naukowym*, koordynator projektu Beata Wierzbicka, redakcja naukowa i korekta Ewa Danowska, Józef Marecki, Nowy Sącz 2017, wydawca: Muzeum Okręgowo w Nowym Sączu, s. 68, 29,5 cm. ISBN 978-83-89989-84-0

Nowego Sącza, Vladimir Olejnik, *Stara Lubowla od zasiedlenia w średniowieczu do 1412 roku* [tekst w j. słowackim], Beata Wierzbicka, *Przywileje królewskie Nowego Sącza*, Piotr Wierzbicki, *Najstarsze źródła do historii zamku sądeckiego*, Bartłomiej Urbański, *Archeologiczne badania ratunkowe przy Domu Kapelana w klasztorze Klarysek w Starym Sączu w 2012 roku*, Peter Žarnovský, *Wybrane rozdziały z historii Starej Lubowli. Stara Lubowla w XVI wieku* [tekst w j. słowackim], Ewa Danowska, *Sandecjana w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, Františka Marcinová, *Historia miasta Stara Lubowla 1772–1876. Sytuacja polityczno-administracyjna na terenie Starej Lubowli* [tekst w j. słowackim], Eduard Laincz, *Stara Lubowla w okresie międzywojennym 1918–1938 (wybrane aspekty rozwoju historycznego)* [tekst w j. słowackim], Monika Pavelčíková, *Czas ludzki... Atmosfera życia naszego miasta w dawnych czasach* [tekst w j. słowackim], Leszek Migrała, *Najważniejsze daty w historii Nowego Sącza*. ISBN 978-83-89989-82-6

5. *Oferta edukacyjna**, opracowanie Anna Wideł, Danuta Plata, Nowy Sącz 2017, wydawca: Muzeum Okręgowo w Nowym Sączu, s. 24. ISBN 978-83-89989-81-9

4. „Zeszyty Sądecko-Spiskie” t. 10, 2017 r., red. naczelny Dalibor Mikulík, wydawca: Muzeum Okręgowo w Nowym Sączu, Lubovnianske muzeum – hrad v Starej Lubovni, s. 160, 29,5 cm. W treści m.in.: Mária Hudáková, Zuzana Kaseňáková, Marta Kučerová, *Świadectwa najstarszej przeszłości* [tekst w j. słowackim], Szymon Sułecki, *Rekonstrukcja dokumentu lokacyjnego Nowego Sącza z 8 listopada 1292 roku*, Szymon Sułecki, *Pieczczę Wacława II z dokumentu lokacyjnego*

2018

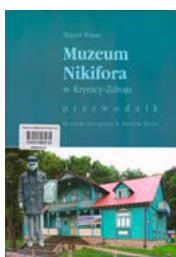

1. *Gmach Główny*, koncepcja, redakcja i korekta Maria Marcinowska, Nowy Sącz 2018, wydawca: Muzeum Okręgowo w Nowym Sączu, s. 72, 24,5 cm. W treści: Maria Marcinowska, *Nowy Sącz w pierwszych dekadach autonomii galicyjskiej*, *Odbudowa miasta po pożarze 1894 roku*; Beata Wierzbicka, *Wielka wojna, Dwudziestolecie międzywojenne, II wojna światowa*; Edyta Ross-Pazdyk, *Pracownia Bolesława Barbackiego*. ISBN 978-83-89989-86-4

3. Łukasz Połomski, *Między zacofaniem a nowoczesnością*, Rzeszów 2018, wydawca: Libra PL sp. z o.o., współpraca Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, s. 552, 24,5 cm. ISBN 978-83-95282-31-7

4. *Ubiory mieszczańskie ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu* [katalog], koncepcja Barbara Szafran, autorzy tekstów: Maria Molenda, Edyta Ross-Pazdyk, oprac. not katalogowych: Barbara Szafran, Nowy Sącz 2018, wydawca: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, s. 148, 21 × 21 cm. ISBN 978-83-89989-85-7

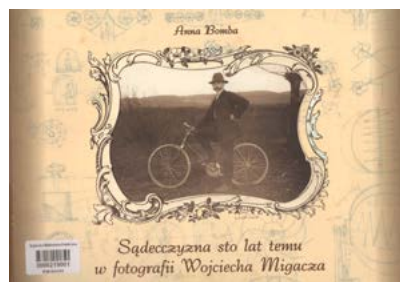

5. Zbigniew Wolanin, *Muzeum Nikifora w Krynicy-Zdroju przewodnik*, Nowy Sącz 2018 [wyd. II], wydawca: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, s. 48, 24,5 cm. ISBN 978-83-89989-70-3

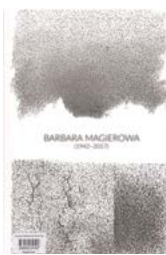
6. *Oferta edukacyjna**, redakcja Anna Wideł, Nowy Sącz 2018, wydawca: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, s. 40. ISBN 978-83-89989-80-2

2019

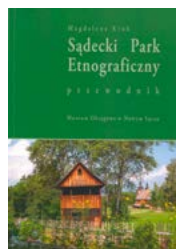
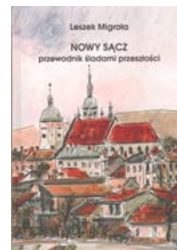

1. Anna Bomba, *Sądcczyzna sto lat temu w fotografii Wojciecha Migacza* [katalog], Nowy Sącz 2019 [wyd. II], wydawca: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, s. 176, 21 × 29,5 cm. ISBN 978-83-89989-92-5

2. *Barbara Magierowa (1942–2017) katalog wybranych prac*, teksty i redakcja Maria Marcinowska, Antoni Kroh, Nowy Sącz 2019, wydawca: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, s. 160, 29,5 cm. ISBN 978-83-89989-90-1

3. Leszek Migrała, *Nowy Sącz – przewodnik śladami przeszłości*, Nowy Sącz 2019, wydawca: Fle-xergis Sp. z o.o., współpraca wydawnicza: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, s. 168, 19,5 cm. ISBN 978-83-953025-5-8

4. Magdalena Kroh, *Sąddecki Park Etnograficzny przewodnik*, wydanie VI uzupełnione, Nowy Sącz 2019, wydawca: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, s. 80, 24,5 cm. ISBN 978-83-89989-86-4

5. „Rocznik Sądecki” t. II, 1949 [reprint 2019], redakcja i korekta Grzegorz Olszewski i Leszek Zakrzewski (Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Nowym Sączu), wydawca: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, s. 466, 23,5 cm. ISBN 978-83-89989-89-5

6. *Oferta edukacyjna**, redakcja Anna Wideł, Nowy Sącz 2019, wydawca: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, s. 56. ISBN 978-83-89989-88-8

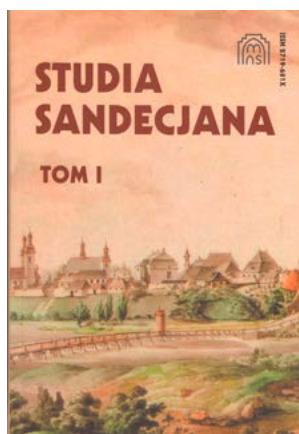
2020

1. Leszek Migrała, *Historia Starego Sącza w zarysie* Nowy Sącz 2020, wydawca: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Flexergis Sp. z o.o., s. 358, 21 cm. ISBN 978-83-89989-94-9

sądeckie pierwszej połowy XX wieku (cz. I – lata 1900–1918), Leszek Migrała (oprac.) – *Przemówienia Bolesława Barbackiego w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” w Nowym Sączu*, Julian Dybiec – *Na 120-lecie urodzin prof. Henryka Barycza (1901–1994)*, Ks. Krzysztof Węgrzyn – *Działalność Muzeum Sztuki Ludowej im. Ks. Edwarda Nitki w Paszynie jako przykład wspierania arteterapii w Polsce*, Mieczysław Witowski – *Przekazanie relikwii św. Jana Pawła II Węgrom*, Marek Smoła – Ks. Józef Atlas (1940–2017), Maria Marcinowska – *Albert Załuski (1943–2018)*, Barbara Bałuc – *Grażyna Petryszak (1955–2019)*, Agnieszka Małecka – *Najważniejsze wydarzenia kulturalne na Sądecczyźnie w 2019 roku*, Marta Treit – *Wybrane sandecjana z 2019 roku*.

ISSN 2719-681X

2. „Studia Sandecjana” tom I, Nowy Sącz 2020, historyczny rocznik regionalny, red. nac. Leszek Migrała, wydawca: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 24 cm. W treści: Stanisław A. Sroka – *Stary i Nowy Sącz w stosunkach polsko-węgierskich w późnym średniowieczu*, Krzysztof Sajdak – *Jan Trnka z Raciborzan herbu Szarza, starosta sądecki, hetman koronny (ok. 1450–1501)*, Franciszek Leśniak – *Testamenty i inwentarze pośmiertne mieszkańców Nowego Sącza i jego przedmieść przełomu XVI i XVII wieku*, Anna Forczek-Sajdak – *Dawne sanktuarium Matki Bożej Loretańskiej w Łukowicy*, Piotr Tengowski – *Rzemiosło nowosądeckie w okresie przedautonomicznym*, Tadeusz Aleksander – *Sądecka familia Miczyńskich*, Leszek Migrała – *Główne problemy samorządowe i gospodarcze Nowego Sącza w okresie międzywojennym*, Andrzej Szkaradek – *„Solidarność” 1980–1990 – kosztowna wolność*, Jan Wnęk – *Nowy Sącz i Sądecczyzna w badaniach historyków*, Anna Florek – *Dziedzictwo kulturowe św. Kingi na wystawie dzieł sztuki z klasztoru Klarysek Starym Sączu*, Julian Dybiec – *Drukarstwo i księgarstwo*

3. *Z Nikiforem na Węgry. Z Violą Berki do Polski*, koncepcja projektu i redakcja katalogu Maria Marcinowska, wybór prac i teksty Zbigniew Wolańin, Szabóné, Nowy Sącz 2020, wydawca: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 17,5 × 25 cm. ISBN 978-83-89989-93-2

4. *Oferta edukacyjna**, opracowanie Anna Wideł, Danuta Płata, Nowy Sącz 2020, wydawca: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, s. 52 – wersja elektroniczna. ISBN 978-83-89989-95-6

* Corocznie aktualizowany katalog propozycji edukacyjnych.

„Studia Sandecjana” – nowe naukowe pismo regionalne Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu

☐ W połowie grudnia 2020 r. Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu wydało I tom „Studiów Sandecjanów”, poszerzając znacząco swoje możliwości w zakresie publikowania wyników badań w odniesieniu do historycznej Sądecczyzny. Wydanie I tomu „Studiów...” poprzedziło szereg działań przygotowawczych, takich jak: opracowanie koncepcji pisma, zainteresowanie projektem marszałka województwa małopolskiego Witolda Kozłowskiego, pozyskanie do współpracy autorskiej kilkunastoosobowego grona badaczy zajmujących się historią regionu sądeckiego.

☐ Uzasadniając konieczność powołania nowego pisma oraz informując o najbliższych działaniach, załączkowe grono redakcyjne w składzie: Robert Ślusarek – dyrektor Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, red. Leszek Migrała oraz Anna Wideł – kierownik Działu Edukacji pisało:

☐ „Zamierzeniem Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu jest powołanie «Studiów Sandecjanów» – regionalnego pisma naukowego, podejmującego zagadnienia z zakresu szeroko rozumianej humanistyki, ze szczególnym uwzględnieniem historii regionu sądeckiego. Aby zachować odpowiedni poziom merytoryczny i redakcyjny, Muzeum pragnie powołać Radę Naukową planowanego pisma, złożoną z samodzielnych pracowników naukowych, pracujących w ośrodkach uniwersyteckich Krakowa i innych. Ułatwi ona

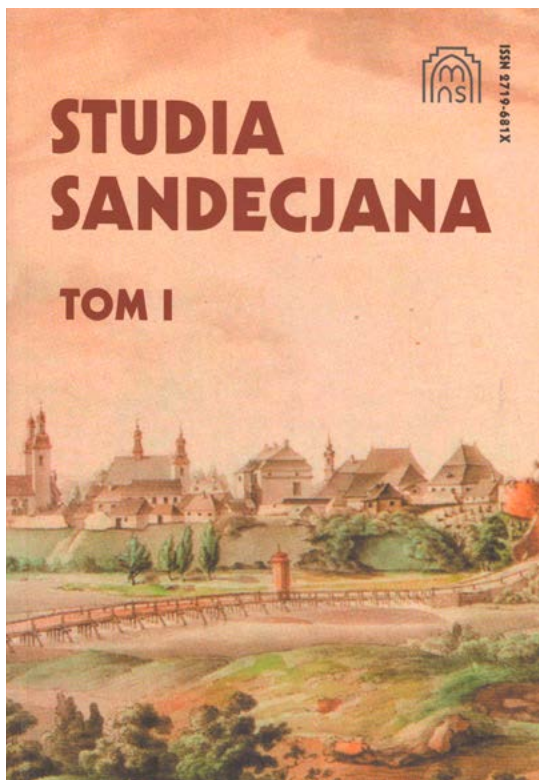
przyszłej redakcji pisma poszerzenie kontaktów ze światem naukowym, właściwe kształtowanie linii programowej oraz zapewni zobiektywizowane recenzje wewnętrzne tekstów. Powstanie «Studiów Sandecjanów», pisma wzorcowego dla całej Sądecczyzny, tworzonego we współpracy z badaczami z całej Polski, kształtowanego przez osoby zajmujące się wszystkimi epokami historycznymi (od prehistorii do czasów najnowszych), spowoduje poszerzenie zakresu badań historycznych nad przeszłością ziemi sądeckiej, a także, co niezwykle istotne, utraci dość częste ostatnio pokusy ideologizacji wyników prezentowanych badań naukowych. Pierwszy numer planowanego pisma mógłby składać się z około 20 tekstów, z podziałem na artykuły, materiały, noty bibliograficzne, miscellanea i biografii”.

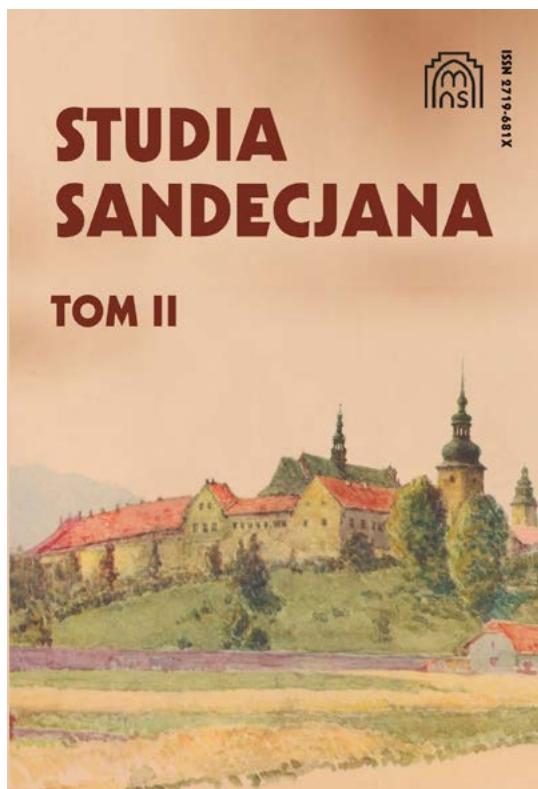
☐ Dzięki zrozumieniu i przychylności ze strony Urzędu Marszałkowskiego w Krakowie, pierwsze zebranie redakcyjne mogło odbyć się w Nowym Sączu (Miasteczko Galicyjskie) już 6 grudnia 2019 r. W jego trakcie przedyskutowano i zatwierdzono strukturę i treść I tomu nowego periodyku, do którego nadesłali swoje artykuły zarówno naukowcy z Krakowa (m.in. prof. Stanisław Sroka z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz dr Anna Forczek-Sajdak z Akademii Sztuk Pięknych), jak i badacze i pasjonaci historii z Nowego Sącza i okolic (np. Barbara Bałuc, Agnieszka Małecka, Maria Marcinowska, Andrzej Szkaradek, Marta Treit, ks. Krzysztof Węgrzyn, Mieczysław Witowski) i innych ośrodków (np. dr Marek Smoła z Tarnowa oraz Krzysztof Sajdak). Funkcję redaktora naczelnego „Studiów Sandecjanów” objął Leszek Migrała, w skład kolegium redakcyjnego weszli: Anna Florek, Robert Ślusarek, Piotr Tengowski, Anna Wideł. W gronie współpracowników redakcji znaleźli się: Piotr Drożdżik (zdjęcia) i Piotr Mikołajczyk (archiwalia). Duży wkład w opracowanie szaty graficznej pisma wnieśli: Zbigniew Muzyk (skład i łamanie) oraz Marek Urban (drukarnia offsetowa Flexergis).

☐ Pierwszy tom „Studiów Sandecjanów” wyszedł drukiem na początku grudnia 2020 r. Promocja on-line odbyła się 17 grudnia (w dyskusji panelowej udział wzięli: profesorowie – Tadeusz Aleksander i Julian Dybiec oraz Robert Ślusarek, Piotr Tengowski i Leszek Migrała).

☐ W przedmowie marszałek Witold Kozłowski m.in. napisał:

☐ „Ocena I tomu «Studiów Sandecjanów» – jak zawsze w takim przypadku – należy do Czytelników. Ze swej strony mogę jedynie stwierdzić, że nowy periodyk nie tylko znakomicie wpisuje się

w nurt badawczy nakierowany na pogłębienie wiedzy o przeszłości Sądecczyzny, ale również doskonale służy utrwalaniu naszej sądeckiej toż-

samości, którą postrzegamy jako ważny składnik ogólnopolskiej perspektywy historycznej. Jest to tym bardziej ważne, że przyczynia się do kształtowania naszego widzenia przyszłości, podkreślając znaczenie elementów koniecznych, do których zaliczam zarówno chrześcijańskie dziedzictwo, jak i nowoczesny patriotyzm oparty na gruntownie zapoznanej przeszłości”.

☛ Słowa te zobowiązują. Muzeum w Nowym Sączu stara się im sprostać, przygotowując wydanie jesienią bieżącego roku II tomu „Studiów...”, w którym zamierzamy pomieścić m.in. takie artykuły jak: Patrycja Gąsiorowska, *Sądecczyzna w czasach księżnej Kingi*, Anna Forczek-Sajdak, *Kościół Wszystkich Świętych w Łososinie Górnej w świetle ostatnich badań i prac konserwatorskich*, Tadeusz Trajdos, *Kult świętych w Starej Lubowli w epoce starostwa spiskiego (1412–1769)*, Leszek Migrała, *Srebrny okres Krynicy*, Tadeusz Aleksander, *Początki kształcenia wyższego w Nowym Sączu*, Grzegorz Chajko, *Seminarium Nauczycielskie Męskie w Starym Sączu i jego uczniowie w latach 1914–1920*, Jan Wnęk, *Konferencje i zjazdy naukowe w Krynicy w okresie stalinowskim*, Marcin Kasprzycki, *Służba Bezpieczeństwa wobec „Nowosądeckich Wiadomości” i „Wiadomości Nowosądeckich”*, Walenty Fiut, *Wyprawa zimowa na Mount Everest w roku 1979/1980*.

Leszek Migrała

„Studia Sandecjana” – a new regional scientific journal of the District Museum in Nowy Sącz

☛ „Studia Sandecjana” has been published by the District Museum in Nowy Sącz since 2020. It is a regional scientific journal devoted to the history and culture of the Nowy Sącz Land, established to stimulate research on the history of the Nowy Sącz region. The journal has a Scientific Council composed of professors: Tadeusz Aleksander, Julian Dybiec, Franciszek Leśniak, and Jan Wnęk. The publication of the 1st volume of “Studia Sandecjana”, a model journal of the entire Nowy Sącz region, written in cooperation with researchers from all over Poland, resulted in a broader scope of historical research on the Nowy Sącz Land, while adding new content to the intellectual output of the Nowy Sącz region – content that is important for shaping the Christian heritage of the region and modern patriotism. The 1st volume of “Studia Sandecjana” (B5 format, 460 pages) consisted of 21 texts divided into the following sections: “Articles and papers”, “Materials”, “Miscellanea”, “Pro Memoria”, “Chronicle Records”, and “Bibliographic Notes”. The second volume, of identical structure, is similar to the first one in terms of volume. As suggested by the Scientific Council, it will be published in a print run of 500 copies.

„Studia Sandecjana” – nový vedecký regionálny časopis Oblastného múzea v Nowom Sączu

☛ „Studia Sandecjana” vydáva Oblastné múzeum v Nowom Sączu od roku 2020. Je to regionálny vedecký časopis venovaný dejinám a kultúre Sandeckej oblasti založený s cieľom zvýšiť záujem o výskum minulosti sandeckého regiónu. Časopis má vedeckú radu, ktorú tvoria profesori: Tadeusz Aleksander, Julian Dybiec, Franciszek Leśniak a Jan Wnęk. Vydanie I. zväzku časopisu „Studia Sandecjana“, ktorý má byť akýmsi vzorom pre celú Sandeckú oblasť a je tvorený v spolupráci s výskumníkmi z celého Poľska, umožnilo rozšírenie rozsahu historického výskumu minulosti Sandecká, čím prispelo k intelektuálnemu rozvoju tejto oblasti vďaka novému obsahu dôležitému pre formovanie kresťanského dedičstva tohto regiónu a moderne chápaného vlastenectva. Prvý zväzok časopisu „Studia Sandecjana“ (formát B-5, rozsah 460 strán) mal 21 článkov rozdelených do nasledujúcich častí: „Články a štúdie“, „Materiály“, „Miscellanea“, „Pro Memoria“, „Kronikárske poznámky“, „Bibliografický záznamník“. Pripravovaný druhý zväzok s rovnakou štruktúrou je z hľadiska objemu podobný prvému. Na základe odporúčania vedeckej rady bude vydaný v počte 500 výtlačkov.

Palác Lubomirských na hrade Ľubovňa Tvorba novej stálej expozície

PhDr. Dalibor Mikulík Výtudoval históriu a filozofiu na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity. V Ľubovnianskom múzeu pracuje od roku 2003, do roku 2011 na pozícii správcu hradu a v roku 2011 sa stal riaditeľom múzea. Vo svojej profilácii historika sa venuje šľachtickej rodine Raisz, ktorá vlastnila hrad Ľubovňa s panstvom v rokoch 1825 – 1880. Udržiava nadštandardné vzťahy s potomkami po majiteľoch hradu Ľubovňa v rokoch 1593 – 1944 (Lubomirski, Raiszovci, Zamoyski). Do zbierkového fondu získal množstvo vzácnych predmetov po majiteľoch hradu. Predmety boli získané v Luxembursku, Maďarsku, Poľsku, Francúzsku, Slovensku a Španielsku. Jeho prioritou je obnova hradu Ľubovňa a dostavba múzea v prírode pod hradom. Aktívne sa podieľal na obnove troch hradných palácov.

Palác Lubomirských na hrade Ľubovňa postavil poľský magnát Stanislav *Lubomirski* (1583 – 1649).¹ Stavebné aktivity na hrade v období vplyvu Stanislava prispeli k rozdeleniu pôvodne dolného hradu novým múrom na dve nádvorja s možnosťou nových stavieb na posilnenie obrany a funkčnosti hradu.² Na pamätnej kamenej doske z červeného vápenca (*marmonu*) je uvedený rok 1642, ako aj dôvody prečo bol objekt paláca postavený. Predmetný prameň uvádza, že objekt má slúžiť na posilnenie obranyschopnosti hradu a na obytné priestory pre rodinu Lubomirských.³ Rodina využívala palác do roku 1745, kedy ako posledný obýval palác Teodor *Lubomirski*. V roku 1825 kúpil na inzerát hrad Ľubovňu Juraj Félix *Raisz*, ktorý sa na hradné panstvo presťahoval so svojou rodinou. Miestom jeho pobytu na hrade bol práve Palác Lubomirských, keďže ako uvádzajú historické pramene, ostatné objekty hradu boli v zlom až havarijnom stave. Juraj so svojou manželkou Apolóniou obývali palác spoločne so svojimi tromi deťmi (Konštantín Szilárd, Július a Anna). Po úmrtí Apolónie v roku 1860 sa Juraj s rodinou presťahoval do hradného podhradia, kde je od čias Lubo-

mirských komplex technicko-administratívnych objektov slúžiacich ako zázemie hradu. Z čias Raiszovcov sa nám zachovala hostovská kniha, kde sú zápisy z rokov 1827 – 1882. Na základe tohto prameňa vieme, že interiér paláca sa využíval na ubytovanie majiteľov hradu, ako aj na konanie slávnostných bálů, banketů či osláv. Juraj Félix Raisz bol posledným, ktorý palác užíval denne a zároveň bol aj jeho bytom. Raisz dal niektoré budovy opraviť a uviesť do použiteľného stavu. Skromné výnosy z majetku mu nedovolili urobiť väčšie opravy. V hrade ostala len časť zariadenia a rodinná knižnica. Počas jeho vlastníctva patrilo k hradu niekoľko budov pod ním – drevený hostinec, voziareň, budova fiškála s drevenou besiedkou v záhrade, liehovar, drevený dom pre hradného kominára, murovaný pivovar, byt účtovníka, budova majeru, sýpka a obytný dom pre úradníkov.⁴ V roku 1882 hrad Ľubovňa kúpil Andrej *Zamoyski*, ktorého syn Ján Kanty bol posledným súkromným majiteľom hradného panstva. Ján Kanty v Paláci Lubomirských zriadil malé súkromné múzeum, ktoré prezentovalo dejiny severného Spiša. Na autentických záznamoch z jeho

1. Hrad Ľubovňa, 1864. Auitor Viliam Forberger

2. Aladár Raisz

3. Big Plates, Marek Kvetan. Jedáleň

4. Časová schránka. Lovecký salón

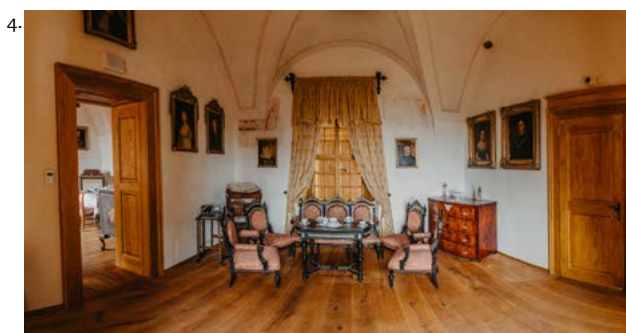
5. Dekrét o prijatí Jána Zamoyského do Rádu sv. Lazara, Paríž 1936, pergamen

Foto: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

kamery sú viditeľné vystavené historické predmety a spôsob ich inštalácie.⁵ Palác bol využívaný príležitostne a bola v ňom aj historická knižnica. Po odchode rodiny *Zamoyski* zo Slovenska v októbri 1944 ostal hrad opustený a odsúdený na deštrukciu. V 50. rokoch 20. storočia sídlila v paláci politická škola, a tak boli jeho priestory prispôbené tomuto účelu. Stavba v tomto čase definitívne stratila vzhľad paláca.

Palác Lubomirských a hradná kaplnka sv. Michala Archanjela boli po roku 1945 jedinými čiastočne zachovanými objektmi na hrade Ľubovňa. V roku 1956 zriadil Andrej Čepiššák Vlastivedné múzeum v Starej Ľubovni. Jeho sídlom bol tzv. provinčný dom na námestí sv. Mikuláša v historickom jadre niekdajšieho slobodného kráľovského mesta. V rokoch 1964 – 1965 sa na hrade začalo s opravami najzachovalejšej časti hradu – barokového Paláca Lubomirských. V júni 1965 sa Andrej Čepiššák aj s rodinou presťahoval do podhradia a koordinoval práce. Na hrad sa postupne presťahovalo celé múzeum, Samotná nová expo-

zícia a inštalácia v hradnom paláci sa realizovala v máji 1966 s odbornými pracovníkmi Východoslovenského múzea a galérie v Košiciach. Dňa 12. júna 1966 boli expozície histórie, remesiel a národopisu sprístupnené verejnosti.⁶ Expozícia remesiel a dejín mesta Stará Ľubovňa bola umiestnená v ako-tak zachovanom Paláci Lubomirských. V záznamoch sa uvádza, že palác v čase jeho sprístupnenia verejnosti, ako jedinej hradnej expozície, navštívilo takmer 3000 návštevníkov.⁷ Prehliadka dvoch podlaží paláca trvala 20 minút. Na porovnanie – dnes trvá prehliadka hradu Ľubovňa so sprievodcom dve hodiny. Následne sa prvému riaditeľovi múzea podarilo hrad Ľubovňa dostať do plánu obnovy. V 80. rokoch 20. storočia prišlo vtedajšie vedenie múzea s návrhom reінštalácie expozície v paláci a oslovilo historičku umenia Máriu Novotnú z Levoče. Autorka expozície sa dôkladne oboznámila so zbierkovým fondom múzea a spracovala libreto a scenár. V paláci bola na poschodí inštalovaná expozícia dobového bývania (lovecký salón, jedáleň, spoločenská

1. Expozícia paláca v 60. rokoch 20. stor.

2. Gleam, Marek Kvetan, Kryštálová sála.

3. Gold King, Marek Kvetan, Múzeum Jána Zamoyského

4. Grófska pracovňa, prezentujúci galériu portrétov majiteľov hradu Ľubovňa z rodiny Raisz

5. Hrad Ľubovňa a pohorie Tri koruny. V centrálnej časti hradu obnovený Palác Lubomirských

Foto: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

1. Hrad Lubovňa po obnove a konzervácii troch hradných palácov

2. Hrad Lubovňa s obnoveným palácom Lubomirských

3. Hrad Lubovňa, 2. polovica 19. stor., Autor Seweryn Bieszczad

4. Ilona Csook Raisz, manželka Aladára Raisza

5. Ján Godawa, kastelán hradu Lubovňa v rokoch 1896-1912

6. Ján Zamoyski v odevě člena Rádu sv. Lazara

Foto: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni

miestnosť a spálňa). Prízemie bolo naďalej venované remeslám v regióne Spiša. V rokoch 2003 – 2009 bola v prízemí paláca inštalovaná dočasná výstava chladných zbraní. Vtedajšie vedenie múzea tak reagovalo na požiadavku laickej i odbornej verejnosti prezentovať v obrannej pevnosti výstavu chladných zbraní. Autorom expozície boli Rastislav Mačura a Pavol Sás. V roku 2009 vedenie múzea navrhlo prízemie preinštalovať a vytvoriť stálu výstavu *Remeslá v slobodných kráľovských mestách Stará Lubovňa, Podolíneec a Hniezdne*. Prezentovali sa remeslá – sviečkar, modrotlačiar, kamenár, obuvník, kováč a tesár. Múzeum malo snahu prezentovať bohatý materský zbierkový fond remesiel. Podlažie paláca svoju expozičnú podobu nemenilo až do roku 2011. Prízemie však naďalej pôsobilo ako pivnica na zeleninu, ktorá tam bola od čias rodiny Zamoyských. Pracovníci často riešili problémy s vysokou vlhkosťou, nedostatočnou teplotou, ktorá nepriaznivo pôsobila na zbierkový fond múzea. Ten bol častejšie ošetrovaný a konzervovaný. Na základe rozsiahleho

výskumu šľachtického rodu Raisz a získaniu 300 ks zbierkových predmetov darom, sprístupnilo múzeum v pravom krídle I. podlažia novú stálu expozíciu – Juraj Félix Raisz – majiteľ hradu Lubovňa (1825 – 1880). Otvorenie expozície bolo za prítomnosti potomka po majiteľoch hradu Juraja VI. Lublováryho Raisz. Hlavným podnetom k vytvoreniu tejto expozície bolo získanie darom portrétov Juraja Félix Raisza s manželkou Apolóniou. Portréty hradného panstva boli na hrade namaľované v roku 1841 maliarom Zygmuntom Grunerom z Tarnova.⁸ Následne múzeum od roku 2015 začalo spolupracovať s architektkou Ing. arch. Magdalénou Janovskou. Cieľom spolupráce bolo spracovať nielen projektové dokumentácie k stavebnému konaniu na obnovu dvoch hradných palácov – barokového Paláca Lubomirských a gotického paláca, ale taktiež sa zamyslieť nad budúcou expozičnou, prezentačnou a komunikačnou činnosťou múzea. Aktéri stretnutí prihliadali aj na vysokú návštevnosť hradu Lubovňa s cieľom ochrany pamiatky pred negatívnymi

vplyvmi cestovného ruchu. Cieľom stretnutí bolo zapojiť do príprav obnovy čo najviac profesistov, ktorí vniesli do procesu vízií i realizácií nové skutočnosti. Od počiatku prípravy obnovy sa myslelo na tvorbu nových stálych expozícií a cieľe, čo je potrebné verejnosti prezentovať. Aj týmto požiadavkám múzea zodpovedala samotná projektová dokumentácia, ktorá zohľadnila dôležitosť, faktory ochrany a prezentácie – inštalácia, svetelnosť, klimatizácia, prehliadková trasa, informačné panely a bezpečnostné systémy. Na základe zhodnotenia materského zbierkového fondu múzea a ostatných akvizícií doma i v zahraničí bolo vytvorené libreto a scenár novej stálej expozície v paláci pozostávajúcej zo 14 miestností. Inštalácia mala poukázať predovšetkým na prezentáciu architektonických prvkov, objavov počas obnovy (prevet z 19. storočia a čiernu kuchyňu), výtvarné dekorácie z pochádzajúce z obdobia baroka až po tie z 20. storočia. Exponáty sú dnes inštalované tak, aby prioritou prezentácie bola samotná architektúra objektu.

Nové stále výstavy v paláci

Palác Lubomirských po obnove prezentuje zachránenu autentickú architektúru a výtvarné dekorácie, ktoré boli výsledkom početných výskumov. Všetko, čo bolo metodikmi, projektantom a múzejníkmi považované za hodné prezentácie bolo zachránené, ošetrované a prezentované. Genius loci priestoru paláca vytvárajú predovšetkým nálezy z čias počiatkov paláca od roku 1642 až po posledného súkromného majiteľa Jána Kantyho *Zamoyski*. Cieľom nebolo palác prezentovať iba v jednom historickom časovom období, ale poukázať na prehľad zmien architektúry a vnímania využiteľnosti paláca.

Od roku 2010 múzeum trvalo vytváralo akvizičnú činnosť a plán na získanie zbierkových predmetov po rodinách, ktoré palác obývali. Tie sa stali súčasťou a hlavným pilierom dnešnej expozície. Sú to predmety dovezené z Luxemburska, Maďarska, Poľska, Francúzska či Španielska. Po prvýkrát je v paláci prezentovaná rodinná galéria portrétov

1. Jedáleň s pôvodnou kačľovou pecou a jedáľenským servisom po rodine Raisz

2. Jedáľenský servis po rodine Raisz

3. Jedáľenský servis po rodine Raisz

4. Juraj Lubomirski, spišský starosta, staviteľ paláca. 18. stor.

5. Kamenná tabuľa s erbom rodu Lubomirských, materiál červený vápenec, 17. stor.

Foto: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

1. Kuchyňa na prízemí paláca

2. Lovecký salón s ukázkou pôvodnej renesančnej fortifikácie a strielne

3. Mária Ujházy Raisz

4. Múzeum Jána Zamoyského. Vo výstavnom priestore dominuje unikátna zbierka – obraz Spravodlivý súd, 1688

5. Národopisná expozícia na hrade Ľubovňa, Palác Ľubomirských, 70. roky 20. storočia. Dnes Kryštálová komnata

6. Odkaz pre budúce generácie uložený do časovej schránky, župan Prešovského samosprávneho kraja – Milan Majerský a riaditeľ Ľubovnianskeho múzea – Dalibor Mikulík

Foto: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

rodiny Raisz, ktorú tvorí 9 obrazov. Múzejníci ciele, už po začatí stavebných prác v roku 2018, reštaurovali, konzervovali a ošetrovali zbierkové predmety, ktoré sú súčasťou dnešnej expozície. Ošetrovanie bolo realizované internými zamestnancami alebo prostredníctvom úspešných grantov Fondu na podporu umenia. Rozhodujúcu úlohu zohrával stav a náročnosť reštaurovania konkrétneho zbierkového predmetu.

Expozične je samotný palác rozdelený do dvoch podlaží. Avšak už pri príchode návštevníka na II. nádvorie hradu Ľubovňa je prezentovaná jeho architektúra, ako aj jeho včlenenie do hradnej fortifikácie. Po prechode južného fortifikačného systému hradu na I. a II. nádvorí sa návštevník ocitne v priestore palácového podbránia, kde je prezentované nádvorie pred palácom, pivnica pod ním a pôvodný vstup.

Prízemie paláca bolo už od počiatku obnovy plánované v rámci expozície ako zázemie paláca, a tak tu nechýba polo kuchyňa, sklady a nakladače do pecí. Na prízemí je prezentované lapidárium ka-

menných tabúl z červeného vápenca (tzv. červeného mramoru, marmonu, marmontu), ktoré prezentujú slávu staviteľov hradu Ľubovňa, rodiny Ľubomirski. Najzaujímavejšími historickými zbierkami tohto podlažia sú s určitou portréty staviteľov paláca Stanislava a Juraja Ľubomirských a kamenná tabuľa z červeného vápenca z roku 1642.

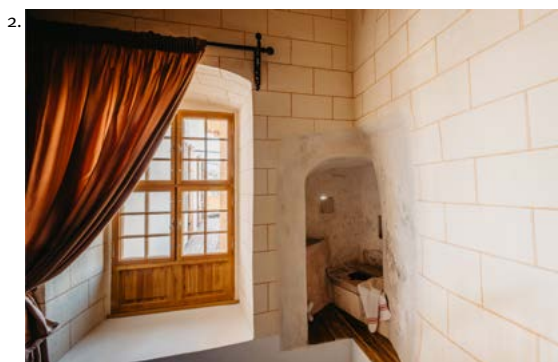
Podlažie paláca prezentuje expozíciu dobového bývania, ako aj šľachtické rody, ktoré palác obývali. Súčasťou podlažia sú aj odkryté nálezy, prezentácia prevetu a čiernej kuchyne. Prehliadka prvého podlažia začína loveckým salónom, kde je v rámci architektúry prezentovaná časť renesančnej fortifikácie, ku ktorej bol palác pristavaný. Do strielne bola v júni 2020 počas slávnostnej kolaudácie paláca uložená časová schránka s odkazom pre budúce generácie. Prehliadka pokračuje ukázkou čiernej kuchyne, jedálne, salóna grófa Juraja Raisza, múzea Jána Zamoyského a končí prehliadkou kryštálovej komnaty. Pred samotnou obnovou sme zvažovali aj prehliadkovú trasu nielen v rámci paláca, ale aj v kontexte

s jestvujúcou prehliadkou celého hradu. Palác má štyri vstupy a výstupy, a tak sa zabráni nedostatkom z minulosti, kedy bol iba jeden vchod určený na vstup i výstup. Komnaty paláca sú doplnené replikami rodových erbov šľachtických rodov hradu Ľubovňa. V expozičnej činnosti sme sa snažili vystaviť v paláci predmety, ktoré korešpondujú s daným historickým obdobím. Zväčša nejde o pôvodný mobiliár z paláca, a preto treba túto novú stálu expozíciu vnímať ako ukážku dobového bývania a technického zázemia pre niekdajší personál hradu. Na druhej strane sú v ňom inštalované zbierky, ktoré sa vzťahujú priamo k majiteľom hradu a boli získané v krátkom časovom období, predovšetkým zo zahraničia. Múzejníci stále dúfajú, že pri výskumoch doma i v zahraničí nájdu kamerový záznam interiérov paláca z čias Jána Zamoyského. Takýto nález a výskum by pomohol detailnejšie poznať mobiliár paláca v prvej tretine 20. storočia. Palác bol slávnostne skolaudovaný v júni 2020 za účasti investora – Prešovský samosprávny kraj zastúpený jeho predsedom Milanom Majerským. Počas kolaudácie múzejníci zo Starej Ľubovne spoločne so svojim zriaďovateľom, Prešovským samosprávnym krajom, dali vyhotoviť časovú schránku, ktorú naplnili odkazom pre budúce generácie. Časová schránka je inštalovaná v kamennej podlahe paláca. Z dôvodu pandémie bol palác verejnosti sprístupnený v apríli

2021. Tento rok je akýmsi umeleckým občerstvením výstavy vizuálneho umenia v podaní Mareka Kvetana. Inštalácie jeho diel v paláci pôsobia mimoriadne sviežo a ponúkajú iný rozmer a nečakaný zážitok v rámci prehliadky hradu. V najbližšom období by sa malo na hrade uskutočniť slávnostné stretnutie potomkov po majiteľoch hradu, a teda aj pôvodných užívateľoch paláca. Múzejníci zo Starej Ľubovne majú prísľub, že stretnutia sa zúčastnia potomkovia po meči šľachtických rodov Lubomirski, Raisz a Zamoyski.

Poznámky:

1. MIKULÍK D., PAVELČIKOVÁ M., ŠTEVÍK M., *Šľachtické rody na hrade Ľubovňa*. Stará Ľubovňa 2014, str. 60.
2. ŠTEVÍK M., TRAJDOS M.T., *Sedem storočí hradov Ľubovňa a Dunajec*, Stará Ľubovňa 2011, str. 48.
3. Preklad textu pamätnej tabule: *Za panovania Vladislava IV. najosvietenejší pán Stanislav, gróf z Wiśniczca, Lubomirski, vojvoda a generál krakovský, nepolomický, spišský, dobčinský, zatorský, bieločerkvský, gubernátor, aby zaistil bezpečnosť hradu, sebe a svojim nástupcom pohodlie, od základu postavil tento múr, bránu s budovou roku 1642.*
4. CHALUPECKÝ I., SMETANA M., *Hrad Ľubovňa*, Martin 1987, str. 63.
5. Kamerová nahrávka Jána Zamoyského, 30. roky 20. stor., ZF LM 1969/0129 H 2874
6. ŠTEVÍK M., *Pamätnica k 50. výročiu vzniku múzea v Starej Ľubovni*, Stará Ľubovňa 2006, str. 9.
7. ČEPIŠŠÁK A., *Sprievodca hradom Ľubovňa*, Stará Ľubovňa 1974, AM Ľubovnianske múzeum - hrad
8. MARCINOVÁ F., MIKULÍK D.: *Hostovská kniha rodiny Raisz na hrade Ľubovňa (1827 – 1882)*. Stará Ľubovňa 2017, str. 16.

1. Pamätná tabuľa z červeného vápence dokladajúca postavenie paláca v roku 1642

2. Prévet z 19 storočia. Nález počas rekonštrukčných prác

3. Prezentácia dobových skladovacích priestorov, prízemie paláca

4. Slávnostná kolaudácia paláca za účasti predsedu PSK Milana Majerského

5. Slávnostná kolaudácia paláca, jún 2020

Foto: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

1. Sprawodliwy sąd, 1688
2. Stanislav Kostka Zamoyski
3. Stanislav Lubomirski, spišský starosta, staviteľ paláca, 17. stor.
4. Toaletný kufrík pre pánov
5. Udelenie čestného občianstva stoličnému sudcovi Aladárovi Raiszovi mestom Stará Ľubovňa, 1902
6. Uloženie časovej schránky do podlahy paláca predsedom Prešovského samosprávneho kraja Milanom Majerským a riaditeľom Ľubovnianskeho múzea Daliborom Mikulíkom

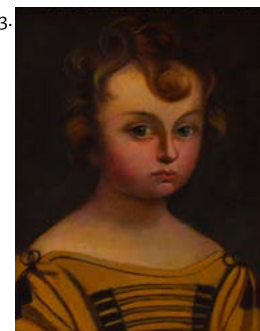

Foto: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

Dalibor Mikulík

The Lubomirski Palace at the Ľubovňa Castle Creation of the New Permanent Exhibition

The Ľubovňa Museum – Castle in Stará Ľubovňa renovated the Baroque Palace of the Ľubovňa Castle in the years 2018 – 2020 (the so-called Lubomirski Palace from 1642). The restoration itself was preceded by numerous researches as well as a discussion about the final appearance of the palace after the reconstruction. During the restoration, removal of paintings and masonry uncovered new findings which returned the genius loci to its present appearance. The Polish magnate family, the Lubomirskis, who owned the castle for 150 years, built the palace not only to strengthen the castle's defense, but also to make life in the castle estate more comfortable. The exhibitions created in the palace present daily life in the building, as well as the aristocratic families that owned Ľubovňa Castle in the years 1593 – 1944 (the Lubomirskis, Raiszes, and Zamoyskis). With the restoration of the Baroque Palace, the museum completed a decade of restoration and conservation of the castle palaces – Gothic, Renaissance and Baroque. The goal of the architects, preservationists, and museologists was to preserve the authenticity of the palaces, which is worthy of presentation. By creating innovative expositions in castle palaces, the museum opened the entire castle area to the public.

Pałac Lubomirskich na zamku Lubowla Tworzenie nowej wystawy stałej

Muzeum Lubowelskie – Zamek w Lubowli w latach 2018–2020 dokonał restauracji pałacu barokowego na Zamku Lubowla (tzw. Pałacu Lubomirskich z 1642 r.). Same prace restauratorskie były poprzedzone licznymi badaniami oraz dyskusją o ostatecznym wyglądzie pałacu po zakończeniu prac. W czasie restauracji po odsłonięciu wymalowań i murów na całej powierzchni odkryto i następnie pokazano nowe znaleziska, które przywróciły dzisiejszej formie pałacu jego genius loci. Polski ród magnacki Lubomirskich, który posiadał zamek przez 150 lat, wznosił pałac nie tylko w celu wzmocnienia obronności zamku, ale także po to, aby zwiększyć komfort mieszkania. Utworzone wystawy pokazują życie codzienne w pałacu oraz rody szlacheckie, do których zamek należał w latach 1593–1944 (Lubomirscy, Raiszowie i Zamoyscy). Restauracja barokowego pałacu zakończyła dziesięcioletnie prace Muzeum przy restauracji i konserwacji pałaców zamkowych – gotyckiego, renesansowego i barokowego. Celem architektów, konserwatorów zabytków i muzealników było zachowanie w pałacach ich autentycznych wartości godnych prezentacji. Dzięki utworzeniu innowacyjnych ekspozycji w pałacach zamkowych muzeum udostępniło zwiedzającym cały teren zamku.

Poklad a relikviáre sv. Kunigundy (1234 – 1292), uhorskej princeznej, krakovskej a sandomierskej kňažnej. Výstava na hrade Ľubovňa

☞ Stáva sa, že aj múzejník sníva o výnimočných profesionálnych výzvach vo svojej práci. Jednou takouto, takmer nedosiadateľnou, bola snaha pripraviť výstavu pokladov po sv. Kunigunde (1234 – 1292), uhorskej princeznej, krakovskej a sandomierskej kňažnej a panej Sandecka. Miestom výstavy, minimálne stredo európskeho priestoru, sa mal a aj sa stal hrad Ľubovňa v Starej Ľubovni. Výstavu sme zámerne nazvali pokladom sv. Kunigundy, keďže ide o mimoriadne vzácne kultúrne dedičstvo Poľska s vysokou mierou jeho ochrany.

☞ Múzejníci zo Starej Ľubovne venovali rok 2019 ženám na hrade Ľubovňa. Táto ústredná téma sa pretavila do výstavy *La femme fatale*, kultúrnych podujatí organizovaných múzeom, odborných prednášok (za všetky spomenieme *Tunde Lengyel – Postavenie ženy v minulosti*), vydaniu ženského magazínu a tvorbe parfumu hradu Ľubovňa. Naším zámerom bolo pripomenúť si a priblížiť nielen ženy, ktoré zohrali významnú úlohu v 730 ročných dejinách hradu Ľubovňa, ale všetky ženy, ktoré akýmkoľvek prínosom a na akejkoľvek pozícii významne prispeli k rozvoju hradu a neskôr i múzea.

☞ Pri téme venovanej žene, nám svitla myšlienka priblížiť ženu – princeznú, manželku, kňažnú, mníšku, vdovu a sväticu, ktorá výrazne prispela k rozvoju Spiša v období raného stredoveku a nezabudnuteľne sa zapísala do dejín strednej Európy a dejín cirkvi. Myšlienka bola na stole a výzvy sú tu preto, aby sme sa ich aspoň pokúsili realizovať. Za výraznej pomoci dlhoročného kolegu a riaditeľa Oblastného múzea v Nowom Sączu – Róberta Ślusareka, bolo pripravené stretnutie s matkou predstavenou Annou Bis v kláštore klarisiek v Starom Sączu. Múry kláštora klarisiek od 13. storočia až do dnešných čias ukrývajú a spravujú tzv. dedičstvo po sv. Kunigunde. Stretnutie nebolo vôbec jednoduché, keďže ide o prísnu rehoľu, kde komunikácia prebieha len cez kvalitne ukované mreže.

☞ V júni 2019 som po prvýkrát, spoločne s kolegom Ślusarekom, navštívil kláštor so snahou oboznámiť sa s možnosťou zapožičania tých najvzácnejších predmetov po sv. Kunigunde v majetku kláštora. Okrem matky predstavenej sa na rokovaní zúčastnila (a neskôr bola aj poverená komunikáciou medzi múzeom s kláštrom) sestra Salomea, ktorá spravuje archív a poklad kláštora. Prijatie bolo milé, ale čiastočne odmerané a ich odpovede k prosbe o zapožičanie pokladu veľmi opatrné. S pokorou, úctou a rešpektom som požiadal o možnosť zapožičania predmetov za účelom výstavy v hradnej kaplnke sv. Micha-

la Archanjela na hrade Ľubovňa. Úsmevy matky predstavenej a sestry Salomey naznačovali, že je to takmer nemožné. Požadované predmety nezapožičali ani do veľkých európskych múzeí, prečo by ich požičiavali malému regionálnemu múzeu na pohraničí. Ľubovnianske múzeum – hrad síce patrí k najnavštevovanejším múzeám Slovenska, avšak vo svojej profilácii ide o malé regionálne (v rokoch 1956 – 1991) vlastivedné múzeum.

☞ Moja odpoveď na otázku sestričiek klarisiek, prečo by to mali zapožičať na hrad Ľubovňa, bola jasne formulovaná: „Myslím si, že je viac než potrebné poklad po sv. Kunigunde ukázať odbornej a laickej verejnosti, a tým poskytnúť nielen historicko-estetický, ale aj duchovný zážitok.“ Priblížiť život, cestu a pôsobenie sv. Kunigundy cez výstavu kolekcie exkluzívnych predmetov z obdobia stredoveku som považoval za najlepšiu cestu, ako zaujať pozornosť na túto sväticu. Okrem týchto argumentov som uviedol, že aj keď nie sme svetové či národné múzeum, žijeme, pracujeme a tvoríme históriu na pohraničí Spiša a Sandecka. Geografická a historická poloha nás priam predurčuje prezentovať históriu a vzácne muzeálne predmety v podobe výstav. A neopomenul som ani dlhoročné nadštandardné osobné vzťahy s obyvateľmi Sandecka, ako dlhoročných priateľov a partnerov. Jednou z týchto aktivít je vydávanie periodika *Sandecko-spišské zošity*, ktoré majú za sebou 10 úspešných ročníkov a sú ojedinelým publikačným projektom na celej hranici s Poľskom.

☞ Záverom stretnutia mi bolo odporúčané napísať oficiálnu žiadosť so zoznamom požadovaných predmetov a zasláť ju do kláštora. Po odoslaní žiadosti neprichádzala odpoveď takmer dva mesiace. Výstavu som považoval za nerealizovateľnú a chápal som aj postoj kláštora klarisiek. Začiatkom augusta prišla odpoveď od matky predstavenej so súhlasným stanoviskom na zapožičanie deviatich vzácných predmetov na hrad Ľubovňa. Ako múzejník z okrajovej časti Slovenska som si až vtedy uvedomil, že radosť bola čiastočne zatienená zodpovednosťou a vážnosťou tejto udalosti. Treba spomenúť, že okrem súhlasu od kláštora pre nás začal náročný proces získavania vývozného povolenia kultúrneho dedičstva Poľska, ďalej adekvátnej poisťnej zodpovednosti, transportu predmetov a ich inštalovania. V tejto náročnej agende bol zo strany kláštora poverený pán riaditeľ Ślusarek, ktorý bol matkou predstavenou splnomocnený na všetky právne úkony. A už keď sme mali pocit, že sme všetko potrebné zabezpečili, z pamiatkového úradu Poľska prišla do kláštora takmer nesplniteľná požiadavka. Pamiatkový úrad Ministerstva kultúry Poľska požadoval od matky predstave-

1. Rukoväť dýky, 13. storočie

2. Medailón, 13. storočie

3. Lyžica, 13. storočie

4. Prsteň, 13. storočie

5. Obraz sv. Kunigundy, r. 1686

Foto: Piotr Drożdżik

nej dokument, že sa vlastným podpisom zaručuje a zodpovedá za stav a bezpečnosť zapožičaných predmetov počas dvoch mesiacov výstavy na Slovensku. Aj keď to vyznie iracionálne, zmluva o výpožičke, poisťné zmluvy a facility report objektu hradnej kaplnky boli v tejto vážnej zákonne legitímnej požiadavke nedostačujúce. Aj k tomuto dokumentu matka predstavená kláštora pristúpila a požadované osvedčenie vydala.

☛ V mojej osobnej muzeálnej praxi to bola výzva spojená s možnosťou rozvoja a manažovania vlastných zručností v oblasti komunikácie, ochrany a poistenia kultúrneho dedičstva iného štátu, bezpečnosti prevozu inštalácie a ostatných náležitostí, ktoré si táto mimoriadna udalosť vyžadovala.

☛ Často sa z radov médií i návštevníkov stretávam s otázkou, ako sa to mohlo podariť. Odpoveď je z mojej strany jasne definovaná: „Osobnou angažovanosťou, úprimnosťou, vážnosťou situácie, úctou a pokorou.“ A nech to už vyznie ako akékoľvek klišé, zas sa mi raz potvrdilo, že všetko je o ľuďoch a v ľuďoch. Skutočnú odpoveď na otázku by najkompetentnejšie mala dať matka predstavená. Len ona sama vie, prečo sa v konečnom rozhodnutí rozhodla predmety zapožičať a vystaviť ich širokej verejnosti.

☛ Na základe predchádzajúceho objasnenia výpožičky malo 18. augusta Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni tú česť, vystavovať poklad a relikviáre po sv. Kunigunde (Św. Kingi) v Kaplnke sv. Michala Archanjela na hrade Ľubovňa. Bolo to po prvýkrát v histórii, kedy od roku 1289 ten-

to poklad opustil múry kláštora klarisiek a bol vystavovaný za hranicami Poľska. Ide o výnimočnú historickú a muzeálnu udalosť v rámci Slovenska, ba aj Európy. Slávnostná omša bola celebrowaná spišským biskupom mons. Štefanom Sečkom a výstava je pod záštitou predsedu Prešovského samosprávneho kraja Milana Majerského. Deväť vystavených najvzácnejších predmetov dedičstva sv. Kunigundy bolo vystavených v sakristii hradnej kaplnky sv. Michala Archanjela na hrade Ľubovňa.

Zo života sv. Kunigundy

☛ Jedinečnosť svätej Kunigundy (1234 – 1292), dcéry uhorského kráľa Bela IV., krakovskej a sandomierskej kňažnej, panej a kňažnej Sandecka, vzbudzovala pozornosť už u dobových súčasníkov. V historiografii je označovaná titulmi – pan-pana, manželka, vdova, mníška i svätica. Príchod Kunigundy na Spiš sa datuje do roku 1257 (manžel Boleslav V. Hanblivý jej daroval územie Sandecka). Na území Spiša udelila uhorským šľachticom privilégiá za spoľahlivé služby, po roku 1272 šoltýsovi Henrichovi z Podolínca a po roku 1272 rytierovi Miroslavovi z Hniezdneho. 6. júla 1280, niekoľko dní po smrti svojho manžela Boleslava, si Kunigunda spoločne so svojimi sestrami obliekla mníšsky habit a založila kláštor klarisiek v Starom Sączy.

☛ Kunigunda sa počas svojho života stala aj významnou političkou s výnimočným talentom pre diplomaciu. Boli to časy, kedy naše krajiny napádali Tatári. Slúžila v prospech svojho otca, uhorského kráľa Bela IV. a brata, kráľa Štefana V. Zároveň prispela k rozvoju Spiša a Sandomierska. Často cestovala cez Spiš a Šariš k svojmu otcovi či bratovi za účelom vzájomných návštev. Otec a dcéra využívali vo svojej politike diplomatické služby kuriérov vo veci zápasu o babenbergovské dedičstvo, ako aj pri svätorečení krakovského biskupa Stanislava.¹ Kunigunda bola tá, ktorá do Krakovska pozvala uhorských baníkov. Tí objavili a sprevádzkovali celosvetovo slávne soľné bane v Bochni a Wielickej. Boli to časy, kedy soľ bola naozaj nad zlato. Kunigunda zomrela po ťažkej chorobe 24. júla 1292. Pápežom Jánom Pavlom II. bola kanonizovaná 16. júna 1999.

☛ Kláštor sestier klarisiek v Starom Sączy počas svojej nepretržitej existencie od roku 1280 až po

dnešné časy uchováva a stráži poklad sv. Kunigundy v podobe vzácných gotických šperkov a relikviárov tejto svätice. Na hrade Ľubovňa majú návštevníci jedinečnú možnosť vzhliaďnúť vzácné predmety z 13. storočia, označované ako dedičstvo sv. Kunigundy – medailón, pečatidlo, 2 ks relikviárov, zasnubný prsteň, lyžicu, rukoväť dýky, čašu a obraz svätice z roku 1686.

☛ Naše veľké poďakovanie patrí kláštoru klarisiek v Starom Sączy, matke predstavenej Anne Bis, ďalej riaditeľovi Oblastného múzea v Nowom

Sączy – Róbertovi Ślusarekovi a Prešovskému samosprávnemu kraju. Bez ich zanietenia a výraznej podpory by nebolo možné vzácne predmety po sv. Kunigunde prezentovať širokej odbornej a laickej verejnosti. Výstavu navštívilo takmer 130 000 návštevníkov.

Poznámky:

¹ In: GŁAKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin: Terra Scepusiensis. Levoča – Wrocław: Kláštorisko n.o., s. 381 – 408.

1. Poklady sv. Kunigundy inštalované v sakristii hradnej kaplnky

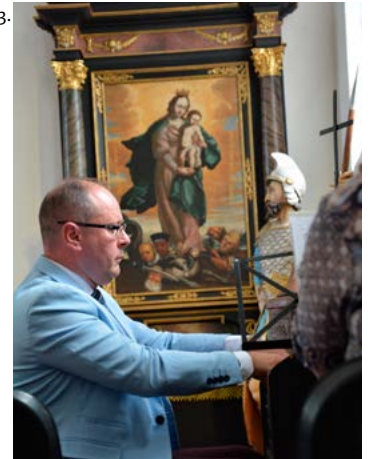
2. Prezentácia výstavy županovi Prešovského samosprávneho kraja

3. Riaditeľ Oblastného múzea v Novom Sączy Róbert Ślusarek počas hry na harmónium z obdobia rodiny Zamojských

4. Slávnostnú omšu pri príležitosti otvorenia výstavy celebroidal spišský biskup Štefan Sečka

5. Záštitu nad výstavou prevzal predseda Prešovského samosprávneho kraja Milan Majerský (vpravo)

Foto: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

Dalibor Mikulík

Treasure and Relics of St. Kunigunda (1234–1292), Princess of Hungary, Krakow, and Sandomierz. Exhibition at Ľubovňa Castle

☛ Exhibition “Treasure and Relics of St. Kunigunda, Princess of Hungary, Krakow, and Sandomierz at Ľubovňa Castle” presented the heritage of this saint for the first time since the 13th century. From 18 August 2019 to 30 October 2019, there were nine rare objects from the life of the St. Kunigunda (1234–1292) of incalculable historical value, exhibited in the sacristy of the chapel of St. Michal Archangel at Ľubovňa Castle. The objects are the property of the Monastery of the Poor Clares in Nowy Sacz, which Kunigunda founded in 1280. Since then, the treasure had not left the walls of the monastery or Poland. It was an honor to hold the exhibition of the treasures of St. Kunigunda. It aimed to provide visitors with an esthetic experience as well as a moral-spiritual message of this extraordinary princess.

Skarb i relikwiarze św. Kingi (1234–1292), królowny węgierskiej, księżnej krakowskiej i sandomierskiej. Wystawa na zamku Lubowla

☛ Wystawa „Skarby i relikwiarze św. Kingi, królowny węgierskiej, księżnej krakowskiej i sandomierskiej na zamku Lubowla” jest pierwszą wystawą od XIII wieku, która pokazuje dziedzictwo świętej. W zakrystii kaplicy św. Michała Archanioła na Zamku Lubowla wystawiono w okresie 18.08. – 30.10.2019 r. dziewięć cennych artefaktów pochodzących z okresu, w którym żyła św. Kinga (1234–1292), posiadających nieocenioną wartość historyczną. Przedmioty te należą do klasztoru klarysek w Starym Sączy, który Kinga założyła w 1280 r. Od tego czasu skarby nie opuszczały murów klasztoru i Polski. Realizacja wystawy skarbów św. Kingi była dla nas wielkim zaszczytem. Jej celem było umożliwić zwiedzającym nie tylko przeżycie estetyczne, ale także poznanie moralno-duchowego posłannictwa tej niezwykłej królowny.

V roku 2019 získala titul magister v odbore *Všeobecné dejiny* so zameraním na staršie dejiny Anglicka, Škótska a Francúzska. Od roku 2019 pracuje ako historik v Ľubovnianskom múzeu. Vo svojej vedecko-výskumnej činnosti sa venuje regionálnym dejinám so zameraním na stredovek a novovek. Spoluautoricky sa podieľala na tvorbe *Ilustrovaného sprievodcu Ľubovnianskeho múzea* a svojimi odbornými článkami prispela napríklad aj do magazínu *Ženy hradu Ľubovňa*.

„Milí priatelia, zatvárame,“ alebo „opäť otvárame naše brány hradu a skanzenu...“ Aj takto to vyzerá v múzeu počas pandémie. Bilancia čísel doposiaľ preukázala 200 dní umlčanej kultúry. Kultúry, ktorú návštevníci mohli obdivovať len spoza hradných múrov alebo v priestore nekonečných možností online sveta.

Čas plynul, sezóna bola na dosah ruky, lenže pandémia na ústupe nebola. Múzeum začalo novú etapu, keď sa bežné súčasť podujatí presúvali do online priestoru. Bola to jednosmerná cesta, po ktorej sme začali kráčať koncom apríla v roku 2020. Symboliku otvorenia sezóny obhájila svätá omša, ktorú sme z hradnej kaplnky vysielali prostredníctvom sociálnych sietí. Naším cieľom bolo predovšetkým preukázať spolupatričnosť a preniesť duchovno do domácností. Týmto sme považovali letnú sezónu za otvorenú. Ale ako to bolo v skutočnosti? Slovami klasika „do tretice všetko dobré“.

Brány hradu a skanzenu sa oficiálne otvorili 8. mája 2020. Predchádzal tomu ale nový trend, označovanie vstupných brán rôznymi nariadeniami, ako napríklad vstup len s rúškom, dodržiavanie odstupu či zákaz zhromažďovania sa. A práve preto sme museli vymyslieť niečo nové, zaujímavé, aby návštevník cítil bezpečnosť a pocit, že je v múzeu. V skanzene pod hradom sa význam zbierkových predmetov presunul do praktického využitia, napríklad cepmi sa vyznačilo dodržiavanie predpísaného odstupu v rozpätí dvoch metrov. Uskutočnila sa aj prednáška o tom, ako sa naši predkovia v minulosti vyvarovali epidémiám používaním rôznych liečebných prostriedkov, ke-

dže ich viera a posvätnosť bola úzko spätá s ich životmi. Brány hradu zdobia dodnes plagáty, ktoré sú v rytierskej tematike a každý vstup do múzea bol obohatený o dezinfekciu.

Otvárací program na hrade sa pre pandémiu presunul až na júl. V poradí už tretí program k otvoreniu dostal príznačný názov „Ako ešte nebolo“ s podtitulom „... a možno už nebude,“ pretože v čase pandémie je skutočne ťažké predpokladať, ako a či vôbec bude turistická sezóna na jednom z najnavštevovanejších hradov na Slovensku. V konečnom dôsledku sa nejednalo o veľkolepé podujatie s davmi návštevníkov na nádvoříach hradu, ale len o kultúrny program šermiarskej a sokoliarskej skupiny, ktorý dopĺňali tóny barokovej hudby.

Celú sezónu sprevádzali múzeum tri zázračné slovíčka rúško – odstup – ruky. Zásada, ktorú sme vkladali do každého podujatia či každej prehliadky. Bola to skúška vytrvalosti a disciplíny návštevníkov, ako aj samotných zamestnancov, ktorí museli zorganizovať každý vstup do areálu. Podujatia, ktoré sa každoročne tešia veľkej obľube boli pre múzeum nosné aj počas pandémie. A práve preto sa museli stanoviť pravidlá pre správne fungovanie múzea v súlade s nariadeniami vlády Slovenskej republiky. Stále však nad všetkým visela otázka *Čo môžeme očakávať od tejto sezóny?* Odpoveď prišla sama v podobe štatistiky návštevnosti, ktorá ukázala, že práve prvý rok počas pandémie bol jedným z najnavštevovanejších. Tisíce návštevníkov nás poctili svojou návštevou a vyjadrili tak podporu známej či neznámej domácej kultúre. Kultúre, ktorá bola po veľkolepom „letnom“ návrate opäť zatvorená. Ale čo sa v skutočnosti dialo za zatvorenými dverami múzea?

Niekedy a v niektorých situáciách je potrebné spomaliť, upriamiť pozornosť iným smerom a zamerať sa na to, čo bolo už dlhší čas posúvané do úzadia. V tomto duchu sa niesli aj prvé chvíle a týždne po tom, čo nás v marci roku 2020 vláda Slovenskej republiky oboznámila s prvými prípadmi infikovaných, prijala opatrenia a zatvorila hranice. V predchádzajúcich rokoch bolo múzeum zamerané na návštevníka, no keď boli brány zatvorené potrebovali sme my – múzejníci dobehnúť zameškané a pripraviť všetko na opätovné otvorenie. Odborní pracovníci si teda vytýčila hneď dva ciele a začali sme s plnením úloh, aby sme ich čo najlepšie zvládli. Prvým z nich bola revízia zbierkových predmetov na hrade, v depozi-tároch a v múzeu ľudovej architektúry, ich ošetrovanie a ochrana. Naplánovaná bola štvorročná revízia v oboch objektoch. V minulých rokoch to bolo popri návštevníkoch oveľa zložitejšie, prácnejšie a náročnejšie. V roku 2020 sme mali dostatok priestoru na dôkladnú kontrolu expozícií. Na oddelení odborných činností a marketingu sme teda zorganizovali dve skupiny a rozdelili sa.

Dodržiavanie 2m odstupov vďaka cepom v MLA.
Foto: Ľubovnianske múzeum
– hrad v Starej Ľubovni

1. Sprievodný program, sadenie zemiakov pri otvorení sezóny v MĽA

2. Svätá omša na hrade Ľubovňa vysielaná on-line, 2020

3. Inštrukcie na dodržiavanie opatrení

4. Pokyny pre návštevníkov MĽA na dodržiavanie zásady R-O-R

Foto: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

Počas revízie sa zistilo viacero nedostatkov. Tie sa museli čo najrýchlejšie odstrániť. Tlačili sa nové tabuľky, popisy k expozíciám, opravovali sa texty, ale i ošetrovali predmety. Navyše sa pripravovala kolaudácia novozrekonštruovaného paláca Ľubomirských. Rozhodli sme sa pomôcť kurátorke a priložiť ruku k dielu. Na úseku odborných činností sa primárne počas pandémie múzejníci venovali aj zapisovaniu zbierok do digitálneho katalogizačného systému ESEZ 4G, či akvizícii. S tým súviselo spracovávanie návrhových a dokumentačných listov, aby mohli byť do múzejného fondu prijaté ďalšie predmety.

☞ Našou druhou prioritou bolo odborne sa zamerať na vedecko-výskumné úlohy, spracovávať podklady, informácie a články a prostredníctvom

online sveta ich sprístupňovať divákovi a priaznivcom histórie. Predovšetkým hradu Stará Ľubovňa. Vedecko-výskumnú činnosť sme realizovali spoločne s marketingom i múzejnou pedagogikou. Zamerali sme sa na spracovanie článkov, prednášok a rôznych zaujímavých tém. V covidovom období nám výborne poslúžili platformy, ako bol facebook, instagram a aj webové sídlo Ľubovnianskeho múzea. Prostredníctvom sociálnych sietí sme mohli spracovávať aj odborné seriály na pokračovanie. Takýmto zaujímavým príspevkom bol seriál o matkách na hrade Ľubovňa pri príležitosti dňa matiek. Nadviazali sme tak aj na ešte stále prebiehajúcu výstavu *La Femme Fatale* hradu Ľubovňa.

☞ Zo situácie sme vyťažili čo najviac a prispôbili sa témam, ktoré v tom čase hýbali našim každodenným životom. Spracovali sme odborné články na tému epidémie v minulosti, svoje poznatky k danej téme dokonca poskytla aj bývala pani riaditeľka Monika Pavelčíková, ktorá sa zaoberala spôsobmi liečenia v minulosti. Rôzne pamätné, medzinárodné dni, spomienky na bývalých riaditeľov, kladenie vencov pri výročiach v úzkom kruhu múzejníkov, práca na vedecko-výskumných projektoch, príprava expozícií návštevníkom – áno, aj toto bolo našou súčasťou v uplynulom roku. Jedno príslovie, považujúce sa už azda za klišé, hovorí, že všetko zlé je na niečo dobré. Je to na neuverenie, ale v prípade Ľubovnianskeho múzea to platí do poslednej slabiky i písmena. Pomohlo nám to nachvíľu spomaliť, aby sme mohli v nasledujúcich časoch odovzdať ešte viac energie návštevníkom i našim priaznivcom.

Radovana Rabíková,
Petra Lišková

Museum at the Time of the Pandemic

☞ The article is focused on the museum operation at the time of the pandemic. It talks about the professional experience of the employees who conducted revisions of collection items and scientific research activities. Information on marketing and museum's management during the state of emergency provide valuable input. The article also described activities during the summer season.

Muzeum w czasie pandemii

☞ Artykuł mówi o sposobie działania muzeum w czasie pandemii. Został uzupełniony informacjami z obszaru działalności naukowej pracowników, którzy zajmowali się rewizją zbiorów oraz działalnością naukowo-badawczą. Przedstawiono także informacje dotyczące działalności marketingowej i organizacji działalności muzeum w tym wyjątkowym okresie. W artykule przybliżono też działania prowadzone w sezonie letnim.

Čo sme v múzeu ešte nemali?

Akvizícia v rokoch 2017 – 2020

Mgr. Daniela Reľovská je absolventkou odboru Dejín výtvarných umení na Univerzite Jána Palackého v Olomouci. Od roku 2018 pracuje ako historička umenia v Lubovnianskom múzeu – hrade v Starej Ľubovni. Je kurátorkou výstavy v paláci Lubomirských na hrade Ľubovňa. Vo svojej výskumnej činnosti sa zameriava na výskum zbierok z umeleckej histórie z fondu Lubovnianskeho múzea. Publikuje taktiež v oblasti ikonografie a hagiografie.

Akvizícia do roku 2017

Č Jedným z hlavných poslání múzeí je akvizičná činnosť. Tá začína so založením múzea. Múzea prostredníctvom akvizícií získavajú zbierkové predmety. Úlohou múzea je tieto predmety uchovávať, ošetrovať a najmä prezentovať. Každé múzeum sa riadi svojím akvizičným plánom. Inak to nie je ani pri akvizičnej činnosti Lubovnianskeho múzea. ĽM ako regionálne múzeum sa zameriava najmä na získavanie zbierok z okolia Starej Ľubovne. Okres Stará Ľubovňa je výnimočný tým, že je umiestnený na križovatke viacerých kultúr. Akvizičný plán ĽM je z tohto dôvodu rozvetvený do viacerých oblastí. Smerodajnými je najmä história a etnografia, ktoré sa vetvia do užších úsekov.¹ Do roku 2017 múzeum prijalo 24 750 zbierkových predmetov. Za toto obširné číslo sa môžeme poďakovať významným pracovníkom múzea, ktorí sa pričínili o rozvoj zbierkového fondu. Prvým zberateľom múzea bol Andrej Čepišák, prvý riaditeľ múzea, ktorý počas prvých 3 rokov fungovania múzea uchovával zbierkové predmety vo vlastnom dome. Ďalším bol „šarišský Davinci“, Ján Lazorík, ktorý v múzeu pracoval dohromady 10 rokov. Roky, kedy tu pôsobil sú taktiež najplodnejšími rokmi pre akvizíciu. V roku 1981 múzeum prijalo rekordné číslo 1247 zbierkových predmetov.² Významným zberateľom bola taktiež jediná riaditeľka v čele Lubovnianskeho múzea, Monika Pavelčíková, ktorá stále externe pôsobí v akvizičnej komisii múzea. Významne obohatil zbierkový fond aj súčasný riaditeľ Lubovnianskeho múzea, Dalibor Mikulík, ktorému sa podarilo skontaktovať s viacerými potomkami majiteľov hradu Ľubovňa, a tak získať klenoty najmä s umeleckou a historickou hodnotou.

Rok 2017

Č V roku 2017 múzeum prijalo 210 zbierkových predmetov. Najväčšiu skupinu tvorili zbierky

s historickou hodnotou, druhou početnou skupinou boli etnografické zbierky a v neposlednom rade to boli zbierky s umelecko-historickou hodnotou a zbierky s technickou hodnotou. Zbierky boli prijaté najmä formou daru, najväčší dar prijalo múzeum od etnografa Jána Olejníka. Najvýznamnejšími predmetmi v jeho zbierke sú pravdepodobne predmety s umeleckou hodnotou. Olejník sa ako pracovník TANAP-u a činný etnograf priatelil s viacerými zvučnými menami umeleckého sveta 20. storočia. V jeho zbierke preto nechýbajú mená ako Ján Hála, Jaroslav Votruba či Aleš Černý. Väčšina obrazov má samozrejme etnografický nádych. Okrem umeleckej zbierky si Ján Olejník vytvoril aj pozoruhodnú kolekciu historického nábytku. Nábytok v štýle biedermeier, tak okrem pamätnej etnografa v drevenici z Jakubian v Lubovnianskom skanzene, je taktiež využitý aj v novej stálej výstave na hrade Ľubovňa. K etnografickej zbierke môžeme zaradiť kolekciu keramiky, ktorú získaval už počas svojej práce ako učiteľ. Podarilo sa mu tak nadobudnúť keramiku azda zo všetkých kútov Slovenska.

Č Významné zbierky múzeum získalo aj od potomka bývalého majiteľa hradu, Juraja Félix Raisza, Juraja Raisza Lublováryho. Ten, už v predchádzajúcich rokoch daroval múzeu zbierky s veľkou umeleckou aj historickou hodnotou. V roku 2017 daroval múzeu kolekciu kníh zameriavajúcu sa na vývoj nábytku a umenia v Taliansku a Nemecku.

Č Spomedzi zbierok, ktoré múzeum prijalo v roku 2017, môžeme spomenúť aj „oblatkáreň“ z roku 1714, ktorá sa používala na výrobu vianočných oblátok.

Rok 2018

Č V roku 2018 sa prostredníctvom akvizičnej komisie prijalo 390 zbierkových predmetov. Predmety múzeum nadobudlo prostredníctvom vlastného výskumu a daru. Na rozdiel od predošlých rokov sa prijalo pomerne málo zbierok etnogra-

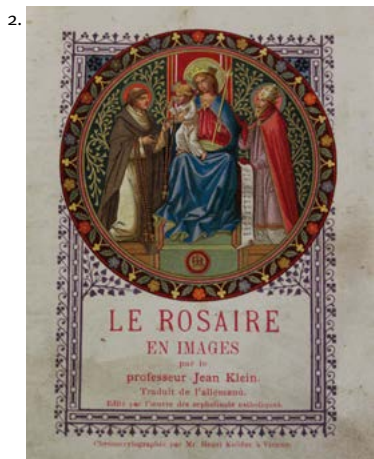

1. Ján Hála, *Dievčatá v kroji*, 1950

2. Oblatkáreň z roku 1714

Foto: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

boli vytvorené neznámym maliarom na začiatku 19. storočia a majú v sebe silný nádych klasicizmu. Okrem toho daroval múzeu príborovú sadu Aladára Raisza z 1. polovice 20. storočia. Kolekcia bola taktiež doplnená o štyri knihy zaoberajúce sa vývojom nábytku.

Zbierku umeleckej histórie obohatila aj kolekcia svätých obrázkov od bývalej majiteľky Magdalény Luptákovej. Väčšina obrázkov sa spájala s rôznymi pútnickými miestami či pamätnými udalosťami v rodinnom živote bývalej majiteľky, ako napr. 1. sv. prijímanie či pamiatka na 1. sv. omšu. V súbore svätých obrázkov bol aj Ruženec v obrazoch od autora Heinricha Knöflera (1824 – 1886). Ruženec bol vytvorený technikou chromografie.

Z ďalších zbierok umelecko-historického charakteru môžeme spomenúť obojstrannú malbu z cirkevnej zástavy, ktorá z jednej strany zobrazuje alegóriu času (chronos). Grafika zobrazujúca Ženu v kroji od Viktora Hermélyho, slovenského grafika, ktorý sa vo svojej tvorbe vyznačoval ostrou a presnou kresbou.³

K zbierkam s historickou hodnotou môžeme zaradiť strieborný poltoliar z roku 1715 Karola VI. Habsburského vyrazený v Kremnici. Významným darom sú aj pamiatky po manželoch Saloňových spojené s podnikom Skrutkárne⁴ v Starej Ľubovni.

Rok 2019

V roku 2019 bolo prijatých 587 zbierkových predmetov. Väčšina zbierok bola prijatá darom, ostatné boli prijaté vlastným výskumom. Najpočetnejšiu zbierku tvorí kolekcia odznakov darovaná Milanom Ružíkom. Vďaka nemu sme prijali 434 ks predmetov do depozitára numizmatiky. Kolekciu odznakov nazbieral majiteľ najmä v 70. rokoch 20. storočia. Nájdeme v nej odznaky v súvislosti s podnikom Skrutkárne v Starej Ľubovni, odznaky pripomínajúce Spartakiádu v roku 1975, či odznak pripomínajúce 450. výročie diela majstra Pavla z Levoče.

Pozoruhodným darom sú vyznamenania, výložky a vojenské doklady Jána Jurašovského. Pán Jurašovský daroval dokumenty súvisiace s jeho vojenskou činnosťou. Ján Jurašovský nastúpil ako branec do vojenskej služby vo februári roku 1944. V roku 1966 vstúpil do Zväzu protifašistických bojovníkov. Medailu za zásluhy v protifašistických bojoch získal pri príležitosti 20. výročia oslobodenia Československa.

V roku 2019 múzeum kontaktoval aj potomok bývalého správcu hradu za Andreja Zamoyskeho, Jána Godawu. Potomkovia priniesli na hrad kolorovanú fotografiu svojho predka Jána, ktorý je pochovaný na hrade pred hradnou kaplnkou.

Rok 2020

Napriek ťažkej situácii, v roku 2020 zasadli dve akvizičné komisie. Predmety boli získané vlastným výskumom, darom a dokonca aj kúpou.

1. Živôtik ženský brokátový z Hraničného

2. Heinrich Knöfler, Ruženec v obrazoch.

3. Odznak pripomínajúce 450. výročie diela majstra Pavla z Levoče

4. Knižka Jana Jurašovského o brannom pomere z roku 1944

5. Miklos Barabas, Aladar Raisz, 70. roky 19. storočia

Foto: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

fického charakteru. Do počtu 35 kusov však vieme zaradiť a zároveň si aj poskladať ženský kroj z dediny Hraničné.

Významným darcom bol už spomínaný Juraj Ľubomírsky. V roku 2018 daroval múzeu 55 zbierkových predmetov spojených s rodinou Raisz. Z toho to boli portréty troch členov rodu Raisz. Portrét Juraja II. Raisza, otca Juraja Félix, portrét jeho druhého syna Augustína Raisza a portrét Augustínovej manželky Kataríny. Portréty

1. Lajblík, obec Výborná, prelom 19. a 20. storočia

2. Ján Olejník, *Brušlak* s čipkou, *Nákresy odevu z obce Jakubany*, 1963 – 1964, *Naukový zborník*

Foto: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

❗ V prvej akvizičnej komisii, ktorá zasadla začiatkom marca 2020 múzeum prijalo predmety od viacerých predchádzajúcich majiteľov. Významným darom boli opäť obrazy od Juraja Lublováryho, priameho potomka Juraja Félixia Raisza. Prijali sa portréty Aladára Raisza a jeho manželky Ilóny Csók, ktoré namaľoval uhorský maliar Miklós Barabás (1810 – 1898) v 70. rokoch 19. storočia. Medzi predmetmi darované Raiszovcami bolo aj Ocenenie Aladára Raisza pri príležitosti 25. rokov služby v Spišskej Stolicy datované do roku 1902.

❗ Komisia prijala aj ďalšie predmety spojené s podnikom Skrutkáreň v Starej Ľubovni. Boli to predmety používané pri práci, výrobe skrutiek, ako ochranný odev, žetóny a ďalšie pomôcky na manipuláciu so strojmi. Nevidaným prírastkom bola aj nádoba na toaletu. Kovová nádoba zdobená maľovaním sa otvára horným vrchnákom. Na prednej strane a na vrchnáku je namaľovaná rastlinná dekorácia.

❗ Do zbierok boli prijaté aj strieborné príbory od viacerých vlastníkov. Veľkým prínosom bol prí-

bor značky Rogers Bros IS. Príbor je z roku 1965 z kolekcie Garland. Ďalším prírastkom boli sady strieborných lyžičiek a vidličiek z kežmarskej dielne zlatníka a hodinára Pavla Schwinga (1858 – 1941). Na obale, v ktorom sú lyžičky umiestnené, je aj saténová stuha so značkou dielne: PAUL SCHWING/Uhrmacher & Juwelier/KÉSMÁRK.

❗ Druhá akvizičná komisia roku 2020 zasadla v druhom polroku. Boli na nej prezentované najmä predmety získané výskumom vedeckých pracovníkov Ľubovnianskeho múzea a predmety získané darom. Z etnografickej zbierky môžeme spomenúť kolekciu časti krojov z rusínskej obce Torysky. Vzácnymi sú najmä zástery – „fartuch“ zdobené archaickými symbolickými motívami (solárne znaky, jablko, rozety, hviezdy, srdce a geometrické línie). Hodnotným je najmä dievocká parta z obce Výborná spolu s archaickým lajblíkom. Parta je vo forme čelenky obšitej čiernym zamatom zdobená korálkami fúkanými z farebného skla. Lajblík je z prelomu 19. a 20. storočia. Ušitý zo zeleného damašku, s bočnými výstužami, kovovými spojkami na pleciah a zapínaním pomocou 7 kovových (mosadzných, postriebných) spôn na každej strane.

❗ V druhom polroku sa doplnila aj zbierka spojená s etnografom Jánom Olejníkom. Bol prijatý portrét etnografa od českého maliara Jána Mikuláša Hálu z roku 1956. Múzeum nadobudlo aj nákresy od Jána Olejníka vytvorené v rokoch 1963 – 1964. Nákresy zobrazujú odev z obce Jakubany a boli určené pre *Naukový zborník*.

Poznámky:

¹ MARCINOVÁ, Františka. *Koncepcia akvizičnej činnosti Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni do roku 2023*. Rok 2017.

² Najviac bolo prijatých zbierok s etnografickým charakterom. Najhodnotnejším prírastkom však boli Ikony, v súčasnosti umiestnené v cirkvi sv. Michala Archanjela z Matysovej v skanzene pod hradom Ľubovňa.

³ *Slovenský biografický slovník*. Zväzok II. E – J. Martin: Matica slovenská, 1987.

⁴ LAINCZ, Eduard – MIKULÍK, Dalibor. *Skrutky, ktoré poznal celý svet. Skrutkáreň v Starej Ľubovni*. In *Múzeum*. 2019, roč. LXV, č. 3. ISSN 0027-5263. Štátny podnik Skrutkáreň Stará Ľubovňa bol zriadený 1. marca 1958. Fungoval takto až do 1. mája 1992, kedy bol rozhodnutím Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky zrušený a vznikla akciová spoločnosť s obchodným názvom Skrutkáreň a. s.

Daniela Reľovská

What Haven't He Had in the Museum Yet? Acquisition in 2017–2020

❗ The main task of the Ľubovňa Museum is a collection activity in the field of ethnography, history, art history, and archeology. The study deals with the acquisition activities of the museum in the years 2017–2020. The article is divided into sections by years. Donors and former owners, whose assets contributed to the development of the collection fund of the Ľubovňa Museum are also mentioned.

Czego w muzeum jeszcze nie mieliśmy? Akwizycje w latach 2017–2020

❗ Głównym zadaniem Muzeum Ľubowelskiego jest gromadzenie zbiorów w dziedzinie etnografii, historii, historii sztuki i archeologii. W artykule omówiono zakupy dokonane przez muzeum w latach 2017–2020. Podzielono go na części według lat. Wymieniono też darczyńców i dawnych właścicieli, którzy swoim wkładem przyczynili się do wzbogacenia zbiorów Muzeum Ľubowelskiego.

Zbierkové predmety v novom šate

Reštaurovanie zbierkových predmetov LM v rokoch 2017 – 2020 (s dôrazom na predmety Z. Chovanovej)

„Povolanie reštaurátora je najnevďačnejším povolaním, aké si len viete predstaviť... Zatiaľ čo jeho schopnosti ostávajú skryté, jeho nedostatky priam vyskakujú pred oči.“

(Max. J. Friedländer, Der Kunstkenner, 1923)

Historické pamiatky a umelecké diela podliehajú pôsobeniu času a taktiež prírodným vplyvom. Často im uškodí aj neodborné uskladnenie alebo ošetrovanie. Reštaurovanie si dáva za cieľ prinavrátiť pôvodný stav (vzhľad) pamiatke. To sa deje prostredníctvom rôznych umeleckých techník, pričom každá musí byť podrobne zaznamenaná. Reštaurátor tu musí potlačiť osobné umelecké záujmy. Jeho úlohou je hodnoverne doplniť chýbajúce časti, aby to laickému oku nebolo viditeľné. Pri práci je však potrebné zachovať čo najviac originálnej vrstvy. Každé umelecké dielo podlieha vlastnému degradačnému procesu, ktorý nie je možné zastaviť ani zvrátiť. Je možné ho však spomaliť a odstrániť jeho dôsledky. Práca reštaurátora však nikdy nesmie zasahovať do originálnej vrstvy diela. Je potrebné, aby všetky sekundárne úpravy bolo možné odstrániť.

Do 19. storočia sa na obnove umeleckých diel podieľali maliari a sochári. Svoje signatúry zväčša ponechávali na zadnej (rubovej) strane obrazu. V spomínanom storočí však nastal zvrät. Reštaurovanie sa začalo brať ako činnosť, na ktorú bolo potrebné odborné vzdelanie a prax. Zaviedli sa reštaurátorské ateliéry, na čele ktorých zväčša bývali uznávaní a skúsení reštaurátori. Pevné rysy dostala reštaurátorská prax až v 20. storočí. Na území Slovenska (vtedy Československá socialistická republika) bola založená Vysoká škola výtvarných umení v roku 1949. Odbor reštaurátorstva bol jeden zo zakladajúcich odborov VŠVU.¹

Pri všetkých dielach, ktoré boli reštaurované v uplynulých rokoch bol využitý podobný proces reštaurovania. Skoro všetky maľby boli pred nažehlením na nové plátno stabilizované. Následne po nažehlení sa napli na nový podrám (v prípade jednostranných obrazov). Po vytmelení chýbajúcich miest sa pristúpilo k retuši. K niektorým obrazom bol doplnený aj ozdobný rám.

Portrét o. Augustína Passanatiho, 2017

Reštaurátor: akad. mal. Zuzana Chovanová

Rozmery: 79,5 × 97 cm

Datovanie: 2. polovica 18. storočia

Autor: nesignované

Portrét zobrazuje piaristického kňaza Augusta Passanatiho. Na portréte je zobrazený ako kardinál s pektorálnym krížom na zlatej reťazi a biretom na hlave. Pravou rukou žehná, v ľavej ruke drží knihu. V ľavej hornej časti obrazu je umiestnený erb piaristov. V dolnej časti je na bielom medailóne latinský text dokladajúci bližšie informácie o portrétovanom.

Portrét o. Jána Félixu Arduinieho, 2017

Reštaurátor: Akad. Mal. Zuzana Chovanová

Rozmery: 79 × 92 cm

Datovanie: 2. polovica 18. storočia

Autor: nesignované

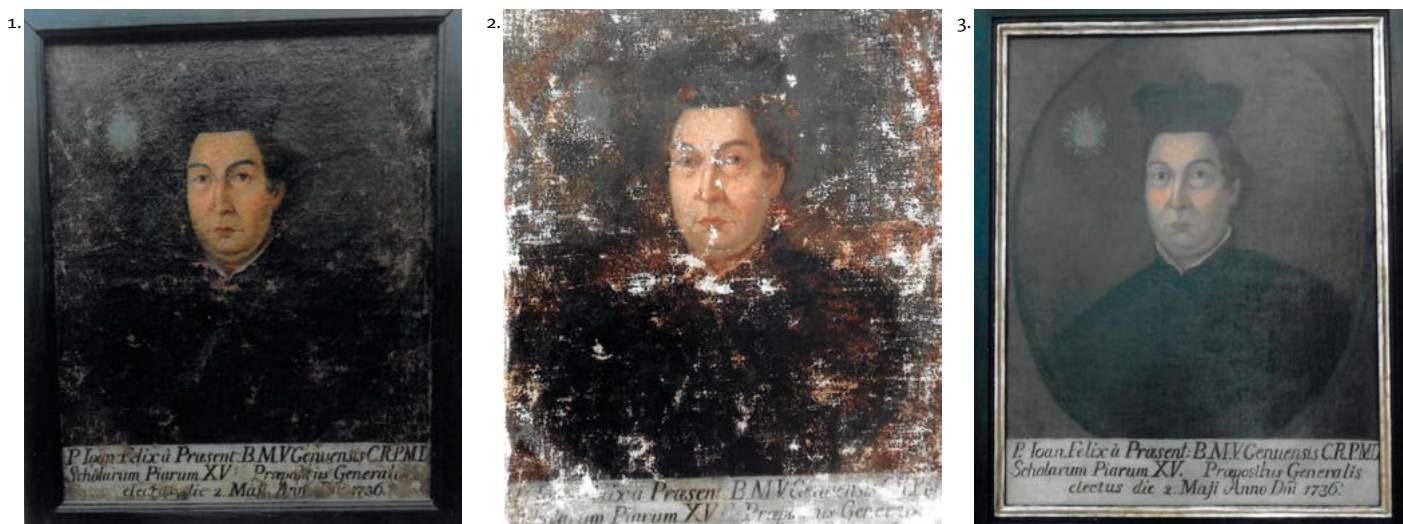
Prior Ján Félix Arduini je zobrazený ako páter v čiernej reverende s bielym límcikom a čiernym biretom na hlave. V ľavej časti obrazu je erb piaristov, v spodnej časti je na bielom pozadí text o portrétovanom. Radová číslovka XV. počas reštaurovania odhalila na originálnom portréte nesprávnu číslovku XVII., tá bola neskôr premanovaná na XV. Vzhľadom na to, že portrétovaný

1. Portrét Jána Félixu Arduinieho, stav pred reštaurovaním

2. Portrét Jána Félixu Arduinieho, stav počas reštaurovania

3. Portrét Jána Félixu Arduinieho, stav po reštaurovaní

Foto: Zuzana Chovanová

bol v skutočnosti XV. – tým predstaveným v poradi, bola zanechaná premalovaná (druhotná) číslovka.

Oba obrazy boli v minulosti neodborne nažehľené na nové plátna, ktoré zo zadnej a prednej strany vytvárali mierne vypukliny a spôsobovali zvlnenie originálu. Maľba tak opadávala a bola uvoľnená. Vznikali krakely, ktoré sa pri manipulácii s obrazmi uvoľňovali a rozsypávali. Najviac boli poškodené okraje maľby, kde vypadané miesta odkrývali pôvodné plátna s podkladom. Pri nažehľovaní na nové plátna boli maľby nalakované s pôvodnou vrstvou špiny a zožltnutého laku. Lazúry boli zošúchané a čitateľnosť tvarov bola slabá a nekonkrétna. Reštaurovanie teda bolo náročné najmä pri nažehľovaní na nové plátno a stabilizovaní maľieb. Pri poslednom kroku reštaurovania sa využila napodobňujúca drobná čiarkovaná (bodkovaná) retuš temperovými a akvarelovými farbami.²

Procesiová ikona, 2018

Reštaurátor: akad. mal. Zuzana Chovanová

Rozmery: 102 × 71 cm (po reštaurovaní: 135 × 110 cm)

Datovanie: prvá pol. 18. storočia

Autor: práca regionálneho rezbárskeho a maliarskeho okruhu

Obojstranná prenosná ikona z obce Kremná na hornom Spiši. Predstavuje typ ikon, ktoré sa uctievali, používali sa pri slávnostných príležitostiach procesií a nosili sa aj mimo kostola na púte a podobné obrady. V dolnom sokli sú otvory na zasunutie dvoch nosidiel, aby štyria nosiči mohli pri procesii ikonu niesť. V minulosti bolo okolo obdĺžnikového rámu ikony bohatá rezbárska výzdoba. Olejomaľby na plátno sú prichytené z oboch strán na drevenej doske. Z jednej strany (smútočnej) je zobrazený Mandylion. Zobrazuje Kristovu hlavu – tvár (bez krku a pliec). Tvár má hladké čelo a je lemovaná dlhými mätko zvlnenými

1. Procesiová ikona, smútočná strana Mandylion, stav pred reštaurovaním

2. Procesiová ikona, slávnostná strana sv. Anny Metercie, stav pred reštaurovaním

3. Procesiová ikona, smútočná strana Mandylion, stav po reštaurovaní

4. Procesiová ikona, slávnostná strana sv. Anny Metercie, stav po reštaurovaní

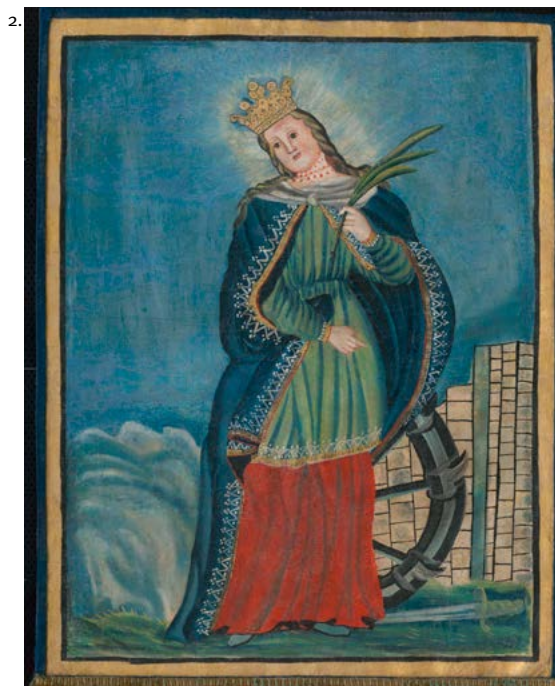
Foto: Zuzana Chovanová

1. Olejomaľba z cirkevnej zástavy, stav pred reštaurovaním

2. Olejomaľba z cirkevnej zástavy, stav po reštaurovaní

Foto: Martin Mičkovič

mi vlasmi. Na druhej strane je zobrazená sv. Anna Samotretia. V krajine obklopenej architektúrou je zobrazená sv. Anna, Mária a malý Ježiš. Nad nimi v žiare svetla je holubica, symbol ducha svätého. Ikona bola pred reštaurovaním v havarijnom stave. Absentovali nosidlá, kryty na otvory, veľa ozdobných vrúbkovaných líšt, vrcholový ornament a ďalšie drevené prvky. Drevo bolo rozsušené a napadnuté červotočom. Malba bola skrakelovaná, krehká, lámala sa a opadávala. Pri cirkevných slávnostiach sa realizovala dodatočná výzdoba ikony vpichovaním sekundárnej výzdoby na malbách. Obidva obrazy tak majú husté poškodenie malby aj podkladu od špendlíkov a klinčekov. Náročnou časťou reštaurátorského procesu bolo dotvorenie drevorezieb rámu ikony, ktoré bolo vytvorené podľa analógie s obcou Kremná. Malby boli po nažehlení na nové plátno pripevnené k novej drevenej podložke.³

Olejomaľba z cirkevnej zástavy: Sv. Katarína/Sv. Florián, 2018

Reštaurátor: Mgr. art. Martin Mišovič

Rozmery: 71 × 52,5 cm

Datovanie: 19. storočie

Autor: nesignované

Obojstranná olejomaľba pochádza z cirkevnej zástavy. Z jednej strany je zobrazená sv. Katarína, z druhej strany je zobrazený sv. Florián. Obidvaja svätci sú zobrazení so svojimi typickými atribútmi. Katarína má pri sebe zlomené koleso, Florián hasí horiaci dom. Postavy svätcov sú neproporčne prispôbené formátu obrazu.

Malba bola poškodená častým zvinovaním zástavy. Po celej ploche obrazu bola skrakelovaná a plátno bolo zvlnené. Farebná vrstva bola presušená a skrehnutá, preto sa na viacerých miestach sypala a lámala. Malba sa tak v poškodenom stave z obidvoch strán oddeľovala od plátna. Počas reštaurovania sa v prvom rade upevnili uvoľnené a rozsypané

fragmenty farebnej a podkladovej vrstvy. Farebná vrstva bola odizolovaná lakom a chýbajúce miesta boli vytmelené a následne tak farebne prispôbobe- né originálu napodobňujúcou retušou.⁴

Olejomaľba z cirkevnej zástavy: Zvestovanie Panne Márii/Sv. Peter a Sv. Pavol, 2018

Reštaurátor: Mgr. art. Martin Mičkovič

Rozmery: 62 × 47 cm

Datovanie: 19. storočie

Autor: nesignované

Obojstranná malba, vyňatá z cirkevnej zástavy, na jednej strane zobrazuje výjav Zvestovanie Panne Márii, na druhej strane je zobrazený sv. Peter a sv. Pavol. Svätci majú pri sebe svoje individuálne atribúty, sv. Peter drží kľúč, sv. Pavol meč. Malba bola poškodená neopatrným zaobchádzaním. Bola pokrytá vrstvou depozitu, pod ktorou sa nenachádzala laková vrstva. Plátno pod malbou bolo mierne zvlnené a podkladová vrstva tak bola na viacerých miestach vypadaná. Reštaurovanie bolo náročné najmä z dôvodu obojstrannosti malby.⁵

Olejomaľba z cirkevnej zástavy: Ježiš odovzdáva petrovi kľúče od nebeského kráľovstva/Panna Mária Assumpta, 2018

Reštaurátor: Mgr. art. Martin Mišovič

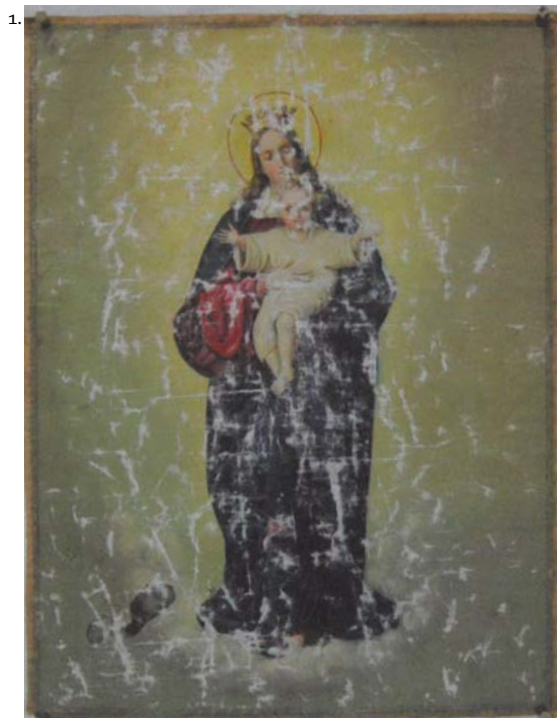
Rozmery: 61 × 46,5 cm

Datovanie: 19. storočie

Autor: nesignované

Obojstranná malba pochádzajúca z cirkevnej zástavy z prednej strany zobrazuje Ježiša odovzdávajúceho kľáčiacemu Petrovi kľúče od nebeského kráľovstva. Zo zadnej strany je v oblakoch zobrazená Nanebovzatá Panna Mária s malým Ježišom v náručí. Malba bola pred reštaurovaním poškodená neopatrným zaobchádzaním. Okrem nánosov špiny bola farebná a podkladová vrstva vypadaná na viacerých miestach. Okrem toho bola malba dodatočne zašpinená rôznymi ná-

1. Olejomaľba z cirkevnej zástavy, Panna Mária Assumpta, stav pred reštaurovaním

2. Olejomaľba z cirkevnej zástavy, Panna Mária Assumpta, stav po reštaurovaní

Foto: Martin Miškovič

nosmi špiny a farebných fľakov, ktoré boli počas reštaurovania odstránené chemickou cestou.⁶

Kristus medzi ružami, 2018

Reštaurátor: Mgr. art. Martin Miškovič

Rozmery: 76 × 50 cm

Datovanie: 24. Marec 1931

Autor: John M. Kanyan

Na obraze je zobrazená postava Krista v imaginárnej krajine. Okolo celého obrazu je maľovaná ornamentálna obruba z trnia a ruží. Pod obrubou je umiestnená signatúra autora spolu s datovaním: John M. Kanyan, March 24. 1931. Maľba je namaľovaná priamo na podložke z plachtoviny. Povrch tak bol pokrytý viazaným aj neviazaným depozitom. Pri tejto maľbe sa využilo dublovanie⁷ len po okrajoch maľby, aby boli zachované prírastkové čísla na zadnej strane maľby.⁸

Kristus, 2018

Reštaurátor: Mgr. art. Martin Miškovič

Rozmery: 50 × 40 cm

Datovanie: 1. polovica 20. storočia

Autor: John M. Kanyan

Na maľbe je zobrazený ikonografický typ Krista Pantokratora. Na maľbe je znázornený v polpostave, pravou rukou ukazuje žehnajúce gesto, v ľavej ruke drží knihu písanú azbukou. V dolnej časti je umiestnená signatúra autora: John M. Kanyan. Maľba bola pred reštaurovaním pokrytá depozitom, samotný povrch maľby nebol zalakovaný. Maľba bola počas reštaurovania napnutá na nový podrám a pred retušou zaizolovaná lakom.⁹

Štúdia koňa, 2018

Reštaurátor: Mgr. art. Martin Miškovič

Rozmery: 41,5 × 52,5 cm

Datovanie: 1862

Autor: KM

Na obraze je zobrazená štúdia koňa. V pozadí je otvorená krajina s párom hnedých koní naľavo. V dolnej časti je umiestnená signatúra autora: KM 1862. Maľba bola poškodená nesprávnym zaobchádzaním a uložením. Po ploche bola vertikálne skrakelovaná a pokrytá depozitom. Laková vrstva bola stmavnutá a na viacerých miestach predratá. Z dôvodu, že plátno nebolo zachytené na žiaden podrám, bolo mierne zvlhčené, a tak bola maľba presušená a skrehnutá. Na viacerých miestach sa sypala a lámala. Pred reštaurovaním sa na maľbe upevnili uvoľnené fragmenty farebnej a podkladovej vrstvy. Maľba sa očistila od nánosov depozitu a stmavnutá laková vrstva bola postupne stenšovaná. Po vytmelení sa pristúpilo k retuši.¹⁰

Portrét Franciscus Andreas, 2019

Reštaurátor: akad. mal. Zuzana Chovanová

Rozmery: 88 × 70 cm

Datovanie: 2. polovica 18. storočia

Autor: nesignované

Portrét zobrazuje biskupa Francisca Andreea v tradičnom odevu, v bledomodrosivej peleríne do pásu s kapučnou. V pravej ruke drží biskupskú berlu a ľavou rukou si na hrudi drží pektorálny kríž. V dolnej časti obrazu je na bielom pozadí latinský text obsahujúci bližšie údaje o portrétovanom.

Portrét Josephus Augustinus Delbequius, 2019

Reštaurátor: akad. mal. Zuzana Chovanová

Rozmery: 88 × 70 cm

Datovanie: 2. polovica 18. storočia

Autor: nesignované

Na obraze je zobrazený biskup Josephus Augustinus Delbequius od pol pásu nahor. Je odtý v biskupskom odevu, pravou rukou si na hrudi drží pektorálny kríž. V hornom pravom rohu je umiestnený erb piaristov. Pod portrétovaným je

na bielom pozadí umiestnený latinský text s bližšími údajmi o portrétovanom.

Oba obrazy boli pred reštaurovaním napnuté na nevhodných podrámoch bez ozdobných rámov. Obrazy boli v havarijnom stave, na viacerých miestach boli roztrhané, zo zadnej strany prelepené záplatami. Voľným okom boli pozorovateľné sekundárne zásahy hlavne v oblasti šiat, pokrývok hlavy či tváre. Poškodenia vznikli najmä neodborným zaobchádzaním. Na obraze biskupa Andreeasa bol vytrhnutý nepravidelný kus originálneho plátna s maľbou. Portrét biskupa Delbequiusa bol rovnako havarijne poškodený, v časti písma bol roztrhnutý. Viacnásobné lakovania a sekundárne úpravy vytvorili z maľby veľmi tvrdý a nerovný povrch.

Počas reštaurovania sa museli vytmeliť väčšie časti chýbajúcej maľby najmä pri obraze Franciscusa

Andreeasa. Posledným krokom bola napodobňujúca drobno čiarkovaná retuš.¹¹

Portrét Juraj Sebastián Lubomirski, 2020

Reštaurátor: akad. mal. Zuzana Chovanová

Rozmery: 100 × 66 cm

Datovanie: 18. storočie

Autor: nesigované

Na portréte je zobrazený poľský šľachtic Juraj Sebastián Lubomirski vo veku približne 50 rokov. Juraj je oblečený v čiernej zbroji, cez plece má prehodenú červenú šerpu riasenú v niekoľkých záhyboch. Portrét je komponovaný do kruhového medailónu, ktorý je zasadený do obdĺžnikového formátu. V dolnej časti je na bielom pozadí umiestnený text s bližšími informáciami o portrétovanom. V strede textu je umiestnený farebný text rodu Lubomirski.

1. Portrét Franciscus Andreeas, stav pred reštaurovaním

2. Portrét Franciscus Andreeas, stav po reštaurovaní

Foto: Zuzana Chovanová

3. Portrét Juraj Lubomirski, stav pred reštaurovaním

4. Portrét Juraj Lubomirski, stav po reštaurovaní

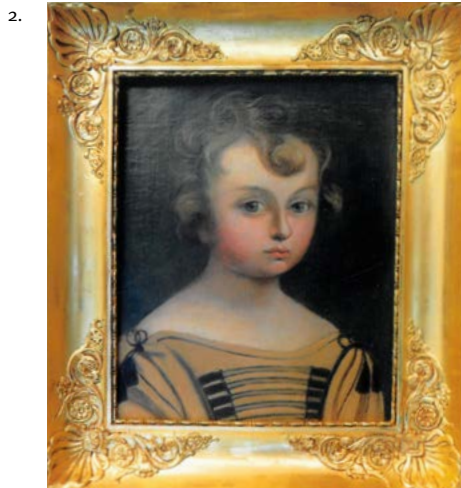
Foto: Zuzana Chovanová

1. Stanislav Kostka Zamoyski, stav pred reštaurovaním

2. Stanislav Kostka Zamoyski, stav po reštaurovaní

Foto: Zuzana Chovanová

Pred reštaurovaním bola maľba v havarijnom stave, ktorý bol zapríčinený nevhodným skladovaním a zaobchádzaním. Po bočných stranách obrazu boli dve veľké trhliny s prederaveným plátnom. Pôvodné plátno bolo oslabené, maľba sa drobila a šupinovito sa dvíhala. Časom maľba zosivela prachom, špinou a zažltnutým lakom. Po náročných procesoch upevnenia maľby reštaurátorka zvolila napodobňujúca drobnú čiarkovanú retuš. Retušovanie obrazu bolo náročné z dôvodu väčších častí vypadanej maľby.¹²

Portrét Stanislav Kostka Zamoyski

Reštaurátor: akad. mal. Zuzana Chovanová

Rozmery: 39 × 34 cm

Datovanie: 19. storočie

Autor: nesignované

Portrét zobrazuje malé dieťa v šatách. Pravdepodobne to je malý Stanislav Kostka Zamoyski.¹³ Dieťa má dlhšie kučeravé vlasy orieškovej farby, hlava je mierne otočená v trojštvrťovom profile. Maľba bola pred reštaurovaním veľmi znečistená, niekoľkokrát lakovaná. Premalbu bolo badať vo vlasoch, niektoré časti boli prešúchané. V oblasti ľavého pleca chýbala väčšia časť maľby a bolo vidieť podkresbu. Reštaurátorka zvolila napodobňujúcu drobnú čiarkovanú retuš.¹⁴

Poznámky:

- ¹ BURAN, Dušan. Umenie reštaurovania II. 1. vyd. Bratislava: Mária Mollerová – MARPO, 2011. ISBN 9788096977949. s. 10 – 13.
- ² Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Reštaurátorská dokumentácia: Portrét O. Augustína Passanatiho, Portrét O. Jána Félixu Arduinieho, 15/2017, 861.
- ³ Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Dokumentácia k reštaurovaniu Procesiovej ikony „Mandylion“ a „Sv. Anny Samotretia“, 22/2018, 896.
- ⁴ Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Reštaurátorská dokumentácia, a) Olejomaľba z cirkevnej zástavy, 101/2019, 1000.
- ⁵ Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Reštaurátorská dokumentácia, b) Olejomaľba z cirkevnej zástavy, 101/2019, 1000.
- ⁶ Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Reštaurátorská dokumentácia, c) Olejomaľba z cirkevnej zástavy, 101/2019, 1000.
- ⁷ Nažehlenie na nové plátno.
- ⁸ Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Reštaurátorská dokumentácia, d) Kristus medzi ružami, 101/2019, 1000.
- ⁹ Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Reštaurátorská dokumentácia, e) Kristus, 101/2019, 1000.
- ¹⁰ Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Reštaurátorská dokumentácia, f) Štúdia koňa bez rámu, 101/2019, 1000.
- ¹¹ Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Reštaurátorská dokumentácia: Olejomaľba, Portrét Franciscus Andreas, Portrét Josephus Augustinus Delbegius, 95/2019, 994
- ¹² Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Reštaurátorská dokumentácia, Portrét Juraj Lubomírski, Portrét Stanislav Zamoyski, 15/2020, 1018.
- ¹³ Stanislav Kostka Zamoyski bol otcom Andreja Zamoyskeho, majiteľa hradu v rokoch 1982 – 1927.
- ¹⁴ Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Reštaurátorská dokumentácia, Portrét Juraj Lubomírski, Portrét Stanislav Zamoyski, 15/2020, 1018.

Daniela Reľovská

Revived Collection Items. Restoration of LM Collection Items in the Years 2017–2020. (With the Emphasis on the Work of Z. Chovanová)

☛ The article describes one of the most detail-oriented activities of the museum – the restoration of works of art. The article shortly describes the history of the restoration and its current processes. The next part of the article briefly presents the collections which were restored between 2017 and 2020. The academic painter Zuzana Chovanová, with whom the museum has had long-term cooperation, performed most of the works. The works of art include descriptions of their emergency conditions, which made them subject to the expert treatment.

Zbiory muzeum w nowych szatach. Restauracja zbiorów Muzeum Lubowskiego w latach 2017–2020 (ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów Z. Chovanovej)

☛ Artykuł poświęcono restauracji dzieł sztuki – jednemu z obszarów działalności muzeum, który wymaga największej precyzji. W skrócie omówiono historię restauracji oraz współczesne podejście do tego procesu. Kolejną część artykułu stanowi krótka prezentacja zbiorów odrestaurowanych w latach 2017–2020. Nad większością dzieł pracowała malarka akademicka Zuzana Chovanová, z którą muzeum współpracuje od lat. W przypadku poszczególnych dzieł opisano stopień ich zniszczeń, z powodu których musiały zostać podane zabiegom restauratorskim.

Ceramiczne dekoracje architektoniczne zrealizowane na Sądecczyźnie po 1945 roku – wybrane przykłady

Justyna Stasiak-Harabin – absolwentka historii sztuki na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, adiunkt w Dziale Sztuki w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu. Redaktorka w Kwartalniku Artysta i Sztuka, autorka bloga Minerva, poświęconego zagadnieniom z zakresu sztuki i designu. W 2020 roku otrzymała stypendium Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W 2021 została laureatką I miejsca w rankingu Genialni Lokalni Globalni im. Danuty Szaflarskiej oraz zdobyła tytuł „Twórcy roku” w kategorii Kultura i Sztuka w konkursie Gala Twórców 2021. Miłośniczka malarstwa XIX–XXI wieku oraz polskiego wzornictwa powojennego.

☐ Od początku lat 50. XX wieku w Polsce coraz popularniejszy stawał się trend przyozdabiania budynków realizacjami ceramicznymi. Wynikało to z ówczesnego docenienia plastyki obecnej w przestrzeni publicznej – zaczęto dostrzegać jej walory estetyczne, a także istotną rolę w procesie kształtowania gustów oraz uwrażliwiania na sztukę. Z racji trwałości materiału oraz zwiększonej odporności na upływ czasu, często podkreślano wyższość realizacji ceramicznych nad malarstwem. Prace te posiadały głównie dekoracyjny charakter, pozwalający ich twórcom na swobodną wypowiedź artystyczną. W rezultacie wiele realizacji ceramicznych odchodziło od figuracji i symboliki na rzecz kompozycji o charakterze abstrakcyjnym. Stylistyka prac ceramicznych na przestrzeni lat ulegała zmianie, w dużej mierze odzwierciedlając trendy panujące w ówczesnej sztuce. Ich różnorodność wiązała się również z zastosowaniem technik ceramicznych. Warto w tym miejscu wymienić trzy najważniejsze: mozaikę, płyty okładzinowe oraz piropikturę¹.

☐ Na szczególną uwagę zasługuje prężne środowisko ceramiczne działające w Małopolsce². To właśnie tam w latach 60. XX wieku w Łysej Górze (k. Tarnowa) powstała Spółdzielnia Przemysłu Ludowego i Artystycznego „Kamionka”, zajmująca się produkcją ceramiki użytkowej, dekoracyjnej, ale też okładzin ceramicznych, wykorzystywanych w kompozycjach artystycznych w całym kraju. W Małopolsce funkcjonowały również trzy placówki przygotowujące do zawodu ceramika. Mowa o Łysogórskim technikum ceramicznym oraz o Państwowych Liceach Sztuk Plastycznych w Nowym Wiśniczu oraz w Zakopanem, gdzie prowadzone były zajęcia z ceramiki. Technik ceramicznych uczyła przez pewien czas także kra-

kowska Akademia Sztuk Pięknych, gdzie od 1955 do 1988 roku funkcjonowała pracownia Rzeźby w ceramice³.

☐ Obecność wielu architektonicznych realizacji ceramicznych na Sądecczyźnie wiąże się przede wszystkim z turystycznym i uzdrowskim charakterem regionu. Powstające od lat 60. XX wieku liczne hotele, sanatoria oraz ośrodki wczasowe, zgodnie z panującą ówczesnie modą, otrzymywały zdobiące je kompozycje ceramiczne, w większości wykonywane we współpracy ze wspomnianym już zakładem „Kamionka” w Łysej Górze.

☐ Na uwagę zasługuje kilka realizacji wykonanych w Muszynie, okrzykniętej w latach 60. XX wieku „poważnym ośrodkiem wczasowo-lecznym”⁴. Barwna, abstrakcyjna dekoracja ceramiczna zdobi ścianę holu w Domu Wczasowym „Kolejarz” powstałym w 1964 roku. Dekoracja z tego samego okresu została zaprojektowana przez Krystynę Zgud-Strachocką i składa się z kilku swobodnie zakomponowanych płaszczyzn, złożonych z różnej wielkości płytek ceramicznych. Na uwagę zasługują również dekoracje znajdujące się we wnętrzach sanatorium „Muszyna” (Niegdyś Dom Wczasowy „Żerań”) zaprojektowanego w 1971 roku przez Marię Szymańską dla pracowników Fabryki Samochodów Osobowych w Żeraniu. Autorem wszystkich kompozycji ceramicznych jest Bolesław Książek, jeden z najwybitniejszych polskich ceramików, pełniący przez długie lata funkcję kierownika artystycznego w Łysogórskiej Spółdzielni „Kamionka”. Efektownie prezentują się zwłaszcza jego realizacje w podziemiach budynku, m.in. na dużej ścianie oddzielającej hol od kawiarni. Na dekorację tę składają się prostokątne oraz kwadratowe płyty ceramiczne o bogatych fakturach, w całości tworzące atrakcyjną kompozycję utrzymaną w odcieniach zieleni, z akcentami czerwieni i żółci. Bolesław Książek⁵ w swoim dossier artystycznym zaznaczył, że projekty z płyt ceramicznych wykonywane dla Muszyny i Żłockiego uznaje za jedno z najważniejszych w swojej karierze⁶.

☐ Interesujące dekoracje ceramiczne zdobią także liczne budynki w Krynicy-Zdroju, która po II wojnie światowej cieszyła się jeszcze większą popularnością, jako znane i cenione uzdrowisko. Bardzo ciekawa kompozycja zdobi ścianę w sali wód mineralnych w Starych Łazienkach Mineralnych. Sam budynek został wzniesiony w latach 1863–1866, oferując możliwość kąpieli w wodach leczniczych i borowinach. W latach 60. XX wieku, podczas przebudowy obiektu we wnętrzu pojawiły się dwie dekoracje ceramiczne zaprojektowane przez Bolesława Książka, będąc jednymi

z wcześniejszych w Małopolsce. Wspomniana już dekoracja w rozlewni wód jest przykładem barwnej abstrakcji organicznej utrzymanej w błękitnej tonacji i złożonej z dużych spiral, przywołujących na myśl fale i wiry wodne. Godną uwagi realizacją jest także dekoracja ozdabiająca jedną ze ścian dolnej stacji kolejki na Górę Parkową. Kompozycja została wykonana w 1966 roku z łysogórskich płyt ceramicznych, według projektu Antoniego Hajdeckiego i Anieli Szatary-Tymcik i przedstawia syntetycznie kwiaty o smukłych łodygach, rytmizujących pionowo przestrzeń⁷.

☛ Ciekawa dekoracja znajdująca się w Nowym Sączu zdobi jedną ze ścian we wnętrzu hotelu Beskid (niegdyś Orbis-Beskid), za którego projekt odpowiadał Józef Gołąb. Dekoracja ceramiczna z 1968

roku, a więc z czasu, gdy obiekty zostały oddane do użytku, została zaprojektowana przez Bolesława Książka oraz Bronisława Chromego, któremu zlecono również oprawę plastyczną nowopowstałego hotelu⁸. Kompozycja składa się z prostokątnych płyt ceramicznych, przedstawiających grupę luźno rozmieszczonych, syntetycznie potraktowanych zwierząt, których żywe barwy ożywiają szarość tła. ☛ Powyższe przykłady prezentują atrakcyjną, choć niewielką część architektonicznych dekoracji ceramicznych, znajdujących się na Sądecku. Ich obecność na tym terenie z jednej strony podkreśla popularność regionu, z drugiej wskazuje na atrakcyjność tego typu dekoracji w przestrzeni publicznej. Wiele kompozycji tego typu nie przetrwała do naszych czasów, padając ofiarą licznych remontów i działań, które w agresywny sposób doprowadziły do ich nieodwracalnego zniszczenia. Z tego też powodu szczególnie ważne wydaje się podkreślanie wartości artystycznej tych prac oraz uwrażliwianie na ich obecność w przestrzeni codziennego życia.

Przypisy:

- ¹ Technika ceramiczna powstała w latach 50. XX wieku, opracowana przez Helenę i Romana Hussarskich. Polegała na nanoszeniu płynnego szkliwa ceramicznego na powierzchnię poddaną działaniu wysokiej temperatury, w efekcie czego szkliwo stapało się z podłożem i tworzyło trwałą dekorację glazurową.
- ² Wspomnieć należy osobę dr Bożeny Kostuch – badaczkę rzemiosła artystycznego, autorkę obszernej i wyczerpującej publikacji pt. „Kolor i blask. Ceramika architektoniczna oraz mozaiki w Krakowie i Małopolsce po 1945 roku” z 2015 roku.
- ³ Bożena Kostuch, *Kolor i blask. Ceramika architektoniczna oraz mozaiki w Krakowie i Małopolsce po 1945 roku*, Kraków 2015, s. 26
- ⁴ *Echo Krakowa*, nr 185, s. 3
- ⁵ Osobę oraz twórczość Bolesława Książka w sposób wyczerpujący przybliżyła monografia artystyczna pt. *Czarodziej z Łysej Góry. Opowieść o Bolesławie Książku* z 2020 roku autorstwa Bożeny Kostuch.
- ⁶ Bożena Kostuch, *Ceramika architektoniczna w Muszynie i Złociemiu* [w:] *Almanach Muszyny*, 2007 s. 183
- ⁷ B. Kostuch, *Kolor i blask...*, s. 313
- ⁸ Tamże, s. 386

Justyna Stasiak-Harabin

Ceramic architectural decorations made in the Nowy Sącz region after 1945 – selected examples

☛ In post-war Poland, especially after the 2nd half of the 1950s, ceramics were an increasingly popular decorative element in architecture. Apart from their decorative role, ceramic projects were a form of artistic expression and their presence in the public space made an impact on people's tastes, making them sensitive to visual stimuli. Numerous examples of unique ceramic cladding and mosaics can be found in Małopolska, many of them in the Nowy Sącz region, where they decorate the interiors and facades of buildings. The article discusses the most interesting projects from Krynica-Zdrój, Muszyna, and Nowy Sącz, made by the best post-war artists associated with the dynamic Małopolska ceramic centre.

Keramické architektonické dekorácie vykonané v Sandeckej oblasti po roku 1945 – vybrané príklady

☛ V povojnovom Poľsku, najmä od druhej polovice 50. rokov 20. storočia bola keramika čoraz populárnejším dekoratívnym prvkom v architektúre. Na jednej strane to boli dekoratívne prvky, ale zároveň predstavovali prostriedok umeleckého prejavu, vďaka tomu, že boli prítomné vo verejnom priestranstve, ovplyvňovali vnímanie umenia a výtvarné cítenie. Veľa príkladov unikátnych keramických obkladov a mozaik môžete nájsť v Maľopolsku, mnohé z nich sú práve v Sandeckej oblasti, kde zdobia interiéry a priečelia budov. V článku sú predstavené najzaujímavejšie realizácie v mestách Krynica-Zdrój, Muszyna a Nowy Sącz od najlepších povojnových tvorcov spätých s aktívnym maľopolským strediskom umeleckej keramiky.

Edukacja historyczna w nowosądeckim Muzeum – projekt „Żołnierze Wyklęci – Bohaterowie Antykomunistycznego Podziemia”

Anna Widel – absolwentka Wydziału Pedagogicznego Akademii Pedagogicznej w Krakowie oraz Podyplomowego Studium Muzeologicznego na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kierownik Działu Edukacji w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu, sekretarz Kolegium Redakcyjnego wydawnictw nowosądeckiego muzeum i „Zeszytów Sądecko-Spiskich” oraz członek Kolegium Redakcyjnego „Studiów Sandecjana”. Autorka artykułów w publikacjach: *Edukacja w Muzeum* (2002); *Edukacja Regionalna – Ziemia Sądecka* (2006); *Muzea dla edukacji, Stowarzyszenie Muzealników Polskich* (2007). Współorganizatorka licznych wydarzeń o charakterze edukacyjnym, inicjatorka cyklu wydarzeń historycznych pn. „Spotkania z najnowszą historią” realizowanego we współpracy z Instytutem Pamięci Narodowej w Krakowie.

☞ Od 2011 r. każdego 1 marca upamiętniamy „niezlomnych” żołnierzy polskiego podziemia niepodległościowego, stawiających po II wojnie światowej opór sowietyzacji Polski, toczących nierówną walkę ze służbami bezpieczeństwa Związku Sowieckiego i współpracującymi z nimi służbami w Polsce. Inicjatywę ustawodawczą mającą na celu uchwalenia nowego święta podjął w 2010 r. prezydent RP Lech Kaczyński. Uzasadnienie dołączone do projektu ustawy głosiło, że jest ono: „[...]wyrazem hołdu dla żołnierzy drugiej konspiracji za świadectwo męstwa, niezłomnej postawy patriotycznej i przywiązania do tradycji patriotycznych, za krew przelaną w obronie Ojczyzny [...]. Narodowy Dzień Pamięci «Żołnierzy Wyklętych» to także wyraz hołdu złożony licznym społecznościom lokalnym, których patriotyzm i stała gotowość ofiar na rzecz idei niepodległościowej pozwoliły na kontynuację oporu na długie lata”¹.

☞ Przywracanie pamięci o Żołnierzach Niezlomnych jest bardzo ważnym elementem edukacji historycznej młodego pokolenia prowadzonej od wielu lat przez nowosądeckie Muzeum. Na działania w tym zakresie składają się: konferencje naukowe, publikacje, wykłady i prezentacje multimedialne prowadzone m.in. przez historyków Instytutu Pamięi Narodowej Oddział w Krakowie, konkursy tematyczne, projekcje filmów dokumentalnych, inscenizacje grup rekonstrukcyjnych, gry edukacyjne, w których uczestniczą młodzi sądeczanie.

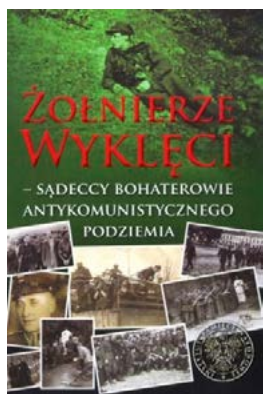
☞ W 2011 r. Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu zostało zaproszone przez Andrzeja Romanka – ówczesnego posła RP oraz ówczesnego dyrektora Instytutu Pamięi Narodowej Oddział w Krakowie

Marka Lasotę do współorganizowania konkursu „**Żołnierze Wyklęci – Bohaterowie Antykomunistycznego Podziemia**”. Zaproszenie to przyjęliśmy z satysfakcją; uznaliśmy, że powinniśmy uczestniczyć w projekcie inspirującym do podejmowania trudnych wyzwań edukacyjnych, kształtującym świadomość historyczną i kształcącym młode pokolenie w obszarze historii najnowszej. Historii, przez lata zakłamywanej lub wymazywanej z kart podręczników, teraz odkrywającej życiorysy przedstawicieli pokolenia które w swojej działalności przyczyniło się do opóźnienia kolejnych etapów utrwalania systemu komunistycznego, pozostających dla bardzo wielu środowisk wzorem postawy obywatelskiej. W trakcie realizacji konkursu dużym wyzwaniem okazała realizacja jego podstawowych założeń, związanych z dotarciem do obiektywnych źródeł wiedzy dotyczących walki antykomunistycznego podziemia w latach 1945–1956 o wolną Polskę.

☞ Naszym celem nadrzędnym był zachęcenie, mobilizowanie i angażowanie młodych ludzi do penetrowania przeszłości swoich rodzin, znajomych, sąsiadów i odnajdywanie osób zaangażowanych w powojenną konspirację antykomunistyczną. Cel ten został osiągnięty. Uczestnicy konkursu materiałów o „Żołnierzach Wyklętych” poszukiwali w archiwach i bibliotekach; pozyskiwali je w trakcie rozmów przeprowadzonych w gronie rodzinnym, sąsiedzkim, w wyniku analizy dokumentacji rodzinnej. Swoje badania historyczne prowadzili na terenie powiatów: nowosądeckiego, gorlickiego, limanowskiego, nowotarskiego i tatrzańskiego.

☞ Najlepsze prace laureatów pięciu edycji kon-

Żołnierze Wyklęci - sądccy bohaterowie antykomunistycznego podziemia. Wybór prac laureatów konkursu z lat 2011-2015, oprac. Anna Zechenter, współpraca Dawid Golik, Kraków 2016, 158 s.

kursu, opatrzone bogatym materiałem ikonograficznym, zostały zebrane i wydane w postaci publikacji pt. **Żołnierze Wyklęci - sądccy bohaterowie antykomunistycznego podziemia. Wybór prac laureatów z lat 2011-2015**, do której słowo wstępne napisał ówczesny dyrektor Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie Marek Lasota, wprowadzenie: kierownik Anna Wideł i dyrektor Robert Ślusarek (oboje z Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu) oraz inicjator projektu Andrzej Romanek. Publikacja zawiera także tekst Dawida Golika pt. *Podziemie niepodległościowe na Podhalu i Sądecczyźnie* oraz notę wydawniczą opracowaną przez Annę Zechenter (Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie). Czytelnik odnajdzie w niej odkrywane i opisywane na nowo przez młodych ludzi losy niezłomnych bohaterów ziemi sądeckiej, związanych z takimi organizacjami i grupami zbrojnymi jak: Polska Podziemna Armia Niepodległościowców, Wojsko Polskie, Wojsko Generała Andersa, Wiarysy; oddziałami Stanisława Frączka „Zatora”, Mariana Mordarskiego „Śmigi” i Stanisława Piszczka „Okrzei”.

☛ Autorzy prac konkursowych, uczniowie szkół ponadpodstawowych przedstawiali historie ważne, bo odkrywające nowe treści i obszary wiedzy historycznej, będące materiałem wstępnym do dalszych badań. Jak powiedział jeden z uczestników: „Udział w konkursie to niezwykle doświadczenie, wielka lekcja historii i pokory, ale także duma ze wspaniałych patriotycznych postaw zwyczajnych młodych ludzi, żyjących w okrutnych czasach, rówieśników wychowanych w etosie idei: Bóg, Honor, Ojczyzna”².

☛ W pięciu edycjach konkursu **„Żołnierze Wyklęci - Bohaterowie Antykomunistycznego Podziemia”**, realizowanego w latach 2011-2015, nagrodzono łącznie 16 osób. W edycji 2011 laureatami zostali: Dominika Tabasz - I miejsce (praca: *Postawcie mi krzyż brzozowy...*, opiekun Piotr Rychlewski), Bartosz Filip - II miejsce (praca: *Maluczko i skończy się ścieżka zarośnięta cierniem... Ks. Władysław Gurgacz*, opiekun Sylwia Dąbrow-

ska-Motyka), Barbara Toczek - III miejsce (praca: *Ojciec Władysław Gurgacz - Popieluszko stalinowskich czasów*, opiekun Jerzy Horowski).

☛ W 2012 r. najwyższe oceny uzyskali: Dawid Pajor - I miejsce (praca: *Nie zginą polegli*, opiekun merytoryczny Paulina Darecka), Barbara Chowaniec - II miejsce (praca: *Stanisław Pióro „Emir” - Bohater Wyklęty*, opiekun Dorota Pietruszka), Anna Radzik - III miejsce (praca: *Oddział partyzancki Stanisława Frączka „Zatora”*, opiekun Andrzej Sojka).

☛ W 2013 r., mając na względzie bardzo wysoki poziom merytoryczny nadesłanych prac, komisja konkursowa zdecydowała o nagrodzeniu czterech osób. I nagrodą otrzymał Łukasz Ziółkowski za pracę o Janie Peciaku napisaną na podstawie jego maszynopisów, pt. *Zwyciężony jest ten, kto się poddaje* (opiekun Witold Zimowski), II nagrodę otrzymała Sylwia Pasionek (praca: *Czekając na wolność... Dzieje Wojska Generała Andersa w powiecie limanowskim*, opiekun Adam Dębski), dwie III nagrody uzyskali: Krzysztof Kostecki (praca: *Józef Stojek - niezłomny żołnierz oddziału „Grot”*, opiekun Maria Kruczek) oraz Michał Dunikowski (praca: *Wybrane postacie opozycji antykomunistycznej na ziemi limanowskiej po 1945 roku*, opiekun Adam Dębski).

☛ Edycja w 2014 r. również charakteryzowała się bardzo wysokim poziomem merytorycznym. I miejsce przyznano Julii Obrzut (praca: *Idealiści w sztormie epoki. Zostać wyklętym to pozostać niezłomnym*), opiekun Bogumiła Gleń-Balicka. II nagrodę otrzymała Justyna Stelmach (praca: *Kobiety Wyklęte*, opiekun Teresa Stasiak). Dwa III miejsca uzyskali: Monika Stachoń (praca: *My będziem trzymać wieczną straż! Bronisław Basta - niezłomny żołnierz w walce o Polskę*, opiekun Piotr Rychlewski) oraz Hubert Trepą (praca: *Złamać niezłomnego - Mariana Mordarskiego historia*, opiekun: Bogumiła Gleń-Balicka).

☛ W ostatniej edycji, przeprowadzonej w 2015 r., nie przyznano pierwszego miejsca. Dwa następne zajęli: Hubert Trepą - II nagroda (praca: *W kłębach kurzu, w milczeniu maszerowaliśmy ku swemu przema-*

czeniu, ku swej Ananke! – historia Bolesława Skocznia, opiekun Bogumiła Gleń-Balicka) oraz Klaudia Sobczyk – III nagroda (praca: Oczy Niezłomnego – wspomnienia po latach, opiekun Jerzy Horowski).

☐ Podsumowując, podkreślić należy, że uczestnicząc w realizacji tego rodzaju projektów edukacyjnych Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu wypełnia misję, którą mają do zrealizowania muzea o podobnym charakterze. Polega ona m.in. na

przywracaniu pamięci, godności i honoru walczącym w antykomunistycznym podziemiu Żołnierze Wyklęci – prawdziwie wolnym Polakom...

Przypisy:

¹ Druk sejmowy nr 2854 z dnia 26 II 2010 r.

² Żołnierze Wyklęci – sędzcy bohaterowie antykomunistycznego podziemia. Wybór prac laureatów z lat 2011–2015, oprac. A. Zechenter, współpraca D. Golik, Kraków 2016, s. 7.

Anna Wideł

Historical education in the Nowy Sącz Museum – project: „Żołnierze Wyklęci – Bohaterowie Antykomunistycznego Podziemia”

☐ An important element of the educational work of the District Museum in Nowy Sącz is to present and popularize selected issues from Polish history, with special emphasis on the period between the mid-19th century and the late 20th century. The article presents a project that was highly praised by the Nowy Sącz historians, called “Żołnierze Wyklęci – Bohaterowie Antykomunistycznego Podziemia” (“The Cursed Soldiers – Heroes of the Anti-Communist Resistance”), a historical knowledge competition organised in 2011 - 2015, in cooperation with the Kraków Branch of the Institute of National Remembrance, addressed to students of secondary schools in Nowy Sącz and the following counties: Nowy Sącz, Gorlice, Limanowa, Nowy Targ, and Tatra. The project culminated in a publication containing the awarded papers of all 5 editions of the competition.

Historické vzdelávanie v múzeu v Nowom Sączu – projekt „Prekliati vojaci – hrdinovia antikomunistického odboja”

☐ Dôležitým prvkom vzdelávacieho programu Oblastného múzea v Nowom Sączu je prezentácia a popularizácia vybraných otázok z dejín Poľska, s osobitným dôrazom na obdobie od polovice 19. stor. do konca 20. stor. V článku je prezentovaný projekt, ktorý je vysoko hodnotený kruhmi sandeckých historikov, s názvom Prekliati vojaci – hrdinovia antikomunistického odboja, historická vedomostná súťaž, realizovaná v rokoch 2011 – 2015 za spolupráce s krakovskou pobočkou Ústavu pamäti národa. Projekt bol adresovaný študentom stredných škôl v Nowom Sączu a v okresoch: Nowy Sącz, Gorlice, Limanowa, Nowy Targ a Tatra. Na záver bola vydaná súhrnná publikácia, v ktorej boli zverejnené ocenené práce zo všetkých 5 častí súťaže.

Polonica w zasobach Archiwum Państwowego w Lewoczy – IV etap

Beata Wierzbicka – absolwentka Wydziału Historycznego Akademii Pedagogicznej w Krakowie oraz Podyplomowych Studiów z Archiwistyki i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Papieskiego im. Jana Pawła II w Krakowie, kustosz i kierownik działu historyczno-archeologicznego Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu. Autorka wystaw stałych i czasowych oraz artykułów w wydawnictwach muzealnych, lokalnych, krajowych i zagranicznych z zakresu historii regionu i pogranicza sądecko-spiskiego. Organizatorka imprez historyczno-edukacyjnych. Posiada wieloletnie doświadczenie w opracowywaniu i realizacji projektów kulturalnych.

W 2020 r. Muzeum Okręgowo w Nowym Sączu zrealizowało czwarty, kolejny, etap projektu „Polonica w zasobach Archiwum Państwowego w Lewoczy”, stanowiący kontynuację prac badawczych prowadzonych w latach 2015–2017, których efektem były kolejno dwa opracowania dokumentacyjne – pierwsze obejmujące 150, a drugie 45 dokumentów oraz wydawnictwo *Wybrane sancedjana w zasobach Archiwum Państwowego w Lewoczy*, wyróżnione w 2018 r. Nagrodą Szczęsnego Morawskiego. Łącznie w poprzednich edycjach udało się przetłumaczyć z języka łacińskiego 211 dokumentów dotyczących spraw polskich obejmujących okres od XVI do XVIII w.

W 2020 r. realizacja projektu została uzależniona od zaistniałej sytuacji epidemicznej w kraju i na świecie – rozprzestrzenianie się wirusa COVID-19. Po wprowadzeniu zmian w projekcie założono, że zostaną opracowane archiwalia pochodzące z kolekcji dotyczącej 13 miast spiskich i starostwa spiskiego od II połowy XVI w. do I połowy XVIII w.

Sfotografowany materiał źródłowy zgromadzony podczas poprzednich kwerend, spośród którego zostały wybrane dokumenty do przygotowania trzech poprzednich opracowań, pozwolił na kontynuację projektu w 2020 r.

Zmieniona formuła działań projektowych spowodowała, że zdecydowano się na wprowadzenie dokumentów spisanych w języku staropolskim, oprócz tych w języku łacińskim, w celu uzupełnienia poprzednio opracowywanych jednostek

archiwalnych, z których wybierano wówczas tylko dokumenty w języku łacińskim.

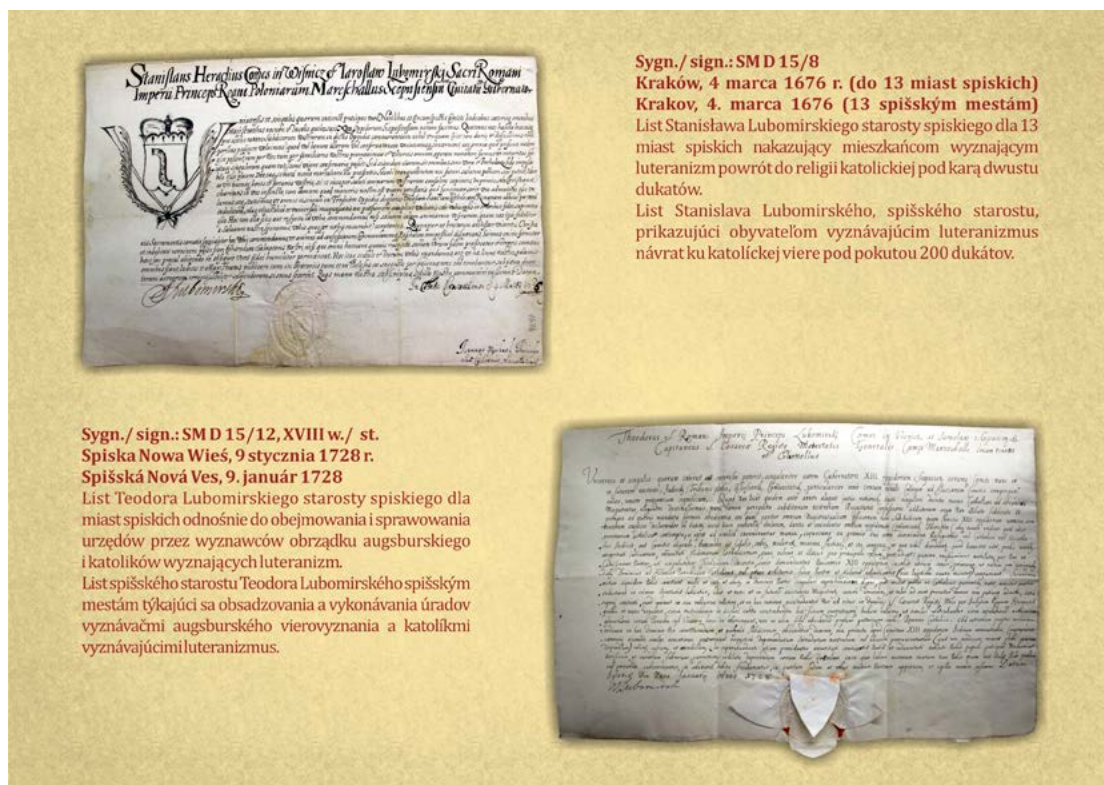
W rezultacie na opracowanie złożyły się tłumaczenia i edycja dokumentów łacińskich oraz edycja dokumentów w języku staropolskim, która została przygotowana z zachowaniem poprawności językowej i gramatycznej, a także uwspółcześniona w celu zrozumienia zasadniczej treści dokumentów przez odbiorcę współczesnego.

Pracą badawczą zostały objęte materiały z zespołu pod nazwą: Związek 13 miast spiskich (1420–1772) i Związek 16 miast spiskich (1774–1876), które zostały połączone z dominium lubowelsko-podolinieckim (zastawem spiskim) – nazwanym Spiskie Miasta (SM – Spisske mesta – pełna nazwa: Provincia XVI spisskich miest (1143) 1420–1876).

Dofinansowany zakres projektu w 2020 r. pozwolił na opracowanie aż 82 dokumentów:

- lustracji spiskiej wraz ze skargą z 1569 r. z zespołu Varia – spisanych w przeważającej części w języku staropolskim z wtrętami łacińskimi i częściowo w języku łacińskim;
- 81 dokumentów pochodzących z zespołu Varia oznaczonych literą „D”, w tym 20 spisanych w języku łacińskim z wtrętami w językach staropolskim i niemieckim oraz 61 spisanych w języku staropolskim z wtrętami w języku łacińskim. Zestawienie wybranych archiwaliów: 1. E 1/148 – 1 dokument; 2. D 6: 18 dokumentów w języku łacińskim: 1, 8–9, 11, 14–27 oraz 6 dokumentów w języku pols-

Przykładowa plansza z wystawy promującej projekt. Plansze opracował graficznie M. Załuski

Sygn./ sign.: SMD 15/8
Kraków, 4 marca 1676 r. (do 13 miast spiskich)
Kraków, 4. marca 1676 (13 spisským mestám)
List Stanisława Lubomirskiego starosty spiskiego dla 13 miast spiskich nakazujący mieszkańcom wyznającym luteranizm powrót do religii katolickiej pod karą dwustu dukatów.
List Stanislava Lubomirského, spisského starostu, prikazujúci obyvateľom vyznávajúcim luteranizmus návrat ku katolíckej viere pod pokutou 200 dukátov.

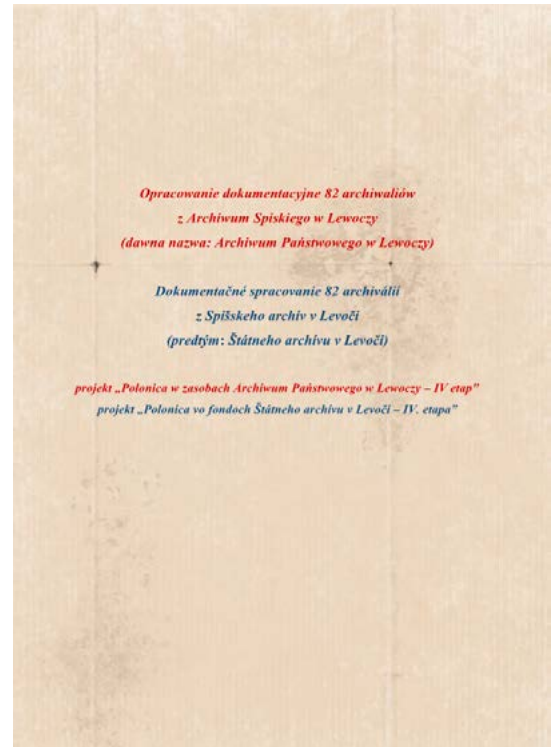
Sygn./ sign.: SM D 15/12, XVIII w./ st.
Spiska Nowa Wieś, 9 stycznia 1728 r.
Spisská Nová Ves, 9. január 1728
List Teodora Lubomirskiego starosty spiskiego dla miast spiskich odnośnie do obejmowania i sprawowania urzędów przez wyznawców obrządku augsburskiego i katolików wyznających luteranizm.
List spisského starostu Teodora Lubomirského spisským mestám týkajúci sa obsadzovania a vykonávania úradov vyznávajúcimi augsburského vierovyznania a katolíckimi vyznávajúcimi luteranizmus.

kim: 2, 6–7, 10, 12–13 – łącznie 24 dokumenty; 3. D 11: 1 dokument w języku łacińskim: 19 oraz 18 dokumentów w języku polskim: 1–4, 6, 11–13, 19, 25, 32, 39, 41–45, 47, 49 – łącznie 19 dokumentów; 4. D 12: 1 dokument w języku łacińskim: 4 oraz 35 dokumentów w języku polskim: 1–2, 7–29, 31–36, 38–41 – łącznie 36 dokumentów; 5. D 13: 2 dokumenty w języku polskim: 16–17.

☐ Dodatkowo w ramach projektu została przygotowana wystawa promująca projekt. Opracowanie i wystawa zostały udostępnione na stronie Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu i partnerów projektu: Muzeum Lubowelskiego w Starej Lubowli i Stowarzyszenia Obywatelskiego MONS CASTRI – Towarzystwo Badań Historycznych i Archeologicznych Spisza z siedzibą w Hozelcu.

Beata Wierzbicka

Polonica in the resources of the State Archives in Levoča – Stage IV

☐ The task is to continue the activities carried out in 2015–2017 under the three previous stages of the project entitled *Polonica w zasobach Archiwum Państwowego w Lewoczy*, which aims at the development of archival resources on Polonica covering issues related to the Sącz-Spiš borderland. In 2020, the research work involved the collections covering 13 Spiš towns and the Spiš starostwo from the period between the 1550s and the 1750s. Documentation of 82 archival materials was prepared, containing: a historical introduction, a list of Polonica with historical headings and footnotes, documents copied from manuscripts in Latin and Old Polish, as well as translations from Latin into Polish and from Polish into Slovak. Additionally, an exhibition promoting the project was organised. The study and the exhibition have been made available on the website of the District Museum in Nowy Sącz and the project partners: the Lubovňa Museum in Stará Lubovňa and the MONS CASTRI Civic Association – the Spiš Society for Historical and Archaeological Research based in Hozelec.

Poloniká vo fonde Štátneho archívu v Levoči – 4. etapa

☐ Úloha je pokračovaním v aktivitách realizovaných v rokoch 2015 – 2017 v rámci troch predchádzajúcich projektových etáp s názvom *Poloniká vo fonde Štátneho archívu v Levoči*. Cieľom projektu je spracovanie archívnych prameňov ohľadne poloník zameraných na sandecko-spišské pohraničie. V roku 2020 boli preskúmané zbierky týkajúce sa 13 spišských miest a spišského starostovstva od 2. pol. 16. do 1. pol. 18. stor. Bola pripravená dokumentačná štúdia 82 archívnych prameňov, ktorá obsahovala: historický úvod, zoznam poloník spolu s hlavičkami a historickými poznámkami, opis rukopisov dokumentov v latinskom a staro-poľskom jazyku a preklady z latinského jazyka do poľského jazyka a z poľského jazyka do slovenského jazyka. Okrem toho bola pripravená výstava propagujúca projekt. Štúdia a výstava boli prístupné na webovej stránke Oblastného múzea v Nowom Sączu a projektových partnerov: Lubovnianskeho múzea v Starej Lubovni a občianskeho združenia MONS CASTRI – spoločnosť pre historický a archeologický výskum Spiša so sídlom v Hozelci.

Recenzje / Recenzie

Katarína Babčáková

Julian Dybiec

Sławomir Majoch

Radovana Rabíková

Piotr Wierzbicki

Mgr. Katarína Babčáková, PhD. Etnochoreologička, etnologička, tanečná pedagogička, od roku 2002 odborná pracovníčka pre folklór a folklorizmus v Národnom osvetovom centre. Doktorandské štúdium etnochoreológie ukončila na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a je absolventkou akreditovaných kurzov tanečnej pedagogiky VŠMU, a ROS Levice v spolupráci s pedagógmi Maďarskej univerzity tanečného umenia. Spolupracovala na etnochoreologických výskumoch v rámci národného projektu Digitálne múzeum, terénnej dokumentácie ľudové tance slovenských regiónov a ďalších. Pôsobí i ako lektorka škôl tanca, inštruktáží pre vedúcich folklórnych kolektívov a je členkou odborných porôt súťaží v oblasti folklórného hnutia. Je prezidentkou Slovenskej národnej sekcie CIOFF a členkou Rady na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Od roku 2019 je externou etnografkou Lubovnianskeho múzea – hrad v Starej Lubovni.

☐ V roku 2020 vydalo Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi publikáciu pod názvom *Dejiny Rusínov na Spiši*, ktorá je prvým zväzkom sľubnej a aktuálnej edície pod názvom *Dejiny národnosti na Spiši*. Publikácia bola vydaná v dvoch jazykových mutáciách – v jazyku slovenskom a rusínskom (v jeho kodifikovanej verzii). Súčasťou publikácie je záverečné resumé v anglickom jazyku. Vydanie publikácie bolo realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín, Gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove a jednotlivých rusínskych obcí. V septembri 2020 Múzeum Spiša realizovalo i putovnú výstavu pod názvom *Rusíni na Spiši*.

☐ Autorský team publikácie tvorili historici PhDr. Martin Furmanik, PhD., Mgr. Juraj Pavlis, Mgr. Miroslav Števík a etnologička Mgr. Mária Staňová Michalková. Recenzentmi publikácie boli Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., a PaedDr. Marián Gajdoš, CSc. Jazykovú korektúru realizovala Mgr. Zuzana Pavlisová, PhD. Prvé vydanie publikácie v náklade 500 ks s označením ISBN 978-80-85173-34-5 bolo vytlačené v Tlačiarňi P+M Turany a autorom grafickej úpravy bol Mgr. Michal Hriciko.

☐ Téma originálnej publikácie je vysoko aktuálna a publikácia má potenciál byť stručným prehľadom najmä historických kontextov vývoja dejín Rusínov v oblasti Spiša. Publikácia korešponduje so svojím zameraním, hoci v prípade niektorých podkapitol nenapĺňa komplexne rozsah svojho názvu. Prehľadné a výpovedne hodnotné sú zhrnutia vo forme tabuliek v závere jednotlivých kapitol.

☐ Publikácia je rozdelená do 4 rozsiahlejších tematických kapitol, ktoré sú ďalej členené na podkapitoly. Princípom členenia sú oficiálne dátumy historických medzníkov majority. Chronologický rámec zahŕňa obdobie od neskorého stredoveku do súčasnosti.

☐ Prvá kapitola pod názvom *Rusíni na Spiši do roku 1848* prezentuje genézu osídlenia a náboženských pomerov Spiša v súvislosti s rusínskym etnikom. Autor Miroslav Števík cituje vzácne informácie z množstva archívnych záznamov a historických prameňov. Za mimoriadne hodnotné možno považovať prehľadné tabuľky s informáciami, napr. o názvoch a počtoch obyvateľov jednotlivých rusínskych obcí už v polovici 16. storočia, v období príchodu Rusínov do tejto oblasti. Veľmi cenné i z etnografického hľadiska sú tiež informácie o povinnostiach rusínskych osadníkov jednotlivých obcí voči majiteľom územia. Tieto informácie dokladujú autorovu evidentnú systematickú pozornosť, dôsledný heuristický prístup a štúdium materiálov pri tvorbe tejto mimoriadnej informačne hodnotnej a systematicky koncipovanej kapitoly. Rovnako hodnotné sú informácie o ta-

kom dôležitom identifikačnom faktore, akým je náboženstvo a jeho turbulentné premeny najmä v období 17. storočia. Autor uvádza tieto vzácne historické údaje, ktoré významne determinovali aj spôsob života, slávenie sviatkov a pod.

☐ Autor v tejto kapitole uvádza aj prehľadné tabuľky o farnostiach podliehajúcich spišskému prepoštvu v období 17. – 18. storočia, patrociniá cirkví, náboženské zloženie obcí či dokonca jazykovú stratifikáciu podľa informácií z roku 1773. To prehľadne osvetľuje vývin náboženských pomerov na základe uvádzaných historických prameňov. Autor tak približuje diachrónny vývoj etnicity a konfesie prehľadným spôsobom, s uvedením príkladov lokálnej mikrohistórie v kombinácii so vzácnymi archívnymi materiálmi. Popri hodnotných informáciách by možno čitateľ uvítal i napr. ikonografickú prílohu.

☐ V nasledujúcej kapitole pod názvom *Rusíni na Spiši v rokoch 1848 – 1918* autor Juraj Pavlis charakterizuje jednotlivé rusínske obce, avšak informácie o nich nie sú systemizované, spektrum informácií o jednotlivých obciach je veľmi rozdielne a nerovnomerne výpovedné. Za obzvlášť hodnotné však možno považovať informácie o národnostnom zložení a konkrétnych obyvateľoch jednotlivých obydli v niektorých obciach. V úvodnej časti kapitoly by situáciu komplexnejšie ilustrovali i dôležité informácie o v tomto období bohatých historicko-politických aktivitách, organizáciách a inštitúciách doma i v zámorí, ktoré významne ovplyvňovali a determinovali i súdobé štatistiky sčítania obyvateľstva (hlásenie sa k tej či onej strane, smeru).

☐ Tretia kapitola pod názvom *Rusíni na Spiši v rokoch 1918 – 2020* autora PhDr. Martina Furmanika, PhD., je členená na niekoľko podkapitol podľa historických medzníkov (napr. v prvej podkapitole systematicky a prehľadne charakterizuje politické tendencie v období po rozdelení monarchie). Cenné sú príklady situácie v jednotlivých spišských obciach, uvedené na základe informácií zo štátnych archívov. Tento hodnotný autorov archívny výskum približuje konkrétne „malé lokálne dejiny“, ktoré sú základom histórie celého regiónu.

☐ Dôležité sú tiež informácie o školstve, determinujúcom faktore prežívania a metamorfóz používania vyučovacieho jazyka v jednotlivých obciach. Práve to do veľkej miery formovalo i nasledujúce generácie, ich jazykové znalosti a najmä príklon k hláseniu sa k svojej národnosti, napr. pri sčítaní obyvateľstva.

☐ V odbornom kontexte kapitoly prekvapivo vyznieva tvrdenie o „kultúrnej nevypelosti“ Rusínov (str. 105). V autorom podávanom znení badať dichotomické poňatie kultúry členenej na „vysokú“ a „nízku“, známe ešte z obdobia klasicizmu. Na-

príklad z hľadiska prejavov tradičnej kultúry však patrí práve rusínske etnikum k nositeľom najarchaickejších a zároveň najsofistikovanejších, náročných a umelecky nesmierne hodnotných spevných, tanečných, výtvarných, obradových, slovesných prejavov. Jedny z najzložitejších a najkomplexnejších systémov, napr. spevnej kultúry, zachované v rusínskom etniku, sú predmetom štúdia

etnomuzikológov po desaťročia. Citlivé používanie terminológie by umožnilo vyhnúť sa limitovanému pohľadu na „kultúrnosť“ stotožňovanú s inštitucionalizovanou spolkovou či javiskovou činnosťou.

☞ Obzvlášť informačne prehľadné a obsažné sú tabuľky, charakterizujúce národnostné zloženie v súvislosti so zamestnaním v okresoch Kežmarok a Stará Ľubovňa, na základe ktorých je možné identifikovať napr. prevažujúce zamestnanie poľnohospodárstva a drevorubačstva u Rusínov.

☞ Medzi najhodnotnejšie časti publikácie iste možno radiť ďalšie podkapitoly tejto kapitoly, predstavujúce množstvo prehľadných informácií, odborných komentárov citovaného archívneho materiálu. Tie osvetľujú metamorfózy vývoja histórie a identifikujú i štátno-politické snahy Rusínov v období rokov 1938 – 1945. Rovnako cenné sú pramenné informácie o období optácie Rusínov na Ukrajinu, podložené archívnymi prameňmi a informáciami z konkrétnych spišských obcí. Podkapitola o školstve v tomto období predstavuje rovnako konkrétny obsah, približujúci vplyv ukrajinizačných snáh na budovanie povedomia ďalšej generácie aj v oblasti kultúry a histórie. V podkapitole o kultúre autor citlivo uvádza postupný vznik folklórneho hnutia v jednotlivých obciach s uvedením vplyvu kultúrnych spolkov. Vyhol sa tak stereotypnému stotožňovaniu kultúry so scénickými vystúpeniami, ktoré paradoxne často tradičné umelecky hodnotné prejavy nerešpektujú. Aj v záverečnom zhrnutí tejto kapitoly sa autor nevyhol viackrát v publikácii citovanej neprírodzenej dichotómii *Rusíni na Spiši X – „tí na Šariši a Zemplíne“*. Toto delenie vytvára umelý dojem akýchsi výrazných rozdielov na základe administratívnej príslušnosti k župnému územiu, pričom historicky relevantné by bolo charakterizovať skôr etnické špecifiká jednotlivých rusínskych skupín (Lemkovia, Bojkovia, Huculi) a historicko-geografické kontexty vývoja. Na Šariši a v Zemplíne je rovnako majoritné obyvateľstvo „nerusínske“, a tak je implicitne podsúvaný obraz o „väčšej jednote/koncentracii Rusínov v týchto

regiónoch“ málo relevantný. Takéto tvrdenie by vyžadovalo dlhodobý a komplexný terénny i archívny výskum všetkých regiónov. Rovnako málo podložené vyznieva zovšeobecňujúce konštatovanie o rozdielnej dôležitosti debát o etnicite (rusínskej alebo ukrajinskej) u Rusínov na Spiši a v okolí Prešova (str. 152), či o vyššej hrozbe (nanešťastie všadeprítomnej) asimilácie na Spiši, ako je tomu v Šariši či na Zemplíne (str. 160).

☞ Za mimoriadne kvalitnú považujem podkapitolu o kultúre, v ktorej autor za nositeľov tradičných prejavov uvádza napr. folklórne skupiny (na rozdiel od stereotypného uvádzania „súborovej prezentácie“). Cenné je i reálne pomenovanie repertoáru a identifikácia napr. ukrajinských či štylizovaných importov. Takáto špecifikácia, napr. v kapitole o Rusínoch z etnografického hľadiska chýba. Čitateľ by však uvítal i uvedenie účasti lokálnych folklórnych skupín, a to napr. na folklórnych prehliadkach a súťažiach tanečného a hudobného folklóru, ktoré ako celoštátne postupové podujatia existujú už desaťky rokov – uvedenie zastúpenia Rusínov v trojročnej televíznej show *Zem spieva*, preto vyznieva parciálne. Práve desaťky rokov fungujúce kolá folklórnych súťaží a prezentácia ocenených na vrcholných prehliadkach a festivaloch totiž vyše 60 rokov poskytujú pole prezentácie umeleckých prejavov Rusínov medzi majoritným etnikom v celoštátnom i medzinárodnom kontexte.

☞ Opäť prehľadné a výpovedné sú uvedené tabuľky v závere tretej kapitoly, prezentujúce čitateľovi národnostný i konfesionalný vývoj v jednotlivých obciach na základe údajov zo sčítaní obyvateľstva v predmetnom období.

☞ Pomerne nesúrodo pôsobí v rámci publikácie plnej faktografických a pramenných údajov z archívov štvrtá kapitola pod názvom *Rusíni na Spiši z etnografického hľadiska*. Jej primárnym limitom je absencia rozsiahlejšieho pramenného písomného, ikonografického archívneho materiálu i väčšieho množstva informácií z terénu v širšom diachrónnom kontexte.

☞ Príkladom je úvod kapitoly, v ktorom autorka Mária Staňová Michalková v pomerne stereotypizujúcej úvodnom citáte o „veľakrát skloňovanej rusínskej hrdosti, tvrdohlavosti a temperamente,“ ktoré majú byť „aspektami zachovania rusínskej kultúry a svojbytnosti do dnešných dní,“ navodzujú akoby inú formu tvorby kapitoly, ako tomu bolo v kapitolách predošlých, kde dominovali prehľadné analýzy citovaného archívneho materiálu. Rozsah tejto kapitoly (str. 180 – 204) zároveň zďaleka neposkytuje možnosť komplexnej charakteristiky tak rozsiahlej témy, akou je etnografický pohľad na históriu a spôsob života celého etnika v jednom regióne. Charakteristika samotnej publikácie však nie je úplná aj napriek tomu, že na s. 5 – „(...) je prvou publikáciou, ktorá komplexne prezentuje národnostnú menšinu Rusínov v regióne.“ Sporné je i členenie tejto kapitoly a informačne nesúrodé

naplnenie jednotlivých podkapitol – napr. v podkapitole o poľnohospodárstve je uvedený pomerne detailný popis spracovania ľanu, zatiaľ čo ostatné oblasti sú charakterizované veľmi skromne alebo absentujú. Kapitola vyznieva zovšeobecňujúco, s výnimkou niekoľkých citácií informátorov ide prevažne o všeobecné informácie zo základnej etnologickej encyklopedickej literatúry, bez väzby k predmetnému regiónu, na rozdiel od konkrétnych lokálnych informácií v historických kapitolách, napr. v podkapitole o kováčstve (str. 187) by čitateľ iste uvítal informácie o existencii kováčskych vyhní v jednotlivých obciach či menách kováčskych rodín a pod. Medzi všeobecnými encyklopedickými charakteristikami a skromnými informáciami z nedostatočne rozsiahleho terénneho výskumu v rokoch 2019 – 2020 absentujú práve informácie z výskumných správ a dokumentácií, napr. z archívov múzeí zo 60. – 90. rokov. Absentujú tiež ilustračné fotografie či ikonografické zobrazenia, ktoré by čitateľovi priblížili napr. pracovné postupy, náradie či podobu obradu. Mnohé citované pramene zo začiatku 20. storočia neponúkajú pramenný materiál, ale stereotypizujúce tvrdenia ovplyvnené súdobým stavom národopisnej vedy, ktoré v súčasnom diskurze majú miesto skôr v dejinách národopisu. Absencia konkrétneho materiálu z terénnych výskumov rusínskych obcí, napr. z pera J. Lazoríka, J. Olejníka či výskumných správ študentov a etnografov v múzeách sú prekvapivé i z dôvodu, že nie sú nedostupné.

☞ Faktom je, že napr. len na kapitolu o tradícii odevu Rusínov by bolo potrebných niekoľko publikácií, no čitateľovi by iste pomohli nákresy a systemizované fotografie typov/variantov odevu z každej lokality na základe funkčného hľadiska. Práve funkcia odevu a s ňou spojená špecifická forma, ale i farebnosť či symbolika jednotlivých zložiek odevu, by ilustrovala dnes už takmer zabudnuté kontexty oveľa presnejšie. Rovnako absentuje charakteristika symboliky využívanej napr. v kalendárnych a rodinných obradoch a obyčajach, ale i komplexnejší popis samotnej formy obradov. V prípade zaujímavých nárečových pomenovaní či textov by bolo vhodné vždy uvádzať lokalitu, pretože sa pomenovania môžu líšiť aj lokálne, a v kapitole presnejšie pasportizovať údaje.

☞ Vo všeobecnosti je pre publikáciu limitujúce striktné držanie sa vymedzeného regiónu súčasného Spiša. Tak sa nelogicky vynechávajú obce, ktoré historicky, etnicky, konfesijnálne i geograficky navzájom úzko spolunažívajú, napr. popri spomínaných Toryskách v práci absentuje blízky Tichý Potok, administratívne už patriaci do oblasti Šariša a pod.

☞ Pre čitateľa by bolo rovnako prínosné objasniť – pre príslušníkov cirkvi východného obradu také determinujúce – zmeny kalendára (juliánsky, gregoriánsky), determinujúce nielen termíny konania sviatkov, ale často aj ich širší kontext. Podobne nesúrodo vyznieva napr. podkapitola

o architektúre Rusínov – popri pomerne detailnom opise formy ikonostasov absentujú informácie o členení priestoru v obydliach a pod.

☞ Autorka v závere kapitoly uvádza v zozname informátorov 16 osôb z 8 skúmaných obcí, čo predstavuje riziko parciálnosti informácií a obmedzuje ich komplexnosť i relevantnosť obzvlášť v období posledných možných záchranných výskumov tradičnej kultúry. Rovnako môže byť informačne limitujúce aj používanie zdrojov ako regionálne denníky či Wikipédia.

☞ Rozpačito vyznieva záver publikácie, v rámci ktorého príliš zovšeobecňujúce a nepodložené tvrdenia typu – „Ukrajinizácia počas obdobia socializmu sa týkala aj kultúry a Rusíni na Spiši ju tiež odmietali vo väčšej miere ako Rusíni na východe (...)“ či „(...) spišskí Rusíni si rozvíjajú svoju kultúru (najmä folklór) vo väčšej miere ako Rusíni žijúci na Šariši, Zemplíne (...)“, mierne uberajú na hodnovernosti najmä vďaka historickým prvým trom kapitolám inak výnimočne hodnotenej publikácie s množstvom archívneho pramenného materiálu a citovaných historických zdrojov. Samotné často spomínané delenie Rusínov na spišských a „tých žijúcich na Šariši a v Zemplíne“, ako akási neprirodzená dichotómia, nemá v histórii celkom opodstatnenie (relevantnejšie by bolo charakterizovať kultúrne oblasti napr. obývané Lemkami – tak na Spiši, Šariši, ako aj v južnom Poľsku). Takéto porovnanie by však predovšetkým vyžadovalo komplexný dlhodobý archívny a terénny výskum všetkých oblastí obývaných Rusínmi a rozsiahlu komplexnú komparatívnu analýzu, ktorá v publikácii nie je a ani nebola jej cieľom.

☞ Fotografická príloha v závere publikácie obsahuje i vzácne archívne fotografie z archívov jednotlivých obcí, ktorých by čitateľ iste privítal i viac. Popri nich sa v prílohe objavujú i fotografie vzniknulé ako rekonštrukcie, ktorých čierno-biela farebnosť však zrejme nebola nevyhnutnou snahou o vytvorenie dojmu starobylosti.

☞ Osobitým prínosom publikácie je prehľadná príloha v podobe miestneho registra, štruktúrované uvádzaných zdrojov a najmä množstvo cenných pramenných informácií z archívov (štátne archívy, školské knihy a pod.) Prehľadné tabuľky v závere publikácie predstavujú názorné zhrnutie informácií o národnostných a náboženských pomeroch podľa sčítaní obyvateľstva na Spiši, ktoré veľmi zreteľne ilustrujú (nanešťastie nie pozitívny) vývoj situácie v priebehu desaťročí i laickej verejnosti.

☞ Za najvýznamnejšie a najhodnotnejšie považujem vydanie publikácie aj v rusínskej jazykovej mutácii, ako aj zhromaždenie množstva pramenných informácií z archívov a ich analytické prehľadné spracovanie a odborný komentár v historických kapitolách. Tu autori uvádzajú odborný výklad dejinných aktov spolu s cennou sumarizáciou archívnych zdrojov prehľadne a systematicky, za čo im patrí vďaka.

Leszek Migrała, *Historia Starego Sącza w zarysie*

Julian Dybiec – historyk, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego. Specjalizuje się w dziejach Galicji, Francji i Danii, związkach kulturalnych Polski z Zachodem w epoce zaborów. Autor ok. 100 prac naukowych. Prezes Górskiego Towarzystwa Naukowego. Projektant i organizator naukowy Muzeum Regionalnego w Łącku. Członek Rady Naukowej rocznika „Studia Sandecjana” (Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu). Propagator historii i kultury regionalnej oraz dziejów edukacji. Ważniejsze prace: *Uniwersytet Jagielloński 1918–1939* (2000), *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego* (współautor), *Uniwersytet Jagielloński wobec stalinizmu 1945–1956* (2001), *Recepcja idei pedagogicznych w Polsce* (2001), *Dziwienstowieczne podróże do Francji i tworzenie stereotypu francuskiego w Polsce* (2003), *Nie tylko szablą. Nauka i kultura polska w walce o utrzymanie tożsamości narodowej 1795–1918* (2004), *Polska w orbicie wielkich idei. Polskie przekłady obcojęzycznego piśmiennictwa 1795–1918* (2011); współautor monografii historycznych Nowego i Starego Sącza, red. książki *Łącko i gmina łącka* oraz publikacji wydanych w ramach serii „Biblioteka Łącka”.

☞ Leszek Migrała, *Historia Starego Sącza w zarysie*, Nowy Sącz 2020, s. 356, nlb. 2.

☞ Dwukrotne wydanie *Historii Starego Sącza od czasów najdawniejszych do 1939 roku* pod redakcją Henryka Barycza (1977 i 2007) i ogłoszenie drugiego tomu zredagowanego przez Feliksa Kiryka w r. 1995 oraz wyczerpanie nakładów w księgarniach, spowodowało konieczność ponownego przygotowania nowej edycji. Tę potrzebę uzasadniało jeszcze kilka innych powodów. Należało sprostować usterki i wątpliwości, jakie pojawiły się w drugim wydaniu. Trzeba było też wskutek dłuższego upływu czasu uzupełnić dzieje miasta do czasów najnowszych. Wreszcie wskutek dużego rozwoju turystyki i licznych odwiedzin Starego Sącza pojawiło się zapotrzebowanie na takiego typu wydawnictwo, które nie byłoby obszerne, dwutomowe, skierowane głównie do mieszkańców i miłośników miejscowej historii, ale takie, którym byłby zainteresowany turysta i szersze kręgi czytelnicze. Ważne było też uwzględnienie wyników nowych badań w postaci książek i artykułów. W sytuacji presji tych czynników oczywistym stawało się przeświadczenie, że nowe dzieło winno być tworem jednego autora, opracowane według stworzonej przez niego koncepcji. Wyzwania stworzenia nowego dzieła podjął się Leszek Migrała, znany z badań nad dziejami Nowego Sącza i ceniony także jako dobry popularyzator.

☞ Zastosowany przez Autora podział na epoki chronologiczne (8) jest trafny i odpowiadający dziejom miasta. Wyodrębniono najstarszy okres, średniowiecza, lokacji i tworzenia się miasta. Po nim omówiono czasy nowożytne do końca XVIII w. Czasy zaboru podzielono na dwa wyraźnie odróżniające się okresy absolutyzmu i autonomii. Zupełnie naturalnym było wyodrębnienie lat międzywojennych skoncentrowanych na budowie państwowości. Wyjątkowemu kataklizmowi miasta nadano ekspresyjny tytuł „Tragedia II wojny światowej i okupacji”. W powojennej epoce znów zastosowano podział na dwa wyraźnie różniące się okresy: „Czasy Polski Ludowej” i „Trzydziestolecie 1990–2020”, oznaczające transformację ustrojową, polityczną i gospodarczą.

☞ Opowieść o dziejach miasta prowadzona jest dwuwarstwowo, tekstem głównym i odsyłaczami zamieszczonymi na końcu każdego rozdziału. Prowadzi to do jasności i potoczności wykładu, nie zmusza do rozpraszania uwagi. Odsyłacze uzasadniają i rozwijają główne tezy i odsłaniają zarazem skomplikowaną w niektórych momentach problematykę. Można je czytać równoległe z głównym tekstem, albo zupełnie odrębnie, gdyż tak są w wielu momentach skonstruowane.

☞ Dzieło pisane przez jednego autora; niezależnie od dążenia do obiektywizmu, w większym

stopniu niż praca zbiorowa narzuca pewną wizję dziejów miasta. *Historia Starego Sącza w zarysie* dokumentuje nieustanne starania społeczności miejskiej zmierzające do polepszania warunków życia i funkcjonowania. Uwydatniają się jednak bardzo wyraźnie trzy epoki w dziejach miasta. Dwie prosperity gospodarczej i trzecia tragedii ludzkiej, całej zbiorowości, a przede wszystkim jednej grupy etniczno-religijnej. Okresy rozwoju to średniowiecze po ustabilizowaniu się miasta po lokacji, symbolizowane działalnością cechów rzemieślniczych, handlem, zamknięte najazdem Ścibora ze Ściborzyc, będącego na służbie króla węgierskiego, który zrabował i spalił miasto. Zniszczone miasto nie odzyskało już nigdy takiej pozycji w Małopolsce, jaką posiadało wcześniej. Drugi okres rozwoju rozpoczyna się od schyłku Polski Ludowej i niesłychanie dynamizuje się od końca lat dziewięćdziesiątych XX w. Okres tragedii ludzkiej i społecznej to czasy II wojny światowej. Sama klęska państwa dla wielu mieszkańców edukowanych i formowanych w duchu Polski mocarstwowej była pierwszym szokiem. Kontrybucje, kontyngenty, terror niemiecki i wymordowanie Żydów, niemal na oczach wszystkich było niesłychanie traumatycznym wydarzeniem i przeżyciem. Egzekucje „Na Piaskach” jeszcze do dzisiaj tkwią w pamięci i straszą najstarszych mieszkańców. Dwie jeszcze sprawy wymagają wspomnienia, rzutując na wizję dziejów miejscowości i jej specyfikę. Żadne chyba miasto w południowej Polsce nie ma takiego spoiwa ogólnoczesowego i czynnika kulturotwórczego jak Stary Sącz w postaci św. Kingi i jej klasztoru. Nie pełni takiej funkcji w Kętach św. Jan Kanty, ani tym bardziej w Krakowie, w którym był profesorem Akademii. Nie odgrywa na Śląsku Cieszyńskim i w Skoczowie takiej roli bł. Jan Sarkander, zamęczony w Ołomuńcu w XVII w., a w Dukli bł. Jan z Dukli. Rola św. Kingi i klasztoru przez nią utworzonego uwidoczniła się już w dobie staropolskiej. Istotnego znaczenia nabrała w XIX w., a szczególnie piętno wywarła od czasu kanonizacji przez Jana Pawła Wielkiego. Ta rola nie mogła być niezauważona i podkreślona przez Autora. Docenić należy podkreślanie zbiorowych działań mających na celu dobro miasta, a nie faworyzowanie, a nawet przesadę w podkreślaniu zasług poszczególnych włodarzy miasta. Wspominam o tym z dwu powodów. W różnych monografiach miast, jakie pojawiły się w ostatnich latach często eksponowano rolę poszczególnych burmistrzów, prezydentów lub nawet wójtów w gminach. W pewnym stopniu widać to m.in. w historii Nowego Sącza, Podegrodzia. W pewnym okresie na przyjęciu po gali konkursu wiedzy o Uniwersytecie Jagiellońskim, kiedy w obecności rektora

Franciszka Ziejki, przedstawiciela władz Krakowa i paru innych gości ze sfery władz wywiązała się rozmowa o porządkach miejskich w Krakowie, zwróciłem uwagę na Stary Sącz i wzorowość, jaka w nim panowała. Wówczas usłyszałem odpowiedź, że to zasługa burmistrza Mariana Cyconia. Tym bardziej podnieść należy obiektywizm i powściągliwość Autora *Historii Starego Sącza*.

☛ Omawiając poszczególne epoki w dziejach miasta, Autor wykorzystywał istniejące opracowania, a od XIX w. często, zwłaszcza w ostatnich okresach korzystał z własnych badań. Niezależnie od tego zawsze w kwestiach dyskusyjnych starał się przyjmować i opowiadać za najracjonalniejszymi ustaleniami. Średniowiecze jest rezultatem przede wszystkim skrupulatnego wykorzystania dotychczasowych badań. Zwrócono w nim uwagę m.in. na dwa akty fundacyjne miasta, podkreślono rolę położenia miasta na szlaku handlowym południe – północ jako czynnika sprzyjającym rozwojowi. Ważne jest też, że wymieniono niedawne odkrycia cennych muzykaliów dla znajomości kultury muzycznej w Polsce. Dobrze, że stonowano szacunek liczby studentów ze Starego Sącza w Akademii Krakowskiej dokonany przez Wiktora Bazieliha. Szkoda natomiast, że w odsyłaczach jedynie wspomniano o sporze o prawo prezenty proboszcza w starosądeckim kościele między klaryskami a księciem krakowskim, gdyż dla Sądeczyny jest to interesujący problem, bowiem dotyczył m.in. Łącka, Podegrodzia i Starego Sącza.

☛ Bardzo plastycznie ukazane zostały burzliwe losy miasta w epoce nowożytnej. Wiek XVI okazał się łaskawy i przyniósł z sobą rozwój gospodarczy i kulturalny, trwający do połowy następnego stulecia. Odtąd do końca istnienia Rzeczypospolitej na miasto spadały niemal bez przerwy same nieszczęścia. Miasto trawiły dwa wielkie pożary. W pierwszym w roku 1644 spłonęło 160 domów. W drugim, w 1709 r., zniszczeniu uległo 60 budynków. Uszkodzeniu uległy kościoły. Do tego dołączyły się w początkach XVII w. wielkie zarazy, uśmiercające mnóstwo ludzi. Wielką siłą niszczycielską były wojny i wewnętrzne walki między zwolennikami przeciwnych orientacji politycznych. Potop szwedzki zrujnował gospodarkę i zubożył mieszkańców. Wojna północna, walka między zwolennikami Augusta II Sasa i Stanisława Leszczyńskiego, przemarsze wojsk, łupienie klasztoru i mieszkańców dopełniły nieszczęść. Ostatnim akordem tej epoki była konfederacja barska i walki, jakie toczyły się wówczas na Sądeczynie. Autorowi udało się ukazać zarówno tragizm, jak i barwność owych czasów. Zatem szerzenie się prądów reformacyjnych, obniżenie się norm moralnych, a równocześnie wejście na nową drogę duchową klasztoru po wizytacji przez kardynała Jerzego Radziwiłła w 1596 r. Ukazano ubożenie miasta, a jednocześnie odnotowano napływ młodzieży starosądeckiej do Akademii Krakowskiej i pojawienie się sądeckich literatów.

Wreszcie beatyfikacja Kingi i wielkie uroczystości z tym związane w roku 1691 i generalne „przestrojenie” świątyni klasztornej.

☛ W historiografii polskiej poczynając od dzieła Waleriana Kalinki aż do Bartoszewicza, Franciszka Bujaka upowszechniały się niemal krańcowe opinie o losach Galicji pod panowaniem austriackim. Również i w historii lokalnej, czego przykładem Wiktor Bazieliha. Sądy te były ostre i przynajmniej w odniesieniu do okresu absolutyzmu bardzo negatywne. Te negatywne opinie podziela również Autor, dokumentując je informacjami o nadużyciach finansowych, m.in. austriackiego burmistrza, a także wskazując na duże obciążenie podatkami. Na uwagę zasługuje wykorzystanie katastru Józefińskiego i Franciszkańskiego, ukazującego obszar gruntów i liczbę domów-gospodarstw. Szkoda, że nie dokonano w paru zdaniach opisu statystycznego społeczności starosądeckiej. Ogólne dane wskazują, że ogromna liczba gospodarstw była niewielka pod względem powierzchni gruntów. Skorygowana i sprostowana została dotychczasowa opinia o etniczności społeczności starosądeckiej. Pełniej niż dotąd ukazano udział starosądeczan w ruchach niepodległościowych. Obraz epoki absolutnej jawi się czytelnikowi jako okres nieszczęść, ogromny pożar w 1795, powódź 1813, głodu i zaraz, a jednocześnie jako czas konspiracji. Jego przeciwieństwem była era autonomiczna, w uproszczeniu i uogólnieniu odbierana jako okres pracy organicznej. Ważną rolę w rozwoju przypisano Radzie Miasta, wykorzystującej każdą okazję do polepszenia bytu. Przytaczane źródła wskazują również na swoisty etos pracy i gospodarności społeczności miejskiej. Miasto w tym czasie rozwinęło różne typy szkolnictwa, łącznie z zawodowymi i seminarium nauczycielskim. Stworzono instytucje finansowe. Rzemiosło starosądeckie znalazło dobre warunki rozwoju. Pomnożyła się liczba wykształconych osób ze Starego Sącza, którzy zasilili kręgi polskiej inteligencji twórczej. W opisie tej epoki rozszerzono dotychczasową podstawę źródłową, co m.in. szczególnie uwidoczniło się w opisie wielkich uroczystości związanej z 600-letnią rocznicą śmierci bł. Kingi. I wojna światowa, mimo chwilowego zahamowania dotychczasowego rozwoju nie zaznaczyła się specjalnie dotkliwymi skutkami i miasto weszło do odrodzonej Polski z nowymi perspektywami.

☛ W opracowaniu ukazano zarówno zwykłe i codzienne problemy życia miejskiego międzywojennej Polski, jak i te nadzwyczajne, do tej pory nienotowane. Zatem po raz pierwszy doświadczaną wielką inflacją zaraz u progu niepodległości, następnie wielki kryzys gospodarczy i bezrobocie, które były zjawiskami zupełnie dotąd niespotykanymi, z którymi musiały się zmagać władze miejskie, a mieszkańcy przeżywać indywidualnie. Autor podkreśla inwestycje miejskie, te które ułatwiały codzienne życia jak i te, które podnosiły poziom cywilizacyjny, np. związane z elektrownią

miejską. Dostrzega rozwój handlu, rzemiosła, wzmożenie życia kulturalnego, dbałość o odnowę kościoła i zespołu klasztornego. Wydaje się, że specyfiką omawianego okresu było wielkie, niespotykane dotąd ożywienie życia politycznego. Z lektury książki wynika, że stosunkowo jednolita dawniej społeczność miejska ukształtowała się w zróżnicowaną zbiorowość polityczną, świadomą swych celów i dążeń.

☛ Niezwykle przejmujący obraz cierpień i tragedii przynosi opis losów miasta w czasie II wojny światowej. Wykorzystanie obszernej podstawy źródłowej, cytowanie dokumentów i relacji świadków wywołuje poruszenie czytelnika bezmiarem zbrodni niemieckich. Około 150 osób narodowości polskiej i ponad 1000 Żydów, które nie przeżyły okupacji, to świadectwo ówczesnych czasów. Autor kreśli również inne strony ówczesnej rzeczywistości: rozwój tajnego nauczania, tworzenie konspiracji i zaangażowanie się wielu starosądeczan w walkę z wrogiem. Równocześnie zwrócono uwagę na ówczesne dylematy, typowe wówczas zwłaszcza w małych miejscowościach. Chodzi np. o kwestię podjęcia lub zaniechania zamachu na Franciszka Lawitschkę w związku z możliwym odwetem niemieckim.

☛ Najbardziej szczegółowy charakter ma część książki poświęcona czasom po II wojnie światowej. Jest to uzasadnione ogólną tendencją historiografii, a także zainteresowaniem współczesnych czytelników. Trzeba też przyznać, że chyba w tej epoce doszło do największych zmian, jakie przeżywało miasto. Zatem wprowadzenie przez nowe komunistyczne władze systemu, który wywracał wszelkie ustalone dotąd zasady. Zmiany ustroju miejskiego, walka z dotychczasowymi obrońcami Polski – żołnierzami Armii

Krajowej i w efekcie konieczność reakcji prześladowanych.

Burzenie istniejącego systemu ekonomicznego. I wreszcie bardzo istotne zjawisko – rodzenie się w latach osiemdziesiątych oporu społecznego, powstanie i działalność Solidarności, czego ostatecznym zwieńczeniem był upadek komunizmu i transformacja polityczna. Podając konkretne liczby Autor pokazuje jak dramatyczną sytuację przeżywało miasto, Liczba bezrobotnych osiągnęła poziom do tej

pory niespotykany, około półtora tysiąca osób. Niezależnie od istniejących systemów miasto kontynuowało modernizację (tworzenie instalacji wodociągowych, gazyfikacja, budowa dróg, osiedla mieszkaniowego, konserwacji i remontów zabytkowych budowli). Autor zwraca uwagę i akcentuje, że dopiero teraz Stary Sącz mimo swego książęcego rodowodu wszedł na karty historii ogólnonarodowej. Stało się to za sprawą organizowanego od roku 1975 Festiwalu Muzyki Dawnej i przede wszystkim wizyty papieskiej Jana Pawła II i kanonizacji bł. Kingi. Można też podsumowując informacje Autora dodać, że ważną rolę w tym względzie odegrali uczeni wywodzący się ze Starego Sącza. Można skonstatować, że nigdy dotąd nie wyszło z miasta tylu uczonych o takiej randze, jak w tym okresie i chyba już nie wyjdzie, na co wskazuje obecny stan rzeczy.

☛ Jako drobny szczegół podnieść należy, że *Zarys dziejów* w sposób niezamierzony ukazuje kształtowanie się lokalnych mitów i pamięci zbiorowej. Przykładem m.in. informacja o zastrzeleniu oficera rosyjskiego Makarowa w czasie I wojny światowej przez ukrytego w dziupli starej wierzby patriotę polskiego. W czasie pisania *Historii* pod red. H. Barycza nikt tej opowieści nie znał. Zresztą, jak mógł ktoś będąc w dziupli – dudławej wierzbie – strzelać z karabinu. Już w początkach XX w. pojawił się ten mit.

☛ W książce zebrano wszystkie ustalenia najroźnorodniejszych badań dotyczących Starego Sącza. Wzbogacił je Autor własnymi poszukiwaniami i przedstawił w tak jasnej i krótkiej formie, że książka może być pożyteczną lekturą dla każdego czytelnika. Dobrym wizualnym uzupełnieniem są ilustracje, z których wiele nie było dotąd znanych i reprodukowanych. Czytelnik zainteresowany głębszym poznaniem historii miasta, dzięki zamieszczonej bibliografii może pogłębić swą wiedzę. Istniejące dotąd monografie redakторstwa Henryka Barycza, Feliksa Kiryka i obecny zarys dziejów wyczerpują dotychczasowe konwencje ukazywania przeszłości lokalnej. Można byłoby się zastanowić, czy po pewnym czasie odnośnie miast nie zastosować odmiennej koncepcji krótkiego popularnego wydawnictwa. Miałoby ono na początku krótki zarys dziejów, a potem omawiałyby główne problemy w ujęciu chronologicznym. Wówczas czytelnik miałby jasny obraz ewolucji ustroju miejskiego, ekonomii, gospodarki, kultury itd. Warto byłoby też pokazać jak literatura piękna wprowadzała do świadomości narodowej niektóre miejscowości. W przypadku Nowego Sącza był to utwór Mieczysława Romanowskiego *Dziewczę z Sącza*. Stary Sącz nie miał szczęścia do tak wybitnego autora, ale popularyzował go pisarz ludowy Jan Perges (1825–1897), znany jako Janko z Głodomanka, utworem *Starosądeczanin*. Niestety nieogłoszonym w postaci samodzielniego wydawnictwa, lecz w formie powiastki historyczno-biograficznej w „Gwiazdce Cieszyńskiej” w 1881 r., nr 40–51.

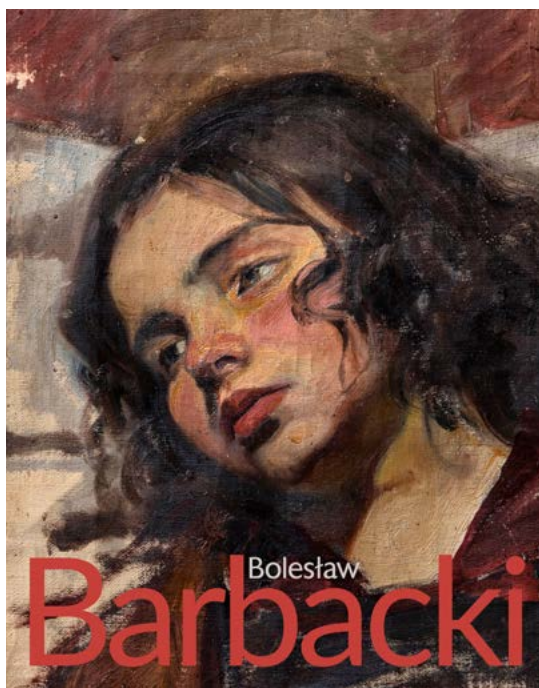

Bolesław Barbacki 1891–1941.**Rysunki – portrety – akty – pejzaże**

Sławomir Majoch – historyk sztuki i muzealnik, wykładowca uniwersytecki, absolwent muzealnictwa na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, autor i współautor wystaw z zakresu historii idei, monografii artystycznych oraz historii książki. Autor kilkudziesięciu tekstów naukowych dotyczących europejskiej sztuki dawnej, artystów polskich oraz zagadnień z zakresu kolekcjonerstwa i muzealnictwa. Zastępca dyrektora ds. Muzealnych na Zamku na Wawelu.

☞ *Bolesław Barbacki 1891–1941. Rysunki – portrety – akty – pejzaże*, redakcja: Piotr Drożdżik, Edyta Ross-Pazdyk, Justyna Stasiak-Harabin, Anna Wideł, Danuta Plata, Małgorzata Flis; wydawca: Drukarnia Goldruk; partnerzy: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Stowarzyszenie „Dla miasta” w Nowym Sączu, [Nowy Sącz: 2021]; ISBN 978-83-60900-83-3; wyd. I, 240 s., il. kol. i cz.-b., 31 × 25 cm.

☞ Autorzy tekstów alfabetycznie: Andrzej Bednarczyk, Piotr Drożdżik, Wacław Jagielski, Maria Molenda, Edyta Ross-Pazdyk, Justyna Stasiak-Harabin; Robert Ślusarek; korekta: Maria Marcinkowska, Anna Wideł; fotografie: Piotr Drożdżik; projekt, skład, łamanie: Małgorzata Flis.

Album „Bolesław Barbacki. Rysunki – portrety – akty – pejzaże”. Fot. Piotr Drożdżik

☞ W Nowym Sączu rok 2021 poświęcony jest Bolesławowi Barbackiemu – malarzowi, społecznikowi i pedagogowi, związanemu niemal całe życie z rodzinnym miastem. Dwie rocznice: 130. urodzin i 80. śmierci Sądectzanina stały się pretekstem do przygotowania szeregu wydarzeń: od gier terenowych i spacerów tematycznych, poprzez wystawę w Muzeum Okręgowym, film, spektakl, konkursy, inspirowane twórczością Barbackiego, po stronę internetową i liczne wydawnictwa.

☞ W kontekst rocznicowy wpisuje się także monumentalny album *Bolesław Barbacki 1891–1941. Rysunki – portrety – akty – pejzaże*, wydany z inicjatywy Piotra Drożdżika – fotografika, autora licznych publikacji prezentujących dziedzictwo Sądeczyny i – szerzej – Małopolski. Album, na który składa się 240 zdjęć obrazów, materiałów dokumentalnych i miejsc związanych z Barbackim, podzielony został tematycznie na rysunki,

portrety: dziecięce, kobiece, męskie i zbiorowe, akty oraz pejzaże. Poszczególne cykle rozdzielone są esejami.

☞ Na wstępie Andrzej Bednarczyk – rektor Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie – proponuje „niespiesznie zgłębić się” w historię życia i twórczości Barbackiego. Kolejne dwa eseje, korespondujące ze sobą i wzajemnie się dopowiadające, są obszernym omówieniem biografii i twórczości sądeckiego mistrza. W pierwszym tekście *Bolesław Barbacki – moc tworzenia* dr Maria Molenda przybliży biografię artysty, zwracając uwagę na jego aktywność teatralną jako dyrektora i nauczyciela szkoły przemysłowej żeńskiej oraz prezesa Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Autorka rysuje początki zainteresowań artystycznych Barbackiego, który już w dzieciństwie kopiował ilustracje z książek, a później ćwiczył z natury rysunek i akwarelę. Rozpoczęte na krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych studia przerwał wybuch I wojny światowej i ewakuacja rodziny do Bad Ischl. Tam Barbacki portretował najbliższych, a mając możliwość zwiedzenia Wiednia oraz Monachium, poznawał przede wszystkim zgromadzone tam arcydzieła malarstwa. Zachwyciły go portrety wykonane przez Dürera, Leonarda, Rembrandta, van Dycka i Rubensa. Po powrocie do Nowego Sącza w 1916 r. po raz pierwszy publicznie zaprezentował swoje prace na wystawie dobroczynnej w kasynie oficerskim, stając się od tego czasu wziętym portre-

Autoportret z paletą, 1915 r. Fot. Piotr Drożdżik

cistą elity miasta i ziemiaństwa. Szersze pokazy prac w Warszawie czy Krakowie nie przyniosły Barbackiemu oczekiwanego uznania krytyki. Oceniano pozytywnie talent artysty, ale malarstwo sądeckiego malarza traktowano niemal wyłącznie w kontekście fotograficznej poprawności. W 1924 r. Barbacki wyjechał na kilka miesięcy do Paryża, gdzie bardziej od działań awangardy interesowali go „dawni mistrzowie” w Luwrze. Z kopiami kilku obrazów powrócił do Nowego Sącza, gdzie czuł się doceniany i mógł zrealizować plany także teatralne. Maria Molenda wspomina także burzliwe związki Barbackiego, omawia okres okupacji niemieckiej i okoliczności śmierci artysty. Ostatni akapit poświęca *Portretowi Polaka* – biograficznemu filmowi o Barbackim z 2018 r.

❗ Drugi esej *Bolesław Barbacki – naśladowca natury i malarz ludzkich dusz*, autorstwa Edyty Ross-Pazdyk, charakteryzuje twórczość Barbackiego na tle ówczesnych prądów artystycznych. Autorka zestawia m.in. jego działalność z „firmą portretową” Witkacego, podkreśla brak związków

w twórczości z nowymi trendami i kierunkami artystycznymi, które uważał za „efekciarskie i niezrozumiałe dla przeciętnego widza” oraz wyspecjalizowanie się w portrecie, przy odrzuceniu, ze względu na wadę wzroku w 1933 r., tematu pejzażu. Edyta Ross-Pazdyk śledzi zmiany w budowie technologicznej obrazów mistrza, które na początku lat 20. malowane były cienką warstwą a od lat 30. nabierały fakturalności; zmienił się także wyraz artystyczny i kolorystyka prac: początkowo ciemna paleta stawała się z czasem żywsza. Autorka omawia także udział Barbackiego w wystawach oraz otrzymane przez niego nagrody i wyróżnienia.

❗ Kolejny tekst *O malarstwie Bolesława Barbackiego słów kilka* Wacława Jagielskiego jest zapisem emocji jakie w autorze wywołują prace Barbackiego zgromadzone w nowosądeckim Muzeum Okręgowym i w bazylice pw. św. Małgorzaty. Autor – malarz i konserwator dzieł sztuki (także prac Barbackiego) – wskazuje na inspiracje twórczością mistrza, zwraca uwagę na wspólne z nim przywiązanie do Nowego Sącza i zaangażowanie w projekty społeczne.

❗ Dwa następne eseje są analizą prac Barbackiego. Robert Ślusarek w tekście *Rzemieślnik z małym Jezusem karmiącym gołębicę* przybliżył nam obraz ołtarzowy z 1938 r, znajdujący się w bazylice pw. Św. Małgorzaty. Autor omawia okoliczności zamówienia i wyjątkową ikonografię tematu Jezusa w warsztacie św. Józefa w wydaniu Barbackiego, podkreślając mistrzostwo w oddaniu subtelnej relacji pomiędzy postaciami. Justyna Stasiak-Harabin w *Studium Aktu* wychodzi od wskazania przyczyn nieobecności aktu w malarstwie polskim do połowy XIX w., by przejść do omówienia i opisu tytułowego obrazu powstałego w 1940 r., do którego pozowała rudowłosa muza artysty – Hanka Kassubę.

❗ Jeszcze jeden obraz został wyeksponowany – to *Politycy* – praca, która jest naczelnym motywem eseju Piotra Drożdżika *Fascynacja*, zamykającego album. Autor zainspirowany wspomnianym malowidłem przez osiem miesięcy fotografował kolejne prace artysty w prywatnych kolekcjach polskich i dokumentował je z zamiarem wprowadzenia „Barbackiego do areopagu polskiej sztuki”.

❗ Historia sztuki pierwszej połowy XX w. zajmuje się przede wszystkim awangardą szukającą nowych form wypowiedzi. Z perspektywy Paryża Barbacki nie będzie postrzegany jako artysta, który odniósł sukces. Z perspektywy Nowego Sącza jest już bohaterem, który poprzez swoją działalność animatora i społecznika odcisnął piękno na życiorysach dziesiątek osób. Na pewno był świetnym portrecistą i w tym kontekście powinien być bardziej doceniany. Odkryciem dla mnie jest jego twórczość religijna, po raz pierwszy wyeksponowana.

❗ Album przypomniał mi też własne dzieciństwo, bo pierwszy mój kontakt z twórczością

Święty Józef z dzieciątkiem, 1938 r. Obraz ołtarzowy w kościele św. Małgorzaty. Fot. Piotr Drożdżik

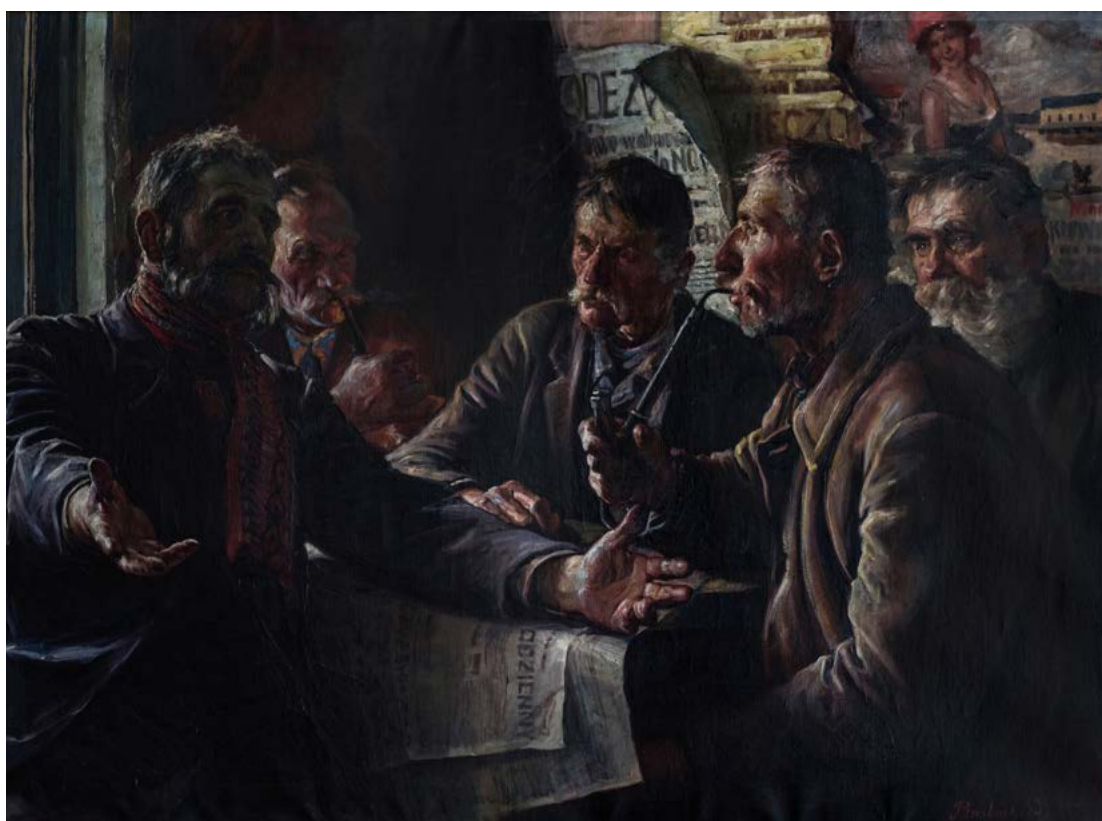
ONA, 1938 r.

Fot. Piotr Drożdżik

Barbackiego odbywał się u... sąsiadów, w mieszkaniu których powieszonych było kilka z obrazów reprodukowanych w niniejszym albumie. W jakimś stopniu Barbacki wpłynął być może i na moje wybory życiowe a tym samym włączam się do grona osób, które zainspirował.

☞ 240-stronnicowy album ze starannie odwzorowaną kolorystyką reprodukowanych prac oprawiony został w twarde okładki. Ciekawy jest projekt okładek, z wykorzystaniem fotografii głowy dziewczynki na przedniej stronie okładki oraz ze zdjęciem krosna na tylnej stronie okładki. Niestety z tekstu nie dowiemy się jakie prace wykorzystano na okładkach i stronie przedtytułowej. W zbiorczym opisie właścicieli obrazów (s. 238), wskazane strony czasami nie zgadzają się ze stronami reprodukcji, np. s. 137–139 uległy przesunięciu. Na tych i wcześniejszych stronach niekonsekwentnie także, w stosunku do pozostałych zdjęć, umieszczono w podpisach miejsca przechowywania prac. Ale to drobne niedociągnięcia przy całej, dość starannie opracowanej książce.

☞ Mam nadzieję, że przy okazji kolejnych rocznic powstanie naukowy katalog wszystkich prac Barbackiego z krytycznym aparatem naukowym i biografią wielkiego Sądeczanina. Publikacja zainicjowana przez Piotra Drożdżika będzie zapewne do tego czasu najbardziej wyczerpującym opracowaniem, kolejnym krokiem w kierunku popularyzacji dorobku Barbackiego i trwałym śladem po rocznicowym 2021 r.

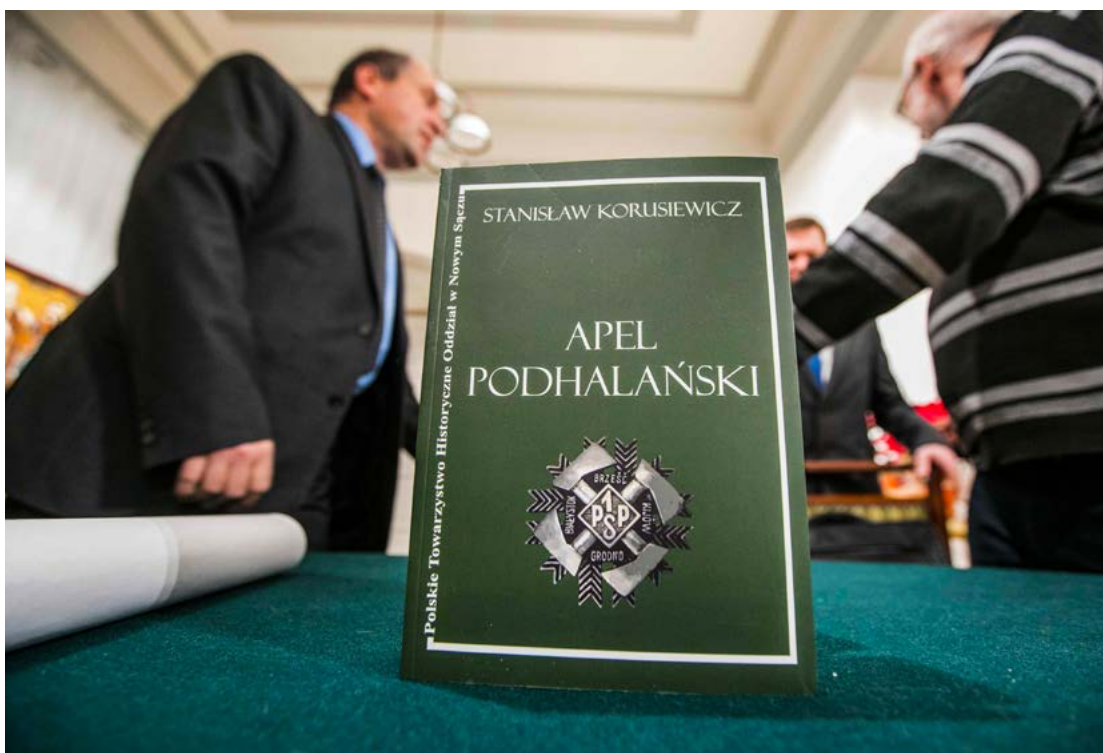
Politycy 1917 r.

Fot. Piotr Drożdżik

Stanisław Korusiewicz – *Apel Podhalański*. Słownik biograficzny żołnierzy zmobilizowanych przez 1 Pułk Strzelców Podhalańskich w sierpniu i wrześniu 1939 roku, Nowy Sącz 2018

❏ Książka autorstwa Stanisława Korusiewicza, powstała na stulecie niepodległości Polski i sformowania 1. Pułku Strzelców Podhalańskich, jest jednocześnie słownikiem biograficznym tej jednostki wojskowej z roku 1939. Publikacja wpisuje się w działania badawcze związane z odkrywaniem historii i osobistych losów Sądeczian. Aspekt ten widoczny jest w sądeckiej historiografii także w opracowaniach: Jerzego

szerszej zbiorowości społecznej. Biorąc do ręki niniejsze opracowanie, sam jako historyk oraz Sądeczanin, odnajdowałem ślady moich bliskich i znajomych. W ten sposób *Apel Podhalański*... stał się dla mnie książką osobistą, oczywiście niepozbawioną pewnych drobnych ułomności z punktu widzenia historyka, czy braków, które są zrozumiałe biorąc pod uwagę jej objętość (720 stron) oraz liczbę 3407 biogramów.

Leśniaka (*Encyklopedia Sądecka*)¹, Leszka Migrały, piszącego o Sądeczanach mieszkających przy ulicy Jagiellońskiej², Grzegorza Olszewskiego, zajmującego się sylwetkami starostów sądeckich oraz sądeckich więźniów niemieckiego obozu koncentracyjnego Auschwitz³, Bogdana Potońca, ukazującego sądeckich powstańców styczniowych (1863)⁴, Piotra Tengowskiego, przedstawiającego rzemieślników nowosądeckich⁵, Piotra Wierzbickiego ukazującego kupców sądeckich oraz szlachtę sądecką⁶, czy Sławomira Wróblewskiego prezentującego rycerstwo ziemi sądeckiej⁷. Jest to również, a może przede wszystkim, podobnie jak w przypadku Jacka Palucha, także piszącego o pułku⁸, dzieło życia autora, który przez wiele lat na łamach „Almanachu Sądeckiego” publikował materiały związane z 1. Pułkiem Strzelców Podhalańskich⁹. Autor odkrywał tożsamość jego żołnierzy, przywracał pamięć o nich

❏ Oczywistą wadą publikacji jest brak na jej końcu pełnej bibliografii, a także indeksów rzeczowego i geograficznego, które ułatwiłyby korzystanie z tekstu. W tym wypadku jednak książka musiała by mieć co najmniej kilkadziesiąt stron więcej, a to wiązałoby się z dodatkowymi kosztami i problemami technicznymi. Układ alfabetyczny z przytoczeniem bibliografii poszczególnych biogramów pozwolił autorowi na przyjęcie takiej a nie innej formuły wydawniczej. Co do merytorycznego ujęcia, to trzeba zaznaczyć, że pojawiają się niekiedy przeoczenia związane z danymi biograficznymi, będące wynikiem znacznej liczby osób ujętych w publikacji. Autor nie mógł podać pełnej listy żołnierzy 1. Pułku Strzelców Podhalańskich w 1939 r. z racji luk w dokumentacji oraz z powodu prowadzenia dalszych badań. Uzupełnienia oraz poprawki miały być ujęte w kolejnym tomie lub aneksie.

☛ Niewątpliwym plusem publikacji jest fakt, że oprócz not biograficznych zawiera unikatowe zdjęcia pułkowe, schematy organizacyjne jednostki i przydzielonych do niego Batalionów Obrony Narodowej; ponadto wstęp mówiący o historii jednostki oraz przedstawienie jej pełnej struktury w roku 1939 wraz z opisem uzbrojenia i nazwiskami dowódców, oficerów i podoficerów z przypisanymi funkcjami. Fakt, że pułk obejmował swym zasięgiem Nowy Sącz, Gorlice, Limanową, Krynice, Stary Sącz powoduje, że książka ma szczególne znaczenie dla całego szeroko pojętego regionu podgórskiego. Bez wielkiej przesady można stwierdzić, że prawie każda rodzina sądecka od Gorlic po Limanową i Krynice może tu znaleźć nazwiska swoich bliskich oraz znajomych. Mamy w niej osoby z obszaru szeroko rozumianego Podhala i co ważne odniesienia do późniejszych działań wielu członków jednostki w ramach ruchu oporu oraz 1. Pułku Strzelców Podhalańskich Armii Krajowej, o czym wspominam w niniejszym tomie „Zeszytów Sądecko-Spiskich”, w artykule dotyczącym pamiątek po tej jednostce znajdujących się w Muzeum Armii Krajowej¹⁰ (różnego rodzaju odniesienia znajdziemy także w książce Dawida Golika pt. *Partyzanci „Lamparta”. Historia IV batalionu 1 Pułku strzelców podhalańskich AK*, Kraków 2014) i materiałach Józefa Bieńka¹¹.

☛ *Apel Podhalański...* jest obecnie najobszerniejszym i najgruntowniej opracowanym źródłem wiedzy o Sądeczanach walczących w 1939 r. w 1. Pułku Strzelców Podhalańskich, jakie zostało opublikowane. Ogrom pracy włożony przez autora jest wyrazem hołdu złożonego Sądeczanom różnych nacji biorących udział w wojnie obronnej. Aktualność publikacji jest szczególnie widoczna dziś w 82. rocznicę wybuchu II wojny światowej. Jest to również źródło genealogiczne, w związku z czym książka powinna się znaleźć w bibliotece każdego mieszkańca Sądeczyny szanującego pamięć o historii regionu.

☛ Publikacja została dofinansowana przez Województwo Małopolskie, Starostwo Powiatowe

w Nowym Sączu oraz Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Przypisy:

1. J. Leśniak, *Nowa Encyklopedia Sądecka*, Nowy Sącz 2017.
2. L. Migrała, *Ulica Jagiellońska w Nowym Sączu od końca XIX wieku do 1945 roku – mieszkańcy i zabudowa*, Nowy Sącz 2012.
3. G. Olszewski, *Więźniowie KL Auschwitz z powiatu nowosądeckiego. Księga pamięci*, Nowy Sącz 2012; tenże, *Ziemia Sądecka, monografia historyczna administracji lokalnej*, Nowy Sącz 2015.
4. B. Potoniec, *Ślady powstania styczniowego na Sądeczyźnie*, Nowy Sącz 2016.
5. P. J. Tengowski, *Dzieje rzemiosła nowosądeckiego*, Nowy Sącz 2017.
6. P. Wierzbicki, *Kongregacja Kupiecka w Nowym Sączu. Zarys gospodarczo-historyczny regionu*, Nowy Sącz 2012; tenże, *Reprezentacja powiatu sądeckiego na zjazdach województwa krakowskiego w latach 1700–1703 w świetle laudów sejmikowych*, „Rocznik Sądecki” T. XXXII, 2004, s. 19–36; tenże, *Szlachta w kolegium OO. Pijarów w Podolińcu (1699–1711)*, „Zeszyty Spisko-Sądeckie” t. 2, 2007, s. 38–70.
7. S. Wróblewski, *Rycerstwo ziemi sądeckiej w średniowieczu*, Nowy Sącz 2016.
8. T. Paluch, *1 Pułk Strzelców Podhalańskich. Zarys dziejów i trwałość pamięci*, Nowy Sącz 2018.
9. S. Korusiewicz, *Listy mobilizacyjne Sądeczan z sierpnia 1939 r.*, „Almanach Sądecki” nr 11, 1995 i nr 14, 1996; *Cmentarz wojskowy 350 – kwatery zachodnia (a)*, „Almanach Sądecki” nr 52/53, 2005 i nr 54/55, 2006; *Polegli, zmarli i zaginieli podczas Wojny Obronnej 1939 roku*, „Almanach Sądecki” nr 68/69, 2009; *Zapomniani żołnierze*, „Almanach Sądecki” nr 70/71, 2010; *Rok 1939 i 1945 w dokumentach*, „Almanach Sądecki” nr 72/73, 2010. Pełny opis dokonań Stanisława Korusiewicza zob. Stanisław Korusiewicz: niestrudzony badacz wojskowości i archiwista, <https://sadedzanin.info/nagroda-kumora/stanislaw-korusiewicz-niestrudzony-badacz-wojskowości-i-archiwista>
10. P. Wierzbicki, *Pamiątki po 1 Pułku Strzelców Podhalańskich i inne dotyczące Sądeczyny w Muzeum Armii Krajowej w Krakowie*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie” nr, R. 2019.
11. J. Bienieć, *W kręgu Beskidu i Gorców. Szkic do dziejów wojskowego ruchu oporu Ziemi Limanowskiej. Część I*, „Rocznik Sądecki” t. XVII, 1982; tenże, *W kręgu Beskidu i Gorców. Część II. Placówki Dobra-Skrzydlna, Jodłownik-Szyk, Kamienica-Słopnice, Limanowa*, „Rocznik Sądecki” t. XVIII, 1987; tenże, *W kręgu Beskidów i Gorców – część III. Działalność partyzancka*, „Rocznik Sądecki” t. XX, 1992; tenże, *W kręgu Beskidów i Gorców. Część III. Placówki Łącko, Łukowica, Młynne, Laskowa, Mszana Dolna, Niedźwiedz, Tymbark Ujanowice (Materiały do historii Ruchu Oporu w Ziemi Limanowskiej)*, „Rocznik Sądecki” t. XIX, 1990; tenże, *Wojskowy Ruch Oporu w Sądeczyźnie. Część I. (Materiały do historii sztabów Inspektoratu ZWZ-AK)*, „Rocznik Sądecki” t. XII, 1971; tenże, *Wojskowy Ruch Oporu w Sądeczyźnie. Część II – Obwód*, „Rocznik Sądecki” t. XIII, 1972; tenże, *Wojskowy Ruch Oporu w Sądeczyźnie. Część III – placówki*, „Rocznik Sądecki” t. XIV, 1973; tenże, *Z dziejów ruchu oporu w ziemi sądeckiej*, „Rocznik Sądecki” t. VI, 1965.

Autorský kolektív monografie – *Plavnica. Na rozhraní Spiša a Šariša* predstavil čitateľom historicky prvú monografiu obce Plavnica. Obširne, ale zároveň pútavo a zrozumiteľným jazykom pre čitateľa sa im podarilo do knihy zahrnúť takmer všetky aspekty tvoriace jeden knižný celok. Hlavným cieľom monografie bolo odbornej i laickej verejnosti poskytnúť ucelené informácie o obci, ktorá svojou geografickou polohou leží na rozhraní dvoch regiónov. To ju predurčilo stať sa akousi pomyselnou hranicou rozdeľujúcou Spiš a Šariš. Autori tak mali možnosť nielen širokú verejnosť, ale aj rodákov z obce poučiť o regionálnej, etnickej, ale i kultúrnej diverzite ich obce.

Obsahovo je rozdelená do viacerých hlavných okruhov. Tie pozostávajú z menších kapitol a podkapitol – geografická poloha, história, cirkevná štruktúra, školstvo a zdravotníctvo, šport, kultúra a niekoľko ďalších častí venujúcich sa etnografii a etnológii. V úvode starosta obce hovorí o monografii ako o sprievodcovi históriou obce. Čitateľovi však poskytuje oveľa viac. Ide totiž o komplexný záber informácií o Plavnici. V prvej časti je vymedzená geografická poloha, administratívne členenie, dopravné trasy a geológia. Stručne a výstižne vysvetlili geomorfologický vývoj a zaradenie obce do meteorologických pásem. Text je doplnený o tabuľky a grafy, čo je pri geografickom popise dôležité.

V druhom tematickom okruhu približujú autori históriu obce od počiatkov takmer až po súčasnosť. Rozsahovo ide o jednu z najširších častí celej monografie. Postupne sa dostaneme od najstarších čias, prejdeme stredovekom, novovekom, históriou meruňošmych rokov i vznikom dualistic-

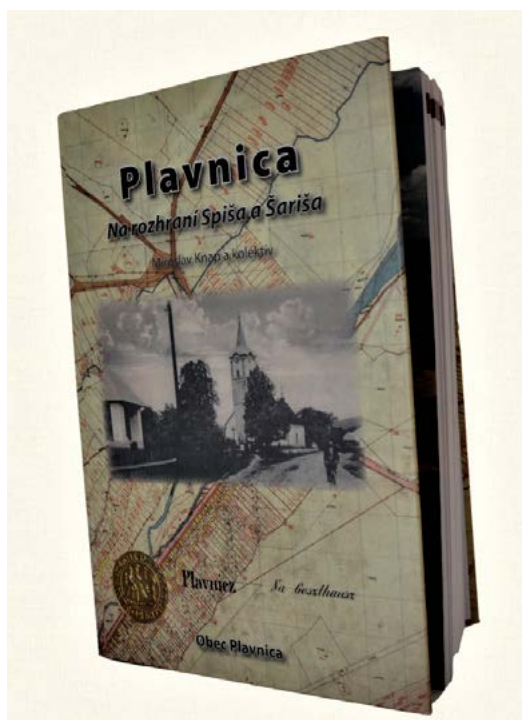
kej monarchie Rakúsko-Uhorska. Situáciu v dedine počas prvej i druhej svetovej vojny zdokumentovali kapitoly – *Prvá svetová vojna* či *V spároch nacionalizmu*. Autori si poradili s historickým výkladom veľmi pútavo, pričom ostali v rovine kvalitnej odbornosti. Svoje tvrdenia podložili archívnymi dokumentami a prameňmi, čo svedčí o dobre zvládnutej práci s pramenným materiálom. Zaujímavou súčasťou boli aj farebne oddelené texty, ktoré autori do monografie zakomponovali. Každý z textov v sebe nesie rôzne pasáže a úryvky dopĺňujúce danú kapitolu.

Pozornosť je zameraná aj na samotné cirkevné usporiadanie v obci Plavnica. Okrem iného sa tak čitateľ stretne s dejinami rímsko-katolíckej a evanjelickej cirkvi. Ako výborný informačný prínos vidím samostatnú kapitolu o izraelitskej cirkvi. Autori neopisujú len židovské náboženstvo, ale nájdeme tu aj veľa nových poznatkov o židovskej komunite, ktorá bola súčasťou obce.

Obohacujúcou je aj kapitola o vývoji zdravotníctva a školstva v Plavnici. Zaznamenané informácie zachytávajú udalosti od 17. storočia, kedy v obci pôsobili evanjelickí učitelia, cez povinnú školskú dochádzku až po dnešné časy. Takisto sú tieto texty doplnené fotografiami archívnymi dokumentami. Čitateľ má jedinečnú možnosť dozvedieť sa, ako fungovali učitelia, lekári, ale aj zdravotné sestry v Plavnici.

Veľká časť knihy prevedie čitateľov etnografickým a etnologickým vývinom obce. Spolu s historickou časťou tak tvoria nosné časti publikácie. Autori v úvode tejto časti odborne opísali nielen pôdorys obce, ale aj ľudovú architektúru a bývanie jej obyvateľov v minulosti. Nezabudli ani na hospodárstvo, zvyky, tradície či ľudové odievanie. Všetko podložili fotografickým materiálom z rodinných archívov obyvateľov. Čitateľ tak oveľa ľahšie porozumie písanému textu a etnologickej terminológii. Záverečnú časť uzatvárajú piesne, rečňovanky, riekanky, ale aj nádherné ilustrácie. Dielo, ktoré vzniklo vytvoril autorský kolektív pod vedením pána Miroslava Knapa. Hoci je monografia náročná na spracovanie, podarilo sa im spracovať a zosumarizovať hodnotný materiál.

Veľkým prínosom monografie obce Plavnica je dôležitosť poznania histórie a miesta, odkiaľ človek pochádza. Reflektuje tak významné uvedenie si svojej vlastnej identity. Každá časť je obohatená o piesne alebo básne písané samotnými rodákmi obce. Fotografie navyše dodávajú knihe osobného ducha. Monografia predstavuje snahu autorského kolektívu zavrieť svoje dovtedajšie odborné poznatky. Výsledkom je potrebná a systematicky spracovaná publikácia. Tento fakt ju preto právom zaradzuje medzi plnohodnotné vedecké monografie.

Wspomnienia,
pro memoria /
Spomienky,
pro memoria

Katarína Babčáková

**Dobrota Chrząstowska,
Beata Wierzbicka**

Jacek Kurzeja

Leszek Zakrzewski

Za Jánom Olejníkom (k storočnici narodenia etnografa Spiša a Tatier)

☛ Etnograf, pedagóg, múzejný pracovník a publicista PhDr. **Ján Olejník**, CSc. sa narodil 10. mája 1921 v obci Spišské Vlachy v rodine obuvníka a dámskej krajčírky pôvodom z Kurimian. V roku 1931 sa presťahovali do Levoče, kde začal navštevovať miestne gymnázium. Už v tomto roku sa stal certifikovaným turistickým sprievodcom pre Levoču a okolie a i vďaka tomu sa skontaktoval s množstvom osobností kultúrneho i vedeckého života. V rokoch 1936 – 1941 študoval na Učiteľskom ústave v Spišskej Novej Vsi a po absolvovaní štúdiá začal učiť v Lukáčovciach v nitrianskom okrese, neskôr v oravskej obci Sihelné a v niekoľkých južnoslovenských obciach.

☛ Už počas prvých rokov svojej pedagogickej činnosti sa intenzívne zaujímal o tradičný odev a kultúru obcí, v ktorých pôsobil. Po druhej svetovej vojne ho Peter Jilemnický z Povereníctva školstva a osvety vyslal pracovať ako okresného osvetového inšpektora na Okresný národný výbor do Michaloviec, kde zotrval do roku 1949. Odtiaľ na niekoľko mesiacov odišiel do Bratislavy na miesto tajomníka a člena umeleckého poradného zboru SLUK-u. Onedlho sa však vrátil na Spiš a začal pracovať ako riaditeľ Strednej školy v Hornom Smokovci, kde pôsobil do roku 1954. V roku 1954 sa stal vedúcim odboru kultúry a školstva v Starom Smokovci.

☛ V roku 1958 začal pracovať ako etnograf v Múzeu TANAP-u v Tatranskej Lomnici (od roku 1968 pod názvom Výskumná stanica a múzeum TANAP-u), a na pozícii výskumného pracovníka a vedúceho spoločenskovedného oddelenia tu pracoval až do svojho odchodu do dôchodku v roku 1985.

☛ Popri zamestnaní externe študoval etnografiu na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe. Svoju rozsiahlu diplomovú prácu s názvom *Príspevky k problematike poverčivosti v oblasti Vysokých Tatier* obhájil v roku 1961. V roku 1966 tu vykonal i rigoróznou skúšku. V roku 1968 na Univerzite J. E. Purkyně v Brne obhájil i dizertačnú prácu pod názvom *Zmeny spôsobu života ľudu v oblasti Vysokých Tatier (v Lendaku, Osturni a v Ždiari)* a získal vedeckú hodnosť kandidáta historických vied.

☛ Bol členom domácich i zahraničných vedeckých spoločností a odborných asociácií, ako napríklad švédska *Société Internationale d'Ethnologie et Folklore*, fínsky *Nordic Institut of Folklore*, nemecký *Gesellschaft für Vor und Frühgeschichte* či *National Geographic Society* v USA.

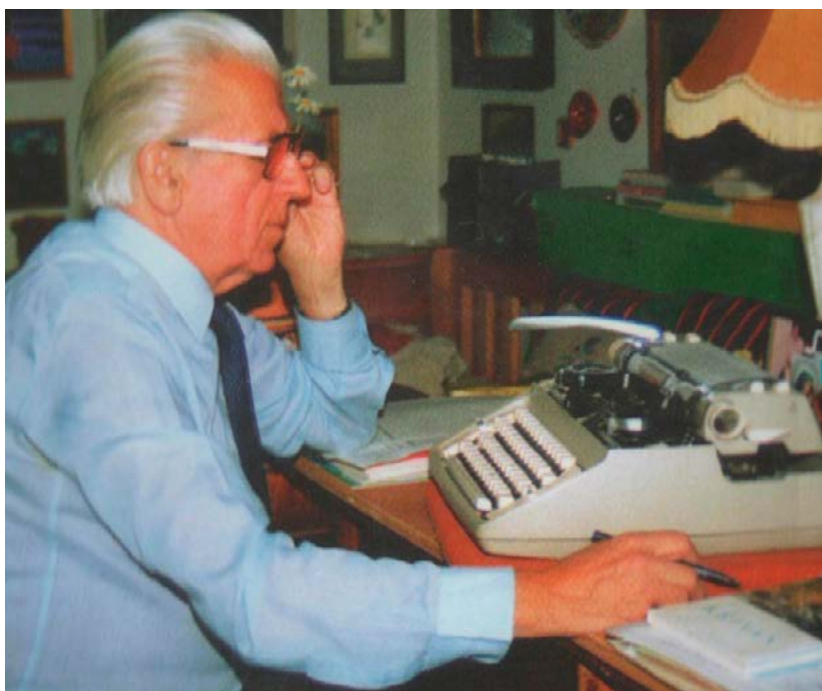
☛ Pri svojich početných terénnych výskumoch a dokumentáciách sa dotkol mnohých oblastí tradičnej kultúry. Medzi primárne témy jeho výskumov patrili spočiatku témy z oblasti hmotnej kultúry – tradičný odev, tradičné staviteľstvo a obydlia, spôsoby transportu, tradičná strava.

Už počas štúdiá ho však zaujímali i témy duchovnej kultúry, najmä obrady a obyčaje kalendárneho cyklu, prírodné kultu, tradičné liečenie, tradičná viera a predstavy, čomu sa venoval už vo svojej diplomovej práci. Popri svojich „oficiálnych“ výskumných témach sa i v nepriaznivom politickom prostredí, ako hlboko veriaci človek, venoval aj výskumu tém tradičnej duchovnej kultúry, najmä ľudovej religiozity, ale i cirkevných obradov a slávností, ktoré dokumentoval prostredníctvom zvukových nahrávok a fotografií priamo počas ich konania sa. V 60. rokoch 20. stor. sa začal venovať i novým, dovtedy menej známym výskumným témam – výskumu spôsobu života sociálnej skupiny lesných robotníkov či neskôr problematike turizmu a jeho vplyvu na zmeny spôsobu života v tatranskej oblasti, čomu venoval i tému svojej dizertačnej práce.

☛ Širokospektrálne, komplexné štúdium jednotlivých výskumných tém sa u Jána Olejníka spojilo so snahou analyzovať zmeny tradičných prejavov v diachrónnom kultúrno-historickom kontexte. Pozoruhodné množstvo materiálu z rôznych lokalít získaného v rámci desiatok návratných a záchranných terénnych výskumov regiónu zameraných na rôzne témy podľa aktuálnych výskumných úloh vo svojich príspevkoch komparoval a vedecky vyhodnocoval. Výsledky svojich výskumov publikoval a prezentoval i počas konferencií a seminárov múzejných i osvetových inštitúcií a uskutočnil i desiatky prezentácií a prednášok pre odbornú i širokú laickú verejnosť.

☛ Pri dokumentáciách spolupracoval s výskumníkmi zo Slovenska (napr. dokumentácia piesňovej tradície v Čirči a Šarišských Dravciach s etnomuzikologičkou A. Elschekovou z Hudobnovedného ústavu SAV v roku 1971) i zo zahraničia (napr. dokumentácia piesňovej tradície obce Jarabina s etnomuzikológom H. W. Hansenom z Dánska, výskum etník v obciach Chmeľnica a Jakubany s Dr. Natáliou Gracijanskou z Akadémie vied v Moskve, výskum spôsobu života a kultúry ľudu na okraji národných parkov s prof. Gérardom Richezom, geografom z francúzskej univerzity Aix-Marseille, výskum dialektu v Chmeľnici s prof. Dr. Liefelfdom z univerzity v nemeckom Göttingene a pod.). V rámci spolupráce so vzdelávacími inštitúciami pôsobil i ako konzultant záverečných prác mladých etnológov z domova i zo zahraničia. Počas svojho plodného života komunikoval a spolupracoval aj s viacerými významnými osobnosťami kultúrneho a umeleckého života, napríklad s Jánom Cikkerom, Karolom Plickom, Boženou Slančíkovou-Timravou a ďalšími.

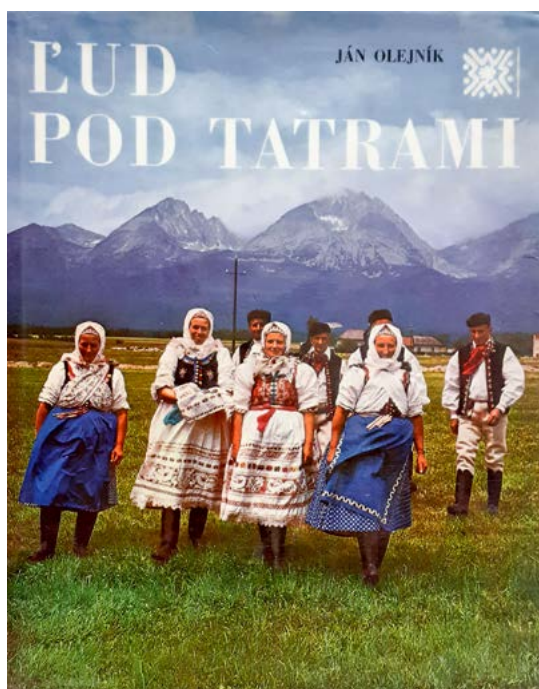
☛ Je autorom desiatok domácich i zahraničných odborných publikácií, monografických statí, materiálových štúdií i popularizačných príspevkov z ob-

Ján Olejník pri práci
Foto: Lubovnianske múzeum
– hrad v Starej Lubovni

lasti tradičnej kultúry. Bol tiež autorom množstva článkov, esejí, medailónov a konferenčných príspevkov v múzejných, prírodovedeckých i etnografických zborníkoch (*Nové obzory*, *Zborník SNM – Etnografia*, *Zborník prác o TANAP-e*, *Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku*, *zborník Spiš*) a v odborných časopisoch (*Národopisné aktuality*, *Národopisné informácie*, *Etnografia Polska*, *Múzeum a i.*). Je tiež autorom mnohých príspevkov a popularizačných materiálov o Vysokých Tatrách. Spolupracoval i na tvorbe niekoľkých lokálnych monografií obcí svojimi kapitolami o tradičnej kultúre (*Vrbov*, 1996; *Lubica*, 1996; *Kurimany*, 1998; *Ždiar a Tatranská Javorina*, 2000; *Osturňa*, 2004; *Výborná*, 2006). Bol členom Spišského dejepisného spolku v Levoči, v ktorom sa objavilo i niekoľko jemu venovaných zdravic a príspevkov. Viac ako 1200 publikačných jednotiek (publikácií, odbor-

Lud pod Tatrami, publikácia
Jána Olejníka

ných štúdií či príspevkov a článkov) tvorí zoznam jeho bohatej publikačnej činnosti.

Osobitne významnou je jeho popularizačná činnosť – ako osvetový pracovník a folklorista sa snažil prostredníctvom folklórneho hnutia, publikačnej činnosti i médií implementovať svoje poznatky do prezentačných aktivít. Úzko spolupracoval i s folklórnymi skupinami z obcí Spiša, Zamaguria a z obcí pod Tatrami, poskytoval im cenné odborné rady, viedol inštruktážne školenia a bol i režisérom niekoľkých folklórnych programov (napr. *Vianoce pod Vysokými Tatrami*, Starý Smokovec, 2000). Ako vynikajúci etnológ bol i členom a predsedom odborných porôt folklórnych súťaží, najmä súťaží folklórnych skupín z oblasti horného Spiša a Zamaguria. Počas svojho pôsobenia v Michalovciach v roku 1946 založil folklórny súbor, ktorého činnosť iniciovala i neskorší vznik popredného FS Zemplín. Počas svojho pôsobenia v Starom Smokovci obdobne založil folklórny súbor Hviezdoslav. Inicioval i vznik folklórnych skupín na Spiši a Zamagurí – jeho meno sa spája so vznikom napr. folklórnych skupín vo Vernári, Lendaku a Šuňave. Patril k aktívnym zakladateľom a organizátorom folklórnych festivalov, dodnes existujúcich Zamagurských folklórnych slávností i Spišských folklórnych slávností. Podľa jeho informácií v rokoch 1958 – 1978 v rámci pedagogicko-metodickej činnosti múzea, kde pôsobil, uskutočnil 288 expertíz pre osvetové strediská, 223 expertíz pre folklórne súbory a krúžky ZUČ a ďalších 172 expertíz pre ďalšie umelecké telesá. Popularizačnej činnosti sa venoval i po odchode do dôchodku, kedy pri príležitosti výročných sviatkov organizoval predstavenia folklórnych skupín zo Spiša v tatranských hoteloch. Tematike folklórneho hnutia, scénického folklorizmu a osvetových aktivít sa venoval i vo svojej publikačnej činnosti.

V rámci spolupráce s rozhlasom a televíziou bol autorom desiatok scenárov rozhlasových a televíznych relácií a dokumentov a v mnohých i hosťoval. Spolupracoval i na televíznych filmových projektoch a dielach, medzi ktoré patrí päťdielny seriál *Pri zlatej studni* (nahrúcaný v obciach Jarabina, Červený Kláštor, Chmeľnica, Veľký Lipník), či filmy *Matka Božia želná – Mária Himelfahrt* v Chmeľnici, *Paska* v Jakubanoch a ďalšie. J. Olejník si pozrel mnohé z desiatok krátkych dokumentov až po ich digitalizácii v roku 2012. Výstupom jeho výskumnej práce je aj obrovské množstvo aktuálnej digitalizovaných zvukových nahrávok. Okrem bohatého zvukového archívu vytvoril i rozsiahly písomný archív materiálu z terénnych výskumov, výskumných správ a vizuálny archív fotografií, náčrtov a diapozitívov. Časť jeho archívu prevzal Spišský archív v Levoči.

Jeho múzejnícke aktivity sa viažu k dlhoročnej výnimočne prínosnej práci na pozícii etnografa v Múzeu TANAP-u, ktoré bolo založené v roku 1957. Zámerom etnografického oddelenia bola tvorba zbierkového fondu a najmä výskum

Oblúbená vesta Jána
Olejníka
Lubovnianske múzeum –
hrad v Starej Lubovni

obcí na území národného parku, neskôr všetkých obcí s katastrom siahajúcim do oblasti Vysokých a Belianskych Tatier. Správne predpokladajúc rýchly zánik archaických prejavov v oblasti Vysokých Tatier, sa po nástupe do múzea začal okamžite venovať zberu predmetov hmotnej kultúry, najmä tradičného odevu a náradia. Na stránkach *Tatranských novín* uverejňoval mená darcov zbierkových predmetov s cieľom motivovania ďalších. Pri štúdiu a výskume tradičného odevu úzko spolupracoval s českým etnografom, maliarom a historikom umenia Josefom Vydrom, ktorý mal v Štôle svoj letný byt a venoval sa tu výskumu odevu podtatranských obcí. V roku 1959 bola v múzeu sprístupnená Olejníkova národopisná výstava *Ľud pod Tatrami* a v roku 1968 jeho originálna výstava venovaná mapovaniu života lesných robotníkov a drevorubačov v tejto oblasti. Vytvoril tu pozoruhodný zbierkový fond etnografického materiálu, realizoval národopisné expozície a podieľal sa na mnohých výstavách. Pri svojej dlhoročnej práci v tomto múzeu bohato rozšíril

jeho zbierkový fond a položil základy dokumentačnej, odbornej i prezentačnej činnosti tohto múzea.

☞ Ján Olejník spolupracoval s viacerými múzejnými inštitúciami i pri inventarizácii pamiatok hmotnej a duchovnej kultúry, súpisoch ikonografických pamiatok, fotodokumentácii sakrálnych stavieb a podobne. Svoje bohaté skúsenosti a množstvo materiálu z terénnych výskumov ochotne poskytoval i pri spolupráci na realizácii výstav a expozícií vo viacerých inštitúciách.

☞ Bohatá bola i jeho dlhoročná spolupráca s Lubovnianskym múzeom, v rámci ktorej participoval na desiatkach výskumných úloh, výstavných i dokumentačných projektov. Vo svojich spomienkach často spomínal spolupracovníkov – zakladateľa a prvého riaditeľa Lubovnianskeho múzea A. Čepiššáka, či etnografku, dlhoročnú riaditeľku Lubovnianskeho múzea M. Pavelčíkovú, svoju bývalú študentku, ktorej bol konzultantom pri diplomovej práci pod názvom *Ľudové bývanie a stavitelstvo v oblasti Starej Lubovne*. Pamätal si aj mená fotografov, filmárov i vodičov, ktorí ho sprevádzali počas terénnych výskumov vo Vyšných a Nižných Ružbachoch, Lackovej, Hniezdom, Forbasoch, Kamienke, Veľkom a Malom Lipníku, Matysovej, Haligovciach, Červenom Kláštore, Litmanovej, Jarabine, Hraničnom, Chmeľnici, Plavnici, Plavči, Jakubanoch, Kolačkove, Podolínci, Novej i Starej Lubovni.

☞ Počas svojej nesmiernej bohatej terénnej výskumnej a dokumentačnej práci v oblasti horného Spiša, Šariša, Zamaguria a podtatranských obcí sa snažil jednotlivé prejavy tradičnej kultúry dokumentovať v tradičnom prostredí a pri reálnej príležitosti, nie ako formu rekonštrukcie. Bol návštevníkom domovov počas štedrovečerných večerí, účastníkom polnočných omší i veľkonočných vigílií, hostom svadieb, krstín i pohrebov. Zvukové nahrávky z jeho výskumom nám otvárajú pohľad na jeho osobný prístup k informátorom a samotnému výskumu – s obyvateľmi skúmaných obcí mal dlhoročné blízke priateľské vzťahy. Zo svojho vzťahu k tejto oblasti sa vyznal takto: „Môj vzťah k tejto čarokrásnej, peknoduchej zemi v povodí Popradu, Dunajca a Jakubianky vytvoril v mojom duchovnom sveste poklad, ku ktorému sa vraciam vždy, keď tam okolo Starej Lubovne svätia Bože narodenie, Roždestvo, Weinachten, keď na potokoch svätia Jordán-vodu, Hromnice – švičku, Veľkú noc – Voskresenyje, Želone šviatky – Turíce, Rusadla, Matku Božu želnu – Maria Himmelfahrt, dodržiavajú odpusty, kermeše, sviatky rodinné, krsty, prvé sv. prijímanie, birmovky, konfirmácie, svadby a pohreby, stretávky k životnému jubileu a pod. To všetko s dôstojnosťou...“

☞ Ján Olejník Lubovnianskemu múzeu venoval svoju rozsiahlu knižnicu pozostávajúcu z 1 200 zväzkov predovšetkým z oblasti etnológie, etnografie a antropológie i tisíce kusov osobných predmetov. Svoje životné jubileum, 95 rokov,

Pracovňa etnografa, MĽA
– skanzen pod Hradom
Lubovňa
Lubovnianske múzeum –
hrad v Starej Lubovni

Ján Olejník - 90-ročný
v MĽA
Lubovnianske múzeum –
hrad v Starej Lubovni

oslávil 10. 5. 2016 práve v Múzeu ľudovej architektúry pod hradom Lubovňa za prítomnosti mnohých bývalých študentov i kolegov z akademického prostredia. Pri tejto príležitosti bola v tradičnom obydli zo spišskej rusínskej obce Jakubany, kam často chodil realizovať výskumy, sprístupnená výstava pod názvom *Pracovňa etnografa*, v ktorej je sprístupnená časť jeho knižnice i osobného inventára.

☛ Vyše 60 rokov aktívnej výskumnej, zberateľskej, osvetovej a publikačnej práce a intenzívne

kontakty s terénom a informátormi sú základom vnímania Jána Olejníka, ako najvýznamnejšej osobnosti etnografie tohoto regiónu, zameraného na široké spektrum výskumných tém v oblasti tradičnej kultúry Tatier, horného Spiša a Zama-guria. Zomrel 20. apríla 2017 v Štrbe vo veku 95 rokov. Posledná rozlúčka sa konala vo Farskom kostole sv. Petra a Pavla v Novom Smokovci v jeho milovaných Vysokých Tatrách.

☛ Česť jeho pamiatke, úcta a vďaka za jeho celoživotné dielo...

Výber z diela J. Olejníka:

Ako pracujeme v národopisnom súbore Hviezdoslav. In: *Ľudová tvorivosť*, roč. 4, č. 1, 1954, s. 73.

Múzeum TANAP-u má mnoho priateľov. In: *Múzeum. Študijný a informačný materiál*. 1959, roč. 6, č. 2, s. 221 – 223

Príspevok k histórii robotníckej triedy v Javorine. In: *Sborník prác o TANAP-e 4*. Martin 1961, s. 267 – 282.

Príspevok k histórii robotníckej triedy v Javorine. In: *Sborník prác o TANAP-e 5*. Martin 1962, s. 167 – 206.

Príspevok k poverčivosti ľudu v oblasti vysokých Tatier. In: *Nové Obzory 5*. Košice 1963, s. 255 – 274.

Poverové predstavy o ženských démonických bytostiach vo Vysokých Tatrách. In: *Nové obzory 6*. Košice 1963, s. 215 – 227.

Príspevok k poznaniu života lesných robotníkov v oblasti Vysoké Tatry. In: *Sborník SNM Etnografia 5*. Martin 1964, s. 48 – 60.

Pastierska mágia v oblasti Vysokých Tatier. In: *Nové obzory 7*. Košice 1965, s. 366 – 402.

- Príspevok k poznaniu ľudového odevu v Jakubanoch. In: *Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku I*. Bratislava 1965, s. 128 – 148.
- Príspevok k poznaniu ľudového staviteľstva v oblasti Spišskej Magury. In: *Sborník SNM Etnografia 6*. Martin 1965, s. 61 – 87.
- Príspevok k pozostatkom kultúry medveďa v oblasti Tatranského národného parku. In: *Sborník prác o Tatranskom národnom parku 8*. Martin 1965, s. 255 – 277.
- Etnografické pamiatky oblasti Vysokých Tatier. In: *Národopisné aktuality*, roč. 3, č. 2, 1965, s. 9 – 20.
- Medvedie tance v horských oblastiach východného Slovenska*. Košice, 1966.
- O niektorých liečivých rastlinách v oblasti Vysokých Tatier. In: *Nové Obzory 10*. Košice 1968, s. 365 – 385.
- Zmeny v spôsobe života ľudu v oblasti Vysokých Tatier (v Lendaku, Osturni, Ždiari) pod vplyvom turizmu. In: *Spiš – vlastivedný zborník 2*. Košice 1968, s. 239 – 260.
- Príspevok k sociálnej a ekonomickej štruktúre podtatranských osád od konca 18. storočia. In: *Zborník prác o TANAP-e 11*. Martin 1969, s. 525 – 557.
- Had v poverách a liečenie ľudu pod Vysokými Tatrami. In: *Zborník prác o Tatranskom národnom parku 13*. Martin 1971, s. 349 – 372.
- Bývanie a odev. Tradičný ľudový odev. In: *Zamagurie*. Podolák, Ján (ed.). Poprad, 1972, s. 153 – 168.
- Príspevok k hmotnej a duchovnej kultúre ľudu pod Vysokými Tatrami. In: *Zborník prác o Tatranskom národnom parku 14*. Martin 1972, s. 65 – 130.

- Zimný slnovrat, jarné novoročie a letný slnovrat v Jakubanoch, Jarabine, Litmanovej, Osturni a Veľkom Lipníku v súčasnosti. In: *Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku 6. 1. diel*. Bratislava 1972, s. 227 – 256.
- Magické byliny v oblasti Vysokých Tatier. In: *Spiš – vlastivedný zborník 3, 4*. Košice 1973, s. 85 – 96.
- Príspevok k skúmaniu spôsobu života a kultúry lesných robotníkov v Liptovskej Tepličke. In: *Nové Obzory 15*. Košice 1973, s. 441 – 454.
- Historický vývoj ľudového odevu v oblasti Spišskej Magury. In: *Nové Obzory 15*. Košice 1973, s. 296 – 326.
- Príspevok k poverčivosti ľudu v oblasti Vysokých Tatier. In: *Zborník prác o TANAP-e 18*. Martin 1976, s. 215 – 230.
- Príspevok k výskumu obydlí lesných robotníkov a drevorobotníkov v oblasti Vysokých Tatier. In: *Zborník prác o TANAP-e 18*. Martin 1976, s. 194 – 214.
- Regionálne zvláštnosti vo výročných obyčajoch na Spiši v súčasnosti. In: *Národopisné aktuality*, roč. 13, č. 2, 1976, s. 101 – 110.
- Lesy a lesní robotníci v Škandinávii s osobitým zreteľom na oblasť polárneho kruhu. In: *Zborník lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea 9*. Martin 1977, s. 221 – 238.
- Zmeny v spôsobe života a v materiálnej kultúre ľudu v oblasti Vysokých Tatier vplyvom cestovného a turistického ruchu. In: *Premeny ľudových tradícií v súčasnosti 1*. Bratislava 1977, s. 211 – 221.
- Etnografické pamiatky na Spiši v minulosti a súčasnosti*. Spišská Nová Ves, 1978.
- Ľud pod Tatrami. Martin, 1978.
- Tradícia a súčasnosť v oblasti Vysokých Tatier ako prostredie cestovného turistického ruchu. In: *Národopisné informácie*, č. 3, 1981, s. 142 – 151.
- Ľudové liečenie v oblasti Vysokých Tatier (Liptov, Orava, Spiš). In: *Balneologický spravodaj*. Bratislava 1981, s. 49 – 62.
- Voda v hmotnej a duchovnej kultúre ľudu pod Vysokými Tatrami. In: *Balneologický spravodaj*. Bratislava 1982, s. 149 – 165.
- K problematike súborov, skupín a krúžkov záujmovo-umeleckej činnosti. In: *Národopisné aktuality*, roč. XX, č. 4, 1983, s. 261 – 268.
- Reprezentatívnosť bývania lesných robotníkov v oblasti Vysokých Tatier (Orava, Liptov, Spiš). In: *Zborník SNM Etnografia 24*. Martin 1983, s. 211 – 221.
- Fauna v hmotnej a duchovnej kultúre lesných robotníkov Tatranského národného parku. In: *Spiš – vlastivedný zborník 5*. Košice 1985, s. 69 – 96.
- Spôsob života a kultúra lesných robotníkov v oblasti Vysokých Tatier, Západných Tatier, Roháčov, Spišskej Magury a Pienin. In: *Zborník prác o TANAP-e 27*. Martin 1986, s. 219 – 269.

- Reprezentatívnosť bývania lesných robotníkov v oblasti Vysokých Tatier (Orava, Liptov, Spiš). In: *Architektúra a urbanizmus*, roč. 21, č. 2, 1987, s. 94 – 106.
- Život v rodine lesného robotníka v Lendaku. In: *Zborník SNM Etnografia* 28. Martin 1987, s. 143 – 167.
- Hmotná a duchovná kultúra zamagurského ľudu. In: *Spišská Stará Ves a Zamagurie: vlastivedný zborník*. Košice 1987, s. 130 – 145.
- Ľudová pieseň lesných robotníkov a robotníčok. In: *Historica carpatica* 19. Košice 1988, s. 205 – 226.
- Historický prehľad vývoja obchodných ciest na Spiši. In: *Zborník SNM Etnografia* 31. Martin 1990, s. 120 – 127.
- Prícestné hostince – „voziarne“ na Spiši v druhej polovici 19. storočia. In: *Zborník SNM Etnografia* 31. Martin 1990, s. 128 – 140.
- Strava lesných robotníkov a robotníčok v podmienkach Vysokých Tatier v minulosti a v súčasnosti. In: *Nové Obzory* 32. Košice 1991, s. 149 – 163.
- Obyčajové rituály na Spiši do roku 1989. In: *Tradíčná ľudová kultúra a výchova v Európe*. Akademická Nitra 1994. Nitra 1995, s. 180 – 187.
- Lubické kúpele, štvrtá a piata ulica Ľubice. In: *Z minulosti Ľubice: zborník k 725. výročiu získania mestských práv*. Kežmarok 1996, s. 157 – 163.
- Etnická skladba okresu Stará Ľubovňa v minulosti a súčasnosti. In: *Z minulosti Spiša VII – VIII/ 1999/2000*. Levoča 2001, s. 211 – 230.
- Spomienky nehynúce. K 50. výročiu založenia múzea v Starej Ľubovni (1956 – 2006). In: *Pamätnica k 50. výročiu vzniku múzea v Starej Ľubovni (1956 – 2006)*. (ed. Števík, Miroslav). Stará Ľubovňa 2006, s. 39 – 45.
- Spišské Vlchy v zrkadle času (1921 – 1941). In: *Z minulosti Spiša XV*. Levoča 2007, s. 211 – 228.
- Vplyv Csákyovcov na duchovnú a hmotnú kultúru ľudu na Spiši. In: *Z minulosti Spiša XV*. Levoča 2007, s. 249 – 256.
- Ľudové prvky v diele Majstra Pavla z Levoče a z okruhu jeho súčasníkov. In: *Z minulosti Spiša XVII*. Levoča 2009, s. 291 – 313.
- Krčmy a pálenka na Spiši. In: *Z minulosti Spiša XVIII*. Levoča 2010, s. 187 – 201.
- Stromy a kry v ľudovom liečiteľstve, strave a folklórnom prejave ľudu pod Vysokými Tatrami. In: *Pocťa Ivanovi Chalupeckému*. (ed. Fetko, Filip – Števík, Miroslav). Levoča 2012, s. 236 – 249.
- Zahraničné publikačné výstupy:**
- Magiczne wyobrazenia w rejonie Wysokich Tatr. In: *Etnografia Polska*. Tom 11. Warszawa, 1967, s. 132 – 149.
- Wpływ turystyki na tradycyjną kulturę wsi w rejonie wysokich Tatr (stroj ludowy). In: *Etnografia Polska*. Tom 13, zes. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1969, s. 217 – 245.
- Kultový kút v domoch lesných robotníkov v oblasti Vysokých Tatier – Lendaku. In: *Ľudová stavebná kultúra v Československých Karpatech a prílehlých územích*. (ed.) Václav Florec. Brno, 1981, s. 231 – 246.
- Obrzędy magiczne i pojęcia związane z domem na terenie Orawy, Spisza, Liptowa i Zemplina. In: *Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, Nr 27 Jerzy Czajkowski (ed.). Sanok, 1981, s. 56 – 72.
- Przesądy, wyobrażenia i czynności magiczne mieszkańców Wysokich Tatr, związane z budową domu i domostwem. In: *Etnografia Polska*. Tom 26, zes. 1. Warszawa, 1982, s. 192 – 220.
- Výročné obyčaje na Spiši – súčasný stav. In: *Výroční obyčeje: současný stav a proměny*. Brno, 1982, s. 299 – 306.
- Etnografický profil Mariánskeho odpustu v Levoči od 14. storočia. In: *Světci v lidové tradici*. Uherské Hradiště, 1995, s. 129 – 145.
- Čarodejníctvo pred Krajským súdom v Levoči v prvej polovici 20. storočia. In: *Magie a náboženství*. Uherské Hradiště, 1997, s. 57 – 67.
- Prežitky staroslovanského boha Perúna vo folklórnom odkaze podtatranského ľudu (Spiš, Liptov). In: *Kulty a živly*. Uherské Hradiště, 1999, s. 215 – 234.
- Publikácie v spoluautorstve:**
- Felberová, Mária – Fabiánová, Vlasta – Olejník, Ján. Ľudový odev na Spiši. Košice, 1990.
- Javorská, Darina – Olejník, Ján – Šlampová, Martina. *Malé dejiny veľkého hotela: 100 rokov Grandhotela v Starom Smokovci*. Košice, 2004.
- Matušková, Katarína – Olejník, Ján – Ondrušková, Anna: *Ferdinand Katona 1864 – 1932*. Poprad, 2004.
- Olejník, Ján – Trebunia-Staszal, Stanisława. *Z Nowego Targu do Kieźmarku. Stroje ludowe pogranicza polsko-slowackiego*. Nowy Targ, 2012, 239 s.
- Olejník, Ján – Levocký, Ján. Ľudový odev na južnom úpätí Vysokých Tatier (Batizovce, Gerlachov, Mengusovce, Štôla). Kežmarok 2018, 127 s.
- Personálna bibliografia:**
- Rusnáková, Ľuba (ed.). *Ján Olejník. Personálna bibliografia*. Poprad: Okresná knižnica v Poprade, 1986
- Rusnáková, Ľuba (ed.). *Ján Olejník. Personálna bibliografia* 2. Poprad: Okresná knižnica, 1991
- Laciňáková, Lucia. PhDr. Ján Olejník, CSc. (1921). Personálna bibliografia. In: *Z minulosti Spiša. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči (separát)*. XIX ročník, 2011.

Bibliografické zdroje:

Jágerová, Margita: Etnológia na periférii – Ján Olejník (nar. 1921) In: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: AV ČR, 2016. ISBN 978-80-88081-10-4, s. 416 – 425.

Števík, Miroslav et al. *Pamätnica k 50. výročiu vzniku múzea v Starej Ľubovni*. [1956 – 2006]. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum, 2006. ISBN 80-969234-2-0, s. 39 – 45.
Materiály z depozitárov a archívu Ľubovnianskeho múzea.

Katarína Babčáková

In the Footsteps of Ján Olejník (At the Occasion 100th Anniversary of the Birth of Spiš and Tatras ethnographer)

PhDr. Ján Olejník, CSc., was a pedagogue, a museum worker, a publicist, one of the most important personalities of our ethnography. He was born on 10. 5. 1921 in Spišské Vlachy. After graduating from the Grammar School in Levoča and the Teacher's Institute in Spišská Nová Ves, he worked as a teacher from 1941, later as a cultural inspector in Michalovce, and for some time as a secretary of SĽUK in Bratislava. In 1949 he became a school director, later the head of the Department of Culture and Education in Starý Smokovec. In 1958 he started working as an ethnographer at the TANAP Museum in Tatranská Lomnica, where he worked as a researcher and head of the social science department until his retirement in 1985. During his work in this museum, he significantly expanded its collection and laid the foundations for the documentation, professional, and presentation activities of this museum. While working, he graduated from the Faculty of Arts of Charles University in Prague in 1961. Later he received a doctorate in the history of art and in 1968 at Masaryk University in Brno he obtained the scientific degree of Candidate of Historical Sciences.

The primary topics of his research included topics from the field of material culture (traditional clothing, dwellings, transport), as well as topics of spiritual culture, ceremonies, traditional ideas, ethnomedicine, and also topics of folk religiosity, later the way of life of forest workers or tourism.

He published and presented the results of his research during conferences and seminars of the museum and educational institutions, and also delivered dozens of presentations and lectures. He collaborated on documentation with researchers from Slovakia and abroad.

His popularization activity was particularly important - as an educator and folklorist, he tried to implement his knowledge into presentation activities through the folklore movement, publishing activities, and the media. He initiated the establishment of folklore ensembles in many villages of Spiš, Zamagurie, and Tatras, organized training, was a juror in competitions and director of programs, and was one of the founders of Zamagurie, and Spiš, folklore festivals. He died on 20 April 2017 in Štrba, 95 years old.

Za Jánem Olejníkem (z okazji stulecia urodzin etnografa Spiszu i Tatr)

PhDr. Ján Olejník, CSc., był pedagogiem, pracownikiem muzeum, publicystą, jedną z najważniejszych postaci naszej etnografii. Urodził się 10.05.1921 r. w Spiskich Włochach. Po ukończeniu szkoły średniej, tj. gimnazjum w Lewoczy, oraz Instytutu Nauczycielskiego w Nowej Wsi Spiskiej od 1941 roku pracował jako nauczyciel, następnie jako inspektor kultury w Michalovcach, a przez pewien czas jako sekretarz zespołu ludowego SĽUK w Bratysławie. Od 1949 roku był dyrektorem szkoły, później kierownikiem Wydziału Kultury i Szkolnictwa w Starym Smokowcu. W 1958 roku podjął pracę etnografa w Muzeum Tatrzańskiego Parku Narodowego w Tatrzańskiej Łomnicy, gdzie jako pracownik naukowy i kierownik Działu Nauk Społecznych pracował aż do odejścia na emeryturę w 1985 r. W czasie pracy w muzeum przyczynił się do znacznego poszerzenia jego kolekcji, położył fundamenty działalności dokumentacyjnej, specjalistycznej i prezentacyjnej tegoż muzeum. Będąc pracownikiem Muzeum ukończył w 1961 roku studia etnograficzne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze, później obronił tam doktorat z historii sztuki, a w 1968 roku na Uniwersytecie Masaryka w Brnie uzyskał stopień naukowy docenta nauk historycznych.

Do głównych obszarów jego badań należały tematy związane z kulturą materialną (tradycyjne stroje, mieszkania i transport) oraz duchową jak obrzędy, tradycyjne wyobrażenia, medycyna ludowa, ludowa religijność, później zajmował się także życiem robotników leśnych i turystyką.

Wyniki swoich badań publikował i prezentował w czasie konferencji i seminariów muzealnych oraz w instytucjach oświatowych, przeprowadził także dziesiątki prezentacji i wykładów. W czasie prac dokumentacyjnych współpracował z badaczami ze Słowacji i z zagranicy.

Szczególne znaczenie ma jego działalność popularyzatorska – jako pracownik oświatowy i folklorysta starał się poprzez ruch folklorystyczny, działalność publikacyjną i media włączać swoją wiedzę w ramach prezentacji kultury. Inicjował założenie grup folklorystycznych w wielu miejscowościach Spiszu, Zamagurza i Podtatrza, prowadził szkolenia, był członkiem kapituł konkursowych i reżyserem programów, należał do założycieli Zamagurskiego i Spiskiego Festiwalu Folklorystycznego. Zmarł 20 kwietnia 2017 r. w Szczyrbie w wieku 95 lat.

☛ K stému výročiu narodenia a piatemu výročiu úmrtia polyhistora – pedagóga, etnografa, múzejníka, zberateľa, folkloristu, jazykovedca, prírodovedca a botanika Jána Lazoríka.

☛ Ján Lazorík sa narodil 29. septembra 1920 v šarišskej obci Torysa (okr. Sabinov) v roľníckej rodine ako jeden z troch bratov v rodine obuvníka Kolomana Lazoríka a Ireny, vyšivačky a krajčírky, ktorá zmladi slúžila v Pešti u draveckých pánov Smrecsanyovcova, mnoho čítala a poznávala kultúru. Ján Lazorík už ako mladý chlapec zbieral staré kalendáre a časopisy, rád čítal a obdivoval históriu. Na štátnom gymnáziu i učiteľskom ústave v Prešove mu boli vzormi vlasteneckí českí učitelia a už ako 16-ročný študent prispieval do *Rolníckych novín*, zapisoval si rozprávania starších ľudí i dejiny obcí. Po ukončení štúdia nastúpil ako učiteľ v šarišskej obci Poloma, a keď sa rok potom oženil s Emou Krochmaľovou, presťahovali sa do učiteľsko-kantorského bytu s pozemkom v neďalekej Vysokej. Tu učil, bol kantorom, nacvičoval divadelné predstavenia. Začal šľachtiť rôzne odrody jabloní, sliviek a hrušiek tak, aby odolali chladnému podnebiu, a vysádzal ich na voľné prielohy. Do svojpomocne postaveného domu v Krivanoch sa presťahoval v roku 1953. Učil slovenský, nemecký jazyk, hudobnú výchovu i práce na pozemku a založil tu mičurinskú stanicu. V roku 1968 založil folklórny kolektív, účinkoval v ňom a písal scenáre využívajúc miestny folklórny materiál. Začiatkom 70. rokov predal Krajskému múzeu v Prešove 1800 predmetov, kúpil si ojazdený trabant a s fotoaparátom, „písankami“ a magnetofónom, začal dokumentovať starý svet. V roku 1976 začal pracovať ako odborný pracovník Okresného múzea v Starej Ľubovni veriac, že tak bude môcť urobiť pre záchranu kultúrneho dedičstva viac. Bol spoluzakladateľom múzea ľudovej architektúry pod Hradom Ľubovňa, uskutočnil stovky terénnych výskumov, nahral tisícky hodín zoznamov, zozbieral stovky artefaktov, vytvoril tisícky dokumentačných fotografií a odborných záznamov tradičného spôsobu života.

☛ V Krivanoch vybudoval amfiteáter, zriadil lokálne múzeum a je aj spoluautorom monografie obce Krivany (2001). Bol zapáleným obrancom nárečí, korešpondenciou s príslušnými inštitúciami sa snažil o reformu slovenského jazyka, miesto pre tradičnú kultúru v učebných osnovách i médiách a apeloval na chýbajúce národopisné periodiká.

☛ Na dôchodku začal s triedením a publikovaním výskumov – od roku 1992 do roku 2015 vydal 24 kníh, väčšinou v šarišskom nárečí. Tento Šarišan hovoriaci aj esperantom bol etnografom, zberateľom, národopiscem, folkloristom, scenáristom, osvetovým pracovníkom, botanikom, ovocinárom, pedagógom, jazykovedcom, obhajcom nárečí, múzejníkom, zberateľom tradičnej materiálnej i duchovnej kultúry... všestranným polyhistorom, ktorý mal v úcte dedičstvo predkov a rozmanitosť života: „Mám vrodené citlivé vnímanie prírody, a tak aj ľudovej tvorby, lebo je s rozmanitosťou prírody úplne symbiotická...“

... zberateľ, národopisec, folklorista, scenárista...

☛ „Keď otec písal nejaký scenár alebo dokončoval knihu, pracoval v kuchyni akoby v tranze dlho do noci. Na tri hodiny si zdriemol, oblečený, rovno na podlahe a ráno pokračoval ďalej plný nových nápadov... Zbieral po chalupách, stodolách, sypancoch do posledných dní života, ešte v posledných dňoch napísal svoje posledné poznámky na gumený obrus na kuchynskom stole, nechcel strácať čas hľadaním nepopísaného papiera,“ spomína syn Ľubomír na svojho otca. Etnograf, národopisec, zberateľ Ján Lazorík so svojim povestným „papundeľom“ (trabantom), kazetovým magnetofónom, fotoaparátom a „písankami“ navštívil pri výskume tradičnej materiálnej, duchovnej i umeleckej kultúry stovky lokalít Šariša a Spiša. Fotoграфoval a popisoval tradičný spôsob života, pracovné postupy, dokumentoval artefakty ľudového staviteľstva, sakrálne stavby, tisícky kusov tradičného odevu, nástrojov, zbieral pí-

1. Obrovské jablko, ktoré vo Vysokej volali FUNTUFKA, fotografia Jána Lazoríka

2. J. Lazorík so svojimi spolupracovníkmi Máriou Varkočkovou a Michalom Vrablom

3. Sad v Brezovičke, dielo Jána Lazoríka

Foto 1–3: Súkromný archív rodiny Lazoríkovej

1. Ján Lazorík pred „Krivjanskou kuchňou“

2. Monika Pavelčíková so svojím učiteľom – priateľom – kolegom Jánom Lazoríkom

Foto 1–2: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

somnosti, sakrálné a umelecké predmety z fár, matrík a kaštieľov, zaznamenával tradičné slovesné, hudobné, tanečné i obradové prejavy. Do svojho domu i priestorov krivjanskeho kaštieľa zväžal všetko, čo ľudia vyhodili. Keď mu jednu zo sýpok podpálili, zhoreli maľované truhlice, kroje, listy krajanov z Ameriky i rezbárske práce. Nepoľavil, v budove obecného úradu zriadil malé múzeum obce Krivany a založil Centrum ľudovej kultúry a remesiel. V rokoch 1976 – 1986 ako odborný pracovník Okresného múzea v Starej Ľubovni zozbieral, zaznamenal a zachránil nesmierne množstvo artefaktov materiálnej i duchovnej kultúry. Krajské múzeum v Prešove popri stálej expozícii, ktorej základ tvoria jeho fotky, uskutočnilo tri putovné výstavy o ľudovej architektúre a drevených artefaktoch. Národopisnému ústavu SAV venoval viac ako 20 000 negatívov remesiel, výstahovalctva, drotárstva, obydlí a sakrálnych stavieb.

☛ Je autorom množstva publikácií o tradičnej kultúre: *Naše tradičné bačovstvo; Remeslá; Kroje z hornej Torysy; Fotočítanka ľudovej architektúry...; Jездеňa na starej hornotoryskej dolíne; Krivjanske vešeľe; Naša stara dzedzina; Zbuňctvo; Pijactvo; A ja vám vinčujem; Andrej Mizerák a jeho gajdica; Humorno-pravdivé obrázky zo starej „dzedzini“, 1. – 14. časť; CD Cigáni (1971 – 1973)*. Od roku 1992 do 2015 vydal 24 kníh, väčšinou v rodnom šarišskom nárečí. V Krivanoch vybudoval amfiteáter s drevenými plastikami, kde sa dodnes koná Hornošarišský folklórny festival. Sám bol v roku 1968 zakladateľom a vedúcim folklórnej skupiny, ktorá nesie jeho meno. Slovenská televízia na základe jeho scenára nakrútila seriál *Popaterce na nas* i *Ovce moje, ovce* a M. Ťapák použil jeho námet vo filme *Z chlapčeka vojak*. Divadlo Alexandra Duchoviča v roku 2007 uviedlo jeho hru *Dzeň derešovi* a jeho hru *Spitovini* uviedli v divadle v srbskom Novom Sade. Pre krivjanskú folklórnu skupinu vytvoril 87 pásiem a ako rozprávač, spevák a tanečník i účinkoval. Tradičné hudobno-tanečné, slovesné i obradové prejavy horného Šariša prezentovali na najvýznamnejších festivaloch a Lazoríkova interpretácia rituálneho tanca *Ofci zdich* v sprievode gajdice je vzácnym pramenným materiálom. 18 dielov (zošitov) so 77 pásmami pre folklórne skupiny bolo v rokoch 2013 – 2014 publikovaných v diele *Scénky*. Uverejnil stovky článkov a adresoval listy predstaviteľom vzdelávacích a štátnych inštitúcií, týkajúce sa ochrany ľudovej

kultúry, založenia národopisných periodík a potreby väčšieho priestoru ľudovej kultúre v médiách, no porozumenia sa mu dostalo len od milovníkov tradičnej kultúry, folkloristov a študentov národopisu, ktorým ochotne pomáhal. Je jednou z postáv filmu M. Škopa z Krivian pod názvom *Iné svety*: „Som tu, 84 roční Jan Lazorík s Krivjan, malkontent a ňespokojník, žebi som s tej višini jak biblicki prorok Izaiaš vikričel za hubu omil dnešneho ľudstva, bo jak ešči ňigda začalo žic skazošne, sebezničujuje...“

... etnograf a múzejník...

☛ „Multinárodnostné obyvateľstvo staroľubovnianskeho okresu je priam klasickou ukážkou stvorenstva v rozličnosti, v nesmiernej zaujímavosti všade inších spôsobov života, zvykov, piesní, krojov atď.“ hovoril Ján Lazorík, a tak vyznal svoju dlhoročnú skúsenosť s prácou etnografa a múzejníka v Ľubovnianskom múzeu. Po pôsobení v profesii učiteľa i riaditeľa školy v Oľšove prijal v roku 1976 miesto odborného pracovníka vo vtedajšom Okresnom múzeu v Starej Ľubovni a ako o ňom píše jeho žiačka, neskôr dlhoročná kolegyňa, bývalá riaditeľka Ľubovnianskeho múzea, etnografka Monika Pavelčíková: „Pustil sa s veľkou vervou do práce. Nepoznal pracovnú dobu a voľný čas, súkromie, k rodine odchádzal iba na víkendy. V teréne trávil aj výročné sviatky, aby zaznamenal ich priebeh v priamom prenose...“

☛ Uskutočnil stovky terénnych výskumov – jeho informátormi boli starší obyvatelia východoslovenských dedín, speváci, rozprávači, pamätníci, remeselníci, vojnoví veteráni, drotári, výstahovalci. Výsledkom jeho ňezmirnej práce sú kilometre pásov poverových a spomienkových rozprávání, piesní a tancov, detských hier, nahrávok obradov v ich živej realizácii... Aj tisícky fotografií tradičných chyží, studní, sýpok, gazdovských dvorov i kaštieľov, kaplniek, „cerkvi“ a kostolov, zariadenia a nábytku, náradia, nástrojov, prác, tradičných odevov, sakrálnych, remeselných i umeleckých predmetov. Zozbieral i stovky artefaktov – náradia, historických tlačí, tradičných odevov, častí búraných tradičných obydlí a hospodárskych stavieb. V období po 2. svetovej vojne, keď sa tradičný spôsob života radikálne menil, dokumentoval a fotograficky zaznamenával „starý svet“ s obdivuhodnou prezieravosťou. Stál i pri zrode a budovaní Múzea ľudovej architektúry pod Hradom Ľubovňa a svojimi skúsenosťami z terénu a ochotnými radami významne prispel k rozvoju múzea.

☛ Keď v roku 1986 odchádzal do dôchodku, v múzeu zanechal 12 000 negatívov zo svojich výskumov. Tento fond prevažne čiernobielych fotografií s rozmermi 6 × 6 cm a negatívov kinofilmov má v Ľubovnianskom múzeu svoj katalóg a je uskladnený v kovových registračných skrinkách. Vzácné fotografie sú dodnes často jediným prameňom k poznaniu tradičného života a prostredia v niektorých lokalitách Šariša a Spiša.

1. Ján Lazorík, „človek boľescí“

2. Zápisy Jána Lazoríka

Foto 1–2: Ľubovnianske múzeum - hrad v Starej Ľubovni

◀ Výskumy Jána Lazoríka – záznamy obradov, zvykov, piesní, spomienkových rozprávání i rozhovorov s informátormi tvoria fond zvukových nahrávok na kotúčových a kazetových nosičoch, ktorých komplexné spracovanie – prepis, digitalizácia, odborná reflexia a následná prezentácia sú aktuálnou úlohou múzea.

◀ Jeho 38 „pisaniek“, do ktorých zaznamenával terénnu dokumentáciu remesiel, svadieb a zvykoslavia, tvoria časť archívneho fondu múzea. Prvý z nich, obsahujúci prepisy výskumu drotárstva, vystažovalectva a vojen v šarišskom nárečí, doplnené odborným komentárom, bol vydaný múzeom v roku 2019.

◀ Ľubovnianske múzeum spravuje i unikátnu zbierku vyrezávaných stropných trámov s menami fundátorov v počte 44 ks, o ktorú sa počas svojho pôsobenia v múzeu zaslúžil Ján Lazorík. Tvorili základ výstavy etnografky M. Pavelčíkovej pod názvom *Tesársky um a symbol života*, na ktorej otvorení sa zúčastnil a dojmavo vyznal svoj obdiv k práci svojich pokračovateľov.

... jazykovedec, pedagóg, prírodovedec...

◀ „A Tvoja mac jak rozpraviala, po slovensky? Haňbiš **še** za svoju matku, dzeda, nárečie, Ty borta-ku?“ Takýmto spôsobom **Ján** Lazorík napomenul krajanu, ak sa mu prihovoril v spisovnej slovenčine. Po celý život bojoval za uchovávanie nárečí, ktoré vnímal, ako najjasnejší príklad múdrosti stvorenstva v rozmanitosti – nové spisovné jazyky prirovnával k buldozéro, ktoré zrovnávajú **vřšky s dolinami...** Prostredníctvom stoviek listov inštitúciám inicioval reformu slovenského jazyka (odstránenie ypsilónu alebo **písanie mäččonov, aby sa predišlo – už tak rozšírenému – „tvrdačeňu“**). Uverejnil i stovky novinových článkov týkajúcich sa nárečí a tradičnej kultúry a obrovské množstvo kritických listov s návrhmi zmien adresoval vysokým predstaviteľom vlády, či vedeckým inštitúciám. Krajské múzeum v Prešove vydalo jeho *Pejoratíva v reči nášho ľudu; Myšlienky, vyslovenia, múdroslovia i Poverý z horného potorysia*. V Prešove vyšli aj jeho *Žic znamena rečovac – nárečové slová nemeckého pôvodu z hornotoryského kraja a Rosprafki a pripovitki rosprafkara Juraja Krankoti z Remeňin i inšich rospravjačoch, pripovitkaroch*.

◀ Ján Lazorík po absolvovaní Učiteľského ústavu v Prešove pôsobil ako učiteľ v šarišských obciach

Poloma, Vysoká, Brezovička, Krivany a Oľšov. Získal ocenenie Vzorný učiteľ a vďaka osobitnému prístupu sa jeho žiaci vynikajúco uplatnili i v ďalšom živote. Vyučoval slovenský a nemecký jazyk, hudobnú výchovu a práce na pozemkoch. V miestach, kde pôsobil, nacvičoval i divadelné predstavenia, hrával na organe v kostoloch, staval vodné a veterné zariadenia na výrobu elektriny.

◀ Keď sa v roku 1953 presťahoval do Krivian, založil tu Okresnú pioniersku mičurinskú stanicu, ktorá bola aj metodickým strediskom pre školy v okrese. O 4 roky neskôr ju pod názvom Prírodovedecká stanica presťahovali do Šarišských Michalian, kam roky denne dochádzal. „Mičurin“, ako ho prezývali, tu šľachtiteľsky krížil rôzne sorty ovocných stromov s cieľom vypestovať pre miestne podmienky pod Levočskými vrchmi mrazuvzdorné ovocie (jablká, hrušky, slivky či marhule). Spolupracoval i s Poľnohospodárskou školou v Orkucanoch, odkiaľ dovážal štepy ovocných stromov, štepil v odbornej literatúre odporúčané druhy, vrúbľe biologicky zblížoval a mentoroval (napr. prisádzal semenáče marhúľ k mrazuvzdorným trnkám) a vytvoril i banku miestnych kultúr ovocných stromov. Metodicky usmerňoval a semenami zásoboval i iné mičurinské krúžky, po školách premietal svoje pokusy a pestovateľské návody. Všetko fotografoval, vytváral sklenené fotoplatne a tabule o vrúbľovaní ovocných stromov inštaloval aj na železničné stanice v Prešove, Sabinove a Lipanoch. O svojich výskumoch publikoval stovky článkov v odbornej literatúre i tlači, do tlače mal pripravené i štyri samostatné publikácie, zúčastňoval sa odborných konferencií a spolupracoval s botanikom Ľ. Doštalom. Ján Lazorík dobre poznal chotáre dedín, v ktorých pôsobil, vyhľadával pramene, prírodné rarity, stromy a rozmanité biotopy, 52 rokov každodenne zapisoval počasie a vnímal prírodné deje i vývoj v symbióze s cyklom tradičného života v minulosti. Iste aj preto mu tak záležalo na vzdelaní rozhlade a pracovitosti svojich žiakov. Z odolných samorastov jabĺk a hrušiek spolu s nimi zbieral plánky a žiaci museli do zápalkových škatuliek odkladať jadierka zo zjedených jabĺk na jarné vysiatie. V dedinách, kde pôsobil, učil i dedičanov štepiť ovocné stromy, zadarmo ich rozdával a vysádzal ich na každom prázdnom obecnom či súkromnom pozemku – len vo Vysokej, Brezovičke a Krivanoch ich vysadil viac než 3000. „Príroda či Stvoriteľ nemali zámer tvoriť národy, nebudaj spisovné jazyky... všade tvorili inšie a inšie rasy, typy, povahy, nárečia, zvyky, spievanie, odievanie, spôsoby života... aby bolo všade možné inšie vidieť, obdivovať, ctíť. Aby sa človek práve úctou odlišoval od zvierata.“

... „človek boľescí“ ...

◀ „Dakedi každi kraj bul inši običaj, inakša cišeň, inakša píseň, inša mišeľ, inša reč i vimišeľ, inšo spravovaňe, inšo oblíkaňe, inša chiška, inša mis-

ka i variška, narod bul jak priroda, a to bul **i** pravi zmišľ život: tak jak f prirodze fšadzi inši ftaček, kraček **i** chrobaček – **lem** taka luka pači **še**, dze každi kvitek inakši je, a ket teras **še šicko** fšadzi na jeden panelak, jednu modu, pop-muzik, jeden spisovni jazik meňi – **ňit** uš co obdzivovac, ucscic, ach, Bože naš, chto ten zglupnuti **švet** zachraňi?!”

Keď ho v roku 2013 boli navštíviť v jeho dome, spomína si naňho etnografka, bývalá riaditeľka Lubovnianskeho múzea – Monika Pavelčíková, ktorá s ním ako mladá múzejníčka chodila po teréne, takto: „Už v chodbičke začal rozbaľovať plagáty s fotografiami, popiskami, ručne písaným dlhými textami o histórii, význame nárečia a pod. Jeho pracovňa založená starými predmetmi, poznámkami, elaborátmi, magnetofónovými páskami, magnetofónmi... na zemi knihy... Ďalším priestorom, kam ukladá svoje písomnosti, bola kuchyňa. Pustil sa do triedenia celoživotnej korešpondencie, ktorú do súčasnosti denne posiela prezidentovi, ministrom, poslancom NRSR a vo všetkých sa sťažuje na súčasné pomery, neúctu k histórii, nárečiam, k obsahu programov v televízii, dennej tlače, časopisov...“

Ján Lazorík, neúnavný zberateľ, výskumník a bojovník za tradičnú kultúru, jazyk a nárečia, úctu k dedičstvu kultúrnemu i prírodnému, sa po celý život stretával s nepochopením svojej práce a nedocenením svojho úsilia zo strany predstaviteľov mnohých štátnych a odborných ustanovizní. Jeho myšlienky sú vyjadrené aj vo filmoch *Iné světy* režiséra M. Škopa (2006) a *Cooltura* režiséra M. Rema (2016). Zmyslom jeho obrovskej práce však nebola spoločenská prestíž či osobný prospech, ale snaha vzbudiť u ľudí úctu k múdrosti vlastných predkov, vzťah ku histórii, kultúre i prírode v ich rozmanitých prejavoch. Keď mu pri oslave jeho 90. narodenín milovníci tradičnej kultúry a odborníci

z prostredia folklórneho hnutia prišli popriať, odpovedal veľmi pravdivo: „Umrec? Ja sebe taki prepich *ňemožem* dovolic! Ja mušim *žic* ešči 300 roki, *žebi* som *šicko* spracoval co som pozbiral.“

Jeho sústavná práca ovplyvňovala i život celej početnej rodiny. Do priestorov školy a svojho rodinného domu zväžal všetko, čo ľudia vyhadzovali – remeselné a poľnohospodárske náradie, tradičný odev, drevené stavebné prvky. Pílerom a oporou života rodiny so siedmimi deťmi mu bola manželka Ema: „Ona bola v podstate jadrom jeho úspechu a rozhodujúcim tmelom v rodine,“ spomína jeden z jeho piatich synov Ľubomír. „Otec mal veľké šťastie, že mal pri sebe osobu, ktorá všetky jeho činnosti i nečinnosti znášala, tolerovala a bola takým prirodzeným spojovníkom medzi nami deťmi, otcom i okolím. Otca sme ako deti príliš neregistrovali, respektíve sme sa mu pri našich detských i neskorších záujmoch skôr vyhýbali, pretože on mal dennodenne svoj plán, svoju robotu, ktorej význam sme pochopili až neskôr,“ dopĺňa s úsmevom spomienky na prísneho otca a vynikajúceho učiteľa. Deti mali zadenú výpomoc, prácu a otec hneď po delení úloh odchádzal do terénu na celý deň. S jeho zápalom však žila celá rodina: „Ešte aj teraz v podvedomí sa mi vynárajú spomienky na jeho príchody domov a rozhorčené vyjadrovanie nespokojnosti či spokojnosti, kde sa mu čo podarilo, v akej obci, akého ľudového vedomca, rozprávača podchytil, akú autentickú svadobnú pieseň nahral na magnetofónovú pásku, odfotoval poslednú slamenú strechu či ,cetku zo zajdu co nošila v nej hnuj na poľo‘, respektíve nahral príbeh účastníka bojov na Piave, alebo spod kláta stihol zachrániť maľovanú truhlicu,“ spomína Ľubomír.

Na Obecnom úrade v Krivanoch je expozícia ľudového odevu, galéria miestneho rezbára i fotografie starej dediny na stenách, v kópii drevenice tradičné zariadenie obydla, blízko stojí sýpka a dvor remesiel – stodola s prístreškom s poľnohospodárskymi strojmi, náradím, predmetmi z celého okolia hornej Torysy. V obci po ňom ostal i amfiteáter s drevorezbami ľudových rezbárov, kde sa dodnes koná ním založený Hornotoryský folklórny festival, ktorý dnes nesie jeho meno.

„Um a symbol života“ Jána Lazoríka, osvieteneho šarišského polyhistora, ktorého symbolická „osvietená“ fotografia vznikla pred drevenicou so starým trámom z Malého Lipníka, je nám všetkým príkladom. Rovnako i jeho konzistentné celoživotné presvedčenie bojovať za dobrú vec a ne strácať entuziazmus ani v tých najťažších časoch: „Chlopi, režece, operujce tak, abi som to prežil, *ňemožem* vam tu dňeška umrec, bo mam ešči roboti na pejdžešat roki,“ povedal chirurgovi na operačnej sále. V roku 2018 mu prezident Andrej Kiska udelil Pribinov kríž II. triedy za mimoriadne zásluhy o kultúrny rozvoj Slovenskej republiky v oblasti ľudového umenia a folklóru in memoriam.

Čeť jeho nasledovaniahodnej pamiatke.

☞ Polyhistorian Ján Lazorík was an ethnographer, collector, folklore writer, screenwriter, educational worker, botanist, fruit grower, pedagogue, linguist, dialects advocate, museologist, collector of traditional material and spiritual culture. He was born on 29th September 1920 in the Šariš village of Torysa, and as a young boy, he developed an interest in literature and history. After graduating from the Teaching Institute in Prešov, he worked as a teacher in the Šariš villages of Vysoká, Brezovička, Krivany, and Oľšov. He taught Slovak and German, music education, and work on the land, but at the same time rehearsed theater performances, played organs in churches, and built water and wind facilities. From 1953, he and his wife Ema Krochmaľová lived in Krivany, where he founded a folklore ensemble, built an amphitheater, and established a Center for Folk Culture and Crafts. His screenplays became the basis of theater and television production in the professional art world. As part of his popularization activities, he created dozens of programs for folklore ensembles, which were also published, and is one of the main characters in M. Škop's film *Other Worlds*.

☞ As a fruit grower and botanist, he cultivated fruit species with an effort to adapt them to local cold conditions. In Krivany, he founded the District Pioneer Michurin Station, cooperated with many institutions and schools, grafted species recommended in the professional literature, and created a bank of local fruit tree cultures.

☞ He was a specialist at the District Museum in Stará Ľubovňa from 1976 to 1986 and he was a co-founder of the Museum of Folk Architecture by the Ľubovňa Castle. He carried out hundreds of field researches and reports, collecting huge amounts of artifacts from the vanishing "old world".

☞ From 1992 to 2015 he issued 24 books, mostly in a Šariš dialect. He wrote hundreds of newspaper articles about the dialect and traditional culture. He was a passionate defender of dialects. Through intense correspondence with the institutions, he was trying to reform the Slovak language and to find a place for traditional culture in school curriculums as well as in media. He died on 30 August 2015 in Krivany. In 2018, he received the in memoriam award Pribina Cross II, by the President of the Slovak Republic, for the extraordinary work in the field of cultural development of the Slovak Republic in the fields of folk art and folklore.

☞ Ján Lazorík uzyskał solidne wykształcenie i jako erudyta był etnografem, zbieraczem, działaczem narodowym, folklorystą, scenarzystą, pracownikiem oświatowym, botanikiem, sadownikiem, nauczycielem, językoznawcą, obrońcą gwar, muzealnikiem, zbieraczem tradycyjnej kultury materialnej jak i duchowej. Urodził się 29 września 1920 r. w szaryskiej wiosce Torysa i już jako młody chłopiec interesował się literaturą i historią. Po ukończeniu studiów w Instytucie Nauczycielskim w Preszowie pracował jako nauczyciel w szaryskich wioskach Poloma, Wysoka, Brezovička, Krivany i Oľšov. Uczył języka słowackiego i niemieckiego, muzyki i rolnictwa, ale jednocześnie przygotowywał przedstawienia teatralne, grał na organach w kościele, budował także urządzenia wodne i wiatrowe. Od 1953 roku mieszkał w Krivanach z żoną Emą Krochmaľową, założył tam zespół folklorystyczny, wybudował amfiteatr, utworzył Centrum Kultury i Rzemiosł Ludowych. Jego scenariusze stały się podstawą twórczości teatralnej i telewizyjnej także dla artystów zawodowych. W ramach działalności popularyzatorskiej przygotował dziesiątki programów dla zespołów folklorystycznych, które później opublikowano, jest także jednym z głównych bohaterów filmu M. Škopa pod tytułem *Iné svety (Inne światy)*.

☞ Jako sadownik i botanik starał się uszlachetniać takie gatunki drzew owocowych, które mogłyby być uprawiane w miejscowych chłodnych warunkach. W Krivanach założył Powiatową Pionierską Stację Miczurińską, współpracował z wieloma instytucjami i szkołami, szczepił gatunki zalecane w literaturze specjalistycznej, stworzył też bank lokalnych kultur drzewek owocowych.

☞ W latach 1976–1986 pracował jako pracownik naukowy Muzeum Powiatowego w Lubowli i był współzałożycielem Muzeum Architektury Ludowej pod Zamkiem Lubowla. Przeprowadził setki badań terenowych, przygotował dokumentację, zebrał wielką ilość artefaktów zanikającego „starego świata”.

☞ W latach 1992–2015 wydał 24 książki, w większości w gwarze szaryskiej. Jest autorem setek artykułów prasowych dotyczących gwar i kultury tradycyjnej. Był zapalonym obrońcą gwar, prowadząc bogatą korespondencję z instytucjami dążył do zreformowania języka słowackiego, starał się zdobyć przestrzeń dla tradycyjnej kultury w programach nauczania i mediach. Zmarł 30 sierpnia 2015 r. w Krivanach. W 2018 r. prezydent Republiki Słowackiej nadał mu pośmiertnie Krzyż Pribiny II klasy za nadzwyczajne zasługi dla rozwoju kultury Republiki Słowackiej w dziedzinie sztuki ludowej i folkloru.

Maciej Turski

Dobrota Chrzęstowska, studiowała biologię na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pracownik firmy Vitberg w Nowym Sączu. Zajmuje się wibroterapią. Zainteresowania: biologia, przyroda i literatura.

☞ Wkrótce miną dwa lata od śmierci naszego kolegi Macieja Turskiego. Odszedł 13 kwietnia 2020 r.

☞ Urodził się 6 października 1949 r. jako drugie z trojga dzieci Zofii Danuty z domu Bilińskiej i Mieczysława Turskiego, nestora sztuki drukarskiej w Nowym Sączu. Był wnukiem Ksawery Franciszki Mrozek i Stefana Turskiego, wieloletniego działacza kulturalnego i współzałożyciela Teatru Robotniczego w Nowym Sączu.

☞ Kontynuował zainteresowania taty czyniąc z nich niejako rodzinną tradycję. Mieczysław, zasłużony drukarz, pracownik Nowosądeckich Zakładów Przemysłu Terenowego, w pierwszych latach powojennych oddelegowany do Zielonej Góry i Kamiennej Góry, poszukiwał i sporo odnalazł maszyn drukarskich skradzionych przez Niemców. Przywiezione do Nowego Sącza, służyły wiele lat razem z maszynami z przedwojennej drukarni Piszta i Jakubowskiej, stanowiąc wyposażenie NZPT, przemianowanych potem na drukarnię firmy Nowomag. Po zmianie technologii typograficznej na offset, jedna z tych maszyn została przekazana w darze sądeckiemu muzeum wraz z dwoma regałami zecerskimi i częścią wyposażenia.

☞ Maciej Turski ukończył Liceum Poligraficzne w Warszawie. Cała jego aktywność zawodowa, związana była z poligrafią. Pracę rozpoczął jako dziewiętnastolatek – podobnie jak ojciec – w NZPT, gdzie zatrudniony był do lat 90. XX w. Początkowo jako zecer, a później linotypista. Przeszedł wszystkie szczeble wtajemniczenia w swoim zawodzie.

☞ Kolejne jego miejsca pracy to także drukarnie – Goldruk i Poldruk. Będąc na emeryturze, podjął współpracę z Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu. W Miasteczku Galicyjskim prowadził pracownię drukarską i warsztaty przybliżające historię drukarstwa i intrologatorstwa. Regularnie brał udział w regionalnych imprezach kulturalnych, gdzie z nieukrywaną radością „po-dejmował” odwiedzających stoisko gości.

☞ Oddawał się swojemu zawodowi bez reszty, odnajdując w nim życiowe powołanie. Uwielbiał każde związane z nim zajęcie, pracą się bawił i wyglądało, że nie bywał nią zmęczony. Dzielił się swoją wiedzą chętnie, a trzeba przyznać, że była rozległa. Był mistrzem poligrafii, znawcą starodruku i druku współczesnego, papieru, maszyn poligraficznych, typograficznych oraz technik druku.

☞ W młodości był bardzo aktywny i usportowiony. Uczestniczył w spływach kajakowych i namiętnie chodził po górach. Był bardzo rodzinnym człowiekiem, kochał i szanował zwierzęta.

☞ Poza drukarstwem jego życiową pasją były kulinaria. Od zawsze w jego rodzinie funkcjonowała opinia, że gdyby został kucharzem, pewnie

dorobiłby się fortuny. Gotował świetnie i lubił to robić.

☞ My, muzealnicy, będziemy zawsze ciepło i z sentymentem wspominać „Pana Maćka”, który zawsze chętnie dzielił się z nami swoją wiedzą i doświadczeniem, uczestniczył w organizowanych przy pomocy muzeum wydarzeniach, nigdy nie odmawiał, zawsze znalazł czas na poprowadzenie kolejnych warsztatów i rozmowę, pomimo że na emeryturze nadal czynnie współpracował z sądeckimi drukarniami, którym, jako niezastąpiony fachowiec, pomagał w razie awarii maszyn drukarskich.

☞ Nasza współpraca rozpoczęła się w 2013 r. wraz z pomysłem zaaranżowania pracowni drukarskiej w Miasteczku Galicyjskim. Pan Maciek pomógł nam w przygotowaniu scenariusza ekspozycji, uruchomieniu maszyny drukarskiej przekazanej przez Nowomag oraz w kompletowaniu wyposażenia, które gromadziliśmy przez kolejne lata. Co roku dzięki jego znajomościom i pomocy udawało się nam zdobywać kolejne sprawne zabytkowe urządzenia drukarskie.

☞ W wolnych chwilach często bywał w Miasteczku Galicyjskim, gdzie wraz z jego obecnością pracownia ożywała. Humorystyczne i ciekawe opowieści m.in. o tradycjach drukarstwa sądeckiego podczas pokazów i warsztatów prowadzonych przez niego sprawiały, że w drukarni zawsze było tłoczno.

☞ Od 2014 r. mogliśmy zawsze liczyć na jego obecność podczas Jarmarku św. Małgorzaty. Podczas prowadzonych pokazów przybliżał tajniki rzemiosła, gromadząc liczne grono słuchaczy. Do tej imprezy Pan Maciek szczególnie się przygotowywał, był pełen entuzjazmu i zapału. W ciągu dwóch dni jego stanowisko było stale oblegane, każdy uczestnik własnoręcznie odbijał na drewnianej kopii prasy drukarskiej pamiątkowy dyplom lub grafikę na papierze czerpanym.

☞ Przez ponad sześć lat naszej owocnej współpracy uczestniczył praktycznie we wszystkich organizowanych przez muzeum warsztatach edukacyjnych oraz cyklicznych imprezach jak Noc Muzeów, Dzień Dziecka, Kociołek Galicyjski, Jarmark Galicyjski, Złot Zabytkowych Samochodów, Kiermasz Bożonarodzeniowy i Wielkanocny.

☞ Od kilku lat nosił się z zamiarem napisania książki, przewodnika po historii drukarstwa sądeckiego. Jego doświadczenie i znajomość tematu zapewne gwarantowałyby niezwykle bogatą treść, zaznajamiającą czytelnika z mało znanymi, a tak niezwykle ciekawymi zagadnieniami starej poligrafii. Wielka szkoda, że nie udało się mu tego projektu zrealizować. Maciej Turski niejako zamyka przedkomputerową erę sądeckiego drukarstwa, jako jeden z ostatnich przedstawicieli tego rzemiosła.

1, 3. Drukarnia
w Miasteczku Galicyjskim
Fot. Michał Załuski

2. Drukarnia
w Miasteczku Galicyjskim
Fot. Piotr Drożdżik

4. Jarmark św. Małgorzaty
2018 r.
Fot. Michał Załuski

5. Noc Muzeów w Gmachu
Głównym 2019 r.
Fot. Michał Załuski

**Dobrota
Chrząstowska,
Beata Wierzbicka**

Pro memoria Maciej Turcki

Maciej Turcki (1949–2020). He was born on 6 October 1949 as the second of three children of Zofia Danuta née Bilińska and Mieczysław Turcki, the doyen of printing art in Nowy Sącz. He was a grandson of Ksawera Franciszka Mrozek and Stefan Turcki, a long cultural activist and a co-founder of Teatr Robotniczy (the Workers' Theatre) in Nowy Sącz. Maciej Turcki graduated from the Secondary School of Printing in Warsaw and he dedicated his entire professional life to printing. Like his father, he started working as a nineteen-year-old at NZPT, later Nowomag, where he was employed until the 1990s – at first as a typesetter, then a linotypist. He went through all the levels in his profession. After retirement, he started working with the District Museum in Nowy Sącz. In its Galician Town, he ran a printing studio and workshops on the history of printing and bookbinding. He took part in virtually all educational workshops and cyclical events organised by the museum, including St. Margaret's Fair, the Night of Museums, Children's Day, the Galician Cauldron, and the Galician Fair.

Pro memoria Maciej Turcki

Maciej Turcki (1949 – 2020). Narodil sa 6. októbra 1949 ako druhé z troch detí Zofie Danuty rod. Bilińskiej a Mieczysława Turského, nestora tlačiarenstva v Nowom Sączi. Bol vnukom Ksawery Franciszky Mrozek a Stefana Turského, dlhoročného aktivistu v oblasti kultúry a spoluzakladateľa Robotníckeho divadla v Nowom Sączi. Maciej Turcki absolvoval Polygrafickú strednú školu vo Varšave a celý jeho aktívny profesionálny život bol spojený práve s polygrafiou. Prácu začal vo veku devätnásť rokov – podobne ako otec – v podniku NZPT, neskôr Nowomag, kde bol zamestnaný do 90. rokov. 20. stor. Na začiatku pracoval ako sadzač, potom linotypista. Prešiel všetkými stupňami profesionálnej kariéry. Na dôchodku nadviazal spoluprácu s Oblastným múzeom v Nowom Sączi. V Haličskom mestečku prevádzkoval tlačiarskú pracovňu a organizoval workshopy približujúce dejiny tlačiarenstva a kníhviazačstva. Zúčastnil sa prakticky na všetkých vzdelávacích workshopoch a na pravidelných podujatiach organizovaných múzeom, ako napr. Jarmok sv. Margaréty, Noc múzeí, Deň detí, Haličský kotlík, Haličský jarmok.

Jacek Kurzeja – dziennikarz, filmowiec, autor licznych relacji reporterskich, dokumentów i filmów długometrażowych o tematyce historycznej, etnograficznej, przyrodniczej. Od 1993 do 2007 r. był redaktorem-korespondentem w krakowskim oddziale Telewizji Polskiej. Współpracownik Regionalnej Telewizji Kablowej w Nowym Sączu. Od 2007 r. pracuje w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu. Jest zastępcą kierownika Działu Promocji.

23 września 2021 roku w wieku 79 lat zmarł Marian Mółka. Przez lata był zawodowym kucharzem, pracował w kilku restauracjach, ale najmocniej kojarzony był z „Panoramą” przy Romanowskiego. Jako szef kuchni zdobywał branżowe nagrody i wyróżnienia (m.in. trzy Srebrne Patelnie – w 1969, 1973 i 1979 r.). Kiedy skończyła się przygoda z kucharzeniem, oddał się w pełni rzeźbieniu – pasji, która towarzyszyła mu od dzieciństwa. Mawiał, że zaczął rzeźbić na złość tacie, który zabraniał mu używania ostrego kozika, bojąc się, że zrobi sobie krzywdę. Urodził się w Zabełczu, wsi od północy przyklejonej do Nowego Sącza, żył więc mały Marian niejako na granicy, widział z jednej strony kominy, ulice i gęstą zabudowę miasta, a z drugiej – drewniane domy, pola i łąki, i dróżki przy których gdzieś stały krzyże i kapliczki z Matką Boską, z fraszliwym Chrystusem czy świętymi. Zdomowały się w chłopięcej wyobraźni te postacie pochylające się nad człowieczym losem. Później sam chętnie je rzeźbił, właściwie najczęściej. Do drewna, które poznał doskonale, miał cierpliwość. Przypatrywał im się, rozmawiał z nim, pertraktował, ale nigdy nie brał się za rzeźbienie, gdy nie chciały do niego przemówić. Kiedy milczało, odkładał je na bok i czekał. Czasem parę tygodni, niekiedy miesiące, a bywało że lata. Gdy wreszcie się odezwały, Pan Marian zaczynał dłubać. Tak powstawały Nepomuceny, święte rodziny, zatroskane Jezuski czy choćby zwykłe ptaszki. Ponoć w kuchni u Mółków zawsze było pełno wiórów, bo w sercu domowego ogniska pracowało mu się najlepiej, jednak prawdziwą pracownię miał w piwnicy. To było jego prywatne królestwo. Tam rzeźbił, ale też

gromadził materiał i gotowe prace. Nazbierało się przez lata różności, zaczęło brakować miejsca na kolejne deseczki, drewniane klocki, gałązki, które Pan Marian znajdował tu i ówdzie i zamieniał na figurki albo zabawki dla dzieci. Najmłodszy zawsze oblegali jego kramik, który rozkładał czy to przy kurnej chałupie w sądeckim skansenie, czy w Miasteczku Galicyjskim przy którymś z domów w rynku. Robił zabawki najprostsze, których nie rzuca się w ką, którymi chce się bawić. Był nagradzany za tradycyjne, przyjazne dziecku zabawki w konkursach organizowanych przez Muzeum Zabawek i Zabawy w Kielcach. Prawie cztery dekady należał do Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Nowym Sączu. Uczestniczył w plenerach artystycznych i wystawach (tylko indywidualnych miał ponad trzydzieści). Bywał ze swoimi pracami na targach i festiwalach sztuki w wielu miejscach w kraju. Reprezentował środowisko sądeckich twórców ludowych podczas oficjalnych delegacji w miastach partnerskich Nowego Sącza, a Polskę chociażby na Międzynarodowych Targach Sztuki i Rzemiosła Khutzot Hayotzer w Jerozolimie. Po bliższych i dalszych wozach wracał do Sącza, do tej swojej artystycznej piwnicy w bloku. W tym roku za punkt honoru postawił sobie uporządkowanie pracowni. Mówił, że już najwyższa pora, bo trudno się w niej poruszać, tyle tego na półkach i pod nogami. Za tydzień, dwa, gdy widzieliśmy się ponownie, temat piwniczki wracał, ale wiedziałem, że to tylko słowa, że Pan Marian nigdy tego rozgardiaszu nie ogarnie, nigdy nic na śmietnik nie wyrzuci. Miałem nawet wrażenie, że im bardziej chce zrobić porządek w swojej piwnicy, im częściej o tym mówi, tym bardziej pragnie aby

Marian Mółka
Fot. Michał Załuski

Marian Mólka przy stoisku ze swoimi rzeźbami i zabawkami.

Fot. Patrycja Chmielowska

nic się nie zmieniło, bo tam, pod czterema piętrami z żelbetu było zdeponowane, poukładane w rzędkie i stosiki, przykryte drzewnym pyłem, pełne chłopięcego entuzjazmu życie Pana Mariana. A życia nie wyrzuca się ot tak.

Opierał rower o ścianę i wchodził do Domu Gotyckiego, żeby się zobaczyć z muzealnikami, którzy go znali od lat i szczerze lubili. Jak tylko miał coś do załatwienia na Rynku czy na Jagiellońskiej, przychodził do nas i chwalił się nowymi pomysłami na rzeźby czy zabawki. Z jego smartfona, na który patrzył przez grubawe szkła okularów, na nasz pokój wyfruwały bociany i anioły, mruczały nam jego koty, poszczekiwały pieski. Sympatyczny gaduła kochał, to co robił. To było oczywiste. Od czasu do czasu, kiedy odzywała się w nim du-

Rower Mariana Mólki

Fot. Michał Załuski

sza kucharza-mistrza, zaskakiwał nas, przynosząc w menażce coś na ząb. Dzielił tak, żeby starczyło dla wszystkich. Aktywny, ruchliwy, zaangażowany, optymistyczny. Energią mógłby obdzielić wielu młodszych. O tym, że pika i strzyka tu i tam, że serduszko puka już nie tak, jak kiedyś, zdarzało mu się wspomnieć, ale nie roztrząsał tematu, bo utyskiwanie nie było w jego stylu. Zawsze patrzył do przodu i zawsze miał coś w planach. Kiedy wpadł do nas na początku września (wkrótce okazało się, że była to ostatnia wizyta), rozdał każdemu po drewnianym, malowanym ptaszku. Jakby zamierzał zostawić po sobie pamiątki.

◀ Będziemy pamiętać, Panie Marianie.

Jacek Kurzeja

Pro memoria Marian Mólka

◀ On 23 September 2021, Marian Mólka died at the age of 79. For years, he was associated with the gastronomy of Nowy Sącz as a professional cook. After his retirement, he devoted himself to wood carving – a passion that had accompanied him since childhood. He also made toys for kids, for which he received numerous awards. For almost four decades, he was a member of the Society of Friends of Fine Arts in Nowy Sącz. He took part in open-air events and exhibitions, and showed his works at art fairs and festivals in Poland and abroad. Mr. Mólka was also associated with the District Museum in Nowy Sącz. He participated in exhibitions, fairs, and events, which presented handicrafts and folk art. He had many friends among museum professionals, who will fondly remember him.

Pro memoria Marian Mólka

◀ 23. septembra roku 2021 zomrel vo veku 79 rokov Marian Mólka. Dlhé roky pôsobil ako profesionálny kuchár v sandeckých stravovacích zariadeniach. Na dôchodku sa venoval rezbárstvu – vášni, ktorá ho sprevádzala po celý život. Robil tiež hračky pre deti, za ktoré získal mnoho ocenení. Takmer štyri desaťročia bol členom TPSP v Nowom Sączu. Zúčastňoval sa na umeleckých plenéroch a výstavách, prezentoval svoje práce na trhoch a festivaloch umenia v Poľsku a v zahraničí. Pán Marian spolupracoval tiež s Oblastným múzeom v Nowom Sączu. Zúčastňoval sa na výstavách, jarmokoch a podujatiach, počas ktorých bolo prezentované ľudové remeslo a umenie. Medzi múzejníkmi mal veľa priateľov, ktorým zostane v pamäti.

Leszek Zakrzewski – inżynier z wykształcenia, humanista-historyk z zamiłowania, absolwent Politechniki Krakowskiej, prezes nowosądeckiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego (od 2004 r.). Autor blisko trzystu artykułów, kilkudziesięciu referatów i kilku książek. Inicjator i organizator wielu przedsięwzięć, m.in. kolejnych edycji Sąddeckiego Patriotycznego Śpiewania. W latach 2007–2016 uczestniczył w pracach komitetu redakcyjnego „Rocznika Sąddeckiego”. Wieloletni członek zespołu redakcyjnego „Almanachu Sąddeckiego”.

Urodził się 18 czerwca 1944 r. w Linzu (Austria), gdzie Jego rodzice – Rozalia i Stanisław przebywali na robotach przymusowych w III Rzeszy. Rodzice wywodzili się z Ormian osiadłych w Sievierzu. Mama Rozalia z Chochorowskich pochodziła z okolic Rożnowa. Nauka nie sprawiała mu kłopotów. W wieku 17 lat po ukończeniu szkoły zawodowej w 1961 r. rozpoczął pracę na Wydziale Napraw Wagonów w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego, gdzie pracował do 1979 r. Równoległe w 1964 r. ukończył Technikum Kolejowe Ministerstwa Komunikacji w Nowym Sączu w klasie o specjalności Eksploatacja i Naprawa Taboru. Następnie przez pewien czas pracował w Gospodarstwie Pomocniczym Zakładu Karnego w Nowym Sączu (od 1979 do 1995 r.). Z wykształcenia zdobytego na Politechnice Krakowskiej inżynier pojazdów szynowych, a z zamiłowania historyk pasjonat – regionalista, archiwista i badacz historii wojskowości. Wiele godzin spędzonych w archiwach państwowych, m.in. w Warszawie, Krakowie, Spytkowicach, Tarnowie czy Nowym Sączu, kościelnych, w tym Archiwum Diecezjalnym w Tarnowie i okolicznych parafii (pomagał m.in. w uporządkowaniu archiwum parafialnego w Chomranicach w 2016 r.), zaowocowało licznymi opracowaniami i publikacjami w sądeckich czasopismach oraz wpłynęło na podjęcie decyzji o pracy w zawodzie archiwisty. Samodzielnie nauczył się łaciny i języka niemieckiego, co ułatwiło mu prowadzenie kwerend archiwalnych. Przez 25 lat prowadził archiwum parafialne przy sądeckiej farze. Pracował także jako archiwista w sądach w Nowym Sączu, Limanowej, Gorlicach i Nowym Targu. W Związku Harcerstwa Polskiego awansował od przewodnika (1964) do podharcymistrza (1967) i harcymistrza (1972). Uczestniczył w życiu hufca, brał udział w obozach i zlotach. Pełnił funkcję drużynowego Drużyny Harcerskiej przy Szkole Podstawowej nr 6. Był komendantem Szczepu „Lachy”, kierownikiem Komisji Historycznej Hufca ZHP Nowy Sącz, naczelnikiem drużyn harcerskich w latach 1961–1978, kierownikiem Referatu Sportu i Turystyki w latach 1978–1984, członkiem Komisji Rewizyjnej ZHP Chorągwi Krakowskiej, a przez kilka lat Centralnej Komisji Rewizyjnej ZHP w Warszawie. Dusza towarzystwa, zawsze pełen pomysłów na dobrą zabawę i pracę. Był założycielem i prowadził Poczta Harcerską Hufca ZHP Nowy Sącz. Przez lata sam wykonywał projekty znaczków. Utrzymywał kontakt z „pocztowcami” z całej Polski i uczestniczył w zlotach, sam też je organizował. Zamiłowanie do sztuki i kultury było jego pasją życia, którą przekazywał jako przewodnik turystyczny I klasy. Był wieloletnim działaczem i przewodnikiem turystycznym PTTK Oddział „Beskid” w Nowym Sączu. Kręcił filmy z wypraw, znajdując detale, które umykały innym podczas zwiedzania obiektów

architektonicznych. Kochał góry, przyrodę, zwierzęta, a nade wszystko miał duszę dobrego i wrażliwego człowieka. Przez lata był czynnie zaangażowany w działalność sądeckich stowarzyszeń, m.in.: Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” w Nowym Sączu (przez kilka kadencji był członkiem Zarządu Oddziału) i Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział w Nowym Sączu. Był członkiem zespołów redakcyjnych „Almanachu Sąddeckiego” i „Naszyc Spotkań” oraz autorem publikacji historycznych, m.in. w „Roczniku Sąddeckim”, „Almanachu Sąddeckim” i „Naszyc Spotkaniach”. W „Almanachu Sąddeckim” opublikował aż 32 artykuły, m.in. *Zarys dziejów parafii św. Małgorzaty* (1), *Pieczenie sądeckich wsi* (3 i 5), *Zabytki Starego Sącza* (8), *Listy mobilizacyjne sądeczan z sierpnia 1939 r.* (11 i 14), *Nowy Sącz pod koniec XVIII wieku* (36), *Granice posiadłości Nowego Sącza w końcu XVIII w.* (40), *Cmentarz wojskowy 350 – kwatera zachodnia (a)* (52/53 i 54/55), *Polegli, zmarli i zaginieni podczas Wojny Obronnej 1939 roku* (68/69), *Zapomniani żołnierze* (70/71), *Rok 1939 i 1945 w dokumentach* (72/73), *Dwór w Wielogłowach* (78/79), *Dominium Korzenna* (80/81), *Dwór w Znamirowicach* (82/83), *Dwór Białawoda* (84/85), *Dawny szpital w Nowym Sączu* (86/87), *Folwarki i dobra ziemskie kościoła św. Małgorzaty w Nowym Sączu* (90/91 i 98/99), *Żołnierskie pochówki z okresu międzywojennego w Nowym Sączu* (100/101). Ponadto był współautorem opracowania *Nowy Sącz. Przewodnik po zabytkach* (kilka wydań PTTK Nowy Sącz) i autorem *Historii harcerstwa sądeckiego 1911–1914*. W 2018 r. ukazało się ostatnie jego dzieło *Apel podhalański. Słownik biograficzny żołnierzy zmobilizowanych przez 1 Pułk Strzelców Podhalańskich w sierpniu i wrześniu 1939 r.* Książka ukazała się dzięki wsparciu Województwa Małopolskiego, Starostwa Powiatowego w Nowym Sączu i Zarządu Głównego PTH. Jej promocje odbyły się 29 grudnia 2018 r. – zorganizowana przez PTH i zarejestrowana przez sądecką telewizję RTK oraz 7 lutego 2019 r. w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu. Publikacja jest efektem ponad 20-letnich poszukiwań i gromadzenia informacji przez Autora, który prowadził kwerendy w Archiwach Państwowych, sądowych, parafialnych, zbiorach organizacji kombatanckich i zbiorach prywatnych. Rozmawiał z uczestnikami wojny, jak i rodzinami żołnierzy Września 1939 r. Długo trwały przygotowania edytorskie, zmierzające do wydania drukiem tego materiału. W wyniku badań powstała książka o objętości 720 stron, na których autor zamieścił 3407 biogramów żołnierzy, zmobilizowanych przez 1. psp latem i jesienią 1939 r., w obliczu zagrożenia wojną do 1. Pułku Strzelców Podhalańskich, a także do jednostek mobilizowanych przez pułk: batalionów Obrony Narodowej „Nowy Sącz”, „Limanowa” i „Gorlice”, kompanii marszowej 1 psp, jednostek mobilizo-

Inż. Stanisław Korusiewicz
(1944–2021)

Fot. Piotr Drożdżik

Stanisław Korusiewicz podczas kwesty „Ratujmy Sąddeckie Nekropolie”,
Fot. L. Zakrzewski.

wanych dla potrzeb 21 Dywizji Piechoty Górskiej, ale także jednostek formowanych dla potrzeb Armii „Kraków” – zgodnie z planem mobilizacyjnym. Książka jest ważnym źródłem informacji dla miłośników historii wojskowości i dla badań genealogicznych. Stanisław Korusiewicz był także opiekunem miejsc pamięci narodowej. Corocznie brał udział w zbiórkach na nowosąddeckim cmentarzu komunalnym pod hasłem „Ratujmy sąddeckie nekropolie”. Był pomysłodawcą odsłonięcia tablicy poświęconej jednemu z bohaterów i inicjatorów powstania chochołowskiego, ks. Michałowi Głowackiemu „Świętopełkowi” na Starym Cmentarzu, co dzięki inicjatywie i pracy sąddeckiego oddziału PTH dokonało się 18 lutego 2006 r., w ramach sąddeckiej części obchodów 160-lecia powstania chochołowskiego. Spośród jego aktywności odczytowej należy wspomnieć następujące wydarzenia:

- 2006 r. – wygłosił prelekcję o przeszłości Łącka na prośbę Związku Podhalań Oddział w Łącku, podczas uroczystości w Czerńcu,
- 4.09.2009 r. – wygłosił odczyt „*Bataliony Obrony Narodowej «Limanowa» i «Nowy Sącz» oraz «Nowy Sącz we wrześniu 1939 r.»*” w sali konferencyjnej ratusza w Miasteczku Galicyjskim podczas konferencji naukowej „Kampania wrześniowa i sąddecki generałowie”, zorganizowanej przez Muzeum Okręgowe oraz PTH i Karpacki Oddział Straży Granicznej w Nowym Sączu w 70-lecie wybuchu II wojny światowej,

- 10.04.2019 r. – wygłosił prelekcję poświęconą dziejom parafii w Korzennej w kościele pw. Matki Boskiej Szkaplerznej w Korzennej,
- 12.09.2019 r. – wygłosił odczyt „*Okupacja na Sąddeckczyźnie*” w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Muszynie na zaproszenie Towarzystwa Miłośników Ziemi Muszyńskiej.

5 grudnia 2015 r. w uznaniu Jego działalności został odznaczony Złotym Jabłkiem Sąddeckim, przez starostę nowosąddeckiego Marka Pławia-ka. Odznakę wręczył p. Marian Ryba – członek Zarządu Powiatu podczas uroczystości 60-lecia Oddziału PTH, które odbyły się w sali ratusza Miasteczka Galicyjskiego. Stanisław Korusiewicz był niezwykle życzliwym i ciepłym człowiekiem, miłośnikiem historii i tradycji Sąddeckizny, skarbnicą wiedzy na tematy, które badał, przyjacielem. Umiał cieszyć się życiem, które udało się ocalić w czasie II wojny światowej. Miał złote ręce nie tylko do odkrywania starych historii, potrafił samodzielnie przywrócić świetność przedmiotom, pielęgnował ogród, zajmował się stolarką i majsterkowaniem. Kochał ludzi, dzieci, szanował starszych. Rodzina była dla niego najważniejsza, stanowiła jego największy skarb. Służył rodzinie pomocą, dawał wiele miłości i dobroci. Cieszył się każdym spotkaniem i wspólnym świętowaniem. Cześć Jego pamięci!

Bardzo dziękujemy za informacje przekazane przez Panią Marię Korusiewicz, żonę Pana Stanisława.

Leszek Zakrzewski

Pro memoria Stanisław Korusiewicz

Stanisław Korusiewicz (1944–2021). He was born on 18 June 1944 in Linz, Austria, where his parents were forced labourers of the Third Reich. A graduate of the Railway Technical School in Nowy Sącz, he worked at the traction maintenance depot of ZNTK (Rail Rolling Stock Repair Workshops) in 1961–1979, the prison in Nowy Sącz (1979–1995), and court archives. He was also a long-term archivist in the Parish of St. Margaret in Nowy Sącz. An archivist, regionalist, researcher of military history, and author of historical publications, including papers published in “Rocznik Sąddecki”, “Almanach Sąddecki”, and “Nasze Spotkania”, as well as studies: *Nowy Sącz. Przewodnik po zabytkach*, *Historii harcerstwa sąddeckiego 1911–1914*, and *Apel podhalański. Słownik biograficzny żołnierzy zmobilizowanych przez 1 Pułk Strzelców Podhalańskich w sierpniu i wrześniu 1939 r.* Scoutmaster of the Nowy Sącz unit of the Polish Scouting Association, scout leader in 1961–1978, activist of: Civitas Christiana, the Polish Tourist and Sightseeing Society Branch “Beskid”, and the Polish Historical Society Branch in Nowy Sącz, member of editorial teams of “Almanach Sąddecki” and “Nasze Spotkania”, and guardian of national memorial sites.

Pro memoria Stanisław Korusiewicz

Stanisław Korusiewicz (1944 – 2021). Narodil sa 18. júna roku 1944 v Linzi (Rakúsko), kde boli jeho rodičia na nútených prácach v Tretej ríši. Bol absolventom Železničarskeho technika v Nowom Sączu. Zamestnanec Vagónky v Nowom Sączu v rokoch 1961 – 1979, Ústavu na výkon trestu v Nowom Sączu v rokoch 1979 – 1995, pracoval v súdnom archíve, bol tiež dlhoročným archivárom vo farskom archíve farnosti sv. Margaréty v Nowom Sączu. Archivár, regionalista, bádateľ dejín vojska, autor historických príspevkov, o. i. v periodikách „Rocznik Sąddecki“, „Almanach Sąddecki“ a „Nasze Spotkania“ a štúdií *Nowy Sącz. Przewodnik po zabytkach*, *Historii harcerstwa sąddeckiego 1911–1914* a *Apel podhalański. Słownik biograficzny żołnierzy zmobilizowanych przez 1 Pułk Strzelców Podhalańskich w sierpniu i wrześniu 1939 r.* Inštruktor skautingu pobočky Zväzku poľského skautingu ZHP v Nowom Sączu, vedúci skautských skupín v rokoch 1961 – 1978, aktivista v organizácii Civitas Christiana, v Poľskom turistickom spolku PTTK pobočka „Beskid“ a v Poľskom historickom spolku, pobočka v Nowom Sączu, člen redakčných kolektívov periodík „Almanach Sąddecki“ a „Nasze Spotkania”, staral sa tiež o pietne miesta.

MUZEUM OKRĘGOWE
w Nowym Sączu

INSTYTUCJA KULTURY WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

MAŁOPOLSKA

Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni
Kultúrna inštitúcia
Prešovského samosprávneho kraja
www.hradlubovna.sk

PREŠOVSKÝ
SAMOSPRÁVNÝ
KRAJ